

**MİLLÎ MÜCADELE DÖNEMİ'NDE ASKER
FİRARİLERİ SORUNU**

Ulvi Ufuk TOSUN

Doktora Tezi

Türk Tarihi Ana Bilim Dalı

Prof. Dr. Selami KILIÇ

2017

Her Hakkı Saklıdır.

**T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK TARİHİ ANA BİLİM DALI**

Ulvi Ufuk TOSUN

**MİLLÎ MÜCADELE DÖNEMİ'NDE
ASKER FİRARİLERİ SORUNU**

Doktora Tezi

**TEZ YÖNETİCİSİ
Prof. Dr. Selami KILIÇ**

ERZURUM-2017

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TEZ BEYAN FORMU

TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddelerine göre hazırlamış olduğum "**Milli Mücadele Dönemi'nde Asker Firarileri Sorunu**" adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıyı kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin basılı ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

☐ Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

☐ Tezim sadece Atatürk Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.

☒ Tezimim 3 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

25.07.2017

Ulvi Ufuk Tosun

**T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TEZ KABUL TUTANAĞI**

TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,

Prof. Dr. Selami KILIÇ danışmanlığında, Ulvi Ufuk TOSUN tarafından hazırlanan bu çalışma, 25/07/2017 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından ..Türk...Tarih... Ana Bilim Dalı ...T.C. Tarihi' Bilim Dalı'nda DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan	: Prof. Dr. Selami KILIÇ	İmza	:
Jüri Üyesi	: Prof. Dr. Mehmet OKUR	İmza	:
Jüri Üyesi	: Prof. Dr. Murat KÜÇÜKUĞURLU	İmza	:
Jüri Üyesi	: Yrd. Doç. Dr. Yavuz ÖZDEMİR	İmza	:
Jüri Üyesi	: Yrd. Doç. Dr. Serkan ERDAL	İmza	:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. 25.07/2017

Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	V
ABSTRACT	VII
KISALTMALAR DİZİNİ	IX
ÖN SÖZ.....	X
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

MONDROS MÜTAREKESİ SÜRECİNDE VE SONRASINDA ORDUNUN YENİDEN YAPILANMASI

1.1. MONDROS MÜTAREKESİ VE SONRASINDA ORDUNUN DURUMU	6
1.2. MÜTAREKE DOĞRULTUSUNDA ASKERİN TERHİSİ	11
1.3. ÜLKE GENELİNDEKİ ORDU BİRLİKLERİ VE ORDUDA MÜFETTİŞLİK UYGULAMASINA GEÇİŞ.....	14
1.4. MUSTAFA KEMAL PAŞA’NIN ANADOLU’YA GEÇTİKTEN SONRA ASKERİ MAKAMLARLA İLİŞKİLERİ VE TAKİP EDİLECEK SİYASET KONUSUNDAKİ GÖRÜŞLERİ	16
1.5. KUVA-YI MİLLİYE’NİN KURULMASI	22
1.6. DÜZENLİ ORDUNUN KURULMASI	26

İKİNCİ BÖLÜM

MİLLÎ MÜCADELE DÖNEMİ’NDE ASKER FİRARİLERİ SORUNU

2.1. FİRAR SORUNUNUN ORTAYA ÇIKIŞI	34
2.2. FİRARLARIN NEDENLERİ	37
2.2.1. Savaşın Bıkınlık	37
2.2.2. Ekonomik Olumsuzluklar ve Gelecek Kaygısı.....	40
2.2.3. İşsizlik ve Bakımsızlık	43
2.2.4. Sosyal ve Ekonomik Eşitsizlikler	46
2.2.5. Mülkiye Memurları, Ahz-ı Asker Şubeleri ile Jandarmanın İhmal ve Suistimalleri.....	49
2.2.6. Askerlere Gelen Mektuplar ve Alınan Haberler	52
2.2.7. İstanbul Hükûmeti’nin, Yunanlıların ve İngilizlerin Tahriki.....	54

2.2.8. Memleketlerinin İşgale Düşme Kaygısı ve Kuva-yı Milliye'ye Katılma Düşüncesi	59
2.2.9. Terhis Sürelerinin Geçmesi	61
2.2.10. Moral Bozukluğu, Telâş ve Umutsuzluk	63
2.2.11. Komutanların Askere Karşı Olumsuz Tutumları.....	64
2.2.12. İnsanı Kaynaklı Korkular (Psikolojik Sebepler).....	67
2.2.13. Firarilere Karşı Uygulanan Cezaların Caydırıcı Olmaması.....	71
2.2.14. Münferit Sebepler	72
2.3. TOPLU FİRARLAR.....	74
2.4. FİRARİLERİN SAYISI	84
2.5. ASAYİŞ SORUNU: EŞKIYALIK ve ŞEKAVET	88

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MİLLÎ MÜCADELE DÖNEMİ'NDE FİRARLARIN ENGELLENMESİ İÇİN ALINAN ÖNLEMLER

3.1. FİRARLARI ENGELLEMELİK İÇİN ASKERÎ YÖNTEMLERE ÖZGÜ ALINAN ÖNLEMLER İLE UYGULANAN CEZALAR.....	100
3.2. ASKERÎ TERMİNOLOJİYE GÖRE ALINAN TEKNİK ÖNLEMLER.....	100
3.3. İKNA, TELKİN ve PSİKOLOJİK BASKI YÖNTEMLERİNE DAYALI ÖNLEMLER	103
3.4. MADDİ ZARAR ve ZİYAN VEREREK CAYDIRMA METOTLARI.....	107
3.5. SERT YÖNTEMLERE DAYALI ASKERÎ ÖNLEMLER.....	109
3.6. BÜYÜK MİLLET MECLİSİ TARAFINDAN ÇIKARILAN KANUNLAR YOLUYLA ALINAN ÖNLEMLER	113
3.6.1. Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nun Çıkarılması	113
3.6.2. Piyade, Süvari Sınıfından Mürekkep Olmak Üzere Jandarma Müfrezeleri Teşkili Hakkında Kanun (7 Haziran 1920)	123
3.6.3. Firariler Kanunu (11 Eylül 1920) ve İstiklâl Mahkemelerinin Kurulması	131
3.6.3.1. Kanunun Çıkarılışı ve Mahkemelerin Kuruluş Nedenleri	131
3.6.3.2. İstiklâl Mahkemelerinin Asker Firarilerine Yönelik Uygulamaları.....	147
3.6.4. I. Dönem İstiklâl Mahkemelerinin Kaldırılması.....	154
3.6.5. II. Dönem İstiklâl Mahkemelerinin Kurulması.....	155
SONUÇ.....	164

KAYNAKÇA	169
EKLER.....	178
Ek 1. 24. Tümen Komutanlığından Batı Cephesi Komutanlığına Sunulan Bir Firar İstatistiği (Genelkurmay ATASE Arşivi'nden).....	178
Ek 2. 12. Kolorduya Ait Bir Firar İstatistiği (Genelkurmay ATASE Arşivi'nden). .	179
Ek 3. Farklı Merkezlere Ait Yakalanan Firari Asker Sayısını ve Ele Geçirilen Silah Miktarını Takdim Eden Bir Gösterge (Genelkurmay ATASE Arşivi'nden). .	180
Ek 4. Isparta İstiklâl Mahkemesinde, Soygun Suçuna Karışmış Firari Bir Askerin Yargılandığına Dair Mahkeme Kaydı (Isparta İstiklâl Mahkemesi, C.5, TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları).	181
Ek 5. Isparta İstiklâl Mahkemesinde; Birliklerinden Mükerreren, Öyle ki On Birer Defa Dahi Firar Etmiş Askerler Hakkında Görülen Bir Mahkeme Kaydı (Isparta İstiklâl Mahkemesi, C.5, TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları).	182
Ek 6. Isparta İstiklal Mahkemesinde, Firari Bir Askere Verilen Değnek Cezası Hakkındaki Mahkeme Kaydı (Isparta İstiklâl Mahkemesi, C.5, TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları).	183
Ek 7. Eskişehir İstiklal Mahkemesinde, Firari Bir Askere Verilen Kürek Cezası Hakkındaki Mahkeme Kaydı (Eskişehir İstiklâl Mahkemesi, C.4, TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları).	184
Ek 8. Isparta İstiklâl Mahkemesinde, Verilen Bir Kalebent Cezası Kaydı (Isparta İstiklâl Mahkemesi, C.5, TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları).....	185
Ek 9. Eskişehir İstiklâl Mahkemesinde, Verilen Bir Prangabent Cezası Kaydı (Eskişehir İstiklâl Mahkemesi, C.4, TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları).	186
Ek 10. Eskişehir İstiklâl Mahkemesinde, Verilen Bir İdam Cezası Kaydı (Eskişehir İstiklâl Mahkemesi, C.4, TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları).....	188
Ek 11. Hâkimiyet-i Milliye, 28 Kanun-ı evvel 1336.	189
Ek 12. Açık Söz, 18 Teşrin-i sâni 1336.	190

Ek 13. Millî Mücadele'nin İstiklâl Mahkemelerinin Üyelerinden Bazılarına Ait Resim ve Kısa Biyografik Bilgiler (İstiklâl Mahkemeleri, C.1, TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları).	191
Ek 14. Fotoğraflar	198
ÖZGEÇMİŞ.....	201

ÖZET**DOKTORA TEZİ****MİLLÎ MÜCADELE DÖNEMİ'NDE ASKER FİRARİLERİ SORUNU****Ulvi Ufuk Tosun****2017, 212 Sayfa****Jüri: Prof. Dr. Selami KILIÇ (Danışman)****Prof. Dr. Mehmet OKUR****Prof. Dr. Murat KÜÇÜKUĞURLU****Yrd. Doç. Dr. Yavuz ÖZDEMİR****Yrd. Doç. Dr. Serkan ERDAL**

Bu çalışma, Millî Mücadele Dönemi'nde Türk ordusunda en önemli problemlerden biri sayılan “Asker Firarileri Sorunu”nu tüm yönleriyle ele alıp problemin büyük oranda nasıl ortadan kaldırıldığını konu almaktadır.

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinden beri firar, orduda çok ciddi bir hastalık olarak kendisini hissettirmiştir. Ordudaki firar olayları, I. Dünya Savaşı'nda çok daha yoğun bir hâl almış ve sorumlu makamları, ciddi şekilde düşündürmüştür. Bıkkınlık, yorgunluk ve yenilgilerle birlikte sosyal, ekonomik ve psikolojik olumsuzlukların ağır etkisi firar problemini çok daha ileri boyutlara taşımıştır. Bu olumsuzlukların en yoğun noktaya ulaştığı bir atmosferde, 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi imzalanmıştır. Mondros Mütarekesi, her yönüyle Osmanlı ordusunu; zayıf, aciz ve hareketsiz bırakmak mantığına göre hazırlanmıştı. Nitekim bu mantık, firar olaylarına da yeni bir hız vermişti. Artık Mütareke Dönemi'nde Anadolu'da firar hastalığını daha güçlü yaşatacak tüm koşullar oluşmuştu. Dahası İtilaf Devletleri, Halifelik makamını kullanarak halkı askerlikten soğutacak her türlü propagandayı devreye sokmuşlardı. Ordudaki firar olayları, önü alınamaz noktalara ulaşmıştı. Sabit birliklerden yapılan firar olayları, kaygı vericiydi. Bundan daha kaygı verici olanı ise bir yerden başka bir yere asker sevkiyatı yapıldığı sırada, yani hareket hâlinde dahi firarların yaşanmasıydı.

Ülke, işgal altındaydı ve ülkenin işgalden kurtarılması hedefleniyordu. Bunun yolu da orduyu kemiren firar sorununun ortadan kaldırılmasından geçiyordu. O sebeple Millî Mücadele Hareketi, firar sorununa eğilmiş ve 11 Eylül 1920'de Firariler Kanunu

ıkarılmıştır. Söz konusu kanunu yürütmek için de Millî Mücadele'nin İstiklâl Mahkemeleri kurulmuştur. Böylece firar problemi, büyük oranda çözülmüş ve artık orduyu zafiyete dşremeyecek noktaya gelinmişti. Bu sayede, ülkenin işgalden kurtarılmasında büyük katkı sağlanmıştı.

Anahtar Kelimeler: Asker Kaçakları, Firar, Firari, Firar Olayları, Eşkıyalık, şekavet, İç Güvenlik, Asayiş, İstiklâl Mahkemeleri.

ABSTRACT

PHD THESIS

DESERTION PROBLEM DURING NATIONAL STRUGGLE PERIOD

Ulvi Ufuk TOSUN

2017, 212 Pages

Jury: Prof. Dr. Selami KILIÇ

Prof. Dr. Mehmet OKUR

Prof. Dr. Murat KÜÇÜKÜĞÜRLÜ

Assist. Prof. Dr. Yavuz ÖZDEMİR

Assist. Prof. Dr. Serkan ERDAL

The study aims at examining all aspects of "deserters issue" a great problem for Turkish army during National Struggle period and discusses largely how it could be eliminated.

Since the last period of Ottoman state, desertion appeared to be a very serious disease in the army. It rose to significant levels and set those in charge seriously thinking. Alongside boredom, tiredness and defeats, the heavy effect of social, economic and psychological negations worsened the desertion issue much.

At the peak of these negations, Armistice of Montrose was drafted with a view to rendering the Ottoman army weak, incapable and inactive in every aspect. Indeed, it led to a new increase in desertion. Now, all the conditions were in place to strongly make live the disease of desertion in Anatolia during the armistice period. Moreover, the allied powers made every single propaganda to alienate people from military service using the office of caliphate. Cases of desertion in army came to a rampant point; especially those in the fixed forces were worrisome. Worse still, soldiers were attempting to desert even at the time of transfer from one place to another.

The country was under occupation, struggling to free from the occupation. The solution lied in overcoming the desertion problem eroding the country. Therefore, the National Struggle movement turned its attention to the problem; and thus, law of desertion was introduced on september 11, 1920. Independence tribunals were set up to implement the so-called law. As a result, desertion problem was largely handled. Now,

the army was strong enough not to show weakness. It helped much the country safe itself from the occupation.

Keywords: Military Desertion, Deserters, Desertion, Cases of Desertion, Banditry, Brigandage, Internal Security, Order, Independence Tribunals

KISALTMALAR DİZİNİ

ATASE	: Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Dairesi Başkanlığı Arşivi
ATBD	: Askeri Tarih Belgeleri Dergisi
BCA	: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
Bkz.	: Bkz.
BTDD	: Belgelerle Türk Tarihi Dergisi
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
DH.EUM.	: Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti
Der.	: Derleyen
Dr.	: Doktor
Edit.	: Editör
HTVD	: Harp Tarihi Vesikaları Dergisi
Haz.	: Hazırlayan
İSH.	: İstiklâl Harbi Kataloğu
KM	: Kavanin Mecmuası
Org.	: Orgeneral
p.	: Page
s.	: Sayfa
Şb.	: Şube
Tar.	: Tarih
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TBMM ZC	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi
TBMM GCZ	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Celse Zabıtları
TİTE	: Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi
TKA	: Türk Kızılay Arşivi
TDVİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
Uzm.	: Uzman
Yay. Haz.	: Yayına Hazırlayan
Yb.	: Yüzbaşı

ÖN SÖZ

Millî Mücadele Dönemi'nde "Asker Firarileri Sorunu" yakın dönem Türk Tarihi'nin en hassas konularından biri olmuştur. Firar meselesi, tartışmaya açıldığı zaman ve zeminlerde de değişik bakış açıları ve göreceli yorumlarla kendisinden söz ettirmiştir.

Osmanlı Devleti'nin son devirlerinden itibaren hep gündemde kalan firar olgusu, I. Dünya Savaşı ve nihayet Millî Mücadele Dönemi'ne gelindiğinde artık çok karmaşık bir probleme dönüşmüştür. Uzun süren savaşlar, yenilgiler, geri çekilmeler, ağır toprak kayıpları, açlık, yokluk, moral-motivasyon eksikliği, savaştan bıkkınlık ve psikolojik çöküntü gibi sebepler; Osmanlı Devleti'nin son dönemlerindeki firar hastalığını yaygınlaştıran faktörlerdendi. I. Dünya Savaşı'nın sonuna doğru Osmanlı ordusundaki firar problemi, çok ciddi bir şekil almıştı. Osmanlı ordusu, bu sancıyla uğraşırken tarihler de artık 30 Ekim 1918'i göstermiş ve şartları çok ağır olan Mondros Mütarekesi imzalanarak I. Dünya Savaşı, Osmanlı Devleti adına sona ermişti. Mondros Mütarekesi'yle Osmanlı ordusu, büyük oranda terhis edilmiş ve elde âdeta iskelet kadrolar kalmıştı. Bu durumun da etkisiyle firar sorunu, Mütareke Dönemi'ne daha ivme kazanmış şekilde girmişti. Çünkü artık firarı var eden sebepler, I. Dünya Savaşı'ndan daha etkiliydi. Bütün savaş yorgunluğunun ve olumsuzlukların üstüne daha güçlü bir argüman eklenmişti. İtilaf Devletleri, Halifelik makamını kullanarak askerliğin kaldırıldığını ilan ediyor ve yayımlattırdığı fetvalarla halkı askerden soğutmak için ellerinden geleni yapıyorlardı. Bu şekilde, firar meselesi; çok ciddi bir mahiyete bürünmüştü. Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları; bu şartlar içerisinde, ülkeyi kurtarmak için Millî Mücadele Hareketi'ni başlattılar. Millî Mücadele'nin amaca ulaşmasında, başka problemlerin ortadan kaldırılmasının yanı sıra firar sorunun çözümü de büyük önem taşımaktaydı.

Firar konusu, bu sebeple önemli bir yere sahipti. Ancak Millî Mücadele açısından bu derece önemli olan bir konu, şimdiye kadar Türkiye'de akademik çevrelerce yeterince dikkate alınmamıştır. Şu ana kadar yapılan tarihi araştırmalarda bu konu, bilimsel olarak ele alınıp henüz müstakil bir başlık altında incelenmiş değildir. Firar konusu üzerinde; sadece küçük ölçekli, dolaylı, parçalı, doyuruculuktan çok uzak ifade ve pasajlarla yetinilmiştir.

"Millî Mücadele Dönemi'nde Asker Firarileri" isimli bu çalışmada, ana kaynaklara inilerek konuya analitik bir yöntemle ve çok yönlü olarak bakıldı. Ağırlıklı

olarak Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Dairesi Başkanlığı Arşivi olmak üzere; diğer arşivlerden, resmî yayınlardan, devrin bazı gazetelerinden, dönemi yaşamış kimi şahsiyetlerin hatıralarından, bu konu hakkındaki diğer yerli ve yabancı kaynaklardan faydalanma yoluna gidildi.

Çalışma, üç bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın giriş kısmında Millî Mücadele Dönemi'ne kadar firar sorununa genel çizgileriyle bakıldı. Birinci Bölüm'de; "Mondros Mütarekesi Sürecinde ve Sonrasında Ordunun Yeniden Yapılanması" başlığı altında, Mondros Mütarekesi'nden başlayarak düzenli ordunun kurulmasına kadar Türk ordusunun durumu ve orduda yaşanan gelişmeler ana hatlarıyla değerlendirildi. İkinci Bölüm'de "Millî Mücadele Dönemi'nde Asker Firarileri Sorunu" başlığı çerçevesinde firar sorununun ortaya çıkışı, firarların nedenleri, toplu firarlar, firari sayısı ile asayiş sorunu diye anılan eşkıyalık ve şekavet konuları irdelenerek bazı çıkarımlar yapıldı. Üçüncü Bölüm'de ise "Millî Mücadele Dönemi'nde Firarların Engellenmesi İçin Alınan Önlemler" başlığının içi doldurularak firari askerlere uygulanan farklı ceza yöntemleri üzerinde duruldu. Ayrıca firar sorununun ayrılmaz bir parçası sayılıp, çoğu zaman onunla anılan iç güvenlikle alakalı olarak çıkarılan Hıyanet-i Vataniye Kanunu, Seyyar Jandarma Müfrezelerinin Teşkili, Firariler Kanunu ve bu kanunla hayat bulan İstiklâl Mahkemelerinin kurulmasından bahsedilerek firar sorununun nasıl büyük ölçüde bertaraf edildiğinin çözümlemesi yapıldı.

Bu araştırma sırasında sıcak ilgileriyle karşılaştığım Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Dairesi Başkanlığı Arşivi çalışanlarına müteşekkir kaldığımı arz etmek isterim. Doktora danışmanlığımı yapan ve benden özellikle bu konuyu çalışmamı isteyen, çalışma esnasında da talihsiz bir şekilde aramızdan ayrılan merhum hocam Yrd. Doç. Dr. Cemil KUTLU'ya Allah'tan rahmet diliyorum; mekânı cennet olsun. Hocam rahmetli olduktan sonra danışmanlığımı üzerine alma nezaketini gösteren, kıymetli tecrübe, donanım ve bilgilerini benimle paylaşan, çalışmalarımın bütün aşamasında bana değerli zamanını ayırarak her türlü desteği veren, çalışmanın sorumluluğunu üstlenen saygıdeğer hocam Prof. Dr. Selami KILIÇ'a teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca çalışmanın mahiyeti itibarıyla bazı belgelerdeki birtakım Osmanlıca kelimelerin okunuşunda yakın desteğini gördüğüm saygıdeğer hocam Yrd. Doç. Dr. Selahattin TOZLU'ya müteşekkirim. Yine bu çalışmayı edebî ve dil yönlerinden titiz bir şekilde inceleyen Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni, aynı zamanda öğretmenim, saygıdeğer Özer ÖZTÜRK'e de teşekkür ederim.

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nde asker firarileri sorunu, son dönemlerden itibaren kendisinden sıkça söz ettiren bir olgu halini almıştır. Toprak kayıplarıyla başlayan çözülme ve motivasyon eksikliğinin en fazla aşındırdığı alan, şüphesiz askeri sistem olmuştur. Değişik fasılalarla yapılan savaşlar ve art arda alınan yenilgiler, ordunun moral unsurunu törpüleyerek firar sorununa kaynak teşkil etmiştir.

Tarihte 93 Harbi diye de anılan 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda bu sorun, kendisini hatırı sayılır bir şekilde hissettirmeye başlamıştır. Adı geçen savaşta cephelerden toplu ve etkili şekilde firar olayları yaşanmıştır.¹

Osmanlı Devleti, 20. yüzyıla girerken asker kaçakları sorunu etkisini daha da arttırarak devam etmişti. Öyle ki 1905-1906 yılları itibariyle medreseler asker kaçaklarının sığınağı hâline gelmişti.²

Firar sorununun boyutu, Balkan Savaşlarıyla yelpazesini daha da genişletmiş ve hiçbir dönemde görülmemiş ölçüde artmıştı.³ Nitekim bu savaşın arifesinde Arnavutluk isyanını bastırmak için toplanan 100 bin kadar askerin önemli bir kısmı, Balkan Savaşı'nın artık kaçınılmaz gözüktüğü bir sırada, firarlar ve baş kaldırmalar sebebiyle terhis edilmiştir. Dönemin Harbiye Nazırı Nazım Paşa, terhis nedenini üç yıldan beri isyan yerlerine gönderilmek suretiyle yorgun düşen askerin yasal hizmet süresini tamamlamış olması ve terhisinde ısrar etmesi şeklinde açıklamıştır.⁴ Dahası firar olayları, sadece erlerle sınırlı kalmamış; onlarla birlikte komutanları da mevzilerini bırakarak firar etmeye başlamışlardır.⁵

¹ Mehmet Arif Bey, *93 Moskof Harbi ve Başımıza Gelenler*, (Sadeleştiren: Nihad Yazar), İstanbul, 1973, s. 313, 383, 386.

² Başkâtıpzâde Ragıp Bey, *Tarih-i Hayatım Tahsil-Harp-Esaret-Kurtuluş Anıları*, Ankara, 1996, s. 21.

³ Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Askeri Tarih Yayınları, *Türk Silâhlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Balkan Harbi (1912-1913), III. Cilt, 2'nci Kısım, Garp Ordusu Yunan Cephesi Harekâtı*, Ankara, 1981, s. 716.

⁴ Doğan Avcıoğlu, *Millî Kurtuluş Tarihi 1838'den 1995'e*, 3. Kitap, Ankara, 1991, s. 915-916.

⁵ Fevzi Çakmak, *Batı Rumeli'yi Nasıl Kaybettik? Garbî Rumeli'nin Sûret-i Ziyai ve Balkan Harbi'nde Garp Cephesi*, (Yay. Haz: Ahmet Tetik), İstanbul, 2011, s. 131.

Bozgun hâlde firar ederken dahi birtakım subaylar birbirleriyle siyaset kavgasına girişiyorlardı. Muhalifler birbirlerini kurşunlamaktan geri durmuyorlardı.⁶ Devlet bir yandan cepheye yeni asker sevk ederken öbür yandan bozguna uğrayan asker, cepheden yaralı olarak kollar şeklinde geri gelmekteydi.⁷ Bu firarların başka bir özelliği de firar eden er veya subayların silâh, teçhizat, at gibi askeri araç-gereçlerini genellikle yanlarında götürmeleri ve satmalarıydı.⁸

Savaşın sonlarına doğru Anadolu askeri arasında garip bir ruh hali kendisini gösterdi. Bu askerler, Anadolu'daki dört vilayetin kendilerine yeterli olduğunu ve boş yere Rumeli için kan döktüklerini dillendirmeye başlamışlardı. Ayrıca cepheyi terk eden bu askerler; uğradıkları köylerde, düşmanın baskın yaptığı ve komutanların kaçmak için emir verdikleri gibi bazı uydurma sözler yayıyorlardı. İşte bu ruh halinin meydana getirdiği rehavet bozgunun sebeplerinden biriydi.⁹ Ordu, perişan bir şekilde dağıldı. Doğu Ordusu, düşman önünden geri çekilerek sarsıntı geçirmiş ve firarlar sebebiyle çok zayıflamıştır.¹⁰

Osmanlı Devleti'nin bahsi geçen bu savaştaki başarısızlığında; orduların iyi yönetilememesi, vakitsiz terhis işlemleri, askerler arasındaki moral-motivasyon eksikliği, ordudaki siyasi çekişmeler gibi birçok olumsuz faktörün yanında kuşkusuz firar unsuru da belirgin rol oynamıştı.

Asker firarileri sorunu, I. Dünya Savaşı'na gelindiği zaman Osmanlı Devleti'nde ordunun en belli başlı sorunlarından biri hâlini almış ve savaşın sonuna kadar tedrici olarak etkisini artırmıştır. Sorun, salgın bir hastalık gibi devletin savaştığı bütün cephelere yansımış ve derin boyutlara ulaşmıştır.

Kafkas Cephesi'ndeki Osmanlı III. Ordusunda binlerce er kendi başlarına birliklerini terk edip gitmişlerdi. Bu yüzden adı geçen ordu, geri çekiliş ve panikler sebebiyle mevcudunda önemli bir kan kaybı yaşamıştı.¹¹ III. Ordunun Kurmaybaşkanı

⁶ Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Askeri Tarih Yayınları, *Balkan Harbi (1912-1913), III. Cilt, Garp Ordusu, I'nci Kısım, Vardar Ordusu ile Ustruma Kolordusunun Harekât ve Muharebeleri*, Ankara, 1979, s. 40.

⁷ Refik Halid Karay, *Bir Ömür Boyunca*, (Yay. Haz: Yusuf Turan Günaydın), Ankara, 2011, s. 142-143.

⁸ Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Askeri Tarih Yayınları, *Türk Silâhlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Balkan Harbi (1912-1913), III. C., 2'nci Kısım, Garp Ordusu Yunan Cephesi Harekâtı*, s. 716.

⁹ Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi, II, Kısım:4*, Ankara, 1991, s. 246.

¹⁰ Avcıoğlu, *Millî Kurtuluş Tarihi*, 3, s. 918-919.

¹¹ Liman von Sanders, *Türkiye'de Beş Yıl*, (Çev. Eşref Bengi Özbilen), İstanbul, 2011, s. 178.

olan Alman Yarbay Guze de bu konuyla ilgili bazı değerlendirmelerde bulunmuştur. Guze, askerler arasında sürekli bir firar eğilimi olduğunu; birçok askerin firar ettiğini dile getirmiştir. Hatta firari sayısının günden güne artmasından dolayı Sarıkamış Harekâtı başladığı zaman 17. Tümen’de harekâta devam edecek kuvvet kalmadığının altını çizmiştir.¹²

Kafkas Cephesi’nde görev yapmış olan Aziz Samih İlder de firar konusunda Guze’ye yakın tespitlerde bulunmuştur. İlder’e göre, öte beriye kaçıp saklananların sayısı artmıştı. Her köy, böyle dağılmış askerlerle doluydu.¹³

Kafkas Cephesi’nde yaşanan firarlar, çok ileri noktalara varmıştı. 1916 kışına gelindiğinde III. Orduda firar miktarı 50.000 civarına ulaşmıştı.¹⁴ Nitekim söz konusu cephenin seyrini değiştiren Sarıkamış Harekâtı’nı olumsuz etkileyen unsurlardan biri de firar olgusuydu.¹⁵

Benzer manzaralar, diğer cephelerin de gerçeğiydi. Bavyeralı subay Kress von Kressenstein, Ekim 1917’deki raporunda; İstanbul’dan 10.057 askerle ayrılan 24. Tümen’den Filistin’e intikal eden kişi sayının 4.635 olduğunu belirtmekteydi. Tümen cepheye ulaşmadan önce neredeyse dörtte biri firar etmişti. Suriye’de bazen baskı yöntemleriyle Arap askerler cepheye zincirlenip sevk ediliyordu.¹⁶

Aynı cephede, yani Suriye-Filistin Cephesi’ndeki Halep’te VII. Ordu Komutanı olan Mustafa Kemal Paşa da firarların devamından ve kuvvetlerin elde tutulamamasından bahsediyordu. Mustafa Kemal Paşa’nın 20 Eylül 1917 tarihli raporunda yer alan şu ifadeler işin vehametini özetler mahiyetteydi: “*Ordu harbin edvar-ı iptidaiyesine nisbetle fevkalâde zayıftır. Birçok orduların mevcudu, lâzım olan miktarın beşte biri gibidir.*”¹⁷

¹² Guze, *Birinci Dünya Savaşı’nda Kafkas Cephesi’ndeki Muharebeler*, (Çev. Yarbay Hakkı Akoğuz), (Yay. Haz: Alev Keskin), Ankara, 2007, s. 36.

¹³ Aziz Samih İlder, *Birinci Dünya Savaşı’nda Kafkas Cephesi Hatıraları*, (Yay. Haz: Zekeriya Türkmen, Elmas Çelik), Ankara, 2007, s. 17.

¹⁴ Mehmet Beşikçi, *Birinci Dünya Savaşı’nda Osmanlı Seferberliği*, İstanbul, 2015, s. 272-273.

¹⁵ Yavuz Özdemir, *Bir Savaşın Bilinmeyen Öyküsü (Sarıkamış Harekâtı)*, Erzurum, 2003, s. 354.

¹⁶ Özgür Heval Çınar, Coşkun Üsterci (Yay. Haz.), *Çarklardaki Kum: Vicdani Red Düşünsel Kaynaklar ve Deneyimler*, İstanbul, 2008, s. 63.

¹⁷ Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi, III, Kısım:3*, Ankara, 1991, s. 398-399, 401.

Suriye’de bulunan Osmanlının VIII. Ordusunda¹⁸ da asker firarileri sorunu yakınılan bir durumdu. Öyle ki firarların önünü almak için bazı önlemler düşünülmüştü. Kaçak avlarının tertip edilmesi, düşünülen önlemlerden biriydi. Özellikle bu işle uğraşması için bir iki birliğin tahsis edilerek yakalanan her firari için yakalayana belli bir miktar para verilmesi fikri, ordu makamlarınca dile getirilmişti.¹⁹

I. Dünya Savaşı’nda Osmanlı ordusundaki firar sorununun ulaştığı boyut, Osmanlının müttefiki olan Almanya’nın askeri misyon raporlarına da yansımıştır. Bu sırada Türkiye’de bulunan ve Yıldırım Orduları Grup Komutanı olan Alman General Liman von Sanders 13 Aralık 1917’de ‘Türk Ordusunun Bugünkü Durumu’ adlı raporunda şu noktalara dikkat çekiyordu: *“Bugün Türk Ordusundan üç yüz binden çok daha fazla firari vardır. Bunlar düşman tarafına geçmiş kişiler değildirler, bilakis büyük çoğunluğu, yurtlarına kaçıp orada haydutluk, yağmacılık yapıp memlekette asayiş bozan firarilerdir. Her tarafta bu firariler nedeniyle takip müfrezeleri çıkarmak gerekmiştir.”*²⁰

Liman Paşa’nın aynı raporda belirttiğine göre; askerler, bir yere sevk edilmek için trene bindirildiklerinde büyük bir kısmı birbirlerini tanımadıkları gibi çoğunlukla başlarındaki komutanlara bile yabancıydılar. Bildikleri tek şey, işlerin yolunda gitmediği bir yerlere gönderildikleri idi. Bu sebeple vurulma tehlikesini dahi göze alıp firar etmekteydiler. Hareket hâlindeki trenlerden atlayanlar olduğu gibi yürüyüş kollarından ya da ordugâh ve kışlalardan firar edenler de vardı. Torosların doğusu ve güneyindeki savaş alanlarına sevk edilirken ya da oralara yürüyüş vaziyetindeyken binlerce firar vermeyen tümen, neredeyse hiç yok gibiydi.²¹

I. Dünya Savaşı’nda toplam firar sayısına yönelik yapılan göndermeler de sorunun ne denli ciddiyet kazandığının bir başka açıklamasıdır. Millî Mücadele’nin de öne çıkan simalarından olan Ali Fuat Paşa (Cebesoy); ismi geçen savaşta, 20. Kolordu Komutanı olarak görev yapmış ve bu savaşla ilgili kaleme aldığı eserinde firar konusuyla ilgili bazı tespitlerde bulunmuştur. Ali Fuat Paşa, 1916 yılı sonunda Osmanlı

¹⁸ Suriye Cephesi’ndeki VIII. Ordu 1918’in Ekim ayı sonlarına doğru İzmir’e nakledilmiştir (Zekeriya Türkmen, *Mütareke Döneminde Ordunun Durumu ve Yeniden Yapılanması (1918-1920)*, Ankara, 2001, s. 30).

¹⁹ Avcıoğlu, *Millî Kurtuluş Tarihi*, 3, s. 957.

²⁰ Sanders, *Türkiye’de Beş Yıl*, s. 253, 255-256.

²¹ Sanders, *Türkiye’de Beş Yıl*, s. 257.

İmparatorluğunun 10 tane iskelet hâlinde ihtiyat tümeni kaldığını ve insan kaynağının hemen hemen tükenmiş olduğunu belirtmiştir. Firar oranının % 30'dan % 50'ye çıktığını dile getirmiştir.²²

Millî Mücadele'nin bir başka önemli ismi sayılan ve I. Dünya Savaşı'nda da kurmay subay olarak bulunan İsmet Paşa (İnönü), firar sorununa yönelik çarpıcı değerlendirmeler yapmıştır. 1918 yılında Osmanlı ordusunda 300.000 kadar firari olduğunu belirtmiştir. Kendi deyimiyle sorunu: “*Tarihimizde görülmemiş sayıda asker firarisi oluyordu. Memleket içinde bütün idare makamları ve cephelerde ordu karargâhları, bu firari hadiseleri ile mücadele ediyorlardı.*”²³ şeklinde tanımlamıştır.

Liman Paşa, yukarıda da değinildiği üzere Osmanlı ordusundaki firar sayısının 300.000'den çok daha fazla olduğunu belirtmektedir. Kendi sözleriyle yazıya geçen şu ifade zikredilen rakama uygun düşse gerektir: “*Şu an da Türk asker kaçaklarının sayısı, silâh altında bulunanlardan daha fazladır.*”²⁴

Aynı konuda, zikredilen görüşe yakın bir çıkarım da Osmanlı ordusunda asker kaçakları sorunu üzerine çalışmalarda bulunmuş bir isim olan Erik Jan Zürcher tarafından yapılmıştır. Zürcher de Liman Paşa gibi Osmanlı ordusunda asker kaçakları sayısının savaş alanında kalan asker sayısından çok daha fazla olduğunu öne sürmektedir. Ancak o, firar sayısı bakımından Liman Paşa'dan ayrılmakta ve rakamı, daha ilerilere taşıyarak 500.000 olarak vermektedir.²⁵

Zürcher'in verdiği bu rakamdan yola çıkıldığında ve Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı boyunca toplam 2.850.000 kişiyi seferber ettiği dikkate alındığında, toplam firar sayısının (500.000) bu toplamın hemen hemen altıda biri olduğu anlaşılmaktadır ki bu da toplam sayının yaklaşık % 17,5'una²⁶ tekabül ettiğini göstermektedir.²⁷

²² Ali Fuat Cebesoy, *Büyük Harpte Osmanlı İmparatorluğunun 1916-1917 Yılındaki Vaziyeti Birüssebi-Gazze Meydan Muharebesi ve Yirminci Kolordu*, İstanbul, 1938, s. 18.

²³ İsmet İnönü, *Hatıralar*, (Haz. Sabahattin Selek), Ankara, 2014, s. 123.

²⁴ Sanders, *Türkiye'de Beş Yıl*, s. 255, 328.

²⁵ Çınar-Üsterci, *Çarklardaki Kum*, s. 63.

²⁶ Beşikçi; eserinde bu rakamı, %17 vermiştir. Ancak buna matematiksel olarak yaklaşık %17,5 demek, daha uygun düşecektir.

²⁷ Beşikçi, *Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Seferberliği*, s. 272.

BİRİNCİ BÖLÜM

MONDROS MÜTAREKESİ SÜRECİNDE VE SONRASINDA ORDUNUN YENİDEN YAPILANMASI

1.1. MONDROS MÜTAREKESİ VE SONRASINDA ORDUNUN DURUMU

Osmanlı Devleti, 1914 yılında başlayan I. Dünya Savaşı'na İttifak Devletleri safında katılmış ve İtilaf Devletlerine karşı savaşımıştır. 1918 yılında, dâhil olduğu bloğun yenilmesiyle Osmanlı Devleti de savaşı mağlup şekilde bitirmiştir.

30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi'yle Osmanlı Devleti, kendi adına savaşı sona erdirmişti. Tarihe Mondros Mütarekesi diye geçen bu belge, Limni Adası'nın Mondros Limanı'ndaki Lengerendaz Agamennon Zırhlısı'nda vücuda getirilmişti. Bu antlaşma metni; Osmanlı adına Bahriye Nazırı Rauf Bey (Orbay), Hariciye Müsteşarı Reşat Hikmet Bey ve Erkân-ı Harbiye-i Umumiye yarbaylarından Sadullah Bey; İtilaf Devletleri adına da İngiliz Akdeniz Donanması Başkomutanı Arthur Calthorpe tarafından imzalanmıştır.²⁸

Mondros Mütarekesi, Osmanlı ordusunu hareketsiz bırakmak mantığıyla hazırlanmıştı. Mütareke maddelerine yüklenen anlamlardan işin ciddiyetini sezinlemek mümkündü. Nitekim Mütareke'nin askerî bir dayanağı ortadan kaldırmak yönündeki olumsuz özellikleri, anında kendini hissettirdi. Mütareke hükümleri, Türklerin elinde hiçbir savunma kabiliyeti bırakılmaksızın uygulanmak yolundaydı.²⁹ Mondros Mütarekesi hükümleri yürürlüğe girdiği vakitten başlayarak İtilaf Devletleri, dört yıl kendilerini uğraştırmış olan ve müşkül durumlara sokan Osmanlı Devleti'nin topraklarını işgal etmeye koyuldular. Bu mantıkta hareket edilerek devletin her işine karışmak istendi.³⁰

²⁸ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklâl Harbi, I, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*, Ankara, 1999, s. 47, 49.

²⁹ Türkmen, *Mütareke Döneminde Ordunun Durumu*, s. 25.

³⁰ Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, C.I*, İstanbul, 1991, s. 32.

25 maddeden meydana gelen Mondros Mütarekesi hükümleri şunlardır:³¹

1. Madde: Çanakkale ve Karadeniz boğazlarının açılarak, Karadeniz'e serbest geçişin sağlanıp Çanakkale ile Karadeniz istihkâmlarının İtilaf Devletleri tarafından işgali temin edilecektir.
2. Madde: Osmanlı sularındaki tüm torpil tarlaları ile torpido ve kovan mevzilerinin yerleri gösterilerek bunları taramak veya temizlemek için yardım edilecektir.
3. Madde: Karadeniz'de mevcut torpil mevkileri hakkında bilgi verilecektir.
4. Madde: İtilaf Devletlerine mensup savaş esirleriyle Ermeni esirler, İstanbul'da kayıtsız şartsız teslim olunacaktır.
5. Madde: Hudutların korunması ile iç asayişin sağlanması dışında, Osmanlı ordusu derhal terhis edilecektir.
6. Madde: Osmanlı savaş gemileri, teslim olup gösterilecek Osmanlı limanlarında tutuklu bulundurulacaktır.
7. Madde: İtilaf Devletleri; güvenliklerini tehdit edecek bir durumun ortaya çıkması hâlinde, herhangi bir stratejik noktayı işgal etme hakkına sahip olacaklardır.
8. Madde: İtilaf Devletleri, Osmanlı demiryollarından istifade edecekler ve Osmanlı ticaret gemileri, İtilaf Devletlerinin hizmetinde bulundurulacaktır.
9. Madde: İtilaf Devletleri, Osmanlı tersane ve limanlarındaki vasıtalarından yararlanacaklardır.
10. Madde: Toros tünelleri, İtilaf Devletlerince işgal olunacaktır.
11. Madde: İran'ın kuzeybatı kısmında ve Kafkasya'da bulunan Osmanlı kuvvetleri, savaştan önceki sınırlara geri çekilecektir.
12. Madde: Hükûmet haberleşmesi dışında, telsiz ve telgraf ile kabloların denetimi İtilaf Devletleri tarafından yapılacaktır.
13. Madde: Askerî, ticarî ve denizle ilgili olan madde ve malzemelerin tahribi önlenecektir.
14. Madde: İtilaf Devletleri; kömür, mazot ve yağ maddelerini Türkiye'den sağlayacaklardır.

³¹ Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri, C.I, (Osmanlı İmparatorluğu Andlaşmaları)*, Ankara, 1953, s.519-524; Genelkurmay Başkanlığı, *Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*, s. 47-49.

15. Madde: Tüm demiryolları, İtilaf Devletlerinin zabıtası tarafından kontrol altına alınacaktır.
16. Madde: Hicaz, Asir, Yemen, Suriye ve Irak'ta bulunan kuvvetler, en yakın İtilaf Devletleri komutanlarına teslim olunacaktır.
17. Madde: Trablus ve Bingazi'de bulunan Osmanlı subayları, en yakın İtalyan garnizonuna teslim olacaklardır.
18. Madde: Mısra'ta da dâhil olduğu hâlde Trablus ve Bingazi'de işgal edilen limanların en yakın İtilaf Devletleri birliklerine teslimi sağlanacaktır.
19. Madde: Asker ve sivil Alman ile Avusturya uyrukları, bir ay zarfında Osmanlı topraklarını terk edeceklerdir.
20. Madde: Beşinci maddeyle alakalı olarak terhis edilecek Osmanlı kuvvetlerine ait silah, cephane, teçhizat ve nakil vasıtalarının kullanım tarzına yönelik İtilaf Devletlerinin emirlerine riayet olunacaktır.
21. Madde: Mü'teliflerin menfaatlerini korumak için İaşe Nezareti nezdinde İtilaf Devletleri temsilcileri bulunacak ve kendilerine bu konuda, gerekli görülecek bütün bilgiler verilecektir.
22. Madde: Osmanlı savaş esirleri, İtilaf Devletleri nezdinde muhafaza edilecektir. Sivil savaş esirleriyle askerlik yaşı dışında olanların tahliyesi, nazar-ı dikkate alınacaktır.
23. Madde: Osmanlı Hükûmeti, Merkezi Devletlerle tüm ilişkilerini kesecektir.
24. Madde: Vilayat-ı sitte adı verilen altı vilayette (Van, Bitlis, Sivas, Erzurum, Harput, Diyarbakır) bir karışıklık meydana gelirse İtilaf Devletleri, bu vilayetlerin herhangi bir kısmını işgal hakkına haiz olacaklardır.
25. Madde: İtilaf Devletleriyle Osmanlı Hükûmeti arasında savaş, 1918 senesi Ekimi'nin otuz birinci günü mahallî saat ile öğle zamanı sona erecektir.

30 Ekim 1918'de, yani Mondros Mütarekesi'nin imzalandığı tarihte Başkomutanlık Karargâhı ve I. Ordu İstanbul'da, II. Ordu Adana'da, III. Ordu³² İstanbul'da, V. Ordu Gelibolu'da, VI. Ordu Musul'da, VII. Ordu Islahiye'de,³³ VIII. Ordu İzmir'de ve IX. Ordu Kars'ta bulunuyordu. II. ve VII. ordulardan mürekkep olan

³² III. Ordudan sonra, gözler; IV. Orduyu aramaktadır. Ancak bu sırada IV. Ordu mevcut değildir. Nedeni ise Mısır'ı geri almak için Cemal Paşa komutasında yola çıkarılan ordunun tamamına yakın bir kısmının Filistin Cephesi'nde yok olmasıydı. Bu ordudan arta kalan birlikler, VI. ve VII. ordular arasında paylaşılmıştır (Türkmen, *Mütareke Döneminde Ordunun Durumu*, s. 29).

³³ Gaziantep'e bağlı bir ilçe.

Yıldırım Orduları Grubu Komutanlığı Adana'da ve Kafkas İslâm Ordusu da Bakü'de bulunmaktaydı. Bu ordular, bulundukları coğrafyalarda tutunarak vatani korumaya çalışıyorlardı.³⁴

Mondros Mütarekesi imzalanır imzalanmaz İngilizler, ilk önce Çanakkale Boğazı'na el atarak bölgeyi kuvvetten tecrit etmeye başladılar. Bu nedenle Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanlığı ve birlikleri İstanbul'a nakledilmiş ve V. Ordu birlikleri de Çanakkale Bölgesi'nden uzaklaştırılmıştı. Bölgede az miktarda Türk jandarma kuvveti bırakıldı. Bu sırada V. Ordu lağvedildi.³⁵ Adı geçen ordunun bünyesinden çıkmış olan 1. ve 14. kolordular, Trakya'da mütareke konuş yerlerini aldılar. Diğer taraftan, Suriye Cephesi'nde geri çekilme sırasında mağlup bir şekilde dağılan VIII. Ordu, 1918'in Ekim ayı sonlarına doğru İzmir'e intikal ettirildi. Bu ordu, 13 Kasım 1918 tarihinde lağvedilmiş ve bünyesinden çıkan 17. Kolordu (56. ve 57. tümenler) İzmir'de bırakılmıştır. Bu kolorduya 23. ve 61. tümenler ile Tekirdağ'da bulunan 25. Tümen de dâhil edilmiştir.³⁶

Komutasını 31 Ekim 1918 tarihinde Mustafa Kemal Paşa'nın Adana'da Liman von Sanders'ten teslim aldığı³⁷ Yıldırım Orduları Grubu Karargâhı, 7 Kasım 1918'de lağvedildi. Aynı gün, VII. Ordu da lağvedilmiş oldu. Bu gruptaki 3. Kolordu, mütareke konuş yeri olan Sivas'a nakledildi. Bu esnada Yıldırım Orduları Grubu Kumandanı olan Mustafa Kemal Paşa, Harbiye Nezareti emrine alındığından Yıldırım Orduları Grubu ve bölge, II. Ordu Komutanı Nihat Paşa'nın komutasına verilmişti. Ancak Harbiye Nezareti, 10 Aralık 1918 tarihinde II. Orduyu da lağvedip komutanını Adana Valiliğine tayin etmişti. Bu suretle II. Orduya bağlı 12. Kolordu karargâhı Konya'ya, 20. Kolordu karargâhı Ankara'ya ve yine aynı orduya bağlı 15. Kolordu karargâhı da Erzurum'a intikal ettirildi.³⁸

³⁴ Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmî Yayınları, *Türk Silâhlı Kuvvetleri Tarihi, III'ncü Cilt, 6'ncı Kısım, (1908-1920)*, Ankara, 1971, s. 229-230; Türkmen, *Mütareke Döneminde Ordunun Durumu*, s. 29.

³⁵ Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmî Yayınları, *Türk Silâhlı Kuvvetleri Tarihi, III'ncü C., 6'ncı Kısım*, s. 230.

³⁶ Türkmen, *Mütareke Döneminde Ordunun Durumu*, s. 29-30.

³⁷ Gotthard Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi Mondros'tan Mudanya'ya Kadar (30 Ekim 1918-11 Ekim 1922)*, Ankara, 1989, s. 1; Sanders, *Türkiye'de Beş Yıl*, s. 421.

³⁸ Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmî Yayınları, *Türk Silâhlı Kuvvetleri Tarihi, III'ncü C., 6'ncı Kısım*, s. 230; Türkmen, *Mütareke Döneminde Ordunun Durumu*, s. 30-31.

Irak'ta bulunan VI. Ordu 10 Kasım 1918'de Musul'u İngilizlere bırakarak Nusaybin³⁹ kasabasına çekildi. 2. ve 5. tümenlerden ibaret kalan VI. Ordu, 2 Şubat 1919 tarihinde lağvedilip adı 13. Kolordu oldu. Bu kolordu da Diyarbakır, Siirt ve Mardin'e konuşlandırıldı.⁴⁰

21 Ekim 1918 tarihinde Şark Orduları Grubu lağvedilmiş oldu. 30 Ekim 1918'de de 1. Kafkas Kolordusu lağvedilmiştir.⁴¹ Harbiye Nezareti, 27 Ekim 1918 tarihinde de Kafkas İslâm Ordusu ile Kuzey Kafkas Komutanlığını lağvetmişti. Mütareke'nin imzalandığı esnada karargâhı Bakü'de olan Kafkas İslâm Ordusu'na bağlı 15. Tümen Petrowsk'ta, 36. Kafkas Tümeni de Bakü'de bulunmaktaydı.⁴²

Mütareke imzalandığı sırada IX. Ordu Kars'ta konuşlanmıştı. Ona bağlı 11. Kafkas Tümeni Hoy'da, 9. Kafkas Tümeni Erzincan'ın güneyindeki Kamarlı'da, 12. Tümen'i Erivan'ın batısındaki Serdarâbât'ta, 36. Tümen'i Gümrü'de, 3. Kafkas Tümeni Ahıska'da ve 10. Kafkas Tümeni de Batum'da bulunuyordu. İngilizlerin mütareke hükümlerini öne sürerek Osmanlı Hükûmeti'ne yaptığı baskılar neticesinde IX. Ordu, 1877-1878 Osmanlı-Rus sınırına çekilmek zorunda kaldı. Bu suretle Kars, Ardahan ve Batum boşaltılıp IX. Ordu Erzurum'a alınmıştır.⁴³ IX. Ordu, Erzurum'a çekildikten sonra lağvedildi. Söz konusu ordunun yerini, Erzurum'da bulunan 15. Kolordu aldı. Bu sırada 15. Kolorduya bağlı 3. Kafkas Tümeni Tortum'da, 12. Tümen'i Horasan'da, 9. Kafkas Tümeni Erzurum'da ve 11. Kafkas Tümeni de Van ile civarında konuşlanmıştı. Böylece Anavatan'da toplanabilen kuvvetler, 9 kolordudan ve bu kolordulara bağlı 20 tümenden meydana gelmekteydi.⁴⁴ Kolordu sayısı İzmir'in işgalinden sonra 8'e düştü. Çünkü merkezi İzmir'de olan 17. Kolordu lağvedilmiş ve tümenleri 12. ve 14.

³⁹ Mardin'e bağlı bir ilçe.

⁴⁰ Ali İhsan Sâbis, *Harp Hâtıralarım*, C.5, Ankara, 1951, s. 7; Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmî Yayınları, *Türk Silâhlı Kuvvetleri Tarihi*, III'ncü C., 6'ncı Kısım, s. 230.

⁴¹ İsmet Görgülü, *On Yıllık Harbin Kadrosu 1912-1922 Balkan - I. Dünya ve İstiklal Harbi*, Ankara, 2014, s. 178.

⁴² Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmî Yayınları, *Türk Silâhlı Kuvvetleri Tarihi III'ncü C., 6'ncı Kısım*, s. 230; Türkmen, *Mütareke Döneminde Ordunun Durumu*, s. 31.

⁴³ Türkmen, *Mütareke Döneminde Ordunun Durumu*, s. 31.

⁴⁴ Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmî Yayınları, *Türk Silâhlı Kuvvetleri Tarihi*, III'ncü C., 6'ncı Kısım, s. 231.

kolordulara bağlanmıştır.⁴⁵ Ordunun Eylül 1919 başları itibariyle konuşlandırılmasında artık 17. Kolordu mevcut değildi.⁴⁶

1.2. MÜTAREKE DOĞRULTUSUNDA ASKERİN TERHİSİ

Mondros Mütarekesi imzalandığı sırada Osmanlı ordusu 400.000 civarında bir kuvvete sahipti.⁴⁷ İngiltere'nin politikalarından, Türk ordusunu zor duruma düşürerek Türk topraklarını savunmasız bırakmak istediği anlaşılmaktaydı.⁴⁸ Bu mantıkla imzalanan Mondros Mütarekesi'nin 5. maddesi terhis işleriyle ilgili olup terhis için belli bir tarih belirtilmemişti. Hangi doğumluların terhise tabi tutulacağı da tespit edilmemişti. Harbiye Nezaretinin 5 Kasım 1918'de yayımlamış olduğu emre göre: 1282 (1866) – 1309 (1893) doğumluların ihtiyaca göre kademe kademe terhislerinin gerçekleştirileceği belirtiliyordu. İngiliz Yüksek Komiseri⁴⁹ Amiral R. D. Robeck, Osmanlı Hariciye Nezaretine gönderdiği 26 Kasım 1918 tarih ve 5152 sayılı bir nota ile mütarekenin 5. maddesine göre: 1301 (1885) – 1309 (1893) doğumlular ile 1314 (1898) – 1316 (1900) doğumluların 1 Aralık 1918 tarihine kadar terhislerinin tamamlanmasını istiyordu.⁵⁰

Terhis işlemleri çeşitli zorluklarla, kış ortasında ve birçok askerin ölmesine neden olacak biçimde yürütüldü.⁵¹ Öyle ki bu duruma VI. Ordu Komutanı Ali İhsan Paşa (Sâbis) tarafından eleştiriler dahi yapılmıştı. Askerin kış ortasında fena hâldeki karayollarında yürütülerek köylerine sevklerinin doğru olmadığı Harbiye Nezaretine bildirilmişti. Dört yıl harp müddetince ölmeyerek hayatta kalmış askerlerin köylerine dönerken kötü sevkiyat ile yetersiz menzil düzeni içinde; çamur, bataklık ve soğuktan hastalanıp ölmelerine rıza gösterilemeyeceğine dikkat çekiliyordu.⁵²

⁴⁵ Türkmen, *Mütareke Döneminde Ordunun Durumu*, s. 32, 34-35.

⁴⁶ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklâl Harbi, II'nci Cilt, Batı Cephesi, 2'nci Kısım, Sivas Kongresi ve Heyet-i Temsiliye Devri, İstanbul'un İtilâf Devletleri Tarafından Resmen İşgali, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti'nin Kurulması, Batı Anadolu ve Trakya Cephelelerinde Yunan İleri Harekâtı (4 Eylül 1919-9 Kasım 1920)*, Ankara, 1999, s. 32-33.

⁴⁷ Türkmen, *Mütareke Döneminde Ordunun Durumu*, s. 78.

⁴⁸ Avcıoğlu, *Millî Kurtuluş Tarihi*, 3, s. 969.

⁴⁹ İtilaf Devletleri, Mondros Mütarekesi hükümlerini uygulamak ve kontrol etmek görüntüsü altında İstanbul'da birer yüksek komiserlik kurdular. Bu komiserliklerden en etkili "İngiliz Yüksek Komiserliği"ydi. Bu konuda geniş bilgi için bkz. (Mehmet Okur, Murat Küçükkuşurlu, *İngiliz Yüksek Komiserlerinin Gözüyle Milli Mücadele 1918-1920*, Trabzon, 2006).

⁵⁰ Genelkurmay Başkanlığı, *Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*, s. 272.

⁵¹ Ergün Aybars, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, I, (Kuruluş)*, İzmir, 2007, s. 81.

⁵² Sâbis, *Harp Hâtıralarım, C.5*, s. 9.

İfade edilmeye çalışılan benzer olumsuzluklar, başka ordu bölgelerinde de kendini gösterdi. II. Ordu bölgesinde trenle sevk edilenlerin terhisi pek karışık ve düzensiz bir şekilde yapıldı. Terhis emrinin verildiği tarihte; trenlerin hazır olmamasından ötürü askerler, trenlerin gelmesini beklemek sorunuyla karşılaşmışlardı. Trenlere bağlanan vagonların azlığından bir kısım askerler, vagonların üstüne binmek suretiyle yolculuk etmişlerdi. Terhis erleri arasında soğuktan donanlar oldu. Yine bu terhiste, vagonlardan düşenler olduğu gibi köprülere çarparak ölenler de vardı.⁵³

6 Kasım 1918’de 1282 (1866) – 1300 (1884) doğumluların, 28 Kasım 1918’de 1300 (1884) – 1309 (1893) doğumluların, 6 Ocak 1919 tarihinde de 1314 (1898)– 1316 (1900) doğumluların terhisleri istendi. Bu emirlere göre, 22 Ocak 1919 tarihine kadar 10.000 subay ve 264.339 er terhis edildi. Daha terhisi yapılacak 60.000’in üzerinde er vardı. Bunların 10.000’ini Arap ve 4.308’ini de Rumelili erler oluşturmaktaydı ki adı geçenlerin terhisleri de yapılmaktaydı. Terhislerin takip işini, İngiliz Yüksek Komiserliğinden sonra İngiliz Genel Karargâhı üzerine almıştı.⁵⁴

Mütareke imzalandığında 400.000 mevcudu olan ordu, az zamanda 50.000’in altına düşürüldü.⁵⁵ Ordudan 1919’un Mart ayı sonlarına kadar toplam 337.615 er terhis edilmişti. Yine bu tarihte 1310 (1894) ile 1313 (1897) doğumlulardan 43.196 er de silâh altında bulunuyordu.⁵⁶ Bu rakam, İtilaf Devletlerinin izin verdiği 18.000 er azdı.⁵⁷ Çünkü Osmanlı Genelkurmayı ile İngiliz Karargâhı arasında 1919 yılının başından itibaren yürütülen mütareke kadrosu mesaisi sonucunda, 29 Mayıs 1919 tarihi itibarıyla 61.223 rakamında karar kılınmıştı. Ancak Genelkurmay kayıtlarında, orduda Eylül 1919’da 43.143 er gözükmekteydi. Bunun nedeni İngilizlerin kaçak ve celpleri geri bırakılanların askere alınmalarına engel olmalarıydı. Böylece ordu, sınırları koruyamayacak ve vatani savunamayacak bir hâle düşürülmek istenmişti.⁵⁸

⁵³ Genelkurmay Başkanlığı, *Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*, s. 101.

⁵⁴ Genelkurmay Başkanlığı, *Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*, s. 272-273.

⁵⁵ Sina Akşin, *İstanbul Hükûmetleri ve Milli Mücadele, C.I, Mutlakiyete Dönüş (1918-1919)*, İstanbul, 2010, s. 194.

⁵⁶ Genelkurmay Başkanlığı, *Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*, s. 273.

⁵⁷ Avcıoğlu, *Millî Kurtuluş Tarihi*, 3, s. 969-970.

⁵⁸ Genelkurmay Başkanlığı, *Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*, s. 263-265, 269-270, 273.

Ülke genelindeki tüm kuvvetlere bakıldığında Erzurum’da 15. Kolorduya bağlı ve 17.860 mevcutlu dört tümen haricinde, Osmanlı ordusu âdeta bir iskelet kadro şekline dönüşmüştü.⁵⁹

⁵⁹ Akşin, *İstanbul Hükûmetleri, C.I*, s. 194.

1.3. ÜLKE GENELİNDEKİ ORDU BİRLİKLERİ VE ORDUDA MÜFETTİŞLİK UYGULAMASINA GEÇİŞ

Osmanlı Genelkurmayı, Mütareke Devresi için 20 Ocak 1919'da General Wilson'a⁶⁰ sunmuş olduğu bir yazı ile orduyu, 9 kolordu ve 20 tümen halinde yeniden teşkilâtlandırmak fikrinde olduğunu açıklamıştı. Mütareke'de elde kalacak kolordu, tümen, alay, tabur ve batarya miktarından söz edilmeyip sadece ordu mevcudu kayda geçirilmişti. Osmanlı Genelkurmayı, Mütareke'nin bu boşluğundan istifade etmek yolunu tutmuştu. Zayıf da olsa, ileride mevcutları artırmak imkânını saklı tutmak düşüncesiyle mümkün merteye çok sayıda kolordu ve tümen kadrolarını elde bulundurmayı uygun görmüştü. Bunda, savaş tecrübesi görmüş kıymetli subaylardan yeni görevlerde istifade etmek düşüncesinin payı da vardı. Osmanlı Genelkurmayının zayıf mevcutlu da olsa çok sayıdaki kolordu, bilhassa tümen, alay ve tabur kadrolarını muhafaza etmesi o zamanki şartlara göre Millî Mücadele'yi kazanan Anadolu ordusunun canlandırılması ve teşekkülünde çok yararlı olmuştu.⁶¹

Belirtilen bu durumla beraber 1919 yılı başında, Osmanlı ordusunda büyük bir dağınıklık mevcuttu. Disiplin, düzen ve hiyerarşi gibi geleneksel askerî değerler aşınmış bir hâldeydi.⁶² Uzun savaş yıllarının meydana getirdiği felaketler yüzünden Anadolu'da devlet otoritesi de etkisini kaybetmişti. Bölgesel yönetimlerde görülen beceriksizlik ve sivil idarenin acziyeti halk ile yöneticiler arasındaki bağı zayıflatmıştı. I. Dünya Savaşı'nın sonuna doğru artış gösteren asker kaçakları ile bunların yaptıkları soygun, saldırı olayları yüzünden mal, can ve namus emniyeti azalmıştı.⁶³

İtilaf Devletleri tarafından Türk topraklarının parçalanmak istendiği anlaşılıyordu. Bu suretle İzmir'i Yunanistan'a vermek ve Doğu Anadolu'da bir Ermeni Devleti kurmak isteği, Mondros Mütarekesi'nden sonra seziliyordu.⁶⁴ Bu tehlikeyi kavrayan, Mütareke günlerinde de Osmanlı Hükûmeti'nde farklı zamanlarda Harbiye Nazırlığı görevinde bulunan Şevket Turgut Paşa, Cevat Paşa ve Fevzi Paşa gibi önemli şahsiyetler millî hassasiyet duygularıyla hareket ettiler. Adı geçen şahıslar, yurdun

⁶⁰ Korgeneral Wilson, Mütareke Devri'nde İngiltere Savaş Bakanlığınca Avrupa Türkiye'si Müttefik Kuvvetler Komutanlığına atanmıştı (Türkmen, *Mütareke Döneminde Ordunun Durumu*, s. 80).

⁶¹ Genelkurmay Başkanlığı, *Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*, s. 255-260.

⁶² Mevlüt Bozdemir, *Türk Ordusunun Tarihsel Kaynakları*, Ankara, 1982, s. 106.

⁶³ Aybars, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, I, s. 136-137.

⁶⁴ İrfan Paksoy, "Millî Mücadele'de Düzenli Orduya Geçiş Süreci", *Askerî Tarih Bülteni*, Yıl:21, Sayı:41, Ankara, (Ağustos 1996), s. 105.

kurtarılmasına yönelik 1919 yılı Nisan ayı içerisinde İstanbul'da gizli toplantılar yaparak çareler aradılar.⁶⁵ Bu gayret ve çalışmalar sonucunda, ordu müfettişliklerinin kurulması düşünüldü. Bu müfettişlikler, kaldırılan ordu komutanlıklarının yerini dolduracaktı. Aynı zamanda bu müfettişlikler, hem ötede beride dağınık halde bulunan silâh ve cephaneyi depolarda toplayacak hem de bölgelerinde huzur ile emniyeti temin edeceklerdi.⁶⁶ Bunların yanında, müfettişlik uygulamasına geçilmesinde; Samsun ve çevresindeki asayişsizlik olaylarını gerekçe gösteren Rumların bölgedeki İngiliz temsilcilerine Türkler hakkında yaptıkları şikâyetlerin de rolü vardı.⁶⁷

Nihayet müfettişlik teşkilâtı, 1919'un Nisan ayı sonlarına doğru hayata geçirildi. Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti tarafından kabul edilen teşkilâtlanma, 30 Nisan 1919'da da Harbiye Nezaretinin tasdikinden geçmiş oldu. Eş zamanlı olarak Padişah Vahidettin'in (VI. Mehmet) de müfettişlik teşkilatına geçilmesi hakkında iradesi çıktı.⁶⁸

Yeni teşkilatlanmaya göre, üç ordu müfettişliği teşkil edildi. I. Ordu Müfettişliğinin merkezi İstanbul, II. Ordu Müfettişliğinin merkezi Konya⁶⁹ ve IX. Ordu Müfettişliğinin (sonraki III. Ordu)⁷⁰ merkezi de Erzurum'du.⁷¹

I.Ordu Müfettişliği 1., 14., 17.⁷² ve 25. kolordulardan teşkil edilmiş olup, başında Fevzi Paşa (Çakmak) vardı. II. Ordu Müfettişliği 12. ve 20. kolordulardan oluşturulmuştu. Müfettişliğin başında Cemal Paşa (Mersinli)⁷³ bulunuyordu. IX. Ordu (III. Ordu) Müfettişliği ise 3. ve 15. kolordulardan mürekkep olup, başındaki isim Mustafa Kemal Paşa'ydı.⁷⁴

⁶⁵ Türkmen, *Mütareke Döneminde Ordunun Durumu*, s. 104.

⁶⁶ Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali Mondros Mütarekesi'nden Türkiye Cumhuriyeti'nin Doğuşuna Kadar Ulusal Savaşımızın Belgeseli, C.1*, İstanbul, 2010, s. 217.

⁶⁷ Okur-Küçükuşurlu, *İngiliz Yüksek Komiserlerinin Gözüyle Milli Mücadele*, s. 50.

⁶⁸ Türkmen, *Mütareke Döneminde Ordunun Durumu*, s. 105.

⁶⁹ Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmî Yayınları, *Türk Silâhlı Kuvvetleri Tarihi, III'ncü C., 6'ncı Kısım*, s. 231.

⁷⁰ IX. Ordu Müfettişliği, 15 Haziran 1919'da yeni hazırlanan bir talimata göre III. Ordu Müfettişliği ismini aldı (Utkan Kocatürk, *Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü*, Ankara, 2007, s. 138).

⁷¹ Genelkurmay Başkanlığı, *Asker ve Devlet Adamı Atatürk (Doğumunun 128'inci Yıl Dönümü Anısına)*, Ankara, 2009, s. 6.

⁷² 17. Kolordu, İzmir'in işgalinden sonra II. Ordu Müfettişliğine bağlanmıştır (Türkmen, *Mütareke Döneminde Ordunun Durumu*, s. 111). Nitekim adı geçen Kolordu, daha sonra lağvedilmiştir.

⁷³ Temmuz 1919'da Cemal Paşa görevini terk edip İstanbul'a gitti. Cemal Paşa'nın yerine 24 Temmuz 1919 tarihinde Esat Paşa atandı (Görgülü, *On Yıllık Harbin Kadrosu*, s. 276).

⁷⁴ Görgülü, *On Yıllık Harbin Kadrosu*, s. 275; Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmî Yayınları, *Türk Silâhlı Kuvvetleri Tarihi, III'ncü C., 6'ncı Kısım*, s. 231.

Yukarıda adı geçen üç ordu müfettişliğinin dışında, Diyarbakır'da bulunan 13. Kolordu müstakil bırakılmıştı. Doğrudan doğruya İstanbul'da Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyasetine bağlı olan bu kolordunun komutanlığına da Albay Cevdet Bey getirilmişti.⁷⁵ Bu şekilde orduda müfettişlik uygulamasına geçilmiş oluyordu.

Belli bir süre sonra, yani 16 Ağustos 1919'da I., II. ve III. ordu müfettişlikleri lağvedilerek müfettişlik uygulamasına son verilmiş oldu.⁷⁶

1.4. MUSTAFA KEMAL PAŞA'NIN ANADOLU'YA GEÇTİKTEN SONRA ASKERÎ MAKAMLARLA İLİŞKİLERİ VE TAKİP EDİLECEK SİYASET KONUSUNDAKİ GÖRÜŞLERİ

Mütareke Dönemi başladığında Anadolu coğrafyasının en huzursuz bölgelerinden biri, Samsun sancağıydı. Bunda, bölgenin etnik yapısı etkili bir faktördü. Bölgede savaşın başından beri sürüp gelen çete faaliyetlerine; Mütareke koşullarının doğurduğu ortam, siyasi bir hüviyet kazandırıyordu. Çoğunluğunu Rumların teşkil ettiği 50 kadar çete, Samsun sancağında huzur ve asayiş temelden sarsıyordu. Bu yönleriyle bölge, Mütareke'nin ilk ayından itibaren İstanbul'daki İngiliz Komutanlığının dikkatinden kaçmıyordu.⁷⁷

Samsun, Vezirköprü, Merzifon ve dolaylarında Pontus Rum çeteleri, İslâm ahaliye karşı saldırılarını artırıyordu.⁷⁸ Pontusçu Rum cemiyetleri, Yunanistan ve Patrikane'nin çalışmaları ile bölgedeki Rum nüfusunu arttırmak gayretindeydi. Bunun için başka bölgelerden, yabancı ülkelerden, bilhassa da Rusya'dan getirilen Rum göçmenleri ve silahlı Rum çeteleri vasıtasıyla bölgede terör estiriliyordu. Bu durum üzerine, Müslüman Türk halkı da kendisini savunmak için teşkilatlanma faaliyetine girmişti.⁷⁹ Oysa İtilaf Devletleri işi tersinden alarak, bölgedeki olaylardan Türkleri sorumlu tutuyorlardı. Bilhassa İngilizler, Karadeniz bölgesinde asayiş ve sükûnet temin edilmediği takdirde buraları işgale mecbur kalacaklarını Osmanlı Hükûmeti'ne bir nota ile bildirmişlerdi.⁸⁰

⁷⁵ Türkmen, *Mütareke Döneminde Ordunun Durumu*, s. 112.

⁷⁶ Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, s. 58.

⁷⁷ Selek, *Anadolu İhtilali, C.I*, s. 216.

⁷⁸ Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, C.I*, s. 226.

⁷⁹ Okur- Küçüküğürlü, *İngiliz Yüksek Komiserlerinin Gözüyle Milli Mücadele*, s. 50.

⁸⁰ Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, C.I*, s. 226.

Tam da bu günlere rastlayan bir dönemde gerçekleşen İzmir Faciası,⁸¹ tüm ülkede bir heyecan ve infial uyandırdı.⁸² Mustafa Kemal Paşa, hayatta iken Amerikan elçisi olan ve kendisiyle uzun konuşmalar yapan General Sherill'e göre: "*Talih, bir taraftan Yunanlıları İzmir'e çıkarırken öbür taraftan, onlara karşı koyacak Mustafa Kemal'i Samsun'a getiriyordu.*"⁸³ Bu bakımdan Samsun olaylarını araştırmak ve asayişin sağlamak için Mustafa Kemal Paşa'nın IX. Ordu Müfettişliği göreviyle Anadolu'ya gönderilmek üzere seçilmesi mühim bir gelişmeydi. Çünkü Anadolu'ya geçmek düşüncesinde olan Mustafa Kemal Paşa'ya nihayet aradığı fırsat çıkmış oluyordu.⁸⁴ Mustafa Kemal Paşa'nın görünüşteki görevi bölgedeki asayişsizlik sorununu ortadan kaldırmaktı. Ancak O'nun esas gayesi: Millî Mücadele'yi başlatmak ve özü millî egemenlik ilkesine dayanan yeni bir Türk Devleti kurmaktı. Mustafa Kemal Paşa, bu kutsal amacını millî bir sır gibi saklamış ve bunu birtakım aşamalarla nihai hedefe ulaştırmaya çalışmıştır.⁸⁵

Mustafa Kemal Paşa, 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıktığı zaman Anadolu'da iki ordu müfettişliği kurulmuştu. Mütareke'den sonra birliklerin askerleri terhis edilmiş, silâh ve cephanesi elinden alınmıştı. Bu şekilde savaş gücünden mahrum birtakım kadrolar hâline getirilmişti.⁸⁶ Şunu da ilave etmek gerekir ki sadece İstanbul değil; Anadolu'da da birçok yer İtilaf Devletleri tarafından işgal edilmişti. İşgale uğramayan önemli merkezlere ise İtilaf Devletlerince irtibat subayı adı altında kontrolcüler gönderilmişti.⁸⁷

Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya ayak bastığı günlerde yukarıda sözü edilen kadrolar şu şekildeydi: 12. ve 20. kolordulardan meydana gelen II. Ordu Müfettişliğinin karargâhı Konya'daydı. Karargâhı Konya'da olan 12. Kolordunun 11. Tümen'i Niğde'de, 41. Tümen'i Karaman'da bulunuyordu. Karargâhı Ankara'da olan 20. Kolordunun 24. Tümen'i Ereğli'den Ankara bölgesine gelmekte, 23. Tümen'i ise

⁸¹ İzmir, 15 Mayıs 1919'da Yunanlılar tarafından işgal edildi (Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, s. 32).

⁸² Ahmet İzzet Paşa, *Feryadım, C.II*, (Haz: Süheyl İzzet Furgaç-Yüksel Kanar), İstanbul, 1993, s. 59.

⁸³ Tevfik Bıyıklıoğlu, *Atatürk Anadolu'da (1919-1921)*, Ankara, 1959, s. 11.

⁸⁴ Selek, *Anadolu İhtilali, C.1*, s. 218.

⁸⁵ Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk 1919-1927*, (Haz: Zeynep Korkmaz), Ankara, 2009, s. 10-11; Selami Kılıç, "Birinci Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Nitelikleri (1920-1923)", *Çayeli'nden Erzurum'a Yrd. Doç. Dr. Cemil Kutlu Armağan Kitap*, (Edit. Selami Kılıç- Ahmet Safa Yıldırım), Erzurum, 2016, s. 73-74.

⁸⁶ Atatürk, *Nutuk*, s. 1, 6.

⁸⁷ Rahmi Apak, *İstiklâl Savaşında Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, Ankara, 1990, s. 43.

Afyonkarahisar’da bulunmaktaydı. 15. ve 3. kolordulardan meydana gelen IX. Ordunun (sonraki III. Ordu) karargâhı Erzurum’daydı. Karargâhı Erzurum’da bulunan 15. Kolordunun 12. Tümen’i Horasan’da, 9. Kafkas Tümeni Erzurum’da, 3. Kafkas Tümeni Tortum’da, 11. Kafkas Tümeni de Van’da yer alıyordu. Karargâhı Sivas’ta olan 3. Kolordunun 15. Tümen’i Samsun’da, 5. Kafkas Tümeni ise Amasya’da bulunuyordu. Karargâhı Diyarbakır’da olup, doğrudan İstanbul’a bağlı olan 13. Kolordunun 5. Tümen’i Mardin’de ve 2. Tümen’i de Silvan’da bulunmaktaydı.⁸⁸

IX. Ordu Müfettişi Mustafa Kemal Paşa’nın bu iki kolorduya doğrudan doğruya emir komuta vermek yetkisi vardı. Keza Mustafa Kemal Paşa, müfettişlik bölgesine yakın askeri birliklere de tebligat yapabilecekti. Bunun yanında müfettişlik bölgesi ve müfettişlik bölgesine komşu olan illere de aynı yetkiyi kullanabilecekti.⁸⁹ Nitekim bu yetki, Ahmet İzzet Paşa’nın hatıratında şu ifadelerle tanımlanmıştır: “Kendisine ordu müfettişi sıfatıyla verilmiş olan yetki, cidden şimdiye kadar hiçbir faniye nasip olmamış bir genişlikteydi.”⁹⁰

Mustafa Kemal Paşa bu yetkiye dayanarak Ankara’daki 20. Kolordu ve onun bağlı bulunduğu müfettişlik ile ilişki kurabilecekti. Yine bu yetkiye göre, Diyarbakır’daki kolordu ile olduğu gibi hemen hemen Anadolu’nun tüm sivil yönetim amirleriyle temasa geçebilecekti.⁹¹

“Ya istiklâl ya ölüm” parolasıyla mücadeleye girişen Mustafa Kemal Paşa; Samsun’a vardığı 19 Mayıs 1919 tarihinden Erzurum’a hareket ettiği 28 Haziran 1919 sabahına kadar geçmiş olan kırk günlük periyotta, başarılı adımlar attı. Bir taraftan komuta makamlarıyla temas kurarak savunma için fikir ve karar birliğine varırken diğer yandan halk üzerinde etkisi bilinen moral, motivasyon, güven gibi faktörleri güçlendirmeye çalıştı.⁹²

Mustafa Kemal Paşa, Erzurum’da bulunan 15. Kolordu Komutanı Kâzım Karabekir Paşa’ya 21 Mayıs 1919’da gönderdiği telgrafta bazı noktalara dikkat

⁸⁸ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silâhlı Kuvvetleri Tarihi Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti Dönemi (23 Nisan 1920-29 Ekim 1923)*, IV’ncü Cilt, I’nci Kısım, Ankara, 2001, s. 85.

⁸⁹ Atatürk, *Nutuk*, s. 7.

⁹⁰ Ahmet İzzet Paşa, *Feryadım*, C.II, s. 59.

⁹¹ Atatürk, *Nutuk*, s. 7.

⁹² Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklâl Harbi, II’nci Cilt, Batı Cephesi, I’nci Kısım, Yunanlıların Batı Anadolu’da İstilâ Hareketine Başlamaları, İzmir’in İşgali-Mustafa Kemal Paşa’nın Samsun’a Çıkması-Millî Mukavemetin Kurulması (15 Mayıs-4 Eylül 1919)*, Ankara, 1999, s. 89-90.

çekiyordu. Genel durumun aldığı tehlikeli hâlden, üzüntü duyduğunu vurguluyordu. Millet ve memlekete borçlu bulunduğunu düşündüğü en son vicdanî görevi yakından ortak bir çalışma ile yerine getirmenin mümkün olacağı kanaatini belirtiyordu. Bunun için de bu son memuriyeti kabul ettiğini dile getiriyordu. Aynı telgrafta; bir an önce Erzurum'a gitmek niyetinde olduğundan bahsediyordu. Ancak Samsun ve civarının asayişsiz olması sebebiyle kötü bir akıbete uğramamak için buralarda birkaç gün daha kalma zarureti doğduğunu bildiriyordu.⁹³

Mustafa Kemal Paşa, Samsun'a geldikten sonra, asayişsizlik hususunda İstanbul'a beş tafsilatlı rapor gönderdi. Bu raporlarla Harbiye Nezaretinden jandarmanın takviyesini rica etti.⁹⁴ Çünkü Samsun ve Amasya havalisinde jandarma ile nizamiye kuvvetleri asayişi sağlamaya, idame etmeye yetersiz kalıyordu.⁹⁵ Bunun üzerine Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşa, 26 Mayıs 1919 tarihinde Mustafa Kemal Paşa'nın bu ricasını yerine getireceğini vaat etti.⁹⁶

23 Mayıs 1919'da Mustafa Kemal Paşa, Ankara'da bulunan 20. Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa ile temasa geçmiştir. Ali Fuat Paşa'ya Samsun'a çıktığını müjdelemiş ve Ali Fuat Paşa'dan kendisiyle bağlantı halinde olmasını istemiştir. Bunun yanında İzmir ve havalisindeki yeni gelişmeler hakkında kendisine malumat vermesini talep etmiştir.⁹⁷

Mustafa Kemal Paşa'nın Ali Fuat Paşa'dan öğrenmek istediği başka hususlar da söz konusuydu. Bu cümleden olarak 20. Kolordunun Ankara bölgesine trenle nakli güneyden mümkündü. Ancak bu nakliyat engellenmişti. Mustafa Kemal Paşa İstanbul'dan hareket edeceği günlerde Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Cevat Paşa'dan kolordunun trenle nakli gecikirse, karadan yürütülüp Ankara'ya sevkini rica etmişti. Bu yüzden 20. Kolordu Komutanı'na gönderilen telgrafta; 20. Kolordu birliklerinin tüm mevcudu ile Ankara'ya ulaşmayı başarıp başaramayacağı da sorulmuştu. 20. Kolordu Komutanı'ndan buna cevap üç gün sonra, yani 26 Mayıs 1919'da geldi. Cevapta; İzmir'den düzenli bilgi intikal etmediğini ve Manisa'nın da

⁹³ Atatürk, *Nutuk*, s. 12.

⁹⁴ Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri*, (Çev.Cemal Köprülü), Ankara,2011, s. 121.

⁹⁵ M. Tayyib Gökbilgin, *Millî Mücadele Başlarken Mondros Mütarekesi'nden Büyük Millet Meclisi'nin Açılmasına*, İstanbul, 2011, s. 89.

⁹⁶ Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri*, s. 121.

⁹⁷ Ali Fuat Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, İstanbul, 2010, s. 123.

işgale uğradığı haberini telgraf memurlarının verdiği bildiriliyordu. Ayrıca Ereğli'deki birliklerinin hepsini trenle nakletmeyi başaramadıkları için karadan yürüyüşe geçtikleri malumatı veriliyordu. Fakat aradaki uzaklık sebebiyle Ankara'ya ne zaman ulaşacaklarının belli olmadığı belirtiliyordu. Kolordu Komutanı; aynı telgrafında, Afyonkarahisar'daki 23. Tümen'in mevcudunun eksikliğinden ve orada ellerine geçen askerleri, bu tümene yollamakta olduklarından söz ediyordu.⁹⁸

Mustafa Kemal Paşa ile Ali Fuat Paşa arasındaki bu telgraf trafiği, daha sonra da kesintisiz bir biçimde devam etti. Birçok konuda alınacak bilgilerde Ali Fuat Paşa ve kolordusu aracılık ediyordu.⁹⁹ Nitekim böyle bir yazışma 27 Mayıs 1919'da tekrarlandı. Mustafa Kemal Paşa, Havza'dan 20. Kolordu Komutanı'na ve onun bağlı bulunduğu Konya'daki II. Ordu Müfettişliğine bazı sorular yöneltiyordu. Bu telgrafta; Afyonkarahisar'daki tümenin takviyesi için hangi kaynaklardan istifade edildiği ve kuvvetinin arttırılmasına maddî imkân olup olmadığı sorusu yöneltiliyordu. Bugünkü koşullara ve duruma göre bu tümene nasıl bir misyon yükleneceğinin düşünüldüğünü soruyordu. 20. Kolordu Komutanı, buna 28 Mayıs 1919'da cevap verdi. Buna göre; 23. Tümen bir düşman işgali durumu karşısında, yerini terk etmeyecek ve saldırıya maruz kalırsa bölge ahalisinden alacağı destekle kendi sorumluluk sahasını savunacaktır.¹⁰⁰

27-28 Mayıs 1919 gecesi II. Ordu Müfettişi'nin verdiği cevapta ise Afyon'daki tümenin kuvvetlerinin arttırılmaya gayret edildiği ve Konya'da Vatan Ordusu¹⁰¹ kurulması amacıyla kuvvet tedarikine çalışıldığı bildiriliyordu.¹⁰²

29 Mayıs 1919'da Mustafa Kemal Paşa'nın Havza'dan 3., 15. ve 20. kolordulara gönderdiği bir telgraf, önemli noktalara dikkat çekiyordu. Bu telgrafta özetle: Doğu vilayetlerinde yabancı işgalinin ne şekilde gerçekleşebileceği belirtiliyordu. Rumlardan gelecek tehlikelere karşı Türk köylülerinin ellerindeki silâhlarla kendi köylerini müdafaa etmesi durumunda, asker ve halkın birlikte hareket edip düşmanı püskürtmesi çaresi üzerinde duruluyordu.¹⁰³

⁹⁸ Atatürk, *Nutuk*, s. 12-13.

⁹⁹ Türkmen, *Mütareke Döneminde Ordunun Durumu*, s. 135.

¹⁰⁰ Atatürk, *Nutuk*, s. 13.

¹⁰¹ Konya'da, o sıralarda orduya yardımcı olabilecek bir kuvvet şeklinde düşünülmüş teşkilatın ismiydi (Atatürk, *Nutuk*, s. 13).

¹⁰² Türkmen, *Mütareke Dönemi'nde Ordunun Durumu*, s. 136.

¹⁰³ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklâl Harbi, II'nci C., Batı Cephesi, I'nci Kısım*, s.90; Selek, *Anadolu İhtilâli, C.1*, s. 245.

Mustafa Kemal Paşa, 29 ve 30 Mayıs 1919'da 15. Kolorduya gönderdiği yazılarda ise başka bir tehlikenin altını çiziyordu. Bu tehlike, Ermeni tehdidiydi. Ermenilerin İngiliz desteği ile Doğu Anadolu'yu istilâya girişebileceklerine dikkat çekti. Bu sebeple Müslüman ahalinin yurtlarını terk etmeye mecbur kalabilecekleri tehlikesine vurgu yaptı.¹⁰⁴

Mustafa Kemal Paşa'nın komuta kademeleriyle gerçekleştirdiği telgraf hareketliliği,¹⁰⁵ Mustafa Kemal Paşa; Amasya'ya geldikten sonra da devam etti. Nitekim Mustafa Kemal Paşa, 18 Haziran 1919'da Amasya'dan Edirne'deki 1. Kolordu Komutanı Cafer Tayyar Bey'e de bir telgraf göndermiştir. Bu telgrafta; ülkenin millî istiklâlini boğan ve vatani parçalamak isteyen İtilaf Devletlerinin yaptıklarına dikkat çekilerek, Sivas'ta toplanacak olan kongre hakkında bilgi veriliyordu.¹⁰⁶

21/22 Haziran 1919'da yayımlanan¹⁰⁷ Amasya Tamimi (Genelgesi),¹⁰⁸ Mustafa Kemal Paşa'nın ordu birlikleri ile ilişkilerinde daha büyük bir öneme sahipti. Bu yönüyle Amasya Tamimi, sürecin daha aktif ve etkili yürütülmesinde büyük katkılar sağlamıştı.

21 Haziran 1919 akşamı III. Ordu Müfettişi Mustafa Kemal Paşa, 20. Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa, Rauf Bey ve 3. Kolordu Komutanı Albay Refet Bey (Bele) bir araya geldiler.¹⁰⁹ Amasya'da bulunan yukarıda adı geçen dört ismin şahsen, burada olmayan II. Ordu Müfettişi Mersinli Cemal Paşa ve 15. Kolordu Komutanı Kâzım Karabekir Paşa'nın telgrafla muvafakati alındıktan sonra, tarihe Amasya Tamimi diye geçen kararlar bildirilmiş oldu.¹¹⁰

Amasya Kararları arasında çok ehemmiyet taşıyanlardan bir tanesi orduyla ilgiliydi. Bu, askerî ve millî teşkilâtın hiçbir suretle ilga edilemeyeceği hususunda alınan karardı. Buna göre, kumanda hiçbir şekilde terk ve başkasına tevdi edilmeyecekti. Yurdun herhangi bir tarafında tekrar gerçekleşecek düşman işgal hareketi, tüm orduyu

¹⁰⁴ Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, C.I, s. 240.

¹⁰⁵ Bu telgraflar için bkz. (Kocatürk, *Kaynakçalı Atatürk Günlüğü*, s. 138).

¹⁰⁶ Atatürk, *Nutuk*, s. 14.

¹⁰⁷ Kocatürk, *Kaynakçalı Atatürk Günlüğü*, s. 140.

¹⁰⁸ Amasya Tamimi (Genelgesi) konusunda geniş bilgi için bkz. (Atatürk, *Nutuk*, s. 21-24; Gökbilgin, *Millî Mücadele Başlarken*, s. 157-160; Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklâl Harbi, II'nci C., Batı Cephesi, I'nci Kısım*, s. 90-94).

¹⁰⁹ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklâl Harbi, II'nci C., Batı Cephesi, I'nci Kısım*, s. 93.

¹¹⁰ Gökbilgin, *Millî Mücadele Başlarken*, s. 158.

ilgilendirecek ve ortaya çıkan duruma göre vatan savunmasına müştereken girişilecekti. Bunun için komutanlar derhal birbirlerini haberdar edecekler; silah ve mühimmat, kati suretle elden çıkarılmayacaktı.¹¹¹ Askerî açıdan merkezin taşra ile olan komuta zincirini koparan bu madde,¹¹² aynı zamanda işgal kuvvetlerine karşı takınılacak tavır bakımından da önemliydi. Nitekim yukarıda da değinildiği üzere Amasya Tamimi, Millî Mücadele'nin daha sistemli ve etkili yürütülmesinde önemli bir dönemeç kabul edilmektedir.

Alınan bu kararların uygulanmasına III. Ordu Müfettişi Mustafa Kemal Paşa, Bahriye eski Nazırı Hüseyin Rauf Bey, Canik Mutasarrıfı Hamit Bey, II. Ordu Müfettişi Cemal Paşa, 12. Kolordu Komutanı Selahattin Bey, 20. Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa, Bursa'da 17. Kolordu Komutanı Bekir Sami (Günsav), Edirne'de 1. Kolordu Komutanı Cafer Tayyar (Eğilmez) Bey ile diğer bazı mülkî ve askerî zevat çalışacaktı.¹¹³

1.5. KUVA-YI MİLLİYE'NİN KURULMASI

Yunanlıların Batı Anadolu'da işgale girişmesi üzerine mal, can ve namusunun tehlikeye düştüğünü gören halk, kendi başının çaresine bakmaya başladı. Bunun doğal sonucu olarak silâhlı ya da silâhsız birçok insan, kendinden biraz daha iyi düşünebilenin peşine takılıp gitmekte tereddüt etmedi. Yine bundan dolayıdır ki bunların lideri de tek bir tip standartta olmadı. Bu liderler; kimi zaman bir komutan, kimi zaman aydın bir kişi, kimi zaman da okuması yazması olmayan, hatta ömrünün çoğunu haydutlukla geçirmiş azılı bir eşkıya olarak göze çarptı. Bunların içinde birbirlerini sevmeyen, birbirlerine hasım olanlar da vardı. Fakat bunların hepsi, Yunanlılara karşı hissedilen duygularda birleşiyorlardı.¹¹⁴ Özellikle İzmir Faciası, bu hissiyatın karşılık bulmasında çok etkili olmuştu. Yani Kuva-yı Milliye ruhunun şekillenmesinde bahsi geçen olay, toplu ve tesirli bir rol oynamıştı.

İzmir'in işgali sırasında, Türk subayları ağır hakaretlere uğradı ve bir kısım subay şehit edildi. Yunanlılar, şehirdeki evleri bastılar, ırz ve namus ihlalleri yaptılar.

¹¹¹ Gökbilgin, *Milli Mücadele Başlarken*, s. 159.

¹¹² Akşin, *İstanbul Hükûmetleri*, C.I, s. 384.

¹¹³ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklâl Harbi, II'nci C., Batı Cephesi, I'nci Kısım*, s. 93; Akşin, *İstanbul Hükûmetleri*, C.I, s. 383.

¹¹⁴ Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, C.I, s. 271-272.

Yunanlıların yaptıkları bu eylemlere, yerli Rumlar tarafından da destek verildi.¹¹⁵ Yine bu işgal esnasında, gümrükte bulunan mallar ile şehirdeki birtakım mağaza ve dükkânlar tamamen yağma edilmişti.¹¹⁶ Yunanlılar, Millî Mücadele Dönemi'nde Anadolu'da işgal ettikleri tüm bölgelerde benzer sahnelerle sebep olmuşlardı. Halide Edip Adıvar'ın Batı Anadolu'da Yunan işgal bölgelerinden geriye kalan manzarayı tasvir ederken eserinde kullandığı “*daima insan eti kokusu gelen bir fırın*” ifadesi,¹¹⁷ bunu özetler mahiyettedir. Nitekim 16-25 Ağustos 1919 tarihinde yapılan Alaşehir Kongresi'nde İzmir ve civarının işgali mutlaka gerekiyorsa bunun Yunanlılar yerine geçici süreliğine İtilaf Devletleri tarafından yapılması uygun olur,¹¹⁸ tezi üzerinde durulması; Yunanlılardan gördükleri hakaretlere karşı duyulan öfkenin bir sonucuydu.

Mondros Mütarekesi'nden sonra yer yer başlayan Kuva-yı Milliye direnişinin¹¹⁹ Batı Anadolu'da ilk yapılanmaya dönüşmesi İzmir'in işgalinden hemen sonra Ödemiş'te¹²⁰ gerçekleşmiştir.¹²¹ Ödemiş Kaymakamı Erzurumlu Bekir Sami Bey (Baran), Jandarma Komutanı Binbaşı Tahir Bey ve Askerlik Şubesi Reisi Ali Rıza Bey millî hassasiyetleri olan şahsiyetlerdi.¹²² Adı geçen şahsiyetler, Ödemiş'in Yunanlılara karşı savunulması için toplantılar yapıp önlem alıyorlardı. Bu gayretler, az zamanda meyvesini vermiş ve silahlananların sayısı 150'ye ulaşmıştır. Böylece 25 Mayıs 1919'da Ödemiş'te Kuva-yı Milliye teşkilatı oluşturuldu. Kuvvetlerin başına Jandarma Komutanı Tahir Bey getirildi.¹²³

Ayvalık ve Bergama¹²⁴ bölgesinde de Kuva-yı Milliye teşkilatı kısa zamanda gelişme gösterdi. Buradaki faaliyetleri 172. Alay Komutanı Yarbay Ali (Çetinkaya) yürütüyordu. Bunda, Edremit Kaymakamı Köprülülü Hamdi, Peli Köylü Mehmet,

¹¹⁵ Avcıoğlu, *Millî Kurtuluş Tarihi*, 3, s. 1236-1238; Apak, *Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, s. 7-10.

¹¹⁶ Gökbilgin, *Millî Mücadele Başlarken*, s. 93.

¹¹⁷ Halide Edip Adıvar, *Türkün Ateşle İmtihani*, I, (İstiklâl Savaşı Hatıraları), Basım Yeri Yok, 1998, s. 85.

¹¹⁸ Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, C.II, İstanbul, 1991, s. 60-62.

¹¹⁹ Mütareke Dönemi'nde Anadolu'da işgal kuvvetlerine karşı ilk direniş, 19 Aralık 1918'de Hatay/Dörtöl'de gerçekleşmiştir (Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklâl Harbi, IV'üncü Cilt, Güney Cephesi, İngiliz ve Fransızların Güney-Doğu Anadolu'yu İşgal Etmeleri, Millî Mücadele Hareketleri, Bu Bölgede Yapılan Muharebeler ve Revandiz Harekâtı*, Ankara, 2009, s. 63). Öte yandan Mütareke Dönemi'nde Batı Anadolu'da ise ilk direniş; 16/17 Mayıs 1919'da Urla'da (İzmir'in ilçesi), ikinci direniş; 28/29 Mayıs 1919'da Ayvalık'ta (Balıkesir'in ilçesi) yaşanmıştır (Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, C.I, s. 263-267).

¹²⁰ İzmir'e bağlı bir ilçe.

¹²¹ Bozdemir, *Türk Ordusunun Tarihsel Kaynakları*, s. 89.

¹²² Apak, *Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, s. 68.

¹²³ Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, C.I, s. 278.

¹²⁴ İzmir'e bağlı bir ilçe.

Ayazmendli Nazmi ve Kırkağaçlı Mehmet Emin beylerin de katkıları büyüktü.¹²⁵ Yine bu sıralarda Kuva-yı Milliye teşkilâtlanmasına önemli katkılar yapan iki şahsiyetin bölgeye tayinleri de hatırı sayılır bir gelişmeydi. Bunlardan biri Bandırma'daki¹²⁶ 61. Tümen Komutanı Kâzım Bey (Özalp), diğeri ise 17. Kolordu Komutan Vekilliğine atanan Albay Bekir Sami Bey (Günsav'ın)'in tayinleriydi.¹²⁷

Bekir Sami Bey, Çerkez Ethem'in kardeşi Reşit Bey'in akrabası vasıtasıyla Reşit Bey'e haber göndermişti.¹²⁸ Bu sayede tedarik edebildiği atlı kuvveti, Çerkez Ethem komutasında Ayvalık'a yardım göndermede başarılı olmuştu.¹²⁹

Kuva-yı Milliye'nin hareketli merkezlerinden biri de Alaşehir¹³⁰ olmuştur. Alaşehir eşrafından Mustafa Bey'in ve şehirdeki subayların yardımıyla 30 Mayıs 1919'da Alaşehir Kuva-yı Milliyesi kuruldu.¹³¹ Bu hususta özellikle 17. Kolordu Komutan Vekili olan Albay Bekir Sami Bey'in o bölgede yaptığı toplantı ve görüşmelerin rolü büyüktü.¹³²

Çine¹³³ de Kuva-yı Milliye'nin vücut bulduğu bir başka yerd. Buradaki hareketin şekillenmesinde 57. Tümen Komutanı Albay Şefik (Aker) Bey¹³⁴ ile dinî bir otorite kabul edilen ve saygı duyulan Bozüyük Köyü Hatibi Hacı Süleyman Efendi'nin faydaları büyüktü.¹³⁵ 57. Tümen Komutanı Albay Şefik Bey, ünlü eşkıyalardan Yörük Ali Efe ve Kılıoğlu Hüseyin Efe'ye davet gönderip, adı geçenlerle bağlantı kurmuştur. 57. Tümen Komutanı, Yörük Ali Efe ve Kılıoğlu Hüseyin Efe ile bizatihi görüşüp, onları mücadele ruhuna katılmaya ikna etmiştir.¹³⁶

¹²⁵ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklâl Harbi, II'nci C., Batı Cephesi, I'nci Kısım*, s. 100-101.

¹²⁶ Balıkesir'e bağlı bir ilçe.

¹²⁷ Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, C.I*, s. 277.

¹²⁸ Muhittin Ünal, *Miralay Bekir Sami Günsav'ın Kurtuluş Savaşı Anıları*, İstanbul, 1994, s. 30.

¹²⁹ Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, C.I*, s. 277.

¹³⁰ Manisa'ya bağlı bir ilçe.

¹³¹ Selek, *Anadolu İhtilâli, C.I*, s. 257.

¹³² Ünal, *Miralay Bekir Sami Günsav'ın Kurtuluş Savaşı Anıları*, s. 67.

¹³³ Aydın'a bağlı bir ilçe.

¹³⁴ Albay Şefik Bey, Harbiye Nezareti'ne 23 Mayıs 1919 tarihinde yaptığı teklifle "Kuva-yı Milliye" fikrini ilk kez ortaya atmış olan komutandı (Görgülü, *On Yıllık Harbin Kadrosu*, s. 325).

¹³⁵ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklâl Harbi, II'nci C., Batı Cephesi, I'nci Kısım*, s. 101.

¹³⁶ M. Şefik Aker, *57'nci Tümen ve Aydın Millî Mücadelesi (1918-1920)*, (Yay. Haz. Ahmet Tetik, Ayşe Seven, Mahmut Yüksel Canbaz), Ankara, 2006, s.122, 124, 130.

Yaşanan bu gelişmelerin yanında Batı Anadolu’da Salihli,¹³⁷ Denizli-Sarayköy ve Muğla gibi merkezlerde de Kuva-yı Milliye yapılanması kendisinden söz ettirmiştir.¹³⁸

Kuva-yı Milliye’nin mevcudunun, Batı Cephesi’nin kuzey kesiminde ve Kocaeli Bölgesi’ndeki mevcuduyla Batı Anadolu’da Haziran 1920 ortalarında Çerkez Ethem kuvvetleri dâhil, tüm milis kuvvetlerinin 15.000 kişi dolaylarında olduğu tahmin edilmektedir. Bu rakamın, Kuva-yı Milliye’nin ulaştığı en azamî seviye¹³⁹ olduğu muhakkaktır.¹⁴⁰

Öte yandan Kuva-yı Milliye yapılanması, Güney vilayetlerindeki işgallerle Güney Cephesi’nde de kendisini göstermiştir. Heyet-i Temsiliye Başkanı Mustafa Kemal Paşa’nın emir ve direktifleri doğrultusunda Sivas Kongresi’nden sonra bölgede düzenli olarak Kuva-yı Milliye teşkilâtı oluşturuldu. Bu güçlerin başına komutan olarak subaylar tayin edildi.¹⁴¹

Topçu Binbaşı Kemal, Kilikya Kuva-yı Milliye Komutanlığına atandı. Piyade Yüzbaşı Osman Nuri de komutan muavinliğine getirildi. Topçu Binbaşı Kemal, Kozanoğlu Doğan Bey ve Piyade Yüzbaşı Osman Nuri de Aydınlioğlu Tufan Bey takma adı ile göreve başlamışlardı. Bunların yanında Yüzbaşı Salim, Kurtoğlu Yörük Salim Bey ve Üsteğmen Asaf da Kılıç Ali Bey takma adlarıyla Maraş Bölgesi Kuva-yı Milliyesi’ne vazifelendirilmişlerdi. Yine Edirneli Yüzbaşı Ratıp Tekelioğlu da Sinan Bey takma adıyla Adana Bölgesi Kuva-yı Milliye Komutanlığına atanmıştı.¹⁴² Bu şekilde daha birçok komutanın¹⁴³ katkılarıyla Güney Cephesi’nde de Kuva-yı Milliye yapılanması gerçekleştirilmiş oldu.

¹³⁷ Manisa’ya bağlı bir ilçe.

¹³⁸ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklâl Harbi, II’nci C., Batı Cephesi, 1’nci Kısım*, s. 102-106.

¹³⁹ Şevket Süreyya Aydemir de eserinde, Kuva-yı Milliye’yi en kabarık devresinde 15.000 olarak göstermiştir (Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam Mustafa Kemal 1919-1922, C.2*, İstanbul, 1990, s. 435).

¹⁴⁰ Selek, *Anadolu İhtilali, C.1*, s. 129.

¹⁴¹ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklâl Harbi, IV’üncü C., Güney Cephesi*, s. 77.

¹⁴² Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklâl Harbi, IV’üncü C., Güney Cephesi*, s. 78.

¹⁴³ Güney Cephesi’nde Kuva-yı Milliye’nin kuruluşu için bkz. (Görgülü, *On Yıllık Harbin Kadrosu*, s. 306-324).

1.6. DÜZENLİ ORDUNUN KURULMASI

Kuva-yı Milliye'nin Anadolu sathında örgütlenip, işgalcilere karşı etkili bir direniş göstermesine karşın; bu hareket, kendi üyeleri arasında eşgüdüm mantığından yoksundu. Eğitim ve disiplin eksikliği gibi faktörler, bu kuvvetlerin yeteri kadar etkili bir mücadele vermesi imkânını kısıtlıyordu. Mustafa Kemal Paşa; Sivas Kongresi'nde, Batı Anadolu Umum Kuva-yı Milliye Komutanlığına Ali Fuat Paşa'nın¹⁴⁴ tayinini sağladı. Bu şekilde dağınık birliklerin denetim altına alınmaları ve eşgüdüm içinde kullanılmaları düşünüldü.¹⁴⁵ Ancak Ali Fuat Paşa, Batı Anadolu Kuva-yı Milliye Komutanlığı görevinde aktif şekilde rol alamamış ve belli bir dönem bahsi geçen cephede fiilen komutanlık yapamamıştı. Nitekim bu sebeple Heyet-i Temsiliye, 23 Ekim 1919'da Albay Refet Bey'i Batı Anadolu'ya gönderip 23. ve 57. tümenlerin idaresini eline almasını istemişti. Ayrıca Refet Bey'den bu bölgedeki durum hakkında acele bir rapor hazırlayıp göndermesini talep etmişti. Albay Refet Bey, Kasım 1919 ortalarına doğru Nazilli'ye vardı. Hemen işe koyulup Heyet-i Temsiliyenin üzerinde durduğu komuta düzeninin tek elde kurulabilmesi imkânını incelemeye başladı. Refet Bey; sırasıyla Salihli, Akhisar¹⁴⁶ ve Soma¹⁴⁷ bölgelerini dolaştı. Bunun yanında Balıkesir'e de uğrayıp ilgililerle görüştü. Yapılan gözlem ve incelemeler göstermişti ki Batı Anadolu Cephesi'nin tek elden komuta sistemine bağlanmasına, uzun bir süre daha ortam müsait değildi. Bu durum, Refet Bey tarafından Mustafa Kemal Paşa'ya iletilti. Böylece Balıkesir, Salihli ve Aydın cepheleri olarak üç bölgeyi ihtiva eden Batı Anadolu Cephesi'nin bir komuta altında toplanabilmesinin şimdilik imkânsızlığı görüldü. Bu yüzden mevcut düzenin bir süre daha devamından yana karar verildi.¹⁴⁸

Batı Cephesi komutasının bir elde toplanabilmesi çabası ancak Büyük Millet Meclisi Hükûmeti'nin kurulmasından sonraki süreçte gerçekleşmiştir. Bu teşebbüs, 22 Haziran 1920'de başlayan Yunan genel taarruzu ve adı geçen taarruzla Yunanlıların Bursa önlerine ulaştıkları bir sırada hayata geçirildi. 1920 Temmuz ayı başında İcra Vekilleri Heyeti kararıyla Ali Fuat Paşa, Batı Cephesi Komutanlığına tayin edildi.¹⁴⁹ Bu

¹⁴⁴ Ali Fuat Paşa bu sırada aynı zamanda 20. Kolordu Komutanı'ydı.

¹⁴⁵ Paksoy, "Millî Mücadele'de Düzenli Orduya Geçiş Süreci", s. 108.

¹⁴⁶ Manisa'ya bağlı bir ilçe.

¹⁴⁷ Manisa'ya bağlı bir ilçe.

¹⁴⁸ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklâl Harbi, II'nci C., Batı Cephesi, 2'nci Kısım*, s. 140-141.

¹⁴⁹ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklâl Harbi, II'nci C., Batı Cephesi, 2'nci Kısım*, s. 141.

komutanlığın kuruluşuyla ilgili olarak Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa şu genelgeyi yayınladı:

“1. Yeni teşkil olunan Batı Cephesi Komutanlığına Ordu Komutanı yetkisi ve göreviyle Ali Fuat Paşa atanmıştır.

2. 12’nci ve 20’nci kolordular ile İzmir Kuzey Kolordusu adını alan Kuzey Cephesi, Ali Fuat Paşa emrine verilmiştir.

3. İzmir Kuzey Kolordusu Komutanlığına, Albay Kâzım, 20’nci Kolordu Komutanlığına Albay Bekir Sami, 56’ncı Tümen Komutanlığına 10’uncu Kafkas Komutanı Yarbay Kemalettin Sami atanmışlardır.

4. Adana Cephesi’nde bulunan 41’nci Tümen, kolordu kuruluşundan çıkarılmıştır. Bu tümen, askerî harekât bakımından şimdilik bağımsız ve Genelkurmay Başkanlığı emrinde bulunacaktır.

5. 12’nci ve 20’nci kolordular ile İzmir Kuzey Kolordusunun şimdi mevcut olan asker alma bölgeleri yine kolordular emrinde olmak üzere Batı Cephesi Komutanlığının ikmal bölgesini teşkil edeceklerdir.

6. Ankara’da doğrudan doğruya Millî Savunma Bakanlığı emrinde olmak üzere, Ankara Komutanlığı teşkil edilecektir. Ankara’da şimdi mevcut bütün birlik ve kurumları, Ankara Komutanlığı emrinde olacaktır.”¹⁵⁰

Mustafa Kemal Paşa Kuva-yı Milliye’yi hiçbir zaman sürekli bir askerî düzen olarak değil, sadece geçici bir müdafaa yöntemi olarak benimsemişti. Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının gözünde düzenli bir ordu kurulmadığı takdirde Anadolu, yok olmaya mukadderdi. Zaten Büyük Millet Meclisi açıldıktan sonra kurulan Hükûmetin programında da bütün kuvvetlerin bir elde toplanması vurgusu vardı.¹⁵¹

Kuvvetlerin bir araya getirilmesini zorunlu kılan birçok sebep mevcuttu. Milis kuvvetlerin başında bulunan çete liderleri, kendi kendilerine yetki ve otorite tanımaya başlamışlardı. Askere almak, asker kaçağı izlemek, ceza vermek, komutanlık kurmak ve bağış toplamak gibi devlet görevlerini ağır ağır milisler veya onların

¹⁵⁰ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti Dönemi, IV’ncü C., I’nci Kısım*, s. 118.

¹⁵¹ Paksoy, “Millî Mücadele’de Düzenli Orduya Geçiş Süreci”, s. 108.

arkasındaki örgütler üstlenmeye başlamışlardı.¹⁵² Birtakım ordu komutanları, milis güçler ile çatışma ihtimalini baştan görmüşlerdi. Ancak bu ihtimale karşın başarının kaçınılmaz şartının birlikte savaşmaktan geçtiği gerçeğini göz önünde tutmuşlardı. Bu sebeple bir müddet için de olsa milis güçleri, hoş görmeye çalışmışlardı.¹⁵³

Bir dönemler tümen komutanlığı, alay komutanlığı yapmış olan subaylar; çete reislerinin emri altına girmişlerdi. Onların yardımcılığını üstlenmişlerdi. Birçoğu okuma yazma bilmeyen, son derece cahil olan efeler ile onların koşullarında çalışmak zorunda olan subaylar arasında ihtilaflar çıkmıştı. Hatta bunlar, bazen kanlı şekilde ve genelde subayların yok edilmesiyle neticelenmişti.¹⁵⁴

Çete reisleri, sahip oldukları büyük yetki ve güçten dolayı her an her yerde istediklerine şiddet uygulayabiliyorlardı. Tüm Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyeleri; onlara para, silah, cephane, adam ve teçhizat sağlıyordu. Çete reislerinin emrine uymayan, isteklerine karşı gelen veya sorgulama cesaretini gösteren bir cemiyet üyesi, vali ya da kaymakam göstermek mümkün değildi.¹⁵⁵

Kuva-yı Milliye'nin psikolojik ve sosyolojik dünyasını açığa vuran en güzel örneklerden biri de düzenli ordu sistemini benimsetme çabası içerisinde olan Ankara Hükûmeti yetkilileri ile Çerkez Ethem'in kardeşi Tevfik Bey arasında yaşanan diyalogdu. Çete teşkilatının devamından yana olan Tevfik Bey'in Ankara'ya ulaşan ifadeleri şu şekildeydi: *"Kuva-yı Seyyare ne bir tümen ne de düzenli bir kuvvet hâline getirilemez... Bu serserilerin başına ne bir subay ne de askerî memuru koymak mümkün olmadığı gibi, kabul ettirilmesi de mümkün değildir. Çünkü, subay gördüler mi Azrail görmüşçesine isyan ediyorlar. Bizim birliklerimiz Pehlivan Ağa, Ahmet Onbaşı, Sarı Mehmet, Halil Efe, Topal İsmail gibi adamlar tarafından idare edilmektedir. Bölük eminleri de yazdığını okuyamaz ve okuduğunu yazamaz adamlardandır. 'Sen yapamıyorsun' diye bunların değiştirilmesi imkânı da yoktur. Kuva-yı Seyyare'nin şimdiye kadar olduğu gibi gelişigüzel idare edilmesi zaruridir... Aslında, Kuva-yı*

¹⁵² Bozdemir, *Türk Ordusunun Tarihsel Kaynakları*, s. 96.

¹⁵³ Bozdemir, *Türk Ordusunun Tarihsel Kaynakları*, s. 97.

¹⁵⁴ Doğu Ergil, *Milli Mücadelenin Sosyal Tarihi*, Ankara, 1981, s. 93.

¹⁵⁵ İzzeddin Çalışlar, *Org. İzzettin Çalışlar'ın Anılarıyla Gün Gün, Saat Saat İstiklâl Harbi'nde Batı Cephesi*, İstanbul, 2009, s. 11.

*Seyyare, disiplin ve düzene sokulmak şöyle dursun, böyle bir düşüncenin doğmakta olduğunu sezdiği anda dağılır...*¹⁵⁶

Kuva-yı Milliye'nin bünyesinden kaynaklanan olumsuzluklar bunlarla sınırlı kalmadı. Birtakım Kuva-yı Milliye komutanları; yer yer halkı, millî amaçlar uğruna soyar duruma gelmişlerdi. Özellikle eşkıyalıktan gelme komutanlar, daha ileri giderek eski mesleklerini devam ettirir olmuşlardı. Bu tür komutanların olduğu cephelerin gerisindeki halk, yıldırılarak tedirgin edilmişti.¹⁵⁷

Tabiatıyla şunu da belirtmek gerekir ki Kuva-yı Milliye kimliğinin şekillenmesindeki bu süreci ortaya çıkaran şey, I. Dünya Savaşı olmuştur. II. Bölüm'de firarların sebepleri bahsinde de anlatılacağı üzere halk, savaş ve mücadeleden bıkmıştı. Savaş istemiyordu. Daha da kötüsü halkın kendisini savaşa sürükleyenlerin kimler olduğu sorusuna bulduğu cevap, subay ve komutanlar olmuştu. Halk, şimdi yeni bir model görmek istiyordu. Bu; subaylık yerine, atın üstünde çapraz şekilde fişeklikleri boynundan ve koltuklarının altından geçirilmiş, iki üç bombayı kemerinden sarkıtmış, uzun kama, yüksek kalpak, çizmeler ya da tozluklar gibi aksesuarlarla donatılmış yeni bir tarzdı. İşte bu, Kuva-yı Milliye'ydi. Çoğu subay bile zamanın modası böyledir diye bu kıyafete girdi. Mecburi askerlik hizmeti yaşında bulunanlar, askerî birliklere katılacakları yerde; böyle kıyafetler giyip çetecilere katıldılar. Çünkü bu, bir menfaat kapısına dönüşmüştü. Bu insanlar; çete teşkilatı, yani Kuva-yı Milliye'ye girince 20 liradan 40 liraya kadar maaş alıyordu. Ayrıca bunların kendilerinin ve hayvanlarının iiaşesi de genellikle köylünün sırtına vuruluyordu. Köylünün arpası, samanı, koyunu, ekmeği, tavuğu ve yumurtası; Kuva-yı Milliye için mübah sayılmaktaydı.¹⁵⁸ Bu durum, İsmet İnönü tarafından da doğrulanmaktadır. İnönü hatıratında, Çerkez Ethem'in Yozgat İsyanı'nı bastırıp Ankara'ya gelişini şu sözlerle anlatmaktadır: *"Ethem Bey'in kuvvetleri Yozgat'tan Ankara'ya geldikten sonra, Ankara çarşısında ve Ankara'nın etrafında büyük panayırlar kuruldu. Bizim Kuva-yı Milliye, Yozgat'tan sürdükleri koyunları halkın gözü önünde satmaya başladılar. Olup bitenleri hüznle seyrediyoruz, fakat bir şey yapamıyoruz."*¹⁵⁹ Hatta bu durum gerek Yunan işgali altında ve gerekse cephe yakınındaki bölgelerde halkın Millî Mücadele'ye yardım etmemesinin sebepleri

¹⁵⁶ Atatürk, *Nutuk*, s. 351.

¹⁵⁷ Alptekin Müderrisoğlu, *Kurtuluş Savaşının Malî Kaynakları*, Ankara, 1990, s. 185.

¹⁵⁸ Apak, *Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, s. 104-105.

¹⁵⁹ İnönü, *Hatıralar*, s. 199.

arasındaydı. Çünkü Milis kuvvetleri, bu noktalardaki köylere büyük zarar veriyordu. Bunlar, Yunanlılara karşı keşif ve baskın yapacağı yerde; Türk köylerini yağma ediyorlardı. Köylünün hayvanlarını ve parasını elinden alıyorlardı. Çete kuvvetleri, bu tür hareketlere alışmış durumdaydı. Zaten yukarıda da değinildiği gibi cepheye bir nevi bunun için geliyorlardı. Bu şekilde, talan yapıp zengin olmak gayesi güdüyorlardı.¹⁶⁰

Çete kuvvetleri, halkın gözünde korku uyandırıyor; bu yüzden halk, çete kuvvetlerinden çoğu zaman köşe bucak kaçmak zorunda kalıyordu. Nitekim 61. Tümen Komutanlığına atanan İzzettin (Çalışlar) Bey, hatıratında komutanlık görevini devralmak için söz konusu tümenin karargâhının bulunduğu Kızılınler'e¹⁶¹ giderken bununla ilgili şöyle bir anısından bahseder: *“Kütahya’da bir gün kaldıktan sonra Albay Kâzım Bey’le birlikte 61. Fırka’nın bulunduğu Kızılınler’e hareket ettik. Öğle molasını Seydi köyünde verdik. Bu köye yaklaştığımız zaman köyün dışında ve harmanlarda çalışan birçok kadın ve kız feryat kopararak evlerine, inlerine kaçıştı. Bu durum özellikle dikkatimi çekti. Köye girdikten sonra soruşturdum ve ‘Sizi çete zannettiler de korktular’ cevabını aldım. Demek ki halk ve köylüler çetelerden yılmıştı... Çete oluşumunda ise askerî düzen yoktu. Bulundukları bölgedeki halka korku salıyorlardı. Düzenli ordu teşkilatını bir an önce oluşturmak şarttı...”*¹⁶²

Bahsi geçen bu olumsuzluklar, Kuva-yı Milliye aleyhine olan cereyanın işine yaramıştı. Çünkü Millî Mücadele karşıtları ve İstanbul Hükûmeti’nin desteği ile iç isyanları çıkaranlar, kendilerine taraftar toplamak için halkın bu hoşnutsuzluğundan faydalanmışlardı.¹⁶³

Kuva-yı Milliye’nin savaş tekniğinden kaynaklanan sıkıntılar da söz konusuydu. Kuva-yı Milliye komutanları, Çerkez Ethem örneğinde de olduğu gibi savaş kararını kendiliklerinden alıyorlardı. Yüzeysel değerlendirmelerle düşmanın durumunu iyi değerlendirmeden harekete geçiyorlardı. Başarılı olamayınca da yine kimseye haber vermeden savaşı bırakıp kaçıyorlardı. Daha vahimi, bunlarla düşman karşısında omuz omuza bulunmak şüphe vericiydi.¹⁶⁴

¹⁶⁰ Çalışlar, *İstiklâl Harbi’nde Batı Cephesi*, s. 22-23.

¹⁶¹ Şu an da Eskişehir’in Tepebaşı ilçesine bağlı bir köy.

¹⁶² Çalışlar, *İstiklâl Harbi’nde Batı Cephesi*, s. 47.

¹⁶³ Müderrisoğlu, *Kurtuluş Savaşının Malî Kaynakları*, s. 186.

¹⁶⁴ Çalışlar, *İstiklâl Harbi’nde Batı Cephesi*, s. 65.

İşin oldukça ciddi bir tarafı daha vardı. O da Yunan ordusuna karşı vatani savunabilecek bir ordunun yeniden teşkil edilmesi idi. Bunun yolu da çete denilen bu düzensiz unsurların ortadan kaldırılmasından geçiyordu.¹⁶⁵ Çünkü modernize edilmiş güçlü işgal kuvvetlerini, çeteler ve milislerle yenerek başarıya ulaşmak mümkün değildi. Bu yüzden ordunun güçlendirilmesi işi, Büyük Millet Meclisinin açılışını izleyen günlerde¹⁶⁶ hemen gündeme alınmıştır. Hatta bu konuda bir İcra Vekilleri Heyeti kararı dahi yayımlanmıştı. Buna göre; yeni Hükûmet, Kuva-yı Milliye'yi Müdafaa-i Milliye teşkilatına bağlayarak, yedirip içirilmeleriyle diğer gereksinimlerinin Hükûmetçe karşılanacağını kabul ediyordu. Öte yandan Hükûmet'in bu kararına muhalefet edenler de olmuştu. Ancak bu muhalefet, gelişen askerî olaylar karşısında tutunamamıştı.¹⁶⁷

Nitekim 24 Ekim 1920'de başlatılan¹⁶⁸ Gediz Taarruzu'nun başarıya ulaşamaması, Kuva-yı Milliye'nin düzenli orduya dönüştürülmesinde biraz daha çabuklaştırıcı rol oynamıştı. Çünkü bu taarruzdan sonra Ali Fuat Paşa Moskova elçiliğine tayin edildi.¹⁶⁹ Batı Cephesi'nde yeni bir yapılanmaya gidilerek cephe, 9 Kasım 1920 itibarıyla batı ve güney olmak üzere ikiye ayrıldı. Batı Cephesi Komutanlığına Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Vekili Albay İsmet Bey, Güney Cephesi Komutanlığına¹⁷⁰ da Dâhiliye Vekili Albay Refet Bey atanmış oldular.¹⁷¹

Mustafa Kemal Paşa'nın yeni komutanlara verdiği direktif, süratle düzenli orduya geçilmesi idi. Zaten bu karardan az bir zaman sonra çete teşkilâtı kaldırılmıştır. Sadece Topal Osman'a bağlı çeteler, İzmir'e girildikten bir ay sonraya kadar duracaklardı.¹⁷²

Düzenli ordunun kurulması, Millî Mücadele Dönemi'nde önemli bir dönüm noktası olmuştur. Çünkü düzenli birliklerden oluşan Yunan kuvvetlerine karşı düzensiz

¹⁶⁵ Apak, *Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, s. 213.

¹⁶⁶ Bu sıralarda Meclisin açıldığı Ankara'da bile ciddi bir askerî kuvvet yoktu. Hatta Mustafa Kemal Paşa kendinin ve Hükûmetin güvenliği için Topal Osman çetesini koruma birliği olarak almıştı (Bozdemir, *Türk Ordusunun Tarihsel Kaynakları*, s. 101).

¹⁶⁷ Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, C.III, İstanbul, 1991, s. 181-182.

¹⁶⁸ Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, s. 125.

¹⁶⁹ Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, C.III, s. 182.

¹⁷⁰ 3 Mayıs 1921'den sonra Güney Cephesi Komutanlığı kaldırılarak, tüm kuvvetler Batı Cephesi Komutanlığına bağlanmıştır (Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmî Yayınları, *Türk İstiklâl Harbi, II'nci Cilt, Batı Cephesi, 4'ncü Kısım, Kütahya, Eskişehir Muharebeleri (15 Mayıs 1921-25 Temmuz 1921)*, Ankara, 1974, s. 43).

¹⁷¹ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklâl Harbi, II'nci C., Batı Cephesi, 2'nci Kısım*, s. 447-448.

¹⁷² Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, C.III, s. 182.

kuvvetlerden meydana gelen milis güçlerle karşılık verilmesi mümkün değildi. Nitekim yukarıda belirtildiği gibi Gediz Taarruzu, bunu açık şekilde göstermişti. İşte düzenli ordunun kurulmasıyla birlikte Millî Mücadele Hareketi daha sağlıklı bir zemin üzerine oturtulmuş ve bu sayede ülke topraklarının işgalden kurtarılması sağlanmıştır.

İtilaf Devletleri, Mondros Mütarekesi ile Osmanlı Devleti'nin askerî gücünü neredeyse ortadan kaldırmıştı. I. Dünya Savaşı, zaten bu gücü büyük oranda sarsmıştı. İtilaf Devletleri, adı geçen Mütareke'yle orduyu tamamen hareketsiz kılmak istemiş ve bunu da önemli ölçüde gerçekleştirmişlerdi. Lağvedilen ordulardan geriye ülkede; küçültülmüş, göstermelik, iskelet kadrolar bırakılmıştı.

Osmanlı Genelkurmayı, ilerleyen dönemlerde orduyu biraz daha canlı tutmak ve bu konuda İtilaf Devletlerinin de dikkatini çekmemek için ordu müfettişliği uygulamasını başlattı. Buna göre; ülke genelinde üç ordu müfettişliği kuruldu.

Karadeniz Bölgesi'nde Pontus Rum çetelerinden kaynaklı asayişsizlik olayları üzerine IX. Ordu Müfettişi sıfatıyla Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a gönderilmesi, önemli bir kırılma noktasıydı. Ülkeyi işgalden kurtarmak için çareler arayan Mustafa Kemal Paşa, Anadolu'ya geçer geçmez 15. Kolordu Komutanı Kâzım Karabekir Paşa, 20. Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa ve 3. Kolordu Komutanı Refet Bey gibi önemli isimlerle temasa geçti. Yine Edirne bulunan 1. Kolordu Komutanı Cafer Tayyar Bey'le de iletişim hâlindeydi. Mustafa Kemal Paşa'nın bu gayretleri, Millî Mücadele'nin sistemli bir istikamette yürütülmesinde büyük rolü olan Amasya Tamimi'nin (Genelgesi) yayımlanması ile sonuçlandı.

Tüm bu gelişmeler, Mondros'tan hemen sonra Anadolu'da yer yer başlatılan işgallere karşı tepki olarak ortaya çıkan Kuva-yı Milliye Hareketi'ni de daha güçlü hâle getirdi. Nitekim Sivas Kongresi'nden sonra Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları Kuva-yı Milliye'nin desteklenmesi doğrultusunda bazı kararlar almışlardı. Bununla beraber Mustafa Kemal Paşa, Kuva-yı Milliye'yi hiçbir zaman sürekli bir askerî düzen olarak düşünmemişti. Çünkü Kuva-yı Milliye ile hedefe ulaşmak mümkün değildi. Kuva-yı Milliye ile Yunanlıları oyalamak, yıpratmak ve yer yer de durdurmak mümkün olabiliyordu; ancak söküp atmak imkânsızdı. Önemli ölçüde İtilaf desteği gören Yunanlılar, çok güçlü ve düzenli bir askerî sisteme sahiptiler. Bu şekil düzen ve

donanıma sahip bir orduyu; düzensiz, hiçbir sistemi, kaidesi, kuralı olmayan kuvvetlerle Anadolu'dan söküp çıkarmak mümkün değildi.

Kuva-yı Milliye'nin sosyolojik yapısından kaynaklı bazı problemler de söz konusuydu. Gerek ihtiyaçlarının karşılanmasında, gerekse halkla olan diyaloglarında hayat felsefelerinin bir reaksiyonu şeklinde cebir ve zor kullanma metotlarını kullanmaları; verilen davanın halka anlatılmasında zorluklar çıkarmaktaydı. Yani bu hareketler, verilen mücadelenin samimiyetine zarar veriyor ve onu halk desteğinden yer yer yoksun bırakıyordu. Bu problemlerin ortadan kaldırılması ve ülkenin işgalden kurtarılması için düzenli ordunun derhal kurulması gerekiyordu. Bunu çok iyi bilen Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları, 9 Kasım 1920 tarihinde Batı Cephesi'nde Kuva-yı Milliye'den düzenli orduya geçişi sağladılar. Bu da ülkenin işgalden kurtarılmasında önemli bir aşamayıydı.

İKİNCİ BÖLÜM

MİLLÎ MÜCADELE DÖNEMİ'NDE ASKER FİRARİLERİ SORUNU

2.1. FİRAR SORUNUNUN ORTAYA ÇIKIŞI

Askerî terminolojide firar kelimesi; askerlik görevini yerine getirmekte olan birinin bu görevi, izinsiz biçimde terk etmesi ve bir daha birliğine dönmemesi şeklinde tanımlanmaktadır. Bunun yanında Millî Mücadele Dönemi belgelerinde, bir kişinin askerlik görevindeyken izinli olarak birliğinden ayrılıp bu izin müddetini mazeretsiz olarak aşması ile bakayalar¹⁷³ da bu tanım içerisinde değerlendirilmiştir.

Millî Mücadele'de firar sorunu, ordunun uğraştığı en kronik meselelerden biri hâline gelmişti. İşgal kuvvetlerinin Mondros Mütarekesi'yle birlikte Türk ordusunu karşı karşıya bıraktığı askerî, idarî ve teknik problemlerin üstüne bir de kronik hâle dönüşmüş durumdaki firar olgusu eklenmişti.

Firar sorununun Millî Mücadele Dönemi'ndeki tanımını yaparken, bu tanımdaki mikroskobik sınırı çizmek zordu. Çünkü sorun Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinden beri var olan ve I. Dünya Savaşı'na gelindiğinde ise artık üzerinde çok konuşulan bir vaziyet arz etmekteydi. Bu bakımdan Millî Mücadele'de orduda esaslı bir yara olan firarın o güne göre hafızalarda çok taze bir mazisi vardı ki o da I. Dünya Savaşı'ydı. Osmanlı resmî makamları arasında, bu konuyla ilgili yapılan yazışmalardan da meselenin ciddiyeti anlaşıyordu.

Kütahya Mutasarrıfı'nın Dâhiliye Nezaretine gönderdiği 15 Kânun-ı evvel 1331 (28 Aralık 1915) tarihli yazı, böyle bir örnekti. Yazıda; 250 firari askerin yakalandığı, şubelerine teslim edildiği bildiriliyordu. Ancak bunlardan bir kısmının daha birliklerine varmadan ve bir kısmının da teslim olundukları taburlardan firar ettiğine dikkat çekiliyordu.¹⁷⁴

Kudüs-ü Şerif Mutasarrıfı'nın Dâhiliye Nezaretine vermiş olduğu bir malumatta bu anlamda dikkate değerdi. Bu malumatta; liva dâhilinde yapılan takibat neticesinde 22

¹⁷³ Askerlik çağına girenlerden son yoklamalarını yaptırarak askerlik kararı aldıkları hâlde çağrıldıklarında gelmeyen veya gelip de birliklerine gitmeden toplandıkları yerlerden ayrılanlar anlamında kullanılan kelimedir.

¹⁷⁴ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), DH.EUM. 5. Şb., 20/29.

Ağustos 1333 (1917) tarihinden 8 Eylül 1333 tarihine kadar 2.155 firari askerin derdest edildiği¹⁷⁵ bildiriliyordu.¹⁷⁶

Çarpıcı bir örnekte 13. Kolordu Komutanı Ali İhsan Paşa'nın Ekim 1917 itibariyle VI. Ordu Komutanlığına sunmuş olduğu bilgiydi. Burada altı çizilen husus, Süleymaniye Hudut Taburu'nun iki bölüğünün Türk efradından meydana gelmiş olup işe yarar görüldüğü ve yerli efrattan oluşan diğer iki bölüğün ise firarlar sebebiyle 15 askerden ibaret kaldığıydı.¹⁷⁷

Tam da bu anlamda 10. Kolordu Ahz-ı Asker Heyeti Reisi Vekili'nin 5 Şubat 1334 (1918)'te derdest edilen firarlar hakkında verdiği rakamlardan bahsetmek yerinde olacaktır. Buna göre; Ocak ayının başından sonuna kadar 800 firari askerin derdest ve sevk olunduğu açıklanıyordu.¹⁷⁸

Firar olaylarıyla¹⁷⁹ ilgili başka ilginç bir örnek, 18. Kolordu Komutanı Cafer Tayyar Bey'in VI. Ordu Komutanlığına gönderdiği yazıydı. Cafer Tayyar Bey, 25 Mayıs 1918'den itibaren çoğunluğu lağvedilmiş birliklerden olmak üzere 272 askerin firar ettiğini bildiriyordu.¹⁸⁰ Hemen hemen aynı tarihlerde, yani 27 Mayıs 1918'de 6. Tümen Komutanı'ndan VI. Ordu Komutanlığına gönderilen yazıda da aynı soruna dikkat çekiliyordu. Tümen Komutanı, firarların muharip mevcudunu 60 nefere indirdiğini ve keşfe gönderilen süvarilerin dahi firar ettiğini dile getiriyordu.¹⁸¹

Firar sorununun ciddiyetini ortaya koyan yine başka bir örnekte, 3. Kolordu Ahz-ı Asker Reisi'nin Harbiye Nezaretine sunduğu bilgiydi. Burada dikkat çekilen nokta, Biga ve Karabiga şubelerinden 11 Ekim 1334'te Çanakkale'ye gönderilen askerlerden 77'sinin yolda firar ettiğiydi.¹⁸² I. Dünya Savaşı'nın son yılı olan 1918'deki

¹⁷⁵ I. Dünya Savaşı yıllarında başka birkaç toplu firarlar ve derdestleri örneği için bkz. (BOA, DH.EUM. 6. Şb., 34/42; BOA, DH.EUM. 5. Şb., 19/15).

¹⁷⁶ BOA, DH.EUM. 6. Şb., 23/1.

¹⁷⁷ *Askerî Tarih Belgeleri Dergisi (ATBD)*, 33 (84), Ankara, (Mart 1984), Belge No:1981, s. 59.

¹⁷⁸ Genelkurmay Başkanlığı Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Dairesi Başkanlığı Arşivi (ATASE), İstiklâl Harbi Kataloğu (İSH), Kutu:205, Gömlek:58, Belge No:58-1.

¹⁷⁹ I. Dünya Savaşı'nda münferit firar olayları için bkz. (Türk Kızılayı Arşivi (TKA), 683/82; TKA, 587/349; TKA, 587/345; TKA, 587/333; TKA, 587/329; TKA, 587/297.) Bu firar vakaları, bazen hastanelerde dahi gerçekleşmişti. Bu gibi bazı örnekler için bkz. (TKA, 498/331; TKA, 498/322; TKA, 498/110).

¹⁸⁰ *ATBD*, 33 (84), (Mart 1984), Belge No:1984, s. 71.

¹⁸¹ *ATBD*, 33 (84), (Mart 1984), Belge No:1983, s. 67.

¹⁸² ATASE, İSH, Kutu:193, Gömlek:162, Belge No:162-1.

Osmanlı ordusunun çeşitli birliklerine ait firar istatistik bilgileri;¹⁸³ göstermiştir ki zikredilen yıl, Osmanlı Devleti için çok zor geçmiştir. Çünkü savaşın başından beri orduyu uğraştıran firar sorunu, artık bir kartopunun çığa dönüşmesi misali çok büyümüş ve önü kestirilemeyecek noktalara doğru sürüklenmişti.

Osmanlı ordusu, bu olumsuzluklarla uğraşırken savaş da artık sona ermişti. Böylece I. Dünya Savaşı sonlandığında, Osmanlı ordusunun bünyesinde firar hastalığı; kendisine iyice yer edinmiş durumdaydı. Bundan dolayı Millî Mücadele başladığı andan itibaren ordu, zaten bu hastalıkla çoktan beri yaşamaya başlamıştı. Bununla beraber Mütareke Dönemi iklimi, adı geçen olguyu salgın hâle getirecekti.

Uzun savaş yılları, Türk halkının ruhunda bir bezginlik uyandırmıştı. Bunun üstüne yaşanan ekonomik darboğazlar da ahlâk kavramında bir buhrana sebebiyet verdi. Bu da o milletin geleneksel değer ve davranışlarına uygun düşmeyen bazı olumsuz olaylara kaynak teşkil etti.¹⁸⁴ Halk, askerlikten nefret etmeye başladı. Savaşın doğurduğu her şeyin askerî elbiseden, bilhassa subaylardan geldiği düşüncesi hâkimdi.¹⁸⁵

Mondros Mütarekesi'nden sonra Osmanlı Hükûmeti; halka, askerliği kaldırdığını duyurdu. Bu gelişmeden sonra ne silâh altındaki askeri, birliğinde tutmak ne de yeni asker almak mümkün olmayacaktı. Dahası sayıları 100.000'leri bulan bir asker kaçağı sorununu doğuracaktı.¹⁸⁶

Nitekim Mütareke Dönemi'nde Türk askerî makamlarınca firar sorununa; firarların askeri kadroları boşalttığını, tüm efrat arasında bir hastalık hâlini alarak Osmanlı milleti ve ordusuna leke sürecek bir mahiyet kazandığı gibi sözlerle dikkat çekiliyordu.¹⁸⁷

Gerçekleşen firarlar, devleti askeri dayanaktan tamamen yoksun bırakıyordu. Öyle ki Menteşe ve Denizli Mutasarrıflığı ile bölgedeki ilgili merkezlere ulaşan 2 Mayıs

¹⁸³ I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı ordusunda 1918 yılına ait birçok firar istatistik cetveli göstermek mümkündür. Böyle bir örnek için bkz. (ATASE, İSH, Kutu:210, Gömlek:186, Belge No:186-1; ATASE, İSH, Kutu:210, Gömlek:186, Belge No:186-2).

¹⁸⁴ Selek, *Anadolu İhtilâli*, C.1, s. 75.

¹⁸⁵ Ergün Aybars, *İstiklâl Mahkemeleri 1920-1923/1923-1927*, İzmir, 2006, s. 20.

¹⁸⁶ Bozdemir, *Türk Ordusunun Tarihsel Kaynakları*, s. 102-103.

¹⁸⁷ ATASE, İSH, Kutu: 433, Gömlek: 60, Belge No: 60-1.

1335 (1919) tarihli yazıda da birliklerdeki askerlerin çoğunun firar ettiği, bugün birliklerde devleti temsil edecek bir kuvvetin kalmadığı bildiriliyordu.¹⁸⁸

2.2. FİRARLARIN NEDENLERİ

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinden beri var olan ve Millî Mücadele Dönemi'ne gelindiğinde ise âdeta bir kangren haline dönüşen firar sorununu ortaya çıkaran birtakım sebepler söz konusuydu. Millî Mücadele Dönemi'nde yakalanan asker firarilerinin ifadelerinde firar sorunu, genellikle iki kavrama hapsedilmiş durumdaydı. Bunlardan biri "iaşesizlik" diğeri ise "ailelerden alınan fena haberler"di.¹⁸⁹ Bu iki kavramın firarlar üzerindeki etkisi şüphesiz çok önemliydi ve aşağıda da birer başlık açılarak üzerlerinde durulmaya çalışıldı. Ancak böylesine önemli bir sorununun salt bu iki kavrama indirgenip açıklanması mümkün değildir. Çünkü firar sorununun öznesi insandır. İnsan ise tarihin olduğu kadar psikoloji, sosyoloji ve biyolojinin de malzemesidir. Daha doğrusu insanların davranışlarını şekillendiren unsurlar, onların psikolojik, sosyolojik ve biyolojik özellikleridir. Bu sebeple üzerinde durulan firar konusu, görüldüğü kadar basit olmayıp onun arka planında adı geçen özelliklerden kaynaklı girift, göreceli ve çok boyutlu faktörler bulunmaktadır.

Açıklamaya çalışılan firar hareketleri; bilimsel veriler ışığında bir etüde tabi tutulduğunda, sorunu ortaya çıkaran birçok sebebin var olduğu göze çarpmaktadır. Bu sebepleri aşağıdaki gibi kategorize etmek mümkündür.

2.2.1. Savaşın Bıkkınlık

Savaş, her yönüyle ağır ve yıpratıcı bir olaydır. Savaş kavramı, zihinlerde de her zaman soğuk bir etki bırakmıştır. Can kaybı, mal kaybı ve bazen de yurt kaybı gibi birçok olumsuzlukla sonuçlanarak insanların hayatında travmalara neden olmuştur. Osmanlı Devleti, bu tür trajik durumlarla son dönemlerinde sıkça karşılaşmıştı.

Osmanlı Devleti 1911-1918 yılları arasında birbiri ardından üç savaşa girmiş ve olumsuz sonuçlar almıştı. Halk, özellikle I. Dünya Savaşı'nda birçok şeyini kaybetmişti. Çocukları şehit olmuş, tüm varını ortaya koymasına ve bu uğurda büyük sıkıntılar

¹⁸⁸ ATASE, İSH, Kutu: 433, Gömlek: 60, Belge No: 60-4.

¹⁸⁹ ATASE, İSH, Kutu:12, Gömlek:129, Belge No:129-5.

çekmesine rağmen savaş kaybedilmişti. Halk nazarında; girilecek olan yeni bir savaşa, kazanılır gözüyle bakılmıyordu.¹⁹⁰

I. Dünya Savaşı'na girerken Osmanlı Devleti 22 milyon nüfusa ve 1.700.000 km² toprağa sahipti. Savaşla beraber toprağın 1 milyon km²'si ve nüfusun da 10 milyondan fazlası kaybedildi. Geriye Türk çoğunluğundan müteşekkil en çok 12 milyonluk bir nüfus kalıyordu.¹⁹¹

Osmanlı Devleti, I. Dünya Savaşı'nda 2.850.000 kişiyi silâh altına aldı.¹⁹² Bu rakamdan 550.000'i şehit düştü. 891.000'i yaralanıp sakat kaldı. 240.000'i hastalıktan hayatını kaybetti. 103.731 kayıp ve 129.000'i esir düştü. Diğer yaralılarla birlikte bu sayı 2.167.841'e ulaşmaktaydı.¹⁹³

Dramatik rakamları yansıtan bu tablonun halk üzerinde bırakmış olduğu psikolojik etkiyi Falih Rıfkı Atay "Zeytindağı" adlı eserinde çok manidar şekilde tasvir etmiştir. Falih Rıfkı, I. Dünya Savaşı'nda IV. Ordu Komutanı Cemal Paşa'nın emir subayıydı. İstasyonda çocuğunun bu savaştan dönmesini bekleyen bir anneden şöyle bahseder: "*İstasyonda bir kadın durmuş, gelene geçene: - Benim Ahmet'i gördünüz mü? diyor. Hangi Ahmet'i? Yüz bin Ahmet'in hangisini? Yırtık basmasının altından kolunu çıkararak, trenin gideceği yolun. İstanbul yolunun aksini gösteriyor: - Bu tarafa gitmişti, diyor. O tarafa? Aden'e mi, Medine'ye mi, Kanal'a mı, Sarıkamış'a mı, Bağdat'a mı? Ahmet'ini buz mu, kum mu, su mu, skorpit yarası mı, tifüs biti mi yedi? Eğer hepsinden kurtulmuşsa, Ahmet'ini görsen, ona da soracaksın: - Ahmet'imi gördün mü? Hayır... Hiçbirimiz Ahmet'ini görmedik. Fakat Ahmet'in her şeyi gördü. Allah'ın Peygamber'e bile anlatamadığı cehennemi gördü... Anadolu Ahmet'ini soruyor. Ahmet, o daha dün bir kurşun istifinden daha ucuzlaşan Ahmet, şimdi onun pahasını kanadını kısmış, tırnaklarını büzmüş, bize dimdik bakan ana kartalın gözlerinde okuyoruz. Ahmet'i ne için harcadığımızı bir söyleyebilsek, onunla ne kazandığımızı bir anaya anlatabilsek, onu övündürecek bir haber verebilsek... Fakat biz Ahmet'i kumarda kaybettik!*"¹⁹⁴ İşte o gün Anadolu topraklarında hâkim ruh hâli böyleydi.

¹⁹⁰ Aybars, *İstiklâl Mahkemeleri*, s. 19.

¹⁹¹ Selek, *Anadolu İhtilâli, C.I*, s. 66.

¹⁹² Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi, III, Kısım:4*, Ankara, 1991, s. 787.

¹⁹³ Aybars, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, s. 69-70.

¹⁹⁴ Falih Rıfkı Atay, *Zeytindağı*, İstanbul, 2011, s. 125-126.

Bu şartlar içerisinde devletin dayandığı temel unsur, Anadolu köylüsüydü. Ülkenin kurtarılması için de ona ihtiyaç vardı. Ancak uzun savaşlar, köylüyü de usandırmış ve maneviyatını çökertmişti.¹⁹⁵ Memleketin yüzde seksenini oluşturan köylü, savaşın büyük ızdırabını çekmişti. Her haneden birkaç genç eksilmişti. Yalnız savaş yüzünden değil; çeşitli hastalıklar sebebiyle de millet kırılmıştı. İyi idare edilmemezlik de bir başka sorundu. Bu hâl herkeste ve özellikle de köylüde nefret uyandırmıştı. Mütareke'nin ilanının ardından tütün, üzüm ve diğer toprak mahsulleri para etmeye başlamıştı. Bu şekilde köylünün cebi para görüyordu. Köylü; yeni bir savaşa, ikinci bir sergüzeşte atılmaya sıcak bakamazdı. Böyle bir macerayla hayat ve mevcudiyetini kaybetmektense şimdilik kendisine zararı dokunmayan, kendisinden uzakta duran bir yabancı işgalini ya da idaresini zararlı görmezdi.¹⁹⁶ Nitekim Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun-Havza yolunda yol kenarındaki tarlasında çift süren bir köylüyle aralarında geçen konuşma, bu bakımdan anlamlı olsa gerekti: *"-Hemşehri! Düşman Samsun'a asker çıkaracak. Belki buraların hepsini ele geçirecek. Sen ise rahat, toprağı sürüyorsun?.. -Paşa, Paşa! Sen ne diyorsun? Biz üç kardaşdık. İki de oğul vardı. Yemen'de, Kafkas'ta, Çanakkale'de hepsi elden gitti. Bir ben kaldım. Ben de yarım adamım. Evde 8 öksüz ile yetim, üç dul kalmış kadın var. Hepsi benim sapanımın ucuna bakarlar. Şimdi benim vatanım da, yurdum da, aha şu tarlanın ucu. Düşman oraya gelinceye dek benden hayır bekleme..."*¹⁹⁷ Yani köylü savaşa karşıydı ve vatanını köyü ile sınırlamış durumdaydı.¹⁹⁸ Uzun süren savaş yılları, millete bir rehabet vermişti. Yaşanan bazı mağlubiyetlerin verdiği ümitsizlik de eklenince insanlar iyice yorulmuş ve harp etmek istemez olmuştu.¹⁹⁹

Kimse asker olmaya istekli değildi. I. Dünya Savaşı felaketi halkın gözünü yıldırıyordu. Herkes o zamanki subay ve komutanları, Enver Paşa'nın kalıntıları saymaktaydı.²⁰⁰ I. Dünya Savaşı, halkın direnç ve mukavemet gücünü kırmıştı. Bu savaş, halkın bünyesinde tedavisi zor travmalar meydana getirmişti.

¹⁹⁵ Lord Kinross, *Atatürk Bir Milletten Yeniden Doğuşu*, İstanbul, 2011, s. 203.

¹⁹⁶ Apak, *Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, s. 43.

¹⁹⁷ Aydemir, *Tek Adam*, C.2, s. 22.

¹⁹⁸ Avcıoğlu, *Millî Kurtuluş Tarihi*, 3, s. 970.

¹⁹⁹ Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, 1. Devre, 1. İçtima Senesi, Cilt:4, Ankara, 1981, s. 32.

²⁰⁰ Bezmi Nusret Kaygusuz, *Bir Roman Gibi*, İzmir, 1955, s. 172.

Uzun savaş yıllarının getirdiği yokluk, bezginlik ve hastalıklar; halkın gözünde askerliğin doğurduğu kötülükler olarak algılanıyordu.²⁰¹ Halkın görüşüne göre, yeni bir savaş; asker, vergi ve eski dertlerin devam etmesi demektir. Tüm bu sıkıntıların yine kendisine yükleneceğini seziyordu. Almanya ve Avusturya ile birlikte bile İtilaf Devletlerini mağlup edememişken; şimdi bu devletlerden değil üçünü, birini bile yenmenin imkânsız olduğunu düşünüyordu. Bu yüzden galiplerin gücendirilmemesini istiyor ve savaşa muhalif olduğunu açıkça belli ediyordu.²⁰²

2.2.2. Ekonomik Olumsuzluklar ve Gelecek Kaygısı

I. Dünya Savaşı sona erdiğinde ekonomik hayat çökmüş bir hâldeydi. Paraya karşı kimsenin itimadı kalmamıştı. Erkeklerini kaybetmiş olan ailelerin durumları, daha da perişandı. Açlık, sefaleti doğurmuştu. Yiyecek bulmak başlı başına sorundu.²⁰³ I. Dünya Savaşı, memleket içerisinde ihtikâr²⁰⁴ olaylarına büyük bir kapı açmış oldu.²⁰⁵ Anadolu, ağır savaş yıllarının tüm yükünü omuzlarında taşımıştı. Anadolu'dan gelen haberlerde, milletin derin bir yoksulluk içinde çırpındığı iletilyordu. Hatta Doğu Anadolu'da işgalden yeni kurtulmuş yerlerde, köylünün ot yediği bildiriliyordu.²⁰⁶

Yokluk, yoksulluk ve yorgunluğun yanı sıra verem, sıtma, frengi gibi hastalıklar; verilecek olan mücadelenin insan kaynağını akamete uğratiyordu.²⁰⁷ Nitekim Bursa vilayetinden Dâhiliye Nezaretine yazılan bir yazıda; savaştan önce %8 oranında olan frengi hastalığının miktarının %20'ye çıktığı ve bel soğukluğunun da aynı miktarda olduğu tahmininin yapıldığı bildiriliyordu. Bunun yanında son beş altı ay içerisinde verem hastalığında da dikkate değer bir artış olduğu vurgulanıyordu.²⁰⁸ Aynı zamanda sakat ve yaralı kalmış olan çok insan vardı. İnsanlar maddî çöküntü içerisinde ve ne yapacağını bilmez bir hâldeydi. Bu şartlar altında, onlardan yeniden savaşmalarını istemek; oldukça tehlikeli bir işti.²⁰⁹

²⁰¹ Bozdemir, *Türk Ordusunun Tarihsel Kaynakları*, s. 103.

²⁰² Aybars, *İstiklâl Mahkemeleri*, s. 19.

²⁰³ Aybars, *İstiklâl Mahkemeleri*, s. 19.

²⁰⁴ Bir malın bedelinin üstünde satılması anlamında kullanılır.

²⁰⁵ İleri, 19 Eylül 1336.

²⁰⁶ Cevat Dursunoğlu, *Millî Mücadele'de Erzurum*, İstanbul, 1998, s. 15.

²⁰⁷ Selek, *Anadolu İhtilâli, C.1*, s. 74.

²⁰⁸ İleri, 27 Eylül 1336.

²⁰⁹ Cemil Hakan Korkmaz, *Kurtuluş Savaşı'nın İkinci Cephesi İç İsyanlar*, İstanbul, 2008, s. 24.

Balkan Savaşları ve akabinde dört yıl süren I. Dünya Savaşı'nda tüm cepheleri, bu insanlar tutmuşlardı. Aralarında on, on iki yıl askerlik yapmış olanlara rastlamak pek mümkündü. Uzun seferberlik yılları, birçok sosyal problemi de beraberinde getirmişti. Uzun yıllar askerlik nedeniyle bir meslek sahibi, iş gücü sahibi olmayan insanlar; Mondros Mütarekesi'nden sonra yeni bir hayat kurma çabası içerisindeydiler.²¹⁰ Çünkü imparatorluk topraklarında ordunun bütün yükünü Anadolu Türklüğü, canı ve malını ortaya koyarak ödemişti.²¹¹

Mustafa Kemal Paşa Adana'da iken Paşa'nın bir vatandaşla arasında geçen diyalog, bunu doğrulayan en güzel örneklerdendi. Zaferden sonra Adana'ya giden Mustafa Kemal Paşa, beraberindekilerle şehri dolaşırken dikkatini çeken güzel binalarla ilgilenip sahiplerini soruyordu: “ – *Bu villa kimin? Kirkor Efendi'nin, Paşam. – Bu köşk? Dimitri Efendi'nin, Paşa Hazretleri. – Ya şu konak? Salamon Efendi'nin.. O sırada Mustafa Kemal Paşa'nın gözüne toprak damlı bir virane ilişmiş. Onun da sahibini sormuştu. Yanındakiler cevap verdiler. -Recep Çavuş'un, Paşa Hazretleri. Mustafa Kemal Paşa bu duruma üzülmüş, biraz da sinirlenmişti. Emir verdi: 'Çağırın şu Recep Çavuş'u!' Recep Çavuş gelince, selâm durmuştu: 'Emredin, Paşam.'* Mustafa Kemal Paşa sorar: - *Bu villa Kirkor Efendi'nin, bu köşk Dimitri Efendi'nin, şu konak Salamon Efendi'nin, şu virane de senin. Bu Ermeniler, Rumlar, Yahudiler; bu binaları edinirlerken sen neredeydin? Recep Çavuş cevap verir: -Sizinle beraberdim Paşam! Trablusgarp'ta, Çanakkale'de, Sakarya'da...* ”²¹²

Recep Çavuş'un da belirttiği gibi Galiçya, Yemen, Süveyş, İran gibi uzak ve yabancı iklimlerde çarpışan Anadolu askerleri, bu kez kendi toprakları için çarpışacaklarını kabullenmekle beraber; tereddüt yaşamayanlar da yok değildi. İç isyancıların tahrikleriyle bu durum askerler arasında firara sebebiyet veriyordu.²¹³

Üzerinde durulan bu belirsizlikler ve gelecek kaygıları, sadece firar eden askerin kendi hesabına duyduğu tereddütlerden ibaret değildi. Bu insanların sorumluluğu altında bulunan ve geçimini idame ettirmeye mecbur oldukları bir de aileleri söz

²¹⁰ Müderrisoğlu, *Kurtuluş Savaşının Malî Kaynakları*, s. 355-356.

²¹¹ Bahattin Ögel, “Türk Tarihinde Millet ve Ordu Bütünleşmesinin Nedenleri”, *Birinci Askeri Tarih Semineri, Bildiriler II*, Ankara, 1983, s. 231.

²¹² Müderrisoğlu, *Kurtuluş Savaşının Malî Kaynakları*, s. 356.

²¹³ Müderrisoğlu, *Kurtuluş Savaşının Malî Kaynakları*, s. 356.

konusuydu. Öyle ki bu durum, Büyük Edirne Kongresi'nde²¹⁴ gündeme gelmişti. Kongrede, bu meseleye değinen Kâzım Bey şöyle diyordu: *“En ziyâde, vatanseverlerimizi, ailelerinin sefaletе düşmesi düşündürmektedir. Ailesinin aç olduğunu bilen adam, kaçır, durmaz. Askere gidenler, geride bıraktıklarını düşünmemelidirler.”*²¹⁵

Aynı probleme, Büyük Millet Meclisinde firar meselesi görüşülürken de temas edilmişti. Erzurum Milletvekili Durak Bey, bu konuyla ilgili şöyle diyordu: *“Türk'ün kahramanlığı tarihlerde altın kalemle yazılmıştır. Ailelerine, vesairelerine bakmak lazımdır. Ailesi efradından muhtacı muavenet olanlara ne gibi muamele lazımsa bu hususta kanun yapalım. Bunlara da muavenet edelim. Askerlerimiz kaçmaz. Türk askeri harpten kaçmaz. Kaçmak Türk'ün Tarihi'nde hiçbir vakit görülmemiştir... Fakat ne çare ki, biz askerlerimize tamamıyla bakamıyoruz. Aç bırakıyoruz. Sefil bırakıyoruz, onlar da kaçıyorlar. Mesela beş senelik harp esnasında, ta bilmem ne vakte kadar aile başına kırk para, iki kuruş veriyorduk. Bununla idare imkânı var mıydı? Bunun için böyle halkı tecziye edecek kanunları yapacağımız yerde, halkı ısındıracak bir şeyi yapalım ki, halk gelsin. Yoksa askerlerimiz ne vakit kaçıyor? Her vakit giderler ve seve seve giderler, şimdiye kadar gittikleri gibi...”*²¹⁶

Amasya Milletvekili Ömer Lütfi Bey'in değerlendirmeleri de soruna projektör tutmaktaydı. Ömer Lütfi Bey; asker firara yeltenmeden, yani kaçmadan ona bir şeyler sunalım, diyordu. Askerlerimizin maaşının onar kuruş olduğunu söyledi. Ancak bu vaktiyle birer mecidiyeydi, dedi. Sonra bunun lütfedilip on kuruşa indirildiğini belirtti. Bu gün on kuruşun hiçbir değeri olmadığını altını çizdi. On kuruşla bir askerin ancak bir dikiş makinesi alabileceğini vurguladı. Hatta onu da alamayacağını, bu parayla kendisine lazım olan hiçbir şeyi alamayacağını ilave etti. Şu ifadeleri sorunun çözümüne yönelik doyurucu mahiyetteydi: *“Şu hâlde cepheye çağrılan ve giden nefer, geride ailesinin taarruzdan masun olacağına, tarlasının sürüleceğine ve çoluk çocuğuna biraz ekmek verileceğine ve kendisinin cebinde beş on para harçlık göreceğine mutmain olduktan sonra kaçacak olursa efendiler, ipini ben çekerim ve kurşunu ben atarım.”*²¹⁷

²¹⁴ Beş gün süren Büyük Edirne Kongresi, 9-13 Mayıs 1920 tarihinde yapılmıştı (Tevfik Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Milli Mücadele, C.I*, Ankara, 1987, s. 287).

²¹⁵ Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Milli Mücadele, C.I*, s. 279.

²¹⁶ TBMM ZC, 1. Devre, 1. İçtima Senesi, C.4, s. 53.

²¹⁷ TBMM ZC, 1. Devre, 1. İçtima Senesi, C.4, s. 95.

Yıllarca savaş görmüş ve dramı büyük olan bir neslin yaşadığı Anadolu coğrafyasında; bunlar, gerçekçi tespitlerdi. İşte bu kaygı atmosferi ve belirsizliklerin artması demek de doğru orantılı olarak firarların çoğalması demektir.

2.2.3. İaşesizlik ve Bakımsızlık

İaşe ve bakım koşulları, orduda oldukça önemli bir unsurdur. Askerlik hizmetinin layıkıyla yerine getirilebilmesinde, bu iki kavramın göz ardı edilmemesi gerekir. Ordunun yiyecek, içecek ve giyecek gibi hayati ihtiyaçları düzgün şekilde karşılanırsa ondan yaptığı hizmette sağlıklı bir başarı beklenebilir. Tarih bilimi göstermiştir ki iaşe, bakım ve lojistiği iyi sağlanan ordular; daha başarılı hizmetler yapmışlardır. Ancak aksi söz konusu olduğunda da başarısızlık kaçınılmaz olmuştur. Hatta bu zorunlu ihtiyaçlarının karşılanmasında sıkıntı çeken ya da tatmin olmayan asker, birçok zaman firara yeltenmiştir. Nitekim Türk ordusunda yaşanan firarların önemli bir sebebi de bu olmuştur.

I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti, savaştığı cephelerde iaşe ve bakım konularında iyi bir sınav verememişti. Söz konusu savaşta; Osmanlı ordusunda yaşanan firar olaylarında, yetersiz gıda ve açlığın hissedilir derecede bir etkisi vardı.²¹⁸ İaşesizlik ve bakımsızlık; ordu saflarını, görevlerini yapamayacak bir duruma getirmişti. Kafkas, Suriye-Filistin ve Irak gibi cephelerin çöküşünde; bu durumun ciddi derecede bir etkisi olmuştu.

Bahsi geçen kavramların etkisine yönelik Ali Fuat Cebesoy, I. Dünya Savaşı'na ait kaleme aldığı eserinde önemli tespitlerde bulunuyordu. Ona göre, tahammül edilemeyecek kadar çok soğuk ve sıcak yerlerde sürekli savaş yapıldığı hâlde; askerin en gerekli ihtiyaçlarından hiçbiri karşılanmıyordu. Askere, az ve çok kalitesiz yiyecek veriliyor; asker, defalarca aç bırakılıyordu. Kısacası insanın hayal edemeyeceği kadar bir perişanlık ve sefalet hâkimdi. Yine Cebesoy'a göre: *“Firarın çokluğu Türk askerinin hamiyetsizliğinden değil, hiçbir insanın tahammül edemeyeceği perişanlık ve sefaletin çokluğu ve bunların devamlarının meydana getirdiği yılgınlığın tesirinden idi. Başka bir devlet ordusu, Türk ordusu gibi kullanılmış olsa idi, değil dört sene, daha bir seneye*

²¹⁸ Beşikçi, *Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Seferberliği*, s. 280.

varmadan dağılırdı."²¹⁹ Büyük Millet Meclisinde, firariler hakkındaki kanunun müzakereleri sırasında Ali Fuat Paşa'ya yakın bir yorum da Saruhan Milletvekili Mahmut Celâl (Bayar) Bey tarafından yapılmıştı. Mahmut Celâl Bey, bu hususta şöyle diyordu: *"Bu yalnız bizim milletimizde vaki olmuyor. Bütün milletlerin efradı da aynı suretle kaçıyor ve belki istatistik yapıldığı zaman göreceğiz ki en az kaçan bizim milletimizdir."*²²⁰

I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı ordusunun hangi darboğazlardan geçtiğini ve ordudaki bakımsızlığın hangi boyutlara ulaştığını göstermesi bakımından Aziz Samih İlter'in eserinde paylaştığı şu pasaj da kayda değerdir: *"Erlerden birisini, ileri hattı gezerken taş gibi bir peksimeti gevelemeğe uğraşırken gördüm. Peksimeti niçin ıslatıp yemediğini sordum. Hazin bir gülüşle dedi ki: Efendim, tayınımız bundan ibaret. ıslatırsam iki lokmada biter. Ben böyle geveleyerek midemi avutuyorum!"*²²¹ Nitekim bu imkânsızlıklar, ordunun tüm lojistiğine yansımış olup yine adı geçen savaşta, Osmanlının III. Ordusundaki bir bölüğün başına getirilen "İhtiyat Zâbit Namzeti Onbaşı"nın kaleminde şöyle tanımlanıyordu: *"Teslim aldığım bölük, 3'ü hasta 22 asker, 16 tüfek, 7 kürek, 3 kazma, 3 karavana, 17 kasatura ve bir miktar mermiden ibaretti."*²²²

Osmanlı ordusundaki bu eksikliklere Liman von Sanders'in değerlendirmelerinde de rastlamak mümkündür. Sanders, asker olarak Türklerin bilhassa Anadolu luların mükemmel olduğunu vurgular. Sanders'e göre: *"Bu insanlarla iyi bir şekilde ilgilenilir ve yeterli derecede beslenirlerse usulüne uygun bir şekilde eğitilir, sakın ve emin bir şekilde sevk ve idare edilirlerse onlarla en mükemmel şeyler yapılabilir."*²²³ Sanders; aynı zamanda değerlendirmesinde, şu an yaşanan aşırı firarların Türk ordusunda irsî bir kusur olmadığını belirtmiştir.²²⁴

Ordudaki iâşesizlik ve bakımsızlık problemi, Millî Mücadele Dönemi'nde daha keskin bir mahiyet arz etti. I. Dünya Savaşı'nda neredeyse bütün güç ve enerjisini harcamış bir devlet için bu, kaçınılmazdı. Öyle ki bu dönemde, firar konusuyla ilgili

²¹⁹ Cebesoy, *Birüssebi-Gazze Meydan Muharebesi*, s. 18.

²²⁰ TBMM ZC, 1. Devre, 1. İçtima Senesi, C.4, s. 51.

²²¹ İlter, *Kafkas Cephesi Hatıraları*, s. 31.

²²² Halil Ataman, *Harp ve Esaret Doğu Cephesi'nden Sibiry'a*, İstanbul, 2011, s. 47.

²²³ Sanders, *Türkiye'de Beş Yıl*, s. 256.

²²⁴ Sanders, *Türkiye'de Beş Yıl*, s. 257.

yapılan resmî yazışmalarda iaşesizlik ve bakımsızlık kavramları, kendisinden sıkça söz ettirmiştir.

Nitekim Dâhiliye Nezaretinden Harbiye Nezaretine gönderilen 24 Mart 1335 tarihli telgrafnâmede; Samsun'un Dereköy kariyesindeki Askerî Müfreze Zâbiti Mülâzım Hamdi Efendi'nin 40 kadar efradıyla ve silâhlı bir şekilde firar ettiği bildirilmiştir. Yine aynı yazıda, Merkez Jandarma Takımı'ndan 9 ve Bafra Bölüğü'nden de 10 er jandarmanın günlük silâhlarıyla firar ettiği bilgisi yer almıştır. Yapılan bu firarlara, en güçlü sebep olarak da elbise ve iaşe kıtlığı gösterilmiştir.²²⁵

İaşe ve bakımsızlık unsurlarının firara etkisi konusunda başka bir örnek, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye ile Diyarbakır'daki 13. Kolordu Komutanlığı arasındaki yazışmaydı. Bu yazışmada; 1. Süvari Alayı'ndan 900 kadar efradın dağıldığı bildirilmiş ve bunda başka bir sebeple²²⁶ birlikte alaydaki bakımsızlık faktörüne dikkat çekilmişti.²²⁷

Altı çizilen soruna vurgu yapan bir diğer örnek, 23 Temmuz 1335 tarihinde Dâhiliye Nazırı adına Harbiye Nezaretine gönderilmiş olan yazıydı. Söz konusu yazıda; Zonguldak ve Çaycuma'dan bir miktar askerin silâhlarıyla birlikte firar ettiği belirtilmişti. Bu firarların altında yatan sebebin açıklaması da Safranbolu Kaymakamlığının tespitine göre, askerin iaşesinin lâyıkıyla sağlanamaması olarak yapılmıştı.²²⁸ Nitekim Zonguldak ve Çaycuma'daki taburlardan gerçekleşen firar olaylarına yönelik Bolu Mutasarrıflığının 20 Temmuz 1335 tarihli tespiti de aynı doğrultuda olmuş, yani firarların sebebi olarak iaşesizlik sorununa vurgu yapılmıştı.²²⁹

İaşesizlik, bu sıralarda Türk ordusunda etkisini gösteren ciddi bir sorundu. Uşak'ta bulunan 23. Tümen Komutanı İzzettin Bey'in adı geçen tümendeki iaşe durumunu tarif eden şu ifadeleri, tüm orduya resmedilebilirdi: “23. Fırka kıtaları kuvvet, teçhizat, talim ve eğitim bakımından henüz kıta denecek hâlde değildi. Ayakları çıplak, kimi elbisesiz, kimi donla dolaşıyor, saflar arasında dikkat çekiyorlardı...

²²⁵ ATASE, İSH, Kutu:10, Gömlek:112, Belge No:112-1.

²²⁶ Askerlerin terhis sürelerinin geçmiş olması da firara sebep gösterilmişti.

²²⁷ ATASE, İSH, Kutu:12, Gömlek:129, Belge No:129-3.

²²⁸ ATASE, İSH, Kutu:38, Gömlek:62, Belge No:62-1.

²²⁹ ATASE, İSH, Kutu:30, Gömlek:89, Belge No:89-5.

Taburların mevcudu da noksandı. Bu fırka, düşmanla temas edildiğinde diriltilebilecek gibi değildi.”²³⁰

İşsizlik ve bakımsızlık kaynaklı²³¹ firarlarda sorunun bir diğer yönü daha dikkatlerden kaçmamaktaydı. Askerlerin kendi bakım ve ihtiyaçlarını karşılamalarında, çok az da olsa ailelerinden gelen maddi desteğin katkısı vardı. Ancak aileler, şartlar gereği bazen askerdeki çocuklarına bu desteği sağlayamıyordu. 1. Kolordu Komutanı Cafer Tayyar Bey, işin bu kısmına değiniyordu. Cafer Tayyar Bey, aile-asker arasındaki bu ekonomik ilişkinin aksamasının firarlara yol açabildiğinden söz ediyordu. Cafer Tayyar Bey’e göre; firarların bir nedeni de askerlerin ailelerinin vaziyeti dolayısıyla kendilerine para gönderememeleri üzerine firar etmeleriydi.²³²

2.2.4. Sosyal ve Ekonomik Eşitsizlikler

I. Dünya Savaşı’nda ordu saflarında büyük adaletsizlikler görülmüştü. Zengin, hatırlı olanlar ile kendilerini nüfuzlu bir yerlere yaslayanlar cephe arkasında, yani şubelerde, menzillerde, rahat hizmetlerde kalmışlardı.²³³ Bu ayrıcalıklar, yer yer toplumda rahatsızlık uyandırmış ve insanlar üzerinde olumsuz etki yapmıştı.

Benzer eşitsizlikler, Millî Mücadele’nin başladığı günlerde de var olup artık sorgulanır hâle gelmişti. Bu olumsuzluklar üzerine yapılan tartışmalar, Büyük Millet Meclisi çalışmalarında da epeyce bir mesai tutmuştu. Dr. Tevfik Rüştü Bey, firarın sebeplerini sorgularken bu konuya şöyle yaklaşıyordu: “*Ahz-ı asker muamelâtında, kendi zannımca, gördüğüm bazı nevâkıstır. Milletin efradı seyyanen cepheye sevk edilir ve hepsi giderse içinde kaçacaklar pek az olur.*”²³⁴

Anlatılmak istenen ve altı çizilen konu, askere alışıta ortaya çıkan eşitsizlikler ve alındıktan sonra askerlik şubelerinden birliklere sevkine kadar askerlerin maruz kaldıkları kötü muamelelerdi. O kadar ki bu süre içinde daha birliklerine gelmeden pek

²³⁰ Çalışlar, *İstiklâl Harbi’nde Batı Cephesi*, s. 17.

²³¹ İşsizlik ve bakımsızlıktan kaynaklanan başka firar örnekleri için bkz. (ATASE, İSH, Kutu:12, Gömlek:129, Belge No:129-1; ATASE, İSH, Kutu:30, Gömlek:82, Belge No:82-1; ATASE, İSH, Kutu:38, Gömlek:62, Belge No:62-2; ATASE, İSH, Kutu:187, Gömlek:18, Belge No:18-1).

²³² ATASE, İSH, Kutu:41, Gömlek:56, Belge No:56-1; ATASE, İSH, Kutu:41, Gömlek:61, Belge No:61-2,3; ATASE, İSH, Kutu:194, Gömlek:126, Belge No:126-1.

²³³ Açık Söz, 18 Teşrin-i evvel 1336.

²³⁴ TBMM ZC, 1. Devre, 1. İçtima Senesi, C.4, s. 29.

çok kişi firar etmekteydi.²³⁵ Yani askerlerin muhatap oldukları resmî makamlardan gördükleri olumsuz tavır ve hareketler, onları firara yönlendirebiliyordu.

Eşitsizliğin diğer bir tarafı, işin sosyal cephesiydi. Büyük Millet Meclisinin gizli celsesinde Konya Milletvekili Vehbi Bey tarafından bu durum şöyle işleniyordu: *“Efendiler; köylü yedi senedir, yetmiş senedir, yüz yetmiş senedir kasaba eşrafı namına öle öle usanmış, canı boğazına gelmiş. Onlar, dostlar gazi biz şehit düsturunun aleyhinde. Bu kerede biz gazi, kasaba eşrafı şehit olsun diyorlar. Askerin bugün ruhuna hâkim olan avamilden biri de budur. Binaenaleyh cephe-i harpte yalnız köylüler değil; fukara takımı değil; eşraf ve ulema ve bizler de bulunmalıyız. Bir noktada askerın vesaiti sıhhiye ve refahiyesidir ki ordudakiler bugün yalın ayak başı kabak, sırtı çıplak bir hâldedir. Devr-i Hâmidinin son zamanlarında çuval kesip de avret mahallini örten askerleri hatırlayalım. O aç ve çıplak asker cephede, sen de burada refah ve saadet içinde iki üç yüzü beğenmez iken, o adam orada bir lokma ekmek bulamayarak soğukta gece nöbet beklesin, bu reva mı, bu adalet mi?..”*²³⁶

Aynı konu ile ilgili bir değerlendirme de Karahisar-ı Sahip Milletvekili Mehmet Şükrü Bey tarafından şu şekilde yapılmıyordu: *“Mühim bir vaziyet karşısındayız. Celse-i aleniyyede söyleyemeyeceğimiz şeyleri böyle hafî bir celsede ve kendi aramızda söyleyebiliriz ve dertlerimizi her arkadaşın işitebilmesi lâzımdır ve dert bir değil pek muhtelifdir. Derdin birisi; mesela halkta yeni bir zihniyet uyanmıştır. Ben, senin nam ve hesabına ölemem diyor. Sen burada kal, tarlamı zaptet, servet ve sâ mân sahibi ol, ben de öleyim, bu olamaz diyor. Bu, mühim inkılâb-ı içtimaidir, bilhassa avam halk bunu anlamıştır. (Gürültüler) Mesele öyle o kadar basit değildir ve herhalde hakikat ve mahiyeti anlaşılmalıdır. (Doğru, doğru sesleri) Vatanın menfaati gibi külfeti de müşterektir. Zenginler; Kuva-yı Milliye namı altında toplanarak halka, ahaliye, köylüye vergi tarh etmek suretiyle halkı bizar etmiştir. Köylü; zenginler kesesini dolduruyor, diyor. Yahut Müdafaa-i Milliyede bulunan adamlar birer suretle tarafını bularak askerlikten kaçıyor, diyor. Bu defa daire-i intihabiyemde (edindiğim malumata istinaden arz ediyorum;) bin beş yüz kişiden (askere sevk edilmiş olanlardan) yalnız yüz elli kişi kalmıştır bu da on günde...”*²³⁷

²³⁵ Ergil, *Milli Mücadelenin Sosyal Tarihi*, s. 220.

²³⁶ Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Celse Zabıtları, 1. Devre, 1. İçtima, C.1, Ankara, 1985, s. 87.

²³⁷ TBMM GCZ, 1. Devre, 1. İçtima, C.1, s. 88.

Nitekim köycülük akımını özümsemiş biri olan Dr. Reşit Galip, ağa ve eşraf düzenine açıktan cephe almıştır. O, Ekim 1920’de ağa ve eşrafın gücünü anlatırken şu tespitlerde bulunur: *“Bizde gelenek olmuştur, büyük memurların daha küçüklere verdikleri başlıca emir ve öğüt, eşraf ile hoş geçinmektir. Bir memur, eşrafın işine yaramayacak bir yol tuttu mu ölüme hazırdır, ya atılır, ya da başka yere sürülür...”*²³⁸ Reşit Galip’in ağalık düzeni tespiti ise şöyledir: *“Bir köylü; ağaya, ağalara boyun eğmedi mi, herhangi bir konuda mahkemeye düşünce haksız çıkar. Ağanın koruduğu karşı taraf, kesinlikle kazanır. Köylü, ağasına yaranmaz, hoş görünmezse her kapıdan kovulup, her işten zarar edeceğini çok iyi bilir.”*²³⁹ Öyle ki Reşit Galip, daha ileri giderek ağalar sınıfının ortadan kaldırılmasını teklif etmiştir. Millete başka kurtuluş yolu olmadığını ileri sürmüştür. Ağalık kaldırılırsa, bugün askerden firar eden köylünün seve seve savaşaacağını belirtmiştir.²⁴⁰

Büyük Millet Meclisinin başka bir gizli celsesinde ise bu konu, İzmit Milletvekili Hamdi Bey tarafından şöyle açıklanıyordu: *“Bir de firardan bahsolundu, elbiselerini giyen firar ediyor denildi ve bu mesele de defaatle mevzubahs oldu. Acaba bunun sebebi nedir? Bunun başlıca sebebi; bendeniz zannederim ki; zengin çocuklarının soba başında, fakara çocuklarının dağ başında kalmasıdır. Binaenaleyh ahz-ı asker kalemlerinde ve ev kapılarında emirber diye alıkonulan zadekân evlâdı, benimle beraber dağa çıkmaz ve düşman karşısında yaşamazsa; askeri cephede durdurmak mümkün değildir.”*²⁴¹

Yapılan bu saptamalar, o günkü sosyal yapıya bir nebze projektör tutarak firarların maddi nedenleri üzerinde duruyordu. Halk; elinde kalmış olan en son ve artık “onlarsız olmayacak” dediği şeyleri kendisi korumak maksadıyla yerini, yurdunu bırakmak istemiyordu. Askere alınan köylü, kendisi ile zengin çocuğu arasında her ikisine karşı uygulanan muameleyi değerlendiriyordu. Netice olarak algıladığı haksızlığa tepkisini askerden kaçarak gösteriyordu. Meclis, bu haksızlığın varlığını kabul etse bile tartışmasını gizli celsede yapmıştı.²⁴²

²³⁸ Avcıoğlu, *Millî Kurtuluş Tarihi*, 3, s. 984.

²³⁹ Avcıoğlu, *Millî Kurtuluş Tarihi*, 3, s. 984.

²⁴⁰ Avcıoğlu, *Millî Kurtuluş Tarihi*, 3, s. 984-985.

²⁴¹ TBMM GCZ, 1. Devre, 1. İçtima, c.1, s. 195.

²⁴² Ergil, *Millî Mücadelenin Sosyal Tarihi*, s. 224-225.

2.2.5. Mülkiye Memurları, Ahz-ı Asker Şubeleri ile Jandarmanın İhmal ve Suistimalleri

Firarı ortaya çıkaran, yaygın hâle getiren faktörlerin önem arz edenlerinden bir tanesi de o günkü görev başındaki mülki ve askerî yöneticilerin tutumları, davranışları olmuştur. Mülki ve askerî yetkililerin takındığı tavırlar, hem firar salgınını tetikliyor hem de firari askerlerin yakalanma işlemlerini güçleştiriyordu.

Resmî makamlar, bu gerçeği iyi bildiklerinden sorumlu mercileri sık sık uyarmaya ve önlem almaya zorlamışlardı. Harbiye Nezaretinden Dâhiliye Nezaretine 19 Ağustos 1335 tarihinde gönderilen yazı, bu noktaya dikkat çekiyordu. Bu yazıda; lağvedilmiş olan II. Ordu Müfettişliği Vekili'nin verdiği bilgiden hareketle mülkiye memurlarının firarların derdesti hususunda göstermiş oldukları müsamahadan yakınılıyordu. Bu hâlin devamının ordunun bozulmasına sebep olacağı belirtiliyordu. Aynı yazıda; firarların takip ve derdestinde şiddet gösterilmesi konusunda vali ile mutasarrıflara emir veriliyordu.²⁴³

Aynı sorun, 12. Kolordu Komutanı Selahattin Bey'in de gündemindeydi. Yukarıdaki yazışmayla neredeyse eş zamanlı günlerde, bahsedilen hastalığa; aynı tanı konmuştu. Selahattin Bey tanısında; firarların günden güne çoğaldığını ve bunun az zamanda orduyu sıfıra indireceğini ifade ediyordu. Firarların sebebi olarak mülkiye memurlarını gösteriyordu. Mülkiye memurlarının takibat yapmak şöyle dursun; firarları teşvik ettiğini söylüyordu. Hükûmet'in bu durumun önüne geçmek için valilere ve müstakil mutasarrıflara emirler vermesinin hayatiliğini vurguluyordu.²⁴⁴

Askerî makamlar tarafından bu konuda yapılan uyarılarda, kullanılan kelime kalıpları birçok zaman birbirine yakın ifadelerden seçilmişti. Yani yapılan çağrılar, çoğu kez birbirini tekrarlar mahiyetteydi. Buna göre; firarilerin yakalanmamalarının günün birinde ordu mevcudunu tüketeceği üzerinde duruluyordu. Mülkiye memurlarının bu işe şiddetle eğilmesi isteniyordu.²⁴⁵

Batı Anadolu'da verilen mücadelede önemli rol almış şahsiyetlerden biri olan 57. Tümen Komutanı Albay Şefik Bey'in bu meseleyle ilgili tahlilleri konuşulmaya

²⁴³ ATASE, İSH, Kutu:22, Gömlek:131, Belge No:131-1.

²⁴⁴ ATASE, İSH, Kutu:22, Gömlek:131, Belge No:131-3; ATASE, İSH, Kutu:97, Gömlek:81, Belge No:81-1; ATASE, İSH, Kutu:30, Gömlek:90, Belge No:90-5.

²⁴⁵ ATASE, İSH, Kutu:24, Gömlek:11, Belge No:11-3.

değerdi. Yaşananların bizzat içinden gelmiş biri olarak Şefik Bey hazırladığı ‘İsyanlara Sebep Olan İdarî Durumlara Dair Rapor’da, işin mülkî aksaklık kısmını şu sözlerle açıklıyordu: *“Mülki memurlardan önemli bir kısmının şu olağanüstü zamanlara lâayık; hatta bazılarının millî emellere yaraşır derecede sadık kimselerden olmadığı da görülmüştür. Bu memurların içinde bulunduğumuz olağanüstü durumu takdir ve duruma uygun olan faaliyeti, fikirleri ve kamuoyunu, millî amaca hizmet edecek şekilde yönlendirerek, buna muhalif cereyanlara karşı ve mahallî duruma uygun çare bulma konusunda umursamaz tavırları devam etmektedir.”*²⁴⁶

Nitekim bu problem, Büyük Millet Meclisinde firariler hakkındaki kanun müzakere edilirken de gündeme gelmiştir. Saruhan Milletvekili Mustafa Necati Bey, firarların birinci sebebi olarak üst kademedeki memurların müsamahasını göstermekteydi. Sonraki sebebi de jandarma kumandanlarının ihmali ve sorumsuzluğuna bağlamaktaydı.²⁴⁷ Saruhan Milletvekili Refik Şevket Bey ise bu hususla ilgili şu değerlendirmeyi yapıyordu: *“Cepheden firar ve cepheden firara sebebiyet verenlerin cezasını vermek keyfiyeti, herhalde cepheye gönderilenlerin arkada gözü olmamasının temini itibariyle zannederim ki bugün bulunabilecek tedabir-i âcilenin en mühimmidir. Öyle bir kanun yapalım ki cepheden firar edenleri ve cepheden firarı teshil edenleri ve cepheye sevk etmek için gönderilen efradın sevkinde, ceminde tekâsül ve tesâmuh göstermek suretiyle olsun cepheyi zayıflatanları tecziye edelim. Mülki ve askerî menfî kuvvetleri cezalandıralım.”*²⁴⁸

Refik Şevket Bey’in değerlendirmesinde olduğu gibi bu ihmallerin mülki tarafının yanında bir de askerî yanı²⁴⁹ vardı. Öyle ki 3. Kolordu Ahz-ı Asker Heyeti Reisi’nin 21 Temmuz 1335’te Harbiye Nezaretine gönderdiği yazı, işin askerî ihmal kısmını oluştuyordu. Firar hâlinde bulunan askerin kasaba dâhilinde gezip durduğu bilgisi verildikten sonra, işin daha düşündürücü kısmına dikkat çekiliyordu. O da jandarmanın firarileri yakalamak için hiçbir çaba içinde olmadığı gibi; bilakis

²⁴⁶ Aker, 57’nci Tümen ve Aydın Millî Mücadelesi, s. 510.

²⁴⁷ TBMM ZC, 1. Devre, 1. İçtima Senesi, C.4, s. 26.

²⁴⁸ TBMM ZC, 1. Devre, 1. İçtima Senesi, C.4, s. 86.

²⁴⁹ Bekir Eliçin’in “Onlar Savaşırken” adlı yarı-belgesel romanı, bu konuda dikkate değerdir. Roman, I. Dünya Savaşı ve Millî Mücadele yıllarında firar sorununa bir Anadolu köyünün dünyasından bakmıştır. Bu köy, Nevşehir vilayetinin Avanos ilçesine bağlı Genezin’dir. Romanda; köy muhtarının köyde saklanan firarileri, jandarmaya bildirmeme karşılığında onlar üzerinden aldığı rüşvet konusu işlenmiştir. Firariler üzerinden sürdürülen bu gayriahlaki ilişkilerin zikredilmeye değer başka bir tarafı da askerlik şubesi reisinin de bahsi geçen çarkın dişlilerinden birini oluşturmasıydı (Bekir Eliçin, *Onlar Savaşırken*, İstanbul, 1978).

yakalananların birliklerine sevinde firarlarını kolaylaştırmasıydı.²⁵⁰ Özellikle askerlerin rüşvet karşılığında birliklerine sevk edilmediği gerçeği, İstiklâl Mahkemelerinin de gündeminde olmuştu.²⁵¹ Nitekim Eskişehir İstiklâl Mahkemesi'ndeki bir bilgi, zikretmeye değerdi. Burada, jandarmanın tutumuna dikkat çekiliyordu. Firari askerlerin sevki sırasında dahi jandarmanın para karşılığında asker kaçaklarının firarlarını sağladığı belirtiliyordu.²⁵²

Firarların teşviki ile takibin gevşemesi, eşdeğer şeylerdi ve sorunu aynı oranda besliyorlardı. İşin takip kısmının aldığı vehamet, dikkatlerden kaçmıyordu. Ahz-ı asker şubelerinin ve jandarmaların firarilerin takibine ehemmiyet göstermedikleri açık bir şekilde gözleniyordu.²⁵³ Firarların kolaylaştırılmasında jandarmaların suistimalleri²⁵⁴ sebebiyle cezalandırıldıkları bazı davalarda, jandarma karakol kumandanlarının da vazifedeki ihmalleri yüzünden yargılanmaları Jandarma Teşkilatı adına düşündürücüydü.²⁵⁵ İhmalin hangi boyutlara vardığının başka bir göstergesi de firarilerin memleketlerine giderken uğradıkları yerlerde hiçbir sorguya, suale ve çevirmeye maruz kalmadan savuşup gitmeleriydi. Ahz-ı asker şubeleri de kendilerinden beklenen takip ve izlemeyi yerine getirmiyordu.²⁵⁶

Söz konusu bu şekil suistimallere,²⁵⁷ bir başka vurgu da 1. Kolordu Komutanı adına 24 Temmuz 1335 tarihinde Harbiye Nezaretine gönderilen yazıydı. Burada da firarilerin ahz-ı asker şubelerince takip edilmediğinin altı çizilip bilhassa jandarmanın firarları kolaylaştırdığı dile getiriliyordu. Aynı yazıda; firarları kolaylaştırması bakımından belirtilen ilginç bir detay da sahil Rumlarının para karşılığında firarileri kayıklarla karşıya geçirmeleriydi.²⁵⁸

²⁵⁰ ATASE, İSH, Kutu:33, Gömlek:65, Belge No:65-2.

²⁵¹ Hâkimiyet-i Milliye, 11 Kânun-i evvel 1336.

²⁵² *Eskişehir İstiklâl Mahkemesi, C.4*, TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2015, s. 129.

²⁵³ ATASE, İSH, Kutu:172, Gömlek:18, Belge No:18-6.

²⁵⁴ Jandarmanın askerlerin firarına sebep olduğu hakkında bazı mahkeme kayıtları için bkz. (*Eskişehir İstiklâl Mahkemesi, C.4*, TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları, s. 83, 175).

²⁵⁵ *Eskişehir İstiklâl Mahkemesi, C.4*, TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları, s. 175.

²⁵⁶ ATASE, İSH, Kutu:361, Gömlek:120, Belge No:120-1,2.

²⁵⁷ Firarların mülkî ve askerî birimlerin suistimallerinden kaynaklandığına dair örnekler için bkz. (ATASE, İSH, Kutu:41, Gömlek:61, Belge No:61-4,5; ATASE, İSH, Kutu:97, Gömlek:61, Belge No:61-1; ATASE, İSH, Kutu:172, Gömlek:18, Belge No:18-7).

²⁵⁸ ATASE, İSH, Kutu:30, Gömlek:82, Belge No:82-1.

Resmî makamların kontrol ve denetimine takılmadan uzaklaşıp giden askerler, bazen gittikleri köylerde yeni bir himaye vasıtası bulmuş oluyorlardı. Köylerde ileri gelen birtakım ağalar, bunu kendi ayaklarına gelmiş bir fırsat sayıp çıkarları gereği bu firarilere göz yumuyorlardı.²⁵⁹

Sağlanan bu kollama ve kolaylaştırmalar, firarları arttırıyordu. Çünkü askerî terminolojide firar sorununun öznesi konumunda olan askerin koruma göreceğine kanaat getirmedikçe birliğini terk etmediği biliniyordu.²⁶⁰

2.2.6. Askerlere Gelen Mektuplar ve Alınan Haberler

Firarların sebeplerinden bir tanesi de askerlerin almış oldukları mektuplardı. O günkü şartlarda askerlerin sivil hayat ve sivil hayatta mensubu oldukları çevreyle bağlantı kurdukları iletişim kanalı, genelde mektuplar olmuştu. Bazen bu mektuplarda yer alan, askerlerin yakın aile efradına ait ölüm, hastalık, geçim sıkıntısı gibi haberler; zaten kalpleri sıra ve sevdiklerinin hasretiyle²⁶¹ çarpan bu insanların firarına yol açabilmişti. Bazen de bu mektuplar, içeriği itibariyle mektubun alıcısının onu anlamlandırmasına fırsat vermeden o kişiyi, doğrudan firara teşvik etmişti.

Askerlerin dünyasında önemli yer tutan söz konusu mektuplar, bazen asker zihninde hiç olmayan bir kavramı çağrıştırıyordu ki bunun açılımı, askerî terminolojide firar demektir. Bu mektuplar, bazen de zihninde firar muhasebesi yapan bir askerin zikredilen düşüncesinin eyleme dönüşmesini hızlandırıyor ki bunun askerî literatürde karşılığı ise firara teşvik oluyordu. Bu mektupların firarları teşvik etme konusundaki

²⁵⁹ ATASE, İSH, Kutu:944, Gömlek: 126, Belge No:126-1; ATASE, İSH, Kutu:980, Gömlek:24, Belge No:24-1.

²⁶⁰ ATASE, İSH, Kutu:172, Gömlek:40, Belge No:40-1.

²⁶¹ Tarık Buğra eserinde işin bu yönüyle ilgili şöyle bir tahlil yapıyordu: “Şimdi Ali emmiye veya ötekilerden birine sorsa, ‘asker kaçacağı ne demektir?’ diye. Onu da bilmeyecek, bilmeyeceklerdi. Korku, ihanet, alçaklık ve benzerleri!.. değildi halbuki. Hiç değilse yarıdan çoğunun sebebi bunlar değildi. Günler geçer, haftalar, aylar ve yıllar geçer, sonunda da saniyeler geçmez olur da, kafa bir takıldı mı sılaya! Sıcak terletir, soğuk üsütür, humma sayıklatır, sıla büyütücü gibi çeker. İş yakalanmamakta. Yakalandın mı bu özleyişe bitmiştir artık. Kaçarken görülürsen vuracaklarmış... kervan yutan çöle bir düştün mü cehennem avuntusu bile kalmayacak, o kilometreleri, kilometreleri, dağlardan, yarlardan, azgın nehirlerden geçen kilometreleri aşmak bir mucize istermiş... eninde sonunda yakalanıp bir köpek gibi, köpekliği hak ederek gebertilmek varmış... düşünemezsin ki bunları. Büyülenmişsin bir kere. Hem de ne ile? Kâh bir çift kara göz ve ya hasta bir ana hayaliyle, fakat bazen de bir dere boyu, bir çınar altı, bir... bir... işte böyle bir sefil kahve hayaliyle.” (Tarık Buğra, *Küçük Ağa*, İstanbul, 1984, s. 53-54).

rolü, askerî makamlarca da kabul ediliyordu. Bundan dolayı askerî makamlar tarafından bu konu, değişik zaman ve zeminlerde hep dile getirildi.

Nitekim Edirne'deki 1. Kolordu Komutanı Cafer Tayyar Bey, bu noktaya işaret ediyordu. Askerlere aile ve akrabalarından gelen mektupların askerleri üzüntüye sevk edip onların firarlarına sebep olduğu üzerinde duruyordu.²⁶² Hatta bu mektuplarda aileler; bazen çocuklarını, alenen firara teşvik edebiliyorlardı. Bu teşvikte gerekçe olarak kullandıkları argüman, en az teşvik kadar üzerinde kafa yorulması gereken bir mahiyetteydi. Bu, diğer firarilerin takibe uğramamasıydı. Yani firari askerlerin takibata uğramaması, bir nevi ailelerin gözünde firara meşruiyet kazandırıyor ve onlara emsal teşkil ediyordu.²⁶³

Mektupların firara etkisi bununla da sınırlı kalmıyordu. Bazı askerlerin izinli olarak memleketlerine gidip izin sürelerini aşmaları, bu etkiye yeni bir parantez açıyordu. Memleketlerine gidip dönmeyen ve artık birer firari sayılan bu askerler, memleketlerinden bölükteki arkadaşlarına mektuplar yazarak onları da firara teşvik ediyorlardı.²⁶⁴ Bu tehlikeye dikkat çeken 55. Tümen Komutanı, 1. Kolordu Komutanlığına gönderdiği yazıda; asker mektuplarının mutlaka subaylar tarafından dikkatli bir şekilde okunduktan sonra sahiplerine teslim edilmesini istiyordu. Yine aynı yazıda; ahali vasıtasıyla gelen mektupların postanelerce tümene gönderilmesi talep ediliyordu.²⁶⁵

Firara sebep olan bu mektupların²⁶⁶ muhatabı sadece erler değildi. Söz konusu olumsuz etki, subaylara da yansımış durumdaydı. 30 Temmuz 1335 tarihinde bu problem, Harbiye Nezaretini de meşgul etmekteydi. Harbiye Nezaretine göre; geçim sıkıntısı dolayısıyla sefalet çeken subay ailelerinin keder ve üzüntü içeren mektuplar yazmaları, subayların maneviyatını kırmaktaydı. Bu da subayların vazifelerini terk edip firara yeltenmelerine sebep olmaktaydı.²⁶⁷

²⁶² ATASE, İSH, Kutu:41, Gömlek:56, Belge No:56-1; ATASE, İSH, Kutu:41, Gömlek:61, Belge No:61-2,3; ATASE, İSH, Kutu:194, Gömlek:126, Belge No:126-1.

²⁶³ ATASE, İSH, Kutu:30, Gömlek: 82, Belge No: 82-1.

²⁶⁴ ATASE, İSH, Kutu:286, Gömlek:60, Belge No:60-3.

²⁶⁵ ATASE, İSH, Kutu:286, Gömlek:30, Belge No:30-7.

²⁶⁶ Mektup-firar korelasyonuna başka örnekler için bkz. (ATASE, İSH, Kutu:286, Gömlek:30, Belge No:30-1; ATASE, İSH, Kutu:286, Gömlek:30, Belge No:30-3; ATASE, İSH, Kutu:45, Gömlek:27, Belge No:27-2).

²⁶⁷ ATASE, İSH, Kutu:45, Gömlek:27, Belge No:27-1.

2.2.7. İstanbul Hükûmeti'nin, Yunanlıların ve İngilizlerin Tahriki

Millî Mücadele'de Anadolu Hareketi, iki cephede mücadele vermişti. Cephenin dış ayağını işgal kuvvetleri; iç ayağını ise işgal kuvvetleri güdümünde hareket eden İstanbul Hükûmeti²⁶⁸ oluşturmuştu. İstanbul Hükûmeti'yle o sırada aynı çizgide hareket eden birçok paravan yapı da mevcuttu. Bunların hepsinin ortalaması, firar olgusunun bir diğer sebebini ortaya çıkarıyordu.

Trabzon Milletvekili Ali Şükrü Bey, bu konuda Mecliste önemli durum tespitleri yapmıştı. Ali Şükrü Bey, ülkenin iç ve dış düşman tehdidi altında olduğunu vurguluyordu. Hatta iç düşmanların birçoğu içimizde, diyordu. İçinde bulunulan gerçeği kavrayan hiçbir Türk'ün, Müslüman'ın cepheden firar etmeyeceğine olan inancını dile getiriyordu. Bununla beraber yaşanmakta olan firar gerçeğinin nedenlerine iniyordu. Tespitini kendi ifadeleriyle şöyle temellendiriyordu: “...Bu gün cephemizde iyi kötü bir askerimiz vardır ve bunlar kaçmıyor. Kaçanlar, dâhilî düşmanların, haricî düşmanlara istinaden yapmış olduğu propagandalarla fikirleri zehirlenmiş olanlardır. Çünkü hepiniz biliyorsunuz; altı seneden beri harp ediyoruz. Tabidir ki, bu halk bunalmıştır. Bunalmış bir halka yapılmış olan tesvîlât pek çabuk tesir eder. Propaganda tesiriyle efrat belki kaçabilir ve kaçıyor.”²⁶⁹

Ali Şükrü Bey'in altını çizdiği gibi İstanbul'un fena propagandaları, durmaksızın işlemeye devam ediyordu. Askerlerin ve halkın fikrinin bozulmasına sürekli gayret ediliyordu. Bu da yeni dalga kaçaklar doğuruyordu. Sonu gelmez bir savaşla milletin boşuna kıldırıldığı telkinleri yapılıyordu. “Hicaz gibi Bağdat gibi mukaddes yerler gittikten sonra gâvur İzmir için milleti kırdırmak olur mu?” gibi kaba sözler kulaktan kulağa dolaşıyordu. Sağlam düşünenler dahi tereddüt içerisinde olup kararsız günler geçirmeye başlamıştı.²⁷⁰ Subayların tutum ve davranışlarına yönelik görüş bildiren Samsun'daki 15. Tümen Komutanı'nın şu ifadeleri manidardı: “Şimdiden firar olayları başlamıştır. Parasızlık böyle devam ettikçe ve İstanbul'da Merkezî Hükûmet bulundukça subaylardan bile şüphe ederim.”²⁷¹ Aynı güvensizlik, Bursa'da bulunan 56.

²⁶⁸ Burada, özellikle kastedilen Damat Ferit Paşa'dır. Damat Ferit Paşa, Mütareke Dönemi'nde beş kez Hükûmet kurmuştur. Bu konuda geniş bilgi için bkz. (Akşin, *İstanbul Hükûmetleri*, C.I; Sina Akşin, *İstanbul Hükûmetleri ve Millî Mücadele*, C.III, *İç Savaş ve Sevr'de Ölüm*, İstanbul, 2010).

²⁶⁹ TBMM ZC, 1. Devre, 1. İçtima Senesi, C.4, s. 27.

²⁷⁰ Fahrettin Altay, *10 Yıl Savaş ve Sonrası 1912-1922*, Ankara, 2008, s. 257.

²⁷¹ Atatürk, *Nutuk*, s. 292,293.

Tümen’de de hâkimdi. Bozguncuların etkisiyle askerler dağılıyor; kimse kalmıyordu. Hatta öyle bir an gelmişti ki 56. Tümen Komutanı ve karargâhından beş altı subay ile Bursa Müdafaa-i Hukuk Şubesinde çalışan birkaç kişi hariç güvenilecek kimse kalmamış gibiydi.²⁷² Orduda millî hassasiyet taşıyan şahıslar, fena haberleri çürütmek ve bu suretle firarın önünü almak için çaba gösteriyorlardı.²⁷³

Sözü edilen bu çaba içerisinde olanların işleri zordu. Millî Mücadele’nin başladığı günden beri Damat Ferit Hükûmeti ve avanesi ellerinden gelen kötülüğü yapmaktaydılar. Etrafa mektup ile telgraflar gönderiyorlar, beyannâmeler yazıyorlar ve köşe bucağa gizli adamlar yolluyorlardı. Bu şekilde, halkı; millî hareket aleyhine tahrik ve teşvik ediyorlardı. İngiliz Muhipler Cemiyeti ve daha bunun gibi bazı teşkilâtlarla dirsek teması halindeydiler. Hatta daha ileri gidilerek işbirliği Yunanlıları içine alacak şekilde genişletilmişti.²⁷⁴

İngilizler başta olmak üzere İtilaf Devletleri, Anadolu halkını bölmek maksadıyla önlemler almaya başlamışlardı. Geniş ölçüde din duygusundan istifade etmek istiyorlardı. 5 Nisan 1920’de Salih Paşa Hükûmeti yerine yeniden Damat Ferit Paşa sadarete getirildi. İngilizler Yunanlıları kullanmak için Venizelos’u, Anadolu’yu kan gölüne çevirmek için de Damat Ferit Paşa’yı bulmuşlardı. Damat Ferit Paşa daha önce İngiliz Yüksek Komiseri Amiral De Robeck ile Anadolu’ya karşı alınacak sert önlemleri görüşmüştü. Amiral, ona kuvvet yerine, her çeşit yardıma hazır olduğunu iletmişti. Bu şekilde Damat Ferit Paşa, Amiral’in yanından gerekli yeşil ışığı ve desteği almış bir vaziyette ayrılmıştı.²⁷⁵

İngilizlerin direktifleri doğrultusunda sadareti elde edip onların emrine göre davranan²⁷⁶ Damat Ferit Paşa Hükûmeti, İstanbul’daki tüm yıkıcı ve hain kuruluşlarla bir blok meydana getirmişti. Bu bloğun Anadolu’yu temsil eden tüm isyan teşkilâtı, bütün düşmanlar ve Yunan ordusu elbirliği içerisinde Millî Mücadele aleyhine faaliyete geçmişlerdi. Bu ortak saldırı siyasetinin talimatı ise Padişah ve Halife’nin işgal kuvvetleri uçakları da dâhil olduğu hâlde, her türlü vasıta ile memlekete yağdırdığı

²⁷² Apak, *Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, s. 127-128.

²⁷³ Altay, *10 Yıl Savaş ve Sonrası*, s. 257.

²⁷⁴ Kâzım Özalp, “Kâzım Özalp Anlatıyor”, *Yakın Tarihimiz*, C.II, Sayı:21, İstanbul, (19 Temmuz 1962), s. 231.

²⁷⁵ Fahri Belen, *Türk Kurtuluş Savaşı*, Ankara, 1973, s. 194; Okur-Küçükuşurlu, *İngiliz Yüksek Komiserlerinin Gözüyle Milli Mücadele*, s. 182-186.

²⁷⁶ Açık Söz, 9 Mayıs 1336.

“Padişah’a karşı ayaklanma,” yani ‘Hurûc ale’s-sultan’ fetvasıydı.²⁷⁷ Fetva siyasetiyle Millî Mücadele’ye taraftar olanlar, kâfir sayılıp onların öldürülmeleri caiz görülüyordu. Mustafa Kemal Paşa hakkında verilen idam kararını; Fevzi Paşa, Albay İsmet ve Bekir Sâmi Beylere verilen idam kararları takip edecekti.²⁷⁸

Şeyhülislam Dürrizade Abdullah Efendi’nin İngilizlerin arzusuna göre yazdığı fetvaları, İngiliz uçakları Anadolu’ya atıyordu. Keza İngiliz vapurları da Millî Mücadele aleyhinde yer alan Peyam gibi gazeteleri, Anadolu’ya büyük bir istekle taşıyordu.²⁷⁹ Bu fetvaların Anadolu’nun çeşitli yerlerine atılmasında Yunan uçakları da aktif rol almıştı.²⁸⁰

İngiliz siyasetinin o dönem Türk topraklarının bütünlüğüne ne derece kastettiğini gösteren en somut örneklerden biri de 27 Nisan 1920’de Fevzi Paşa’nın Büyük Millet Meclisinde yaptığı tarihî konuşmaydı. İstanbul’dan Ankara’ya o gün ayak basan Fevzi Paşa, milletvekillerine hitaben şöyle diyordu: “...İngilizlerin istediği Kuva-yı Milliye’nin Hükûmetçe red ve takbihi idi. Biz de Kuva-yı Milliye’nin haksız işgallerden ve Yunanlıların İzmir ve Aydın mezaliminden tahaddüs ettiğini ve bu haklı müdafaaayı reddetmek milletimize karşı bir hıyanet teşkil edeceğini, bunu yapamayacağımızı söylüyorduk... nihayet İngilizler Salih Paşa Hükûmeti’ni Babıalı’dan süngü ile atmaya karar vermişlerdir... Diledikleri yolda bir Hükûmeti getirip kendilerinden bir İngiliz neferinin burnu kanamaksızın bizi bize bir harple kırdırmak istiyorlardı... Yerimize getirilen kabinede tabii malumatınız vardır. Malumunuz olan hattı hümayunlar ve fetvalar, İslam’ı birbirine düşürmek için bin dört yüz senelik İslam Tarihi’nde misli görülmemiş bir İngiliz fitnesi, acı bir vesikadır... Zaten bize açıkça söylediler. Biz dilediğimiz yolda, yani en ağır şeraiti imzalayacak bir Hükûmeti bulup getireceğiz, diyorlardı.”²⁸¹

Altı çizilen bu propaganda ve siyasetin etkisidir ki Yunan cephesinde kullanılacak oldukça kuvvetli bir tümen, yani 24. Tümen, Hendek-Düzce yolunda Hilafet ordusu ile asi gruplarınca aldatılmıştı. Bu şekilde dağıtılan tümenin komutanları

²⁷⁷ Atatürk, *Nutuk*, s. 303.

²⁷⁸ Belen, *Türk Kurtuluş Savaşı*, s. 194.

²⁷⁹ Tevfik Çavdar, *Millî Mücadele Başlarken Sayılarla “...Vaziyet ve Manzara-î Umumiye”*, Basım Yeri Yok, 1971, s. 235.

²⁸⁰ Kenan Esengin, *Millî Mücadelede İç Ayaklanmalar*, İstanbul, 1975, s. 102.

²⁸¹ Yunus Nadi, *Kurtuluş Savaşı Anıları*, İstanbul, 1978, s. 336-339.

da şehit edilmişti.²⁸² İşte bu sebeplerden dolayıdır ki Sakarya Savaşı kazanılana kadar seferberlik ilânına cesaret edilememiştir. Nitekim Mustafa Kemal Paşa, Bursa'nın düşüşü²⁸³ üzerine kendisine yöneltilen: “Niye seferberlik yapılmıyor?” yolundaki eleştirilere²⁸⁴ şöyle cevap vermiştir: “Hükûmet, bu tarihteki şartlar içinde acaba seferberlik yapabilmeyi düşünebilir miydi? Memleketin neredeyse baştan başa Halife'nin fetvası hükmünü yerine getirmeye sürüklenip zorlandığı bir sırada, milleti askere çağırmak doğru ve mümkün görülebilir miydi?”²⁸⁵ Zaten bu sebeple milleti askere davet etmek mümkün olamıyor; sadece bakaya askerlere çağrı yapılabilirdi.²⁸⁶

İstanbul cephesi, Millî Mücadele'yi “asi” olarak göstermişti. Halk; isyan bölgelerinde göreve giden kuvvetleri, tekbirler getirerek karşılıyor ve kolay bir şekilde kandırıp dağıtıyordu.²⁸⁷ Anadolu'da çıkan isyanların önemli bir kısmında etki göstermiş olan bu teşebbüsler, İstanbul Hükûmeti ve Yunanlıların ortak çalışmalarının²⁸⁸ bir eseri idi. Çok güçlü bir tertip ile hazırlanmış olduğu da açıktı.²⁸⁹ Bu tertip sarmalının içerisinde; Hürriyet ve İtilâf Fırkası, İngiliz Muhipler Cemiyeti, Askerî Nigehbân ve Kızılhançerliler Cemiyeti ile Teali İslâm Cemiyeti gibi kuruluşlar bulunmaktaydı. Bu cemiyetlerin İngilizlerin Entellicens Servisi gibi gizli teşkilâtlarıyla da sürekli bağlantı hâlinde oldukları bilinmekteydi. Bu ilişki, birçok zaman onlardan direktif ve hatta finansman yardımı almaya kadar uzanabiliyordu. Tam bir işbirliği içerisinde olan bu yapıların odaklandıkları hedef de tekti. O da millî bir ordunun kurulmasına engel olmaktı.²⁹⁰

İngilizlerin koydukları bu hedef doğrultusunda; Ahmet Anzavur'a Biga'da isyan çıkarması maksadıyla yedi torba içinde 500 İngiliz altını, yardım yaptığı bilinmekteydi. Harekete geçen Ahmet Anzavur da Bandırma'yı işgal etmişti. Ahmet Anzavur, Damat

²⁸² Atatürk, *Nutuk*, s. 318.

²⁸³ Bursa, 8 Temmuz 1920'de Yunanlılar tarafından işgal edildi (Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, s. 111).

²⁸⁴ Avcıoğlu, *Millî Kurtuluş Tarihi*, 3, s. 982.

²⁸⁵ Atatürk, *Nutuk*, s. 318-319.

²⁸⁶ Çalışlar, *İstiklâl Harbi'nde Batı Cephesi*, s. 19.

²⁸⁷ Faliş Rıfkı Atay, *Çankaya*, İstanbul, 2012, s. 302.

²⁸⁸ İsyarlarda İstanbul Hükûmeti ve Yunanlıların çoğu zaman birtakım insanları elde edip onları amaçları uğruna bozguncu olarak kullandıkları bilinmekteydi (Hâkimiyet-i Milliye, 16 Teşrin-i evvel 1336).

²⁸⁹ Hâkimiyet-i Milliye, 12 Teşrin-i evvel 1336.

²⁹⁰ Feridun Kandemir, *İstiklâl Savaşında Bozguncular ve Casuslar*, İstanbul, 1964, s. 9.

Ferit Paşa'nın başında olduğu İstanbul Hükûmeti'nden de istediği yardımı görmektedir.²⁹¹

Nitekim İstanbul Hükûmeti'nin talimatıyla 1919'un Kasım ayı başında Manyas'a gelen Ahmet Anzavur, Millî Mücadele aleyhine taraftar toplamaya girişti. *"Yanımda Kur'an, göğsümde iman, elimde fermân, Padişahımızın emriyle geldim!"* diyerek propagandaya başladı. Anzavur, dolaştığı yerlerde rast geldiği askerlerin silâhlarını alarak, ellerine (Padişah'ın emriyle diye) terhis tezkeresi verip dağıtıyordu.²⁹² Nitekim asilerin askerlere Halife'nin fetvasından, Padişah'ın askerliği kaldırdığından, Ankara'daki Hükûmet'in meşru olmadığından bahsedip onları kolayca kandırdığı çok kez görülmüştü. Öyle ki birçok noktada bazı askerler, asilerle çarpışacak yerde; aksine silahlarını bırakarak köylerine, memleketlerine dağılmaktaydılar.²⁹³

Uygulanan bu tür karalama propagandalarıyla askerlerin zihinlerinin nasıl bulandırılıp firara teşvik edildiğinden Ali Fuat Cebesoy da bahsetmekteydi. Cebesoy'a göre; 24. Tümen'in Eskişehir'de toplanmış olan 3.000 mevcutlu 2. Piyade Alayı'nın 6 Nisan 1920'den itibaren trenle Eskişehir'den Bilecik'e sevkiyatına başlanmıştı. Buradan Bursa'ya kara yürüyüşü ile intikal edilecekti. Alay, Bursa'da bulunan 56. Tümen'in emrine geçecekti. Alayın birinci taburu 1.000 mevcutla Bilecik'ten hareket etmiş olmasına rağmen; Bursa'ya ancak 150 mevcutla ulaşabilmişti. Askerler, Bilecik ile Bursa hattında firar etmişlerdi. İkinci tabur da aynı akıbetle karşılaştı. Bunun üzerine tümen komutanlığı, Bilecik-Bursa arasında birtakım önlemler almak gereğini duymuştu. Subaylardan beş altı kişi asker elbisesi giyip, Bilecik'e kadar gidecekler ve orada üçüncü taburun arasına karışarak firar meselesinin nedenlerini araştıracaklardı. Böylece firara engel olmaya çalışacaklardı. Bu subay arkadaşlar, görevlerini yapmışlardı. Bu sayede üçüncü tabur, 600 mevcutla Bursa'ya varmıştı. Subayların döndüklerinde anlattıklarına göre; tüm yol boyunca köylü ve hoca kıyafetli birçok sahte kimseler, askerlerin arasına karışarak: *"Anzavur ve maiyeti Padişah'ın Müslüman askeridir. Onlara silâh atanlar katil ve Padişah'a âsî olurlar."* diye etkili propagandalarla askerleri firara teşvik ediyorlardı.²⁹⁴

²⁹¹ Çavdar, *Manzara-î Umumiye*, s. 230.

²⁹² Özalp, "Kâzım Özalp Anlatıyor," II/21, s. 231.

²⁹³ Atatürk, *Nutuk*, s. 319.

²⁹⁴ Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, s. 415-416.

Saruhan Milletvekili Mustafa Necati Bey de Mecliste, propaganda ve karalama kampanyasının gücüne değinmişti. Mustafa Necati Bey, millî direniş düşüncesinin aşındırıldığına dikkat çekiyordu. Bunun sebebi olarak da Damat Ferit Paşa Hükûmeti ile Yunan Hükûmeti'nin ittifakını gösteriyordu. Eğer Damat Ferit Paşa, Yunan güçleriyle ittifak yapmasaydı ve onun zalim propagandası asker arasına girmeseydi, şimdiki cephelerimizin durumu Ayıntap²⁹⁵ Cephesi'nin vaziyeti gibi olurdu, diyordu. Hem düşman cephesinden hem de İstanbul'dan gelen propagandanın askerlerin ruhuna girerek onların maneviyatını sarsmış olduğunu dile getiriyordu.²⁹⁶

Açıklamaya çalışıldığı gibi bir taraftan Yunanlıların diğer taraftan İstanbul Hükûmeti'nin propagandaları, Batı Cephesi birliklerinden firarlara sebebiyet veriyordu. Hilafet ve saltanat kisvesi arkasına gizlenen İstanbul Hükûmeti, İngilizler hesabına vatani âdeta esarete düşürmek için çalışıyordu. Firar eden askerlerin kullandığı söylemler, ne çeşit bir propaganda altında olduklarını ele verir cinstendi. Firari askerler; uğradıkları köylerde Padişah bize tayyare ile mektup attı, karşımızda Yunan askeri yoktur, Müslüman askeri gelmiştir, bunun için subaylarımız bizi terhis etti, tarzında sözler yayıyorlardı. Bu şekilde, halk arasında millî davanın doğru algılanmasına karşı olumsuz bir hava estirilmiş oluyordu.²⁹⁷

Altı çizilen bu olumsuzlukların yanında cepheden firar eden askerlerin geçtikleri yerlerde halka, savaştığınız Yunan askeri değil; Hilafet ordusu İslâm askerleridir, diye propaganda yapmaları; firar mefhumu adına üzerinde bir daha düşünülmesi gereken bir olaydı. Firar eden askerler, bu tür söylemlerle bir nevi hem kendi suçlarını örtüyorlar hem de firarlarına kendilerince meşruiyet kazandırıyorlardı.²⁹⁸

2.2.8. Memleketlerinin İşgale Düşme Kaygısı ve Kuva-yı Milliye'ye Katılma Düşüncesi

Mondros Mütarekesi'nden sonra ortaya çıkan durum, bir kısım askerî efrat arasında huzursuzluk doğurdu. Özellikle memleketleri işgale düşenler ile

²⁹⁵ Şimdiki Gaziantep ili.

²⁹⁶ TBMM ZC, 1.Devre,1.İçtima Senesi, C.4, s. 84.

²⁹⁷ ATASE, İSH, Kutu:944, Gömlek:126, Belge No:126-1; ATASE, İSH, Kutu:980, Gömlek:24, Belge No:24-1.

²⁹⁸ ATASE, İSH, Kutu:944, Gömlek:126, Belge No:126-1; ATASE, İSH, Kutu:980, Gömlek:24, Belge No:24-1; ATASE, İSH, Kutu:1169, Gömlek:141, Belge No:141-2.

memleketlerine işgal tehlikesinin yaklaştığını görenler arasında bir hareketlilik başgösterdi. Memleketlerinin ve memleketlerinde bıraktıkları aile fertlerinin (anne, baba, kardeş, eş, nişanlı,...) tehdit ve tehlikeye düşmesi gerçeği, askeri firar etmeye iten bir başka neden olmuştu.

Anadolu’da ve özellikle Yunan işgali altında bulunan mahallere mensup askerler arasında yoğun firarlar yaşanmaktaydı. Firar eden askerler silâhlarıyla ve toplu bir şekilde hareket ediyorlardı. Firarı tetikleyen husus ise askerlerin ailelerini ve sevdiklerini koruma düşüncesinden ileri gelmekteydi.²⁹⁹

Nitekim 55. Tümen Komutanlığının verdiği bilgi, bu gerçeğe dikkat çekmekteydi. On beş gün zarfında adı geçen komutanlığa gelen askerlerin birçoğunun Edremit havalisine mensup olup bunlardan 4’ünün silâhlı olmak üzere 13 erin 19 Temmuz 1335 tarihinde firar ettiği bildiriliyordu. Bunlardan birinin uslandırılarak geri döndürüldüğü; buna karşın diğerlerinin memleketlerinin işgale uğrayacağı tehlikesine karşı bir an önce oraya yetişmek düşüncesiyle firar ettikleri belirtiliyordu.³⁰⁰

İşgal tehlikesinin meydana getirdiği bu telaş ve tedirginlik, Kuva-yı Milliye birliklerinde de etkisini gösterdi. Kuva-yı Milliye birliklerine mensup olanların çoğu, çevre halkından oldukları için tehlikeyi daha yakından hissetmişlerdi. Yunan istilâsına uğrayacak kasaba ve köylere mensup bu insanlar; yapılması olası zulüm, yağma, namus ihlalleri gibi insanlık dışı hareketleri düşünmüşlerdi. Bu duygularla hareket ederek ailelerinin yanında bulunmak ve onların can güvenliğini emniyete aldıktan sonra, yeni kurulacak cephelere katılacaklarını söyleyip birliklerinden ayrılmışlardı.³⁰¹

Türk ordusunu düşündüren başka bir endişe daha vardı. O da bu firarların yönünün bazen de Yunan safları olduğuydu. Memleketleri işgale uğrayan bazı askerlerin sivil elbise giyip Yunan tarafına firar ettikleri haber veriliyordu. Bu durumun tehlikelerine vurgu yapılarak Yunanlıların böyle kimseleri casuslukla itham edip tutuklamakta ve bin bir türlü işkenceyle öldürmekte olduğu bildiriliyordu. Bunun da uygun bir dille askere anlatılması üzerinde duruluyordu.³⁰²

²⁹⁹ ATASE, İSH, Kutu:41, Gömlek:52, Belge No:52-4,5; ATASE, İSH, Kutu:41, Gömlek:61, Belge No:61-7,8.

³⁰⁰ ATASE, İSH, Kutu:41, Gömlek:50, Belge No:50-1; ATASE, İSH, Kutu:84, Gömlek:117, Belge No:117-3,4.

³⁰¹ Özalp, “Kâzım Özalp Anlatıyor”, II/24, (9 Ağustos 1962), s. 325.

³⁰² ATASE, İSH, Kutu:1407, Gömlek:175, Belge No:175-1,2.

Dikkat çeken başka bir detay da birliklerini terk eden askerlerden Kuva-yı Milliye'ye katılanların³⁰³ olmasıydı. Bu durum 1. Kolordu Ahz-ı Asker Heyet-i Riyasetinin de gündemine gelmiştir. 1. Kolordu Ahz-ı Asker Heyet-i Riyaseti verdiği malumatında, birliklerden firar eden askerlerin bir kısmının Kuva-yı Milliye'ye katıldığını bildirmiştir. Bunların birliklerine iadeleri konusundaki teşebbüslerin engellenmeye çalışıldığı hatırlatıldıktan sonra, ilgili mercilerden gerekli işlemlerin yapılması istenmiştir.³⁰⁴ Yani firar eden bir kısım askerin sığınak yeri Kuva-yı Milliye birlikleri oluyordu. Firari askerler için bu durum, bir anlamda da işledikleri suçun gizlenmesi demekti. Bu yönüyle Kuva-yı Milliye bir nevi firari askerleri kamufle edebiliyordu.

Nitekim Kuva-yı Milliye'nin insan kaynağı havuzunu besleyen kaynaklardan birisi de asker kaçaklarıydı. Bunları şöyle sınıflandırmak mümkündür: Millî Mücadele'den önce firar etmiş olanlar, mücadele sırasında firar edenler ve askere alınmamak için Kuva-yı Milliye'ye katılmış olan peşin asker kaçakları.³⁰⁵

Öte yandan bir kısım firari askerin de Anadolu'da isyan çıkaran asi elebaşlarına katıldığı³⁰⁶ gözlenmiştir ki aşağıda eşkıyalık ve şekavet konusu anlatılırken bu noktaya temas edilecektir.

2.2.9. Terhis Sürelerinin Geçmesi

Mütareke Dönemi'nde askeri firara iten bir diğer neden, terhis sürelerinin geçmiş olmasıydı. Vatanî hizmetini tamamlamış, tezkere alıp memleketlerine gitmeyi bekleyen askerler, bu işlemin gerçekleşmemesi veya uzaması hallerinde firarı alternatif bir seçenek olarak saklı tutmuşlardı. Bu durum; büyük oranda I. Dünya Savaşı'ndan kaynaklanan tükenmişliğin, bıkmışlığın ve bitmişliğin bir sonucuydu.

Terhis sürelerinin uzaması ile yaşanan firarlar arasında yakın bir ilişki vardı. Nitekim 13. Kolordu Komutan Vekili'nin 24 Nisan 1335 tarihinde Harbiye Nezaretine göndermiş olduğu yazı, gözleri terhis kavramına çevirmekteydi. Yazıda, 1. Süvari Alayı'ndan firar eden asker miktarı: terhise hak kazananlardan 77, terhise hak

³⁰³ Bu konuda seçilen bazı örnekler için bkz. (ATASE, İSH, Kutu:41, Gömlek:52, Belge No:52-2,3; ATASE, İSH, Kutu:41, Gömlek:61, Belge No:61-6).

³⁰⁴ ATASE, İSH, Kutu:36, Gömlek:110, Belge No:110-2.

³⁰⁵ Selek, *Anadolu İhtilâli, C.1*, s. 123.

³⁰⁶ Hâkimiyet-i Milliye, 12 Teşrin-i evvel 1336.

kazanmayanlardan 51 asker olarak gösteriliyordu ve firarların engellenmesi için gerekli önlemlerin alınması isteniyordu.³⁰⁷ Burada verilen rakamlar, diğer sebepleri³⁰⁸ göz ardı etmemek kaydıyla yapılan firarlarda terhis faktörünün de önemli olduğuna işaret etmekteydi.

İfade edilen konuyla ilgili bir başka yazıda da 13. Kolordu emrinde bulunan Urfa civarındaki 1. Süvari Mızraklı Alayı'na mensup askerlerden birçoğunun Kayseri'den Ereğli'ye doğru firar hâlinde olduğu belirtilmiş ve adı geçen alayın neredeyse bütünüyle dağıldığı bildirilmiştir. Yapılan bu firarların nedeni olarak başka bir faktörle³⁰⁹ beraber terhis kavramı öne çıkarılmıştır. Buna göre; söz konusu alayda terhise hak kazanmış olan 1310 (1894)'dan önceki yıllara ait doğumluların henüz terhis edilmedikleri ve bunun da firarlara sebebiyet verdiği vurgulanmıştır.³¹⁰

I. Dünya Savaşı'ndan beri Anadolu'da askerlikle özdeşleşmiş bir toplum vardı. On, on iki yıl askerlik yapanlara rastlamak; sıradan bir hâl almıştı.³¹¹ Uzun yıllar askerlikle hemhâl olan bu insanlar, artık askerlikten usanmıştı. Bu durum; Eskişehir İstiklâl Mahkemesinin karar defterindeki bir mahkeme kaydında, tüm berraklığıyla göze çarpmaktadır. Üzerinde durulan davada; satır aralarında, firarların başka bir sebebi olarak bu bıkkınlığı görmek pek mümkündür. Nitekim mahkeme heyetinin verdiği karar, bu gerçeğin göz ardı edilmediği yönünde olmuştu. Bahsi geçen kayıta, firara teşebbüs eden şahsın dokuz yıldır³¹² asker bulunması, onun beraatinde hafifletici unsurlardan biri sayılmıştı.³¹³

³⁰⁷ ATASE, İSH, Kutu:12, Gömlek:129, Belge No:129-5,6,7,8.

³⁰⁸ Bu çalışmada, firara sebep olarak gösterilen diğer faktörler kastedilmiştir.

³⁰⁹ Firarların sebebi olarak askere iyi bakılmadığı hususuna da dikkat çekilmiştir.

³¹⁰ ATASE, İSH, Kutu:187, Gömlek:18, Belge No:18-1.

³¹¹ Müderrisoğlu, *Kurtuluş Savaşının Malî Kaynakları*, s. 355.

³¹² 1909 tarihinde askerlik işleriyle ilgili "Asker Alma Kanunu" hazırlanmış ve Balkan Savaşı'na girildiği zaman bu kanun uygulanmıştı. Ancak Balkan Savaşı'ndaki yenilgi, yeni bir asker alma kanununun zorunluluğunu ortaya koymuştu. Bu şekilde, bir taraftan ordunun reorganizasyonuna girilirken; diğer taraftan 12 Mayıs 1914 tarihinde bir Geçici Askerî Mükellefiyet Kanunu (Mükellefiyet-i Askeriye Kanun-u Muvakkatı) çıkarıldı. I. Dünya Savaşı seferberliği, bu kanunla gerçekleştirilmişti. Kanuna göre; silahaltında tutulacak piyade erlerinin ilk muvazafılık hizmet süresi iki yıl, kara ordusunun diğer sınıfları için üç yıl, deniz kuvvetlerinde ise bu süre beş yıl olarak belirlenmişti. Aynı zamanda her yıl yirmi yaşını tamamlayan mükellefler, ekim ayında birliklerde bulunmak üzere celp edileceklerdi. Bunlardan muvazaf hizmet sürelerini tamamlayanlar terhise tabi tutulacaklardı (Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmî Yayınları, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, III'ncü C., 6'ncı Kısım*, s. 232,236-237). Kısa hizmet süresi ise bir yıl olarak düzenlenmişti. Öğretmenler, üniversite mezunları, kadı ve vaiz yetiştiren okul mezunları, kadastro, maliye, diğer yüksek resmî okullar, yüksek okullar, sultaniler, idâdiler, sultani ya da idadi derecesindeki resmî okul mezunlarıyla bunların son iki yıl devamlıları, harp veya deniz okullarından çıkarılmış olanlar, ruhban okulu mezunları, haham okullarını bitirenler

2.2.10. Moral Bozukluğu, Telâs ve Umutsuzluk

Millî Mücadele Dönemi'nde askerleri kitleler halinde firara sevk eden lokomotif faktörlerden biri de moral bozukluğu, telâs ve umutsuzluk olmuştur. Art arda gelen yenilgiler ve geri çekilme sendromu “artık savaşılsa da kazanılmayacak” türünden bir öğrenilmiş çaresizliği doğurmuştu. Millî Mücadele'ye daha başlamadan kaybedilmiş gözüyle bakanlar vardı. Ordu saflarındaki bu bakış açısı, yeni yeni asker kaçaklarının doğması demekti.

Bilindiği üzere yenilgi, umutsuzluk ve mücadelenin kaybedileceği duygusu ile firar arasında doğrudan bir korelasyon söz konusuydu. Bunun en belirgin örneklerinden birini I. Dünya Savaşı'nda görmek mümkündür. Osmanlı ordusunda en fazla firarın yaşandığı cephelerin yenilginin bariz olarak hissedildiği Kafkas ve Suriye-Filistin cepheleri olması; buna karşılık firara dair en az kayda, zaferin kazanıldığı Çanakkale Cephesi'nde rastlanması bunun açık bir göstergesidir.³¹⁴

Nitekim bunun bir başka parametresini, Millî Mücadele Dönemi'nde de görmek mümkündür. İlerleyen kısımlarda da değinileceği üzere Millî Mücadele'de en fazla firarın yaşandığı savaş, yenilgiyle sonuçlanan Kütahya, Eskişehir Savaşlarıydı.

Mütareke Dönemi'ne gelindiğinde halkta, belirsizlik ve şaşkınlık içerisinde kadere bel bağlamaktan başka bir çıkar yol düşünecek hâl yok gibiydi.³¹⁵ Bu umutsuzluk hâli, komutanların bir kısmında da kendisini göstermişti. O kadar ki bu ruh hâli, onların komutaları altındaki askerlere de yansıyor. Bu sebeple orduların nakil işlemleri sırasında, asker sayısı sürekli azalıyordu. Askerler; kendi köylerine, kasabalarına doğru firar etmeye başlamışlardı.³¹⁶

Askerler arasında bu ümitsizliğin yayılmasında İzmir'in işgali kırılma noktası olmuştu. 15 Mayıs 1919 gecesi İzmir'den Aydın'a gelen trenin yolcularının ve ardından

kısa hizmet statüsündeydi. I. Dünya Savaşı ve onu takip eden Millî Mücadele Dönemi'nde, 12 Mayıs 1914 tarihli askerî yükümlülük kanununda büyük bir değişiklik olmadığı gözlenmiştir (Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti Dönemi, IV'ncü C., I'nci Kısım*, s. 90-91).

³¹³ *Eskişehir İstiklâl Mahkemesi, C.4*, TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları, s. 171.

³¹⁴ Beşikçi, *Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Seferberliği*, s. 279-280.

³¹⁵ Tevfik Bıyıklıoğlu, “Birinci Türkiye Millet Meclisi'nin Hukukî Statüsü ve İhtilâlcî Karakteri,” *Bellekten*, C.XXIV, Sayı:93-96, Ankara, 1960, s. 640.

³¹⁶ Taylan Sorgun, *İmparatorluktan Cumhuriyete (Fahrettin Altay Paşa Anlatıyor)*, *İmparatorluk, İttihad ve Terakki, Cumhuriyet “1902-1938 Üç Devrin Galerisi,”* İstanbul, 1998, s. 154.

gelenlerin bu işgale münasebetsiz anlamlar yüklemeleri ile bir de mücadele karşıtlarının kara propagandaları firarları tetikliyordu.³¹⁷ İzmir olayları, asker üzerinde olumsuz bir etki yapmıştı. İşgale uğrayan yerlerdeki askerlerin esir edildiği fikri yayılıyordu.³¹⁸

Yayılan kasvetli havayı, Alaşehir Kaymakamı Bezmi Nusret Bey'in kaleme aldığı eserinde şu cümlelerden anlamak da mümkündür: *“İtiraf etmek lâzımdır ki, herkeste harp bitkinliği vardı. Ruhen zayıf olanlar, büsbütün telâş içinde idiler. Bunlardan bazıları, Uşak’a kaçmak yolunu tuttular. Tapu memuru Mustafa Efendi gibi üç dört memur da onlara katıldı. Hele jandarma bölüğünden kaçanlar çok oldu. Hatta bana tahsis edilen jandarma neferi dahi bir sabah habersiz Eşme’ye gidiverdi.”*³¹⁹

Tasvir edilen bu ruh hâli içerisinde olanlarda, yapılan olumsuz propagandanın da etkisiyle teslimiyetçi bir tutum hâkim olup genel anlamda moral ve motivasyon çökmüş durumdaydı. Yeniden silâha sarılmak intihar görülüyordu. Boyun eğmekten başka çare düşünülmüyordu. Vatanı kurtarmak için başlatılacak bir mücadeleye, memlekette yeni bir yangın çıkarmak gözüyle bakılıyordu. İş; takdire bırakalım, düşüncesi mevcuttu.³²⁰

2.2.11. Komutanların Askere Karşı Olumsuz Tutumları

Askerleri firara teşvik eden unsurlardan biri de komutanların bazı durumlarda, askerle olan ilişki ve iletişimlerdeki eksiklik ya da yanlışlıklardan kaynaklanmaktaydı. Askerler; komutanlarından gördükleri olumsuz muamelelere, kimi zaman tepkisini firar ederek gösterebiliyordu. Bu da hâliyle komutanların tavır ve davranışlarıyla firarlar arasında doğrudan bir ilişkinin kurulmasına neden oluyordu.

Komutanlık, yani kumanda etmek, bir ilim olduğu gibi aynı zamanda bir sanattır. Pek müşkül ve nazik olan bu sanat, askerın en hassas kısmı olan ruhuna hitap edebilmektir. Bu ruhun ne olduğunu bilmeden bu işi icra etmek, hangi yöne gittiğinin farkında olmayan kılavuzsuz bir âma olmak demektir. Çünkü askerini tanımadan sevk ve idare etmeye çalışan bir komutan, başarılı bir sonuç alamayacağı gibi askerın hassas ruhunu da yaralar. İşte bu sebeple üzerine aldığı görevin şerefını koruyarak azamî

³¹⁷ Aker, 57’nci Tümen ve Aydın Millî Mücadelesi, s. 73.

³¹⁸ Hamdi Buytulluoğlu, “Millî Mücadele Başlıyor”, BTDD, 13, (Ekim 1968), s. 10-11.

³¹⁹ Kaygusuz, Bir Roman Gibi, s. 168.

³²⁰ Celâl Bayar, Ben de Yazdım Millî Mücadeleye Giriş, 6, İstanbul, 1997, s. 68-69.

derecede hakkını vermek isteyen bir komutan, sevk ve idaresine memur olduğu askerin ruh hâlini mutlaka bilmek zorundadır.³²¹

Millî Mücadele’de komutan tutumları, firarlara sebebiyet verebilmekteydi. Bazı birliklerde yaşanan firarlarda, subayların askerlere karşı olan tavrının etkili olduğu görülmekteydi. Nitekim Fırat Nehri üzerindeki Acemoğlu Köprüsü’nü kontrol altında tutan bölükten sık sık firar olaylarının gözlenmesi, bununla ilgili bir durumdu. Bu konuyu gündemine alan Merkez Ordusu Komutanı Nurettin Paşa, Erzincan Mevki Komutanı’na gönderdiği yazıda; firarların subayların dikkatsizliğinden ve askere iyi bakmadıklarından meydana geldiğini belirtiyor, kusurluların derhal cezalandırılacağını bildiriyordu.³²²

Tabiatıyla askerin kötü muamele görmesi onu firar etmeye zorlayan etmenlerden olabiliyordu. Özellikle jandarma komutanlarının olumsuz uygulamaları askerin gözünde pek sevimli durmayabiliyordu.³²³ Yani kimi komutanlarının askerlere karşı takındığı katı ve bağınaz tutumlar ile ayrımcı yaklaşımlar, askerlerin ruh dünyalarında yıkıcı etkiler meydana getirebiliyordu.

İfade edilen bu durum, Mecliste firar sorununun üzerinde konuşulurken bazı milletvekilleri tarafından değişik açılardan değerlendirilmişti. Bu değerlendirmelerden birini Kastamonu Milletvekili Abdulkadir Kemali Bey yapmıştı. Abdulkadir Kemali Bey, bu olumsuzluklardan birini ihtiyat subaylarının orduya girmesi ve bunun sonucunda asli subaylar ile ihtiyat subayları arasında meydana gelen zihniyet farklılığının askere negatif yansıması şeklinde görmüştü. Abdulkadir Kemali Bey’in bahsettiği olumsuzluklardan öne çıkan bir başka faktör daha vardı ki çok düşündürücü mahiyetteydi. Birliklerde özellikle takım ve bölük komutanlarının, takım çavuşları ile başçavuşlar gibi rütbelilerin para karşılığında askerin bir kısmını, süresiz izinli saymalarından söz etmişti. Bu durumun diğer askerin ruhunda olumsuz bir tesir yaptığını dile getirmişti.³²⁴ Mesela Eskişehir İstiklâl Mahkemesinde yer alan bir kayıt,

³²¹ Leon Wouthy, “Fikrî ve Tabiyevî Dersler Vakti Seferde Askerin Haleti Ruhiyesi,” (Çev. Yüzbaşı İsfendiyar), *Askerî Mecmua*, C.2, Sayı:83, İstanbul, (1 Kânun-ı evvel 1931), s. 933-934.

³²² Mustafa Balcıoğlu, *Belgelerle Millî Mücadele Strasında Anadolu’da Ayaklanmalar ve Merkez Ordusu*, Ankara, 1991, s. 200.

³²³ Ergil, *Millî Mücadelenin Sosyal Tarihi*, s. 219.

³²⁴ TBMM ZC, 1.Devre, 1. İçtima Senesi, C.4, s. 29-30.

bununla ilgiliydi. Bu kayıta, bölük komutanının on lira karşılığında bir askere izin verdiğinden söz ediliyordu.³²⁵

Aydın Milletvekili Tahsin Bey, aynı sorun üzerinde başka bir çarpıklığa temas edecek, bir kısım askerin komutanların kişisel işlerinde çalıştırıldığına dikkat çekecekti. Tahsin Bey, askerlerin komutanlara ait tarlalarda bekçilik yapmak, onların koyunlarını otlatmak gibi özel işlerde kullanıldığına işaret etmişti. Eğer bu askerler, bostan bekleyeceklerse ya da koyun otlatacaklarsa bunu kendi memleketlerinde yapamazlar mı? gibi dokundurmalı bir soruyla da gönderme yapmıştı.³²⁶ Eskişehir İstiklâl Mahkemesindeki bir kayıt, bu konuyla ilgili olup yelpazeyi daha illegal noktalara doğru genişletmekteydi. Kayda geçen bilgide, olayın daha vahim bir yönüne dikkat çekilip firari askerlerle bu çeşit durumların korelasyon bağı kurulmaktaydı. Sözü geçen kayıta; bir karakol komutanının firari askerleri bir iki gün kendi işinde çalıştırdığından bahsediliyordu.³²⁷

Konya Milletvekili Vehbi Efendi ise “Asker neden firar ediyor?” sorusuna cevap ararken önemli bir hususa dikkat çekiyordu. Vehbi Efendi, bu konuda firar edip dönen askere kulak verilmeli, diyordu. Komutanlar tarafından askerin anasına, babasına, ırz ve namusuna küfredildiğinden yakınıyordu. Askerlerin olmadık hakaretler ile yüzleştiklerinden bahsediyordu. Vehbi Efendi’nin bu hassasiyetini, şu ifadelerinde görmek mümkündür: *“Herif diyor ki: Ben dinim için ırz ve namusum için gidiyorum. Mademki ırz ve namusum ayakaltında gezecek, asılıyorum da gitmem diyor. Bunu ıslah etmeli. Yalnız nefere kabahat bulmamalı. Onları idare edecek zabitleri de ıslah etmeli.”*³²⁸

Komutanların bu davranışları, askerlerin maneviyatlarını olumsuz etkilemekteydi. Nitekim ordu saflarında da yer yer bu durum, dile getiriliyordu. Yüksek sayıda firarların yaşanmasında, askerin maneviyatının yükseltilmesiyle yeterince meşgul olunmadığının rolü üzerinde duruluyordu.³²⁹

³²⁵ Eskişehir İstiklâl Mahkemesi, C.4, TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları, s. 75.

³²⁶ TBMM ZC, 1.Devre, 1. İçtima Senesi, C.4, s. 96.

³²⁷ Eskişehir İstiklâl Mahkemesi, C.4, TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları, s. 61-63.

³²⁸ TBMM ZC, 1. Devre, 1. İçtima Senesi, C.4, s. 85.

³²⁹ ATASE, İSH, Kutu:903, Gömlek:101, Belge No:101-2.

Sözü edilen yaklaşım doğrultusunda, askerî makamlar; firarların önüne geçmek amacıyla zaman zaman yaptığı çağrılarda askere daima olumlu muamele ve iyi niyetle yaklaşılması telkininde bulunuyordu.³³⁰ Bunun için de komutanların iyi ve vasıflı kimselerden seçilmesi gerektiği hususu vurgulanan noktalardandı.³³¹

2.2.12. İnsanî Kaynaklı Korkular (Psikolojik Sebepler)

İnsan, doğası itibarıyla korkuya meyilli bir varlıktır. Yapısı gereği, hayatını tehdit eden birtakım tehlikelere karşı korunma yolunun korkudan geçtiğini düşünmüştür. Bu tür hayatî tehlikelerin en yoğun yaşandığı zamanlar ve zeminler de şüphesiz savaşlar olmuştur.

Savaş Tarihi, bunun birçok örneği ile doludur. Mesela Karamanoğlu Mehmet Bey, 1423 tarihinde Osmanlı idaresindeki Antalya'ya gelip kaleyi karadan kuşatırken kaleden atılan bir gülle parçasının isabetiyle yaralanmış ve bundan dolayı hayatını kaybetmiştir.³³²

İfade edilen durumun başka örnekleri de vardır. Bu cümleden olarak Serdar-ı Ekrem Köprülü Fazıl Mustafa Paşa, 1691'de Avusturya ile yapılan Salankamin Muharebesi'nde atılan bir kurşunla alnından vurularak şehit olmuştur.³³³

Mustafa Kemal Paşa'nın da savaş meydanlarında birkaç kez ölüm tehlikesiyle karşı karşıya geldiği olmuştur. Trablusgarp Savaşı'nda İtalyanlara karşı yönettiği Kasr-ı Harun Taarruzu'nda gözünden yaralanmıştı.³³⁴ Başka bir tehlikeyi, I. Dünya Savaşı'nda yaşamıştı. Çanakkale Cephesi'nde Conkbayırı'nda bir şarapnel parçası Mustafa Kemal Paşa'nın tam göğsüne isabet etmişti. Şarapnel parçası, göğüs cebine çarpıp, cebin içindeki saati parçalayarak göğsünde büyükçe bir çürük bırakmıştı.³³⁵ Mustafa Kemal Paşa, başka bir kazayı; Sakarya Savaşı'na hazırlık yapıldığı sırada yaşamıştı. Mustafa Kemal Paşa, karargâhını Ankara'nın seksen kilometre kadar güneybatısında bulunan Polatlı'ya kurmuştu. Buraya geldikten sonra, atıyla çevreye hâkim bir nokta olan

³³⁰ ATASE, İSH, Kutu:286, Gömlek:84, Belge No:84-2; ATASE, İSH, Kutu:477, Gömlek:40, Belge No:40-1.

³³¹ TBMM GCZ, 1. Devre, 1. İçtima, C.1, s. 87; TBMM ZC, 1. Devre, 1. İçtima Senesi, C.4, s. 28.

³³² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi, C.I*, Ankara, 1998, s. 402.

³³³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi, C.III, Kısım:1*, Ankara, 1995, s. 533-535.

³³⁴ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi, C.IX*, Ankara, 1999, s. 286.

³³⁵ Kinross, *Atatürk*, s. 120.

Karadağ'a çıktı. Atından inip düşmanın izlemesi olasılığı bulunan hücum yönünü görmek istedi. Yeniden atına bindiği sırada bir sigara yaktı. At, kibritin alevinden ürküp geri tepince Mustafa Kemal Paşa, sert bir şekilde yere düştü ve çarpmanın etkisiyle kaburga kemiklerinden biri kırıldı.³³⁶

Savaş sahneleri, bu risk ve tehlikelere her zaman tanıklık etmiştir. Yine böyle bir olaydan Liman von Sanders bahsetmiştir. Sanders, eserinde İsmail Hakkı Paşa'dan söz ederken bir bacağı tahtaydı, der. Çünkü Yemen'deki savaş sırasında bir bacağını kaybetmişti.³³⁷

Potansiyel tehlikeleri içerisinde barındıran savaşlar, insanın yapısı gereği psikolojisini bozmakta ve onu korkuya sevk etmektedir. 93 Harbi'nin (1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı) canlı şahitlerinden olan Mehmet Arif Bey, eserinde savaş psikolojisiyle ilgili ilginç örnekler anlatmaktadır. Bu örneklerden birinde Mehmet Arif Bey şöyle diyordu: *"O sırada ordunun yazı işlerinde çalışan arkadaşlarımdan Kığılı³³⁸ bir Hafız Ahmet Efendi vardı. Ahlâkının güzelliği nispetinde de vazifesine düşküncü. Rus güllerine hedef olduğumuz günlerden itibaren adamcağız yemekten içmekten, arkadaşları ile gülüp söyleşmekten kesildi. Hasta gibi bir hâle geldi. Nihayet durumu bendenize açtı; daha fazla kalacak olursa ruhi buhranlar içerisinde öleceğini, söyledi. Ben de durumu Gazi Ahmet Muhtar Paşa'ya anlattım ve izin aldım. Yanına da bir süvari verip hemen yola çıkardık gitti."*³³⁹

Mehmet Arif Bey bununla alakalı başka bir olaydan ise şöyle söz etmektedir: *"Erzurum yakınlarında Deveboynu denilen yerde savaşırken, bu alayın (3. Alay) binbaşılardan Ramazan Ağa isminde birisi büyücek bir taşın arkasına sığınmış olduğu hâlde askere (İleri!) emrini verirken Kumandan Paşa (Gazi Ahmet Muhtar Paşa) tarafından görülmüş. Bizim Ramazan Binbaşı, başını taşın arkasına sokup kalçasını çıkarmış, korkudan boğulmuş bir sesle: (Asker ileri, ileri!) derken bir kurşunla kalçasından vurulup palaz gibi yere serilmiş. Bu hadiseyi, bizzat Kumandan Paşa'nın ağzından dinlemiştim."*³⁴⁰

³³⁶ Kinross, *Atatürk*, s. 325.

³³⁷ Sanders, *Türkiye'de Beş Yıl*, s. 63-64.

³³⁸ Mehmet Arif Bey; eserinde Kığı diye yazmış olup burası, büyük ihtimal bugünkü Bingöl'e bağlı Kığı ilçesidir.

³³⁹ Mehmed Arif Bey, *Başımıza Gelenler*, s. 313.

³⁴⁰ Mehmed Arif Bey, *Başımıza Gelenler*, s. 317-318.

Etki gücü büyük olan bu korkular, bireysel kalmayıp kitle psikolojisine de çok çabuk yansiyabilmekteydi. Bunun ilginç bir örneğini, Kafkas Cephesi'nde görev yapan Osmanlı Sıhhiye Onbaşı Ali Rıza (Eti) Efendi'nin günlüğünde görmek mümkündür. Ali Rıza Efendi bu şekil bir sahneyi şöyle anlatıyordu: *“Düşman şarapnel ve mermileri yağmur gibi dökülüyor. Askerimiz firar, evet firar ediyor, hem de toplu bir hâlde! Düşmansa kaçan askeri süngüleyerek takip ediyor. Binbaşı ve diğer zabitan bağırarak yalvarıyor. Fakat kim dinler.”*³⁴¹

Üzerinde durulan bu korku psikolojisinin firar eylemini nasıl tetiklediği, hem I. Dünya Savaşı'nda hem de Millî Mücadele'de askerlik yapmış ve firar etmiş bir askerin anılarında da çok net anlaşılmaktadır. Yazıya dökülmüş olan bu ifadeler şöyledir: *“1336 (1920) yılının yazında önce Karaman'a oradan da Afyon Cephesi'ne gönderdiler... Cepheden kaçabilen kaçıyor, kaçamayan savaşın birinde ölüp gidiyordu. Bir akşam eratın arasında, 'Yarın müsademe var.' diye bir şayia dolaşmaya başladı, müsademe demek, ölüm demektir. Kaçmasam ölecektim. Gece yarısı aklıma şeytan girdi, kalktım, kedi gibi birlikten ayrıldım. Nöbetçi kulübesinin dibinden geçtim, nöbetçi görse beni vururdu, göremedi... Konya'ya geldim... Konya'nın ana caddesinde asker kaçağı olduğu yüzünden asılmış sağlı sollu dört beş ceset sallanıyordu. 'Ulan Latif' dedim kendi kendime, 'Şunlardan ibret al, kimseye yakalanma...' Dediğim gibi, kimseye yakalanmadan köye geldim. Kaçıp geldiğim birliğin içinde benim yanımda bizim köylü Köse Süleyman da vardı, bana: 'Kaçalım kurtulalım.' deyip duruyordu. O kaçamadı, sonra künyesini gönderdiler, zannımca o gün sabahki müsademede şehit oldu, öldü. Köye geldiğimde dağlar hep asker kaçağı doluydu... Ben yarı dağda, yarı köyde, rüyalarım Konya caddelerinde sallanan cesetler gire gire bir sene daha kaçtım. Kaçaklığın sonu yoktu, savaş da bir türlü bitmiyordu. Sonunda beni yine tutup götürdüler, savaşın en kızgın yerinde beni birliğime teslim ettiler. Seferberlikteki (I. Dünya Savaşı) kaçaklığımı saymadıkları için divan-ı harbe vermediler. Bir daha da kaçmadım, zaten kaçsam da yakalansam bu kez beni de sallandırırıldı. Sonunda memleket kurtuldu, biz de kurtulduk.”*³⁴²

³⁴¹ Ali Rıza Eti, *Bir Onbaşının Doğu Cephesi Günlüğü 1914-1915*, (Haz.Gönül Eti), İstanbul, 2016, s. 109.

³⁴² Fikret Babuş, *Savaş Yıllarından Anılar, Balkan Savaşları-Birinci Dünya Savaşı-Kurtuluş Savaşı*, İstanbul, 2013, s. 173-175.

İnsanın psikolojik bir varlık olduğu hesaba katıldığında, savaşların olduğu her dönemde bu tür tepkilerin verileceği realite dâhilindedir. Mütareke Dönemi'nde de İzmir'in işgalinden sonra Yunanlılar tarafından o havalide yaşatılan terör eylemleri, asker arasında benzer tepkiler verdirmiştir.

Açıklamaya çalışılan bu durumun başka örneklerini çokça göstermek mümkün olmakla beraber bahsi geçen işgalle alakalı en ilginçlerinden birisi 17. Kolordu Komutan Vekili Bekir Sami Bey'in kelimeleriyle şöyle anlam bulmaktadır: *"İzmir olayından sonra 17. Kolordu karargâhı ve 56. Tümen'e mensup erat çil yavrusu gibi dağılmıştır. Elimde işe yaramayan 300 hayvan ve az sayıda er ve silaha sahip 47. Alay kadrosu ile 23. Tümen'in Afyon'daki bir taburu mevcuttur."*³⁴³

İzmir işgal edilir edilmez Türk ordusuna mensup subay ve askerlere karşı vahşi saldırılar gerçekleştirildi. Bu eylemlerde yerli Rumlar çok aktif rol almışlardı. Rumlar subay ve erlere sopalar, taşlar ve demirlerle saldırmışlardı. Öldürülen subay ve askerlerin cesetleri, rıhtım boyunda sürüklenip denize atılmıştı. Hatta yerli Rumlar, ellerindeki demir parçalarıyla bazı subayların kafataslarını kırarak katletmişlerdi. Bazı yaralıları ise daha can vermeden denize atmışlardı. Saldırlardan subay ve askerlerden başka sivil Türk kadın ve erkekler de nasiplerini almıştı. Yerli Rumlar bununla da yetinmeyerek İzmir'deki subayların evlerine ve ailelerine saldırdılar. Tüm subay evleri yağma edildi. Subayların kadın ve çocukları tecavüze uğradı. Askerlerin büyük kısmı memleketlerine savuşuyorlardı. Ölümünden kurtulanlar ise vapurla Mudanya'ya gelmişlerdi.³⁴⁴ İçinde bulunulan bu ruh hali ve psikolojisi, insanları olumsuz etkilemekteydi.

Anlatılmaya çalışılan psikolojiyi çeşitlendiren bir başka örneği, Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşa'nın 25 Mayıs 1335 tarihinde Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesine göndermiş olduğu yazıda da görmek mümkündür. Yazıda; İzmir'in işgali ile Yunanlıların İslâm ahaliye uygulamaya başladıkları katliamların bu havalide halkta bir ümitsizlik ve korku uyandırdığı ifade ediliyordu. Bunun sonucunda İzmir ve dolaylarında bulunan birliklerin o havalide mensup erlerinin bu vahşet karşısında birliklerini terk edip ailelerinin yanına firar ettiği dile getiriliyordu.³⁴⁵

³⁴³ Ünal, *Miralay Bekir Sami Günsav'ın Kurtuluş Savaşı Anıları*, s. 101.

³⁴⁴ Apak, *Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, s. 8-10.

³⁴⁵ Buytulluoğlu, "Millî Mücadele Başlıyor", 12, (Eylül 1968), s. 6, 8.

2.2.13. Firarilere Karşı Uygulanan Cezaların Caydırıcı Olmaması

Firarları arttıran sebeplerden biri de firar suçlarına karşı uygulanan cezaların yetersizliği veya caydırıcılıktan uzak oluşuydu. Bu hâl, devam eden firarların önüne geçememe de önemli bir faktördü. Öyle ki iş, sadece firar edeni tutmak boyutuyla da kalmıyordu. Kafasında firar düşüncesi olan askerin bu fikrinin teorikten pratiğe dönüşmesinde tetikleyici bir etki yapıyordu. Çünkü askerin beynindeki “Firar edersem ne olur?” sorusuna kendince bulduğu cevap; onu, bu eyleminden vazgeçirmeye ya çok uzak ya da yetersiz kalıyordu.

Büyük Millet Meclisinde, ordudaki firar olayları üzerinde durulurken bu hususta da önemli tespitler yapılmıştı. Bu konuya dikkat çeken Müdafaa-i Milliye Vekili Fevzi Paşa, bazı değerlendirmelerde bulunmuştu. Fevzi Paşa, firarların önüne geçebilmek için uygulanmış olan darp, hapis ve pranga gibi cezaların etkisizliğinden söz etmişti.³⁴⁶

Aynı noktalara dikkat çeken Saruhan Milletvekili Mustafa Necati Bey, bu hususu biraz daha açmıştı. Mustafa Necati Bey, eskiden firariler hakkında askerî ceza kanununun kabul ettiği esasların uygulandığını ve bu suretle firarilere çok hafif cezaların verildiğini dile getirdi. Bu cezalar; firarinin üç ay, altı ay prangabent kalması veya hapis yatması gibi uygulamalardı, dedi. O’na göre; uygulanan bu tür cezalar, daha ziyade firarın sebebi oluyordu. Böylece askerin cepheden gelip hapisanede kalacağına ve bu şekilde istirahat etmiş olacağına dikkat çekiyordu.³⁴⁷

Firar hastalığına konulan tanı hususunda, Karahisar-ı Sahip Milletvekili Mehmet Şükrü Bey’in değerlendirmeleri dikkate alınmalıydı. Mehmet Şükrü Bey, firar konusunda memlekette ceza vardır; ancak uygulamada adalet yoktur, diyordu. Seferberliğin başlangıcında yedi gün içinde mazeretsiz şekilde şubelerine teslim olmayan ve cephede birliğinden firar eden askerin idam cezasıyla muamele göreceğine dair bir maddenin varlığından bahsediyordu. Söz konusu maddenin seferberliğin ilk günlerinde titizce uygulandığını ve bundan da şüphesiz fayda sağlandığını dile getiriyordu. Hatta ordunun Çanakkale’de gösterdiği savunma gücü ile Kafkas Cephesi’nde uyguladığı taarruz yapma kuvvetini buna bağlıyordu. Ancak ne zaman cezaların uygulamasında ihmal ve merhamet baş gösterdiyse ordu bozuldu, diyordu.

³⁴⁶ TBMM ZC, 1. Devre, 1. İçtima Senesi, C.4, s. 23.

³⁴⁷ TBMM ZC, 1. Devre, 1. İçtima Senesi, C.4, s. 26.

Kendisinin o dönemler divan-ı harpte bulunduğunu söyleyen Mehmet Şükrü Bey, firarlar üzerine tespitlerini devam ettiriyordu. Kendilerine gelen emirlerde “on beş kişide bir kişiyi asınız,” “bu idam cezası çoktur,” “bu adamlar affedilsin” türünden uygulamaların askerin zihniyetini bozduğundan söz ediyordu. Hatta firarların sebeplerini ortaya koymak için firar eden askerlerle yaptıkları sorgulardan ilginç bir pasaj aktarıyordu. Askere: “*Niçin kaçtın?*” dediğimiz vakit askerin: “*Efendim bin kişide bir kişi asılacak, talihime,*” dediğinin altını çiziyordu. Bin kişiden bir kişi asılacağına kanaat getiren askerin de bu sıkıntılara katlanamayıp firarı tercih ettiğini vurguluyordu.³⁴⁸

Mecliste, firarı engelleyerek asker kaçakları olaylarının önüne geçmek için caydırıcı bir kanunun olması gereği üzerinde duruluyordu.³⁴⁹ Caydırıcılık gücü yüksek bir kanunla firarların önüne geçilebileceği savunuluyordu.

2.2.14. Münferit Sebepler

Firarlar, bazen de münferit sebeplerden gerçekleşmekteydi. Bu sebepler, hemen hemen bütün askeri birliklerde görülebilecek mahiyette şeylerdi. Çok aşırı derecede kitle ruhuna hitap etmese bile yine de ortaya çıktığı durumlarda başka firarlara sebebiyet verebilmekteydi.

Dönem hakkında bilgi veren bazı belgelerde geçen ifadelerden, bunu yakalamak mümkündür. Örneğin anne ve babalarının vefat etmesinden duydukları üzüntü ile silahaltında bulunan kardeş ve akrabalarından uzun müddetten beri haber alamamaları gibi faktörler firara kapı açabiliyordu.³⁵⁰ Askerlerin ailelerinden mektup alamaması önemli bir etkendi.³⁵¹ Özellikle köylere mensup askerlerin köylerinden mektup alamamaları ile kendi mektuplarının köylerine ulaşamaması da firara sebep olarak gösterilebiliyordu.³⁵²

Firara sebebiyet veren diğer bir nokta da asker adaylarının köylerinden ayrıldıkları vakit ailelerini ve mülklerini güvensizliğe terk etmeleriydi. Saldırıları,

³⁴⁸ TBMM ZC, 1. Devre, 1. İçtima Senesi, C.4, s. 31.

³⁴⁹ TBMM ZC, 1. Devre, 1. İçtima Senesi, C.4, s. 32.

³⁵⁰ ATASE, İSH, Kutu:41, Gömlek:56, Belge No:56-1; ATASE, İSH, Kutu:41, Gömlek:61, Belge No:61-2,3; ATASE, İSH, Kutu:194, Gömlek:126, Belge No:126-1.

³⁵¹ TBMM ZC, 1. Devre, 1. İçtima Senesi, C.4, s. 31.

³⁵² Altay, *10 Yıl Savaş ve Sonrası*, s. 275.

soygunlar ve gücü gücüne yeten biçimde ilişkilerin egemen olduğu kırsal alanda Anadolu Hareketi henüz otoritesini kuramamıştı. Askere gitmemek veya giderken firar etmek yoluyla köylü, geride bıraktıklarını emniyet altına almak istemekteydi.³⁵³ Yani askerin arkada bıraktığı ailesinin maruz kaldığı muameleler, firara sebep veriyordu.³⁵⁴ Firarın önüne geçilmesi için cepheye gönderilen askerin arkada gözü olmamalıydı.³⁵⁵ Trabzon Milletvekili Ali Şükrü Bey, bu konuda önemli değerlendirmelerde bulunmuştu. Askerin evini, yurdunu emniyette görmediği dönemlerde firar ettiğini dile getirmişti. Buna şöyle bir örnek vermişti: “*Balkan Harbi’nden kaçan askere, hemşerim nereye kaçıyorsun? dediğim zaman vatani müdafaa etmeye gidiyorum, diyordu. O, sırf evinin olduğu yeri vatani biliyordu. Bütün askerlerimiz böyle idi.*”³⁵⁶ Ali Şükrü Bey, şimdi de durumun farklı olmadığını söylüyordu. “*Elyevm yine kaçanlar, mesela Konya köyünden birisi kaçtı mı, kendi evini müdafaa etmeye gidiyor.*”³⁵⁷ diyordu.

Asker için geride bıraktığı ailesinin güvenliği birçok zaman her şeyin üstünde geliyordu. Isparta İstiklâl Mahkemesi karar defterindeki bir kayıt, bu durumla ilgiliydi. Sözü edilen kayıta; firari bir askerin ailesini merak ederek onların ne durumda olduğunu araştırmak amacıyla memleketine gitmek için izin talebinde bulunduğu bilgisi yer alıyordu. Askerin bu izni alamayınca da firar ettiği belirtiliyordu.³⁵⁸

Firara sebep olan bir başka unsur³⁵⁹ da askerin azalmasına bağlı olarak iş yükünün artmasıydı. Yani vazifenin çokluğundan bunalan asker, firara yeltenebiliyordu.³⁶⁰

³⁵³ Ergil, *Milli Mücadelenin Sosyal Tarihi*, s. 220.

³⁵⁴ TBMM ZC, 1. Devre, 1. İçtima Senesi, C.4, s. 29.

³⁵⁵ TBMM ZC, 1. Devre, 1. İçtima Senesi, C.4, s. 86.

³⁵⁶ TBMM ZC, 1. Devre, 1. İçtima Senesi, s. 204.

³⁵⁷ TBMM ZC, 1. Devre, 1. İçtima Senesi, C.4, s. 204.

³⁵⁸ *Isparta İstiklâl Mahkemesi, C.5*, TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2015, s. 113.

³⁵⁹ Gerek I. Dünya Savaşı’nda ve gerekse Milli Mücadele’de başka bir firar sebebinden daha söz edilmektedir. Bu firarlar, hem sebep hem de nitelik bakımından diğerlerinden ayrılmaktadır. Köylerinde; annesi-babası yaşlı, çalışamaz hâlde olan ve evinde çalışacak hiç kimsesi bulunmayan bu askerler, birliklerinden firar edip köylerine gelmişlerdir. Söz konusu askerler, ailelerinin tarlalarını ekip ya da biçtikten ve onların her türlü ihtiyaçlarını karşıladıktan sonra tekrar birliklerine geri dönerek teslim olmuşlardır. Bununla ilgili birçok olay, sözlü biçimde nakledilmektedir. Ancak bu çalışma sırasında, böyle bir yazılı bulgu; karşımıza çıkmamıştır.

³⁶⁰ ATASE, İSH, Kutu:278, Gömlek:33, Belge No:33-3.

2.3. TOPLU FİRARLAR

Millî Mücadele Dönemi'nde firar sorunu, alarm verici boyutlara ulaşmıştı. Birliklerden yoğun ve toplu şekilde firarlar yaşanmaktaydı. Kitle halinde hareket edilerek gerçekleştirilen her firar eylemi, âdeta başka firarları da tetikliyordu. Firar hastalığı, sanki orduda yapılması alışlagelen standart bir eğitim ya da talim aktivitesi gibi algılanır olmuştu. Özellikle Mondros Mütarekesi ile başlayan süreçte bu konu, Türk ordusunun en belli başlı sorunlarından biriydi.

Firar olaylarının aldığı nazik durum ve birliklerde hiç asker kalmayacağı problemi, orduda en çok yakınılan konulardan biri hâline gelmişti.³⁶¹ Toplu firar olaylarının ne derece ciddi noktalara tırmandığını, o tarihte yapılan askerî yazışmalarda ve dönemi anlatan literatür kayıtlarında yakalamak mümkündür. Böylece toplu firar kompozisyonunun sınırları, çok kesin çizilebiliyor ve tablo net bir şekilde resmedilebiliyordu.

Nitekim 57. Tümen'in Mondros Mütarekesi'nden sonraki durumu, bunu açıkça göstermekteydi. Firari sayısının çokluğundan, alayların sadece birinci taburlarının mevcudu tama yakın olup ortalama 200 dolaylarındaydı. Diğer taburların mevcutları pek azdı.³⁶² Ordu birliklerinden toplu firarlar yaşanmaktaydı.

12. Kolordu Komutanlığından II. Ordu Komutanlığına 3 Kasım 1334'te gönderilen yazı, bu bakımdan önemliydi. Yazıda; söz konusu tarihte Adana'dan hareket eden 7. Süvari Alayı'nın 3. Bölüğü'nden 26 askerin firar ettiği bildiriliyordu.³⁶³

20. Kolordu Komutanlığı da yoğun firar dalgalanmalarına şahit olmaktaydı. 12 Aralık 1334 tarihinde Ali Fuat Paşa, bu konuya dikkat çekmekteydi. Özellikle 1310 (1894), 1311 (1895), 1312 (1896) ve 1313 (1897) doğumlu efrat arasında hissedilir derecede firar olaylarının yaşandığının altını çizmekteydi.³⁶⁴

Harbiye Nezaretine 14 Mart 1335 tarihi itibarıyla ulaşan yazıda da dikkate değer detaylar vardı. Buna göre; Balıkesir'de bulunan 188. Alay'ın muharip mevcudu 130 askerdi. Bundan önce Soma'ya gönderilen 12 asker, bütünüyle firar etmişti. Bergama'ya gönderilen 20 askerden 10'u ve Akhisar'a sevk edilen 80 askerden 29'u firar etmişti. Bandırma'da bulunan iki alaydan, 200 muharip askerin bir tabur halinde Balıkesir'e

³⁶¹ ATASE, İSH, Kutu:172, Gömlek:18, Belge No:18-6.

³⁶² Aker, *57'nci Tümen ve Aydın Millî Mücadelesi*, s. 4.

³⁶³ ATASE, İSH, Kutu:260, Gömlek:213, Belge No:213-1.

³⁶⁴ ATASE, İSH, Kutu:448, Gömlek:151, Belge No:151-1.

gönderilmesi için yetkililere emir verilmişti. Ancak birliğin Balıkesir'e kadar mevcuduyla ulaşacağı meçhul gözüküyordu.³⁶⁵

Birliklerdeki asker sayıları, gerçekleşen firarlar sonucunda her geçen gün biraz daha küçülmekteydi. Mesela 10 Nisan 1335 tarihli bir kayıta; Islahiye Süvari Jandarma Alayı'nın mevcudunun toplam 240 askere inmiş olmasından söz edilmesi bu cümledendi.³⁶⁶

13. Kolordu Komutan Vekili'nin 28 Nisan 1335 tarihinde, bu konuda yaptığı değerlendirme de üzerinde düşünülmesi gereken türdendi. 13. Kolordu Komutan Vekili; gittikçe artan firarlara dikkat çektikten sonra, esasen mevcutları seferber olmayan kadronun yedide biri yahut sekiz de biri derecesinde bile gözükmeyen taburların tamamen boşalacağı ve âdeta kadroda sadece subayların kalacağı tahminini yapmaktaydı.³⁶⁷

Yapılan toplu firarlara; İzmir'in işgali, yeni bir ivme vermişti. Denizli Mutasarrıfı Faik Bey'in Umum Jandarma Komutanlığına gönderdiği telgraf, bu açıdan önem taşıyordu. Telgrafa; ilk önce 57. Tümen'in askerlerinin bütünüyle denilecek derecede firar etmiş olduğu bildiriliyordu. Şimdi de buradaki Topçu Alayı erlerinin dağıldığı ve sadece 60 mevcudu kaldığı belirtiliyordu.³⁶⁸

57. Tümen Komutanı Albay Şefik Bey, sancaklara ve askerlik dairesi başkanlıklarına gönderdiği 21 Mayıs 1919 tarihli genelgede işin vehametinin hangi boyutlara ulaştığını gözler önüne seriyordu. Şefik Bey, tümene bağlı askerlerin çoğunun firari olduğunu dile getirerek bugün birliklerde devletin varlığını temsil edecek bir kuvvetin kalmadığını vurguluyordu.³⁶⁹

O tarihte Alaşehir Kaymakamı olan Bezmi Nusret Bey'in tespiti de pek farklı değildi. Bezmi Nusret Bey şöyle bir kompozisyon resmediyordu: *"İzmir ve mülhakatında bulunan 56. Fırka'nın dağılık mürettebatını toplamak vazifesiyle 17. Kolordu Kumandanlığı vekâletine tayin edilen Miralay Bekir Sami Bey 23 Mayıs 1335'te Bandırma yolu ile Akhisar'a gelmiş, Akhisar'dan Salihli'ye, oradan da Alaşehir'e geçmiştir. Derhal askerlik şubesine gittim. Koca binada âdeta yapayalnızdı. Odanın birinde binbaşı Muhtar Bey ve dışarıda da sekiz on nefer vardı. Kendisiyle görüştim. 'Monşer, Hükûmet yok.' demekten başka bir şey söylemiyordu. Bizi saran*

³⁶⁵ ATASE, İSH, Kutu:28, Gömlek:23, Belge No:23-1.

³⁶⁶ ATASE, İSH, Kutu:187, Gömlek:18, Belge No:18-1,2.

³⁶⁷ ATASE, İSH, Kutu:172, Gömlek:24, Belge No:24-7.

³⁶⁸ Buytulluoğlu, "Millî Mücadele Başlıyor," 13, s. 10-11.

³⁶⁹ Aker, *57'nci Tümen ve Aydın Millî Mücadelesi*, s. 74.

felâket karşısında O da şaşalamıştı. Bir türlü toparlanamıyordu. Pencereden harice baktım. Hayvanın sırtında eğeri duruyordu. Kolordunun bir kişiye inhisar etmesi ve onun da hareket üzerinde bulunması beni ürkütmekten hâli kalmadı.”³⁷⁰

Benzer toplu firarlar, Aydın’ın işgalinde de yaşandı. Aydın’ın işgal tarihi olan 27 Mayıs 1919³⁷¹ günü, 57. Tümen’in mevcudu; 10 subay ve 43 erden ibaret kalmıştı.³⁷² Bu duruma, IX. Ordu Kıtaat-ı Müfettişi Mustafa Kemal Paşa’nın 4 Haziran 1335 tarihinde Harbiye Nezaretine gönderilmek üzere kaleme aldığı yazıda da dikkat çekiliyordu. Mustafa Kemal Paşa bu yazısında; Canik livasında bulunan 15. Tümen’in terhisten sonra zaten pek zayıf olan kuvvetinin son üç ay zarfında gerçekleşen 700 firar olayı neticesinde tamamen sarsılarak taburlarının 50 ile 100 askere indiğini belirtiyordu.³⁷³

Sarayköy³⁷⁴ Müfrezesi’ndeki manzara da firar kavramının büründüğü kitle ruhuna emsal teşkil edecek cinstendi. Çal’dan³⁷⁵ Sarayköy’e hareket eden topçu kuvvetinin mevcudu, 100 askerd. Bunların büyük çoğunluğu, yolda giderken birtakım mücadele karşıtlarının kara propagandaları sonucunda firar etmiş ve topçular, 40 erle Sarayköy’e varabilmişti. Yine Sarayköy’e ulaşırken firarlar yüzünden eriyen Süvari Bölüğü’nün mevcudu, 11 Haziran 1919’da 3 asker kadar inmişti.³⁷⁶

Çarpıcı bir malumatta, 3. Kolordu Ahz-ı Asker Heyeti Reisi’nden gelmekteydi. 3. Kolordu Ahz-ı Asker Heyeti Reisi, 21 Temmuz 1335 tarihi itibarıyla 14. Kolordu birliklerinde neredeyse asker yok gibidir, bilgisini sunmaktaydı.³⁷⁷ Yani askeri birimleri, birçok yerde komuta kademeleri temsil eder olmuştu.

Toplu firarlar, 15. Kolordu bölgesinde de etkili olmaktadır. Firar meselesi, 15. Kolordu Komutanı Kâzım Karabekir Paşa’nın 1919’un yazında üzerinde ciddi şekilde durduğu bir konu olmuştu. Karabekir, firar olaylarının son zamanlarda giderek önem arz edici bir hâl aldığına dikkat çekiyordu. Değişik birliklerdeki askerlerden 10’ar, 20’şer ve hatta 30’ar kişilik firarların başladığından bahsediyordu. 15. Kolordu Komutanı, başka bir parantez daha açarak firar olgusunun subaylara³⁷⁸ dahi sıçradığından söz

³⁷⁰ Kaygusuz, *Bir Roman Gibi*, s. 171.

³⁷¹ Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, s. 37.

³⁷² Aker, *57’nci Tümen ve Aydın Millî Mücadelesi*, s. 111.

³⁷³ *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi (HTVD)*, Yıl:2, Sayı:4, Vesika No:65, Ankara, (Haziran 1953), s. 1-3.

³⁷⁴ Denizli’ye bağlı bir ilçe.

³⁷⁵ Denizli’ye bağlı bir ilçe.

³⁷⁶ Aker, *57’nci Tümen ve Aydın Millî Mücadelesi*, s. 146.

³⁷⁷ ATASE, İSH, Kutu:33, Gömlek:65, Belge No:65-2,3.

³⁷⁸ Subayların firara başlaması orduyu çok düşündürecek esaslı felaketlerden biri olarak görülüyordu. (ATASE, İSH, Kutu:33, Gömlek:74, Belge No:74-1.)

ediyordu. Şimdiye kadar 11. Tümen'den 4, 3. Tümen'den 2, Koltopçu Alayı'ndan 2 ve toplam 8 subayın firar ettiğini bildiriyordu.³⁷⁹

Devam eden bu firarlar, askerî birlikleri boşaltmaktaydı. Bu hâl, sürerse birliklerde asker kalmayacağı ya da elde pek az asker kalacağı anlaşılmaktaydı.³⁸⁰ 12. Tümen Ahz-ı Asker Kalemi Riyasetinin Harbiye Nezaretine sunduğu bir kayıt, bu hususta üzerinde konuşulmaya değerdi. Bu kayıta; 1919'un Ağustos ayı zarfında adı geçen kalem dairesinden birliklere 386 asker sevk edildiği hâlde; birliklerinden firarı bildirilen asker sayısının 310 asker gösterilmiş olması, kaygıyla karşılanıyordu. Nitekim Harbiye Nezareti, bu noktaya dikkat çekerek söz konusu hâlin devamının birlikleri bir müddet sonra askersiz bırakacağının altını çizdikten sonra, yetkililere gerekli önlemleri almaları hususunda çağrı yapıyordu.³⁸¹

1335 yılının Ağustos ayı; firar konusunda, 13. Kolordu'nun da zor dönemeçlerden geçtiği bir dönemdi. Adı geçen kolorduda, yoğun bir firar hareketliliği yaşanmaktaydı. Hatta bu hâlin devamının kolordu kadrosunu tamamen boşaltacağı endişesi söz konusuydu.³⁸² Yaşanan firarlarla ilgili başka bir detaya dikkat çeken 13. Kolordu Komutanı Cevdet Bey, ismi zikredilen kolordunun bulunduğu bölgeye mensup olan efrat arasında büyük ölçüde firarların gerçekleştiğinden söz etmişti.³⁸³ Orduda yaşanan bu firar olayları, çok kırılğan bir mahiyete bürünmüştü. Yapılan her firar eylemi, bir zincirin halkası gibi başka firarları da peşinden sürüklemekteydi.

1. Kolordu Komutanı Cafer Tayyar Bey'in 11 Eylül 1335 tarihinde Harbiye Nezaretine gönderdiği yazıda da aynı hastalıktan yakınılmaktaydı. Yazıda; 186. Alay'dan Çatalca'ya güvenliğin sağlanması için gönderilen 80 mevcutlu taburdan şimdiye kadar 4'ü silahlı ve 16'sı silahsız olmak üzere toplam 20 askerin firar ettiği bilgisi yer alıyordu. Bu durumun tabur kadrosunu düşürdüğü ve bundan dolayı taburun kendisinden beklenen hizmeti yapamayacak duruma geldiği belirtilerek alınması gereken önlem üzerinde duruluyordu.³⁸⁴

³⁷⁹ ATASE, İSH, Kutu:45, Gömlek:27, Belge No:27-6; ATASE, İSH, Kutu:45, Gömlek:27, Belge No:27-9; ATASE, İSH, Kutu:91, Gömlek:40, Belge No:40-1.

³⁸⁰ ATASE, İSH, Kutu:109, Gömlek:90, Belge No:90-2; ATASE, İSH, Kutu:194, Gömlek:201, Belge No:201-1.

³⁸¹ ATASE, İSH, Kutu:286, Gömlek:84, Belge No:84-2; ATASE, İSH, Kutu:477, Gömlek:40, Belge No:40-1.

³⁸² ATASE, İSH, Kutu:24, Gömlek:8, Belge No:8-4,5; ATASE, İSH, Kutu:106, Gömlek:57, Belge No:57-1.

³⁸³ ATASE, İSH, Kutu:24, Gömlek:18, Belge No:18-6,7.

³⁸⁴ ATASE, İSH, Kutu:41, Gömlek:79, Belge No:79-1; ATASE, İSH, Kutu:44, Gömlek:36, Belge No:36-1,2.

Sivas'taki Ahz-ı Asker Heyeti Reisi Vekili'nin 26 Ekim 1335 tarihi itibarıyla firar üzerine telaffuz ettiği rakamlar da şaşırtıcı derecedeydi. Ekim'in başından yirmisine kadar 1.616 firari askerin derdest edilip birliklerine sevk olunduğundan bahsediliyordu ki bu gerçekten alarm verici bir durumdu.³⁸⁵ Nitekim bu sinyal verici rakamlar, zikredilen ayın yirmisinden sonuna kadar ise 532 firari asker bandında seyretmiştir. Yani 532 firari asker yakalanıp birliklerine sevk olunmuştur.³⁸⁶

İstanbul Hükûmeti tarafından Trabzon-Erzurum bölgesinde tahkikat yapmak maksadıyla bu havaliye gönderilen tahkik heyetinin 2 Kasım 1335 tarihli raporu da taburların mevcutları üzerine dramatik tespitler yapıyordu. Taburların mevcutlarının 70'er askere düştüğünü belirtip firar konusunun altı çiziliyordu.³⁸⁷

12. Kolordu Komutanı Fahrettin Bey'in 10 Kasım 1335 tarihinden 20 Kasım 1335 tarihine kadar, on gün içerisinde 372 askerin firar ettiğini bildirmesi de benzer etkide bir uyarıydı.³⁸⁸ Firar sorununun ciddiyeti, belgelere yansıyan yüksek rakamların dilinden matematiksel olarak da anlaşılmaktaydı. Öyle ki firari sayıları, birçok bölgede birbirlerine çok yakın değerlerde seyretmişti.

Nitekim 12. Kolordu'da dikkat çekilen bu firar hareketliliğinin rakamsal bazda benzer bir rutin seyrini hemen hemen yakın dönemlerde 15. Kolordu bölgesinde görmek mümkündü. 15. Kolordu Komutanı Kâzım Karabekir Paşa, kolordu birliklerinden 15 Kasım 1335 tarihinden 21 Aralık 1335 tarihine kadar 348 askerin firar etmiş olduğunu belirtmekteydi.³⁸⁹ Öyle ki Karabekir Paşa, ilerleyen dönemde kolordusundaki duruma yönelik önemli bir durum tespiti yapmaktaydı. Firar olaylarının tedirgin edici bir durum aldığına ve I. Dünya Savaşı'ndan binbir felaketle kurtulmuş olan askerlerin içinde bulundukları ruh hâline dikkat çekiyordu.³⁹⁰

174. Alay Komutanı Rahmi Bey'in 22 Mart 1920'de Bursa'daki 56. Tümen Komutanlığına gönderdiği yazı, firarların aldığı mahiyete anlam verilmesi bakımından önemliydi. Burada Karaağaç ile Akhisar Millî Müfrezelerinin tüm askerleri, Nizamiye Müfrezesi'nden 55, Balıkesir Nizamiye Taburu'ndan 50, Kirmasti³⁹¹ Müfrezesi'nden ve 172. Alay'dan 52 askerin silahlarıyla firar ettiği dile getiriliyordu. Yine 172. Alay

³⁸⁵ ATASE, İSH, Kutu:200, Gömlek:129, Belge No:129-1.

³⁸⁶ ATASE, İSH, Kutu:197, Gömlek:180, Belge No:180-1.

³⁸⁷ HTVD, Yıl:4, Sayı:11, Vesika No:260, Ankara, (Mart 1955), s. 1.

³⁸⁸ ATASE, İSH, Kutu:201, Gömlek:10, Belge No:10-1.

³⁸⁹ ATASE, İSH, Kutu:203, Gömlek:68, Belge No:68-1.

³⁹⁰ Kâzım Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, C.2, İstanbul, 2014, s. 723.

³⁹¹ Eski adı Kirmasti olup bugünkü Bursa'ya bağlı Mustafakemalpaşa ilçesi.

Müfrezesi'nden Makineli Tüfek Takımı askerleriyle zabıta emir erlerinden 25'inin firar ettiği vurgulanıyordu.³⁹²

Uşak 8. Fırka Kalem Reisi, Temmuz 1920 başları itibariyle o havalide 100'lerce silahlı firariden söz etmekteydi.³⁹³ Askerlerin birliklerinden toplu hâlde firar etmeleri³⁹⁴ âdeta karın güneşin altında eriyip yok olması gibiydi.

Bursa Valisi Hacım Muhittin Bey'in Temmuz 1920'de Ankara'ya ilettiği bir bilgi, yukarıdaki ifadenin abartıdan ne kadar yoksun olduğunu gösteriyordu. Hacım Muhittin Bey: "*Orhaneli*³⁹⁵ ve *Bandırma*'da iki taburun yalnız subayları kalmıştır" diyordu.³⁹⁶ Benzer bir tablo da Millî Mücadele yıllarında bir albayın hatıralarında resmediliyordu. Albay Şerif Bey'in (Güralp) 11 Ağustos 1920'de Mudurnu'da karşılaştığı manzara çok tanıdıktı. Çünkü sunulan fotoğraf aynı resmin bir başka karesi gibiydi. Yani, 180 atlılık süvari bölüğüyle oluşturulan bir tümenden geriye bir subayla 17 atlının kalması şaşırtıcı olmasa gerekti.³⁹⁷ Bu bağlamda, Bursa'daki 56. Tümen'den bahsetmek de yerinde olacaktır. 56. Tümen'e 100 asker kazandırıldığı gün, 150 askerinin firar etmesi açıklaması zor bir durumdu.³⁹⁸ Yaşanan gelişmeler, normalin çok üstünde olaylardı. Ancak şaşırtıcılık özelliğini çoktan kaybetmişti.

Söz konusu bu cümleden olarak Uşak'ta bulunan 23. Tümen'e bağlı 68. Alay'ın 3. Taburu'nun mevcuduna ait rakamlar da herhalde garipsenemezdi. Bahsi geçen taburun mevcudu, 36 askerdı. Çünkü 27-28 Ağustos 1920 gecesi bu taburun 120'yi aşkın askeri firar etmişti.³⁹⁹ Bu firarlar; ordunun insan kaynağını, büyük ölçüde aşındırıyordu. Ordu, çok keskin darboğazlardan geçiyordu.

24. Tümen Komutanı'nın Batı Cephesi Komutanlığına sunduğu 15 Ekim 1336 tarihine ait bir firar istatistiği aşağıda verilmiş⁴⁰⁰ olup bu istatistiğe dökülen rakamlarda da sorunun ciddiyetini görmek mümkündür. Ek:1.

³⁹² Ünal, *Miralay Bekir Sami Günsav'ın Kurtuluş Savaşı Anıları*, s. 314.

³⁹³ ATASE, İSH, Kutu:586, Gömlek:101, Belge No:101-2.

³⁹⁴ Millî Mücadele'de şişkin sayıda firar örneklerine dair kayıtlar hiç de küçümsenecek oranda değildir. Seçilen bazı örnekler için bkz. (ATASE, İSH, Kutu:1699, Gömlek:26, Belge No:26-1; ATASE, İSH, Kutu:967, Gömlek:68, Belge No:68-1; ATASE, İSH, Kutu:1025, Gömlek:47, Belge No:47-1; ATASE, İSH, Kutu:1146, Gömlek:53, Belge No:53-1; ATASE, İSH, Kutu:38, Gömlek:62, Belge No:62-6; ATASE, İSH, Kutu:1382, Gömlek:10, Belge No:10-2; ATASE, İSH, Kutu:1382, Gömlek:10, Belge No:10-3.)

³⁹⁵ Bursa'ya bağlı bir ilçe.

³⁹⁶ Avcıoğlu, *Millî Kurtuluş Tarihi*, 3, s. 973.

³⁹⁷ Şerif Güralp, *Kurtuluş Savaşı'nın İçyüzü*, İstanbul, 2007, s. 68.

³⁹⁸ Apak, *Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, s. 127.

³⁹⁹ Çalışlar, *İstiklâl Harbi'nde Batı Cephesi*, s. 24.

⁴⁰⁰ ATASE, İSH, Kutu:980, Gömlek:63, Belge No:63-1; ATASE, İSH, Kutu:980, Gömlek:63, Belge No:63-2.

Kıtası	Ahz-ı Asker	Firari	Ahz-ı Asker Toplamı
24. Fırka Karargâhı	Konya	1	72
24. Fırka 133. Alay	Konya	4	
24. Fırka 32. Alay	Konya	4	
24. Fırka Hücüm Taburu	Konya	63	
24. Fırka Sahra Topçusu 24. Alay	Kastamonu	1	
24. Fırka Sahra Topçusu 24. Alay	Kenkırı	1	
24. Fırka Sahra Topçusu 24. Alay	Küre	1	
24. Fırka 143. Alay	Burdur	15	
24. Fırka 143. Alay	Çivril	7	
24. Fırka 143. Alay	Osmancık	1	
24. Fırka 143. Alay	Dinar	5	6
24. Fırka Hücüm Taburu	Dinar	1	
24. Fırka 143. Alay	Karakaya ?	1	
24. Fırka 143. Alay	Konya-Ereğli	4	4 ⁴⁰¹
24. Fırka Hücüm Taburu	Konya-Ereğli	4	
24. Fırka 143. Alay	Bozkır	1	2
24. Fırka Hücüm Taburu	Bozkır	1	
24. Fırka 143. Alay	Seydişehir	1	4
24. Fırka 32. Alay	Seydişehir	3	
24. Fırka 143. Alay	Elmalı	4	6
24. Fırka Hücüm Taburu	Elmalı	2	
24. Fırka 143. Alay	Simav	3	5
24. Fırka 32. Alay	Simav	2	
24. Fırka 143. Alay	Denizli	1	
24. Fırka 143. Alay	Isparta	1	
24. Fırka 32. Alay	Koçhisar	8	21
24. Fırka Hücüm Taburu	Koçhisar	13	
24. Fırka 32. Alay	Ermenek	1	
24. Fırka 32. Alay	Acıbadem	1	
24. Fırka 32. Alay	Karapınar	1	
24. Fırka 32. Alay	Eskişehir	1	
24. Fırka 32. Alay	Kütahya	2	
24. Fırka Hücüm Taburu	Bolvadin	3	
24. Fırka Hücüm Taburu	Geyve	6	
24. Fırka Hücüm Taburu	Emiriahz ?	1	
24. Fırka Hücüm Taburu	Söğüt	1	
24. Fırka Hücüm Taburu	Akşehir	1	
24. Fırka Hücüm Taburu	Yalvaç	7	
24. Fırka Hücüm Taburu	Aziziye	1	
24. Fırka Hücüm Taburu	Sandıklı	6	
24. Fırka Hücüm Taburu	Adapazarı	1	
TOPLAM		186	

⁴⁰¹ Doğrusu 8 olup ana metinde 4 şeklinde verilmiştir.

Yine firar sorununun ne kadar nazik dönemler geçirdiğini başka bir istatistikte görmek de mümkündür. Aşağıda sunulan bilgiler, 12. Kolordu Komutanı tarafından 3 Kasım 1336 tarihinde Harbiye Nezaretine takdim edilen Ekim Ayına Ait Firar İstatistik Cetveli'dir.⁴⁰² Ek:2.

Kıtaat	Firari												
	Şehrihâl Zarfında			Şehri Sabıktan Kalan			Derdest						
							Derdest Edilenler						
	Silahlı	Silahsız	Toplam	Silahlı	Silahsız	Toplam	Genel Toplamı	Yaralı	Canlı	Ölü	Kalan	Yakalanan	Toplam
23. Fırka	3	145	148	1	37	38	186				8	8	16
12. Telgraf Bölüğü	4	19	23	1	11	12	35						
Adana Talimgâhı	-	53	53	2	59	61	114	6					6
12. İstihkâm Taburu	1	44	45	-	27	27	72						
12. Kolordu Karargâhı	-	41	41	-	32	32	73	4			2		6
Genel Toplam	8	302	310	4	166	170	480	10			10		28

Kozan Mıntıka Komutanı Talat Bey'in güney mürettebatı olarak 6 Mayıs 1337 (1921)'de 95 mevcutla Maraş'tan hareket eden kafilenin yolda 39 firar vererek⁴⁰³ 56 kişiyle 12 Mayıs 1337 tarihinde Kozan'a ulaştığını bildirmesi de dikkat çekiciydi.⁴⁰⁴

9. Tümen Komutanı'nın 2. Kolordu Komutanlığına verdiği bilgide de yine aynı hastalıktan yakınılmaktaydı. Burada; tümen birliklerinden 22 Mayıs 1337'den 20 Haziran 1337 tarihine kadar 76 askerin firar ettiği ve bu firarilerden hiçbirisinin henüz birliklerine geri döndürülemediği belirtiliyordu.⁴⁰⁵

Nitekim yine aynı doğrultuda; Kozan Mıntıka Komutanı Talat Bey'in 30 Mayıs 1337'den 21 Haziran 1337 akşamına kadar yapılan takibat neticesinde yakalanıp

⁴⁰² ATASE, İSH, Kutu:210, Gömlek:184, Belge No:184-1; ATASE, İSH, Kutu:210, Gömlek:184, Belge No:184-2.

⁴⁰³ Benzer firar örnekleri için bkz. (ATASE, İSH, Kutu:1324, Gömlek:18, Belge No:18-1; ATASE, İSH, Kutu:1324, Gömlek:28, Belge No:28-1.)

⁴⁰⁴ ATASE, İSH, Kutu:1323, Gömlek:113, Belge No:113-2.

⁴⁰⁵ ATASE, İSH, Kutu:1328, Gömlek:1, Belge No:1-32.

Güney Cephesi'ne sevk edilen firari ve bakaya miktarını, 985 göstermesi, kaygıyla karşılanmıştı.⁴⁰⁶

Bir başka örnek, Maraş Mutasarrıfı Vekili Tahrirat Müdürü'nün 4 Temmuz 1337'de 2. Kolordu Komutanlığına sunduğu bilgiydi. Elbistan kazasına jandarmayla takviye edilerek gönderilen müfrezenin iki koldan süren on yedi günlük takibatı sonucunda 308 firari ve bakayanın yakalanarak şubelerine teslim olunduğundan bahsedilmesi kayda değerdi.⁴⁰⁷

Toplu firar olaylarının en keskin dönemece girdiği ve asker kaçağı sayısının son haddine ulaştığı dönem; Kütahya, Eskişehir Savaşlarının yaşandığı periyottu. Yaşanan bozgunun rolü, hiç şüphesiz bu yoğun firar dalgalanmasında çok etkili olmuştu. Gerçekleşen firarlarla ordu, büyük bir kan kaybına uğramıştı.

Kütahya, Eskişehir Savaşlarına rastlayan 1921'in Temmuz'unun ikinci yarısından başlayarak söz konusu ayın sonuna kadar Konya, Kütahya ve Afyonkarahisar havalisine mensup askerler arasında gruplar halinde firarlar yaşanmaktaydı.⁴⁰⁸ Celal Erikan, yaşananları tarihten benzerlik kurarak şu şekilde anlatıyordu: *"Öteden beri korkunç bir biçimde sürdürülen propagandalar yüzünden birliklerde kaçmalar daha da artmış ve tümenler zayıflamış, uzun süren savaşmalar dolayısıyla birliklerin tutarlılığı da eksilmişti. Denilebilir ki 20 Temmuz'da komutanlar ve subaylar birliklerini yitirmişlerdi. Görünüm Balkan Savaşı'nda olduğu gibiydi. Askeri toplamak için '...Tümen, buraya!,' '...Alay, şuraya!' gibi ünlemler yapılıyordu."*⁴⁰⁹ Cepheden çekilen askerler ile firariler ve köylerini bırakarak nereye gideceğini bilmeyen göçmenler birbirlerine karışmış durumdaydı. Öyle bir hava mevcuttu ki ordu belki bütünüyle dağılılabilirdi.⁴¹⁰ Kütahya, Eskişehir yenilgisi; Kayseri'ye doğru yoğun bir göç hareketliliğinin yaşanmasına sebep oldu. Söz konusu şehir, firari askerlerle dolmuştu.⁴¹¹

⁴⁰⁶ ATASE, İSH, Kutu:1324, Gömlek:37, Belge No:37-1.

⁴⁰⁷ ATASE, İSH, Kutu:1328, Gömlek:1, Belge No:1-18.

⁴⁰⁸ ATASE, İSH, Kutu:1408, Gömlek:127, Belge No:127-1.

⁴⁰⁹ Celal Erikan, *Komutan Atatürk C.I-II*, İstanbul, 2006, s. 606.

⁴¹⁰ Aydemir, *Tek Adam*, C.2, s. 473.

⁴¹¹ Kinross, *Atatürk*, s. 325.

Pek çok firari asker de köylere dağılmış durumdaydı.⁴¹² 28 Temmuz 1337 tarihli bir başka belgede; 2 başçavuşla 36 askerin firar ettiği bildiriliyordu. Bunların içerisinde Konya ve civarına mensup askerlerin olduğu belirtiliyordu.⁴¹³

Kütahya, Eskişehir Savaşları ile sonrası dönemi içeren bir göstergede, farklı merkezlere ait olmak üzere şimdiye kadar yakalanan firari asker miktarı⁴¹⁴ şöyle sunuluyordu:⁴¹⁵ Ek:3.

Asker

31-7-1337'de Konya Jandarma Alayı'nda: 109

15-7-1337'den 28-7-1337'ye kadar Garbi Anadolu Menzil Mıntıkasında: 313

1-8-1337'de Kastamonu ve havalisinde: 18

15-7-1337'den 31-7-1337'ye kadar Ankara Komutanlığı Mıntıkasında: 261

Toplam: 701

Kütahya, Eskişehir Savaşlarının yenilgiyle sonuçlanması, ordunun maneviyatını çok olumsuz etkiledi. Yaşanan bozgun; İstiklâl Mahkemelerinin kurulmasıyla cephelerde büyük oranda kontrol altına alınan firar olaylarını,⁴¹⁶ tekrar çok hassas ve kırılgan noktalara sürükledi. Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları, Sakarya Savaşı'na kadar geçen süre içerisinde orduyu yeniden toparlamak için önemli adımlar atacaktı.

Merkez Ordusu⁴¹⁷ bölgesinde de çok sayıda firar olayı gözlenmekteydi. Yakalanan firariler, Batı Cephesi'ne aktarılıyordu. Sadece 1921 yılı Ağustos ile Eylül'ü arasında 12.000'den fazla firari asker yakalanarak⁴¹⁸ Batı Cephesi'ne gönderilmişti.⁴¹⁹

⁴¹² ATASE, İSH, Kutu:1409, Gömlek:142, Belge No:142-1.

⁴¹³ ATASE, İSH, Kutu:1408, Gömlek:135, Belge No:135-1.

⁴¹⁴ Aynı göstergede, ele geçirilen silah miktarına ait bilgiler de yer almaktadır.

⁴¹⁵ ATASE, İSH, Kutu:1139, Gömlek:21, Belge No:21a.

⁴¹⁶ Falih Rıfkı Atay, eserinde 5 Ağustos 1921'de Başkomutan olan ve cephede hazırlıklara başlayan Mustafa Kemal Paşa'yla ilgili bir anı paylaşmaktadır. Konu, orduda yaşanan firarlarla ilgilidir. Falih Rıfkı, olayı şöyle nakletmektedir: “Eski Afyon Milletvekili Ali Taşkapılı'dan dinlemiştim. Yedek subay olarak umumi karargâhta iken bir sabah erkenden Mustafa Kemal'i köyün sokağında dolaşırken görür. Mustafa Kemal kendisine: -Yahu Ali Bey neden kaçagımız çok. Günde ne kadar? diye sorar. - Bin kadar efendim. -Geriden cepheye gelen ne kadar? -Sekiz yüz kadar... Mustafa Kemal şöyle bir hesap yaparak: -On beş günde iki bin beş yüz... Pek fark etmez, der.” (Atay, Çankaya, s. 374).

⁴¹⁷ Sivas'taki 3. Kolordu, 9 Aralık 1920'de kaldırılarak onun görevini yerine getirecek Merkez Ordusu kuruldu ve komutanlığına da Nurettin Paşa atandı (Atatürk, Nutuk, s. 427).

⁴¹⁸ Merkez Ordusu'nda yaşanan asker kaçığı olaylarının bir başka çeşidi daha vardı ki bu, Merkez Ordusu bölgesinden olup da başka bölgelerdeki birliklere mensup askerlerin doğum yerlerine firar etmesi şeklinde gerçekleşmekteydi. Başka dikkat çeken bir yön de birliklerinde hemşehrilik çabasıyla bir araya gelen askerlerin firarda da birlikte hareket etmesiydi (Balcıoğlu, Merkez Ordusu, s. 199).

⁴¹⁹ Balcıoğlu, Merkez Ordusu, s. 204.

Toplu firarlar, Batı Cephesi'nden Müdafaa-i Milliye Vekâletine sunulan vukuat raporlarında da adından söz ettirmişti. 23-7-1338 (1922) tarihli böyle bir vukuat raporunda;⁴²⁰ 118 silahsız askerin firar ettiği belirtiliyordu. Yine aynı raporda; 62 askerin yakalandığı ve 64'ünün de firardan geri döndüğü iletiliyordu.⁴²¹

2.4. FİRARİLERİN SAYISI

Millî Mücadele Dönemi'nde firar konusunda üzerinde en fazla tartışılan ve bazen çok spesifik yorumlar yapılan noktalardan biri de şüphesiz firari sayısıdır. Öne çıkan bazı zorluklar, firar miktarının tanımının ve tespitin yapılmasında güçlükler çıkarmaktadır. Bu zorluklardan biri, Millî Mücadele'de firarla ilgili belge ve istatistiklerin ya belli periyotlara ait sayılar vermesi ya da belirli bölgelere ait parçalı rakamlar sunmasıdır.⁴²² Diğerisi ise aynı askerin bazen birliğinden birkaç kez firar etmesi⁴²³ ve bu gibilerin sayısının hiç de az olmamasıdır. Yani bu durum, tüm orduyu içine alacak şekilde bir firari sayısı verilmesini güçleştirmektedir.

Bahsi geçen bu güçlük, firar sorunuyla alakalı olarak kurulan İstiklâl Mahkemelerinin cepheye ne kadar firari asker sevk ettiğinin saptanmasında da kendisini göstermiştir. Çünkü aynı erin mahkemece iki, üç hatta beş kez birliğine gönderildiği ve bu kategoride olanların önemli bir sayı tuttuğu biliniyordu. Hâl böyle olunca bu konuda kesin, hatta yaklaşık bir sayı verebilmenin zorluğu anlaşılmaktadır. Firar sorununa yoğun şekilde şahitlik eden bölgeler Kastamonu, Amasya, Konya, Eskişehir ve Ankara'ydı. Adı geçen bu yerler için yaklaşık olarak 100.000 askerin üç yıl içerisinde cepheye gönderildiği düşünülmekteydi.⁴²⁴

⁴²⁰ Batı Cephesi'nden Müdafaa-i Milliye Vekâletine sunulan başka vukuat rapor örnekleri için bkz. (ATASE, İSH, Kutu:1550, Gömlek:69, Belge No:69-5; ATASE, İSH, Kutu:1550, Gömlek:69, Belge No:69-6).

⁴²¹ ATASE, İSH, Kutu:1550, Gömlek:69, Belge No:69-3.

⁴²² Bu ifadeden, böyle bir kayıt hiç yoktur anlamı çıkarılmamalıdır. Genelkurmay Başkanlığı ATASE Arşivi'nde, istifademize sunulan belgeler arasında ordunun tümüne hitap eden bir firar istatistiğine rastlanılmamıştır.

⁴²³ Çalışmaya konu edilen dönemde birliklerinden mükerreren firar eden asker sayısı, hiç de az değildir. Birliğinden bir ile on bir kez arasında firar eden askerlere rastlamak, dönemin oldukça sıradan bir gerçeğiydi (ATASE, İSH, Kutu:85, Gömlek:9, Belge No:9-2; Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi (TİTE), 332/17; *Isparta İstiklâl Mahkemesi*, C.5, TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları, s. 75, 55-57, 103, 43, 81, 113).

⁴²⁴ Aybars, *İstiklâl Mahkemeleri*, s. 122.

Firari sayısı tartışmaları bağlamında fikir vermesi bakımından Millî Müdafaa Vekili Refet Paşa'nın 29 Ekim 1337 tarihinde Büyük Millet Meclisi gizli celse oturumunda yaptığı açıklama, firar konusunda daha keskin dönemeçlerden geçildiğini göstermesi adına önemlidir. Refet Paşa kendi ifadesiyle: “*Şu altı ay zarfında ordudan iki yüz bin kişi gelip geçmiştir*” diyerek firar sorununun ulaştığı boyutları gözler önüne seriyordu.⁴²⁵

Millî Mücadele Dönemi'nde; bu şekilde, sayıları 100.000'leri bulan bir firar olgusu elbette kabul edilmektedir. Ancak bunu kesin bir rakam ile ifade etmek ve belli zaman dilimine sınırlayıp sunmak zorlaşmaktadır.

Belirtilen zorluklarla beraber Millî Mücadele Dönemi'nde yapılan savaşlardan yola çıkılıp, Batı Cephesi ölçüt alınarak firari sayısına yönelik bazı saptamalar yapmak mümkün gözükmemektedir. Firar sorununun belirgin hissedildiği II. İnönü Savaşı ile en fazla tırmanışa geçtiği Kütahya, Eskişehir Savaşlarına ait zayıat cetvellerine, raporlara ve sorumlu kimselerin yaptığı açıklamalara bakılarak bazı çıkarımlar yapılabilmektedir.

II. İnönü Savaşı'na ait 11-4-1337 tarihli bir zayıat cetveli bu açıdan önemlidir. Sözü edilen bu cetvelde; firari asker sayısı, 1.032 gösterilmektedir. Aynı cetvelde, firari subay sayısı ise 4 olarak verilmiştir.⁴²⁶

1921 Temmuz ayı başlarında Türk kuvvetleri, bir seferberliğe müracaat edilmeden 188.000 insan gücüne yaklaşmış durumdaydı. Bu rakamın biraz üstünde gözükken cephe ve bölgelerin kuvvet dağılımı, şu şekildeydi:⁴²⁷

İnsan

Doğu Cephesi	: 16.788
Merkez Ordusu	: 11.290
Elcezire Cephesi	: 12.086
2'nci Kor. (Güney)	: 6.860
Adana Bölgesi	: 2.972
Kastamonu Dolayları K.	: 5.990(?)
Kocaeli Gr. K.	: 9.106
Batı Cephesi	: 126.131 ⁴²⁸
Toplam	: 191.223

⁴²⁵ TBMM GCZ, 1. Devre, 2. İçtima, C.2, Ankara, 1985, s. 398.

⁴²⁶ ATASE, İSH, Kutu:710, Gömlek:105, Belge No:105-1.

⁴²⁷ Erikan, *Komutan Atatürk*, s. 594-595.

⁴²⁸ Erikan, bunun 77.034'ünü savaşçı olarak göstermiş; ancak sayıları doğrulamaya muhtaç kabul etmiştir (Erikan, *Komutan Atatürk*, s. 595).

İşte Kütahya, Eskişehir Savaşları yaklaşırken Türk ordusunun genel kuvvet görünümü, yaklaşık bu şekildeydi. Ancak ilerleyen dönemlerde yer yer diğer ordu merkezlerinden de takviye edilmekle beraber Batı'da Yunan taarruzuna karşı koyan kuvvet, Batı Cephesi'ydi.

Fırar olaylarının en fazla artış gösterdiği Kütahya, Eskişehir Savaşlarına Türk ordusu 72.000⁴²⁹ kişilik bir kuvvetle katılmıştı.⁴³⁰

Kütahya, Eskişehir Savaşlarına katılan bu kuvvetten; 30.122'si silahlı ve 687'si silahsız olmak üzere toplam 30.809⁴³¹ kişi fırar etmişti. Bunların arasında birkaç da subay bulunuyordu.⁴³²

72.000 kişilik bir kuvvetten 30.809 kişinin fırar etmiş olması, ordunun hemen hemen yarısının erimesi⁴³³ anlamına gelmektedir ki, bu da fırar olayının zikredilen rakamın neredeyse %43'üne denk geldiğini göstermektedir.

Kütahya, Eskişehir Savaşlarından önce 72.000'e ulaşan Türk ordusu çözülmeye uğramış ve savaşın sonunda 28.000 dolaylarına inmiştir.⁴³⁴ Kütahya, Eskişehir Savaşlarında; fırar sayısının fazla olmasında, Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa'nın savaş tekniği açısından uyguladığı bazı stratejik hataların⁴³⁵ payı da büyüktü. Bir siper savaşı olarak yürütülen söz konusu mücadelede, Türk askeri; Yunanlılar tarafından

⁴²⁹ Bu rakam, 15 Haziran 1921 tarihli Kara Kuvvetleri kuvvet göstergesinde 116.091 er olarak gösterilip bunun 77.034'ü muharip asker olarak belirtilmiştir (Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmî Yayınları, *Türk İstiklâl Harbi, II'nci C., Batı Cephesi, 4'ncü Kısım*, s. 44-45). Celal Erikan da 77.034 muharip er rakamını kabul etmekte; ancak sayının doğrulanması gerektiği üzerinde durmaktadır (Erikan, *Komutan Atatürk*, s. 595). 16 Haziran 1921 tarihli Yunan resmî tebliğinde ise Türk askeri, yalnız 60.000 olarak gösterilmiştir (Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, s. 154).

⁴³⁰ TBMM GCZ, 1. Devre, 2. İçtima, C.2, s. 396-397.

⁴³¹ Kütahya, Eskişehir Savaşlarında Türk ordusuna ait genel kabul gören fırar sayısı budur (Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmî Yayınları, *Türk İstiklâl Harbi, II'nci Cilt, Batı Cephesi, 4'ncü Kısım*, s. 583; Erikan, *Komutan Atatürk*, s. 608; Aybars, *İstiklâl Mahkemeleri*, s. 122). Bununla beraber Millî Müdafaa Vekili Refet Paşa; 29 Ekim 1337 tarihinde Büyük Millet Meclisi gizli celsesinde bu rakamı, 40.000 olarak zikretmişti (TBMM GCZ, 1. Devre, 2. İçtima, C.2, s. 397).

⁴³² Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmî Yayınları, *Türk İstiklâl Harbi, II'nci C., Batı Cephesi, 4'ncü Kısım*, s. 583.

⁴³³ Kütahya, Eskişehir Savaşlarında ordunun mevcudunun yarıya indiği belirtiliyordu (Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmî Yayınları, *Türk İstiklâl Harbi, II'nci Cilt, Batı Cephesi, 5'nci Kısım, 1'nci Kitap, Sakarya Meydan Muharebesinden Önceki Olaylar ve Mevzi İlerisindeki Harekât (25 Temmuz-22 Ağustos 1921)*, Ankara, 1972, s. 41; Erikan, *Komutan Atatürk*, s. 608).

⁴³⁴ TBMM GCZ, 1. Devre, 2. İçtima, C.2, s. 396-397.

⁴³⁵ Mesela Fahri Belen, askerin Eskişehir'de düşman üzerine gereksiz yere atıldığı tezi üzerinde durmuştur (Belen, *Türk Kurtuluş Savaşı*, s. 333). Yine Falih Rıfkı Atay, eserinde bozgunla ilgili Tevfik Bıyıklıoğlu'na ait şu eleştirilere yer vermiştir: "Kütahya, Eskişehir bozgunu, İsmet Paşa'nın komuta yetersizliğini büsbütün açığa vurmuştur. Bu bozgun, komutanları harp divanına götürür." (Atay, *Çankaya*, s. 371).

siperlerden sökülerek çıkarılmıştı. İsmet Paşa; böyle bir durumda düşmanla araya mesafe koyması gerekirken bunu yapmayarak ateş temasını sürdürmüştü. Bu da hem şehit hem de firar sayısını artırmıştı.

Ordunun insan kayıplarını gidermek ve orduyu Sakarya Meydan Savaşı'na hazırlamak için çalışmalar başlatıldı. Sakarya Meydan Savaşı müddetince Batı Cephesi'ne 50.100 ikmal eri sevk edilmişti.⁴³⁶ Bu çalışmalar sonucunda; adı geçen savaşın başladığı sırada Batı Cephesi Komutanlığının genel kuvveti, 122.186 ere ulaşmıştı. Bu rakamın savaşa katılacak miktarı, 96.326 erdi.⁴³⁷

Gerekli önlemlerin alınması ve gösterilen çabaların sonucunda firar olayları azalmıştı. Firar sayısı, 1921 Ağustos ayı içinde 1.974'ü silahlı ve 2.439'u silahsız olmak üzere toplam 4.413'e düşmüştü.⁴³⁸

Sakarya Meydan Savaşı sırasında firar olaylarında kısmi bir tetikleme olmuş ve firar sayısı 13.000'e çıkmıştır.⁴³⁹ Bu rakam, bir İngiliz Genelkurmay raporunda biraz daha aşağı gösterilmiştir. Raporda; Sakarya Meydan Savaşı sırasında Türk ordusunda 10.000 kadar asker kaçağının bulunduğu bildirilmiştir.⁴⁴⁰

Batı Cephesi'nde 1921'in yazından başlayıp sonuna kadar Türk ordusundaki firar grafiğini en anlaşılır biçimde ortaya koyan envanter, Batı Cephesi Erkân-ı Harbiye-i Reisi Miralay Asım Bey'in 10 Aralık 1921 tarihli Batı Cephesi'nin durumuyla ilgili raporudur. Miralay Asım Bey, raporunda rakamları biraz da yuvarlayarak şöyle bir grafik çiziyordu: Temmuz'da Kütahya, Eskişehir Savaşları sebebiyle 30.000 firar vardı. Ağustos'ta firar sayısı 4.400'e geriledi. Eylül ayında Sakarya Savaşı'nın müşkül günlerinde tekrar bir yükselme eğilimi gösterip 13.000'e sıçradı. Ekim ayında 6.000

⁴³⁶ Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmî Yayınları, *Türk İstiklâl Harbi, II'nci C., Batı Cephesi, 5'nci Kısım, 1'nci Kitap*, s. 55.

⁴³⁷ Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Resmî Yayınları, *Türk İstiklâl Harbi, II'nci Cilt, Batı Cephesi, 5'nci Kısım, 2'nci Kitap, Sakarya Meydan Muharebesi (23 Ağustos-13 Eylül 1921) ve Sonraki Harekât (14 Eylül-10 Ekim 1921)*, Ankara, 1973, s. 4.

⁴³⁸ Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmî Yayınları, *Türk İstiklâl Harbi, II'nci C., Batı Cephesi, 5'nci Kısım, 1'nci Kitap*, s. 56.

⁴³⁹ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklâl Harbi, II'nci Cilt, Batı Cephesi, 6'nci Kısım, 1'nci Kitap, Büyük Taarruza Hazırlık ve Büyük Taarruz (10 Ekim 1921-31 Temmuz 1922)*, Ankara, 1994, s. 322.

⁴⁴⁰ Stanford J. Shaw, *From Empire To Republic The Turkish War of National Liberation 1918-1923 A Documentary Study, Volume:III, Part:1*, Ankara, 2000, p. 1354.

dolaylarında seyretti ve Kasım'da tekrar 3.400'e indi. Ayın sonuna kadar da 3.400 olacaktı.⁴⁴¹

Ordudaki firar olaylarının 1921'in sonlarına doğru giderek azaldığı, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Fevzi Paşa'nın açıklamalarına da yansımıştır. Fevzi Paşa, 14 Aralık 1337'de ordunun firar ve başka nedenlerle günlük zayıyatının binde yarımaya ulaşmayacağını dile getirmiştir.⁴⁴² Nitekim Millî Müdafaa Vekilliğine getirilen⁴⁴³ Kâzım Paşa'nın 1922 yılının ilkbahar aylarına ait sunduğu aylık kayıp raporları, firarların düşüş trendine geçtiğini göstermekteydi. Buna göre kayıplar, cephe gerisindeki sevkiyat efradından Mart ayında %16, Nisan'da %13 ve Mayıs'ta ise %9 olarak sunuluyordu. Kayıpların cepheye yansıma oranları ise Mart'ta %2, Nisan'da %2 ve Mayıs'ta %1 şeklinde açıklanıyordu. Haziran ayındaki cephe kaybı biraz artıp %2.5'luk bir banda ulaşsa da bu, alarm verici olarak yorumlanmıyordu.⁴⁴⁴

Nitekim firarlar gün geçtikçe azalıp ordu kuvvetlenecektir. Büyük Taarruz, bu askerî koşullar yerine getirildikten sonra gerçekleştirilmiştir.⁴⁴⁵

2.5. ASAYİŞ SORUNU: EŞKİYALIK ve ŞEKAVET

Millî Mücadele Dönemi'nde firar olgusunun sebebiyet verdiği olaylardan biri de eşkıyalık ve şekavete açılan kapıydı. Bu kapı, I. Dünya Savaşı ile zaten açılmıştı. Mütareke Dönemi'nin iklimi ise bu olgunun Anadolu'da başka sahalara yayılmasında doğal ortamlar sunuyordu. Bu bakımdan Millî Mücadele'nin asker kaçakları gerçeği, ya eşkıyalığı var eden insan kaynağı havuzundaki karışımın güçlü bir parçası oluyor ya da bahsi geçen havuzun ilk birikintisini meydana getiriyordu.

Tabiatıyla bu durum, Millî Mücadele'nin iç cephesini teşkil ediyor ve isyanlarla atbaşı yürüyordu. Çünkü çoğu zaman eşkıyalık ile isyan kavramları, aynı damardan besleniyordu. İsyen ordularında yer alanlar ile Anadolu'da huzur ve güvenliği ihlal

⁴⁴¹ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklâl Harbi, II'nci C., Batı Cephesi, 6'ncı Kısım, 1'nci Kitap*, s. 316-325.

⁴⁴² TBMM GCZ, 1. Devre, 2. İçtima, C.2, s. 496.

⁴⁴³ Kâzım Paşa, 14 Ocak 1922 tarihinde Millî Müdafaa Vekili oldu (Genelkurmay Başkanlığı, *Birinci Dünya Savaşı'na Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri, C.III*, Ankara, 2009, s. 268).

⁴⁴⁴ TBMM GCZ, 1. Devre, 3. İçtima, C.3, Ankara, 1985, s. 618.

⁴⁴⁵ Rıdvan Akın, *TBMM Devleti (1920-1923) Birinci Meclis Döneminde Devlet Erkları ve İdare*, İstanbul, 2008, s. 333.

edenler, pek çok zaman aynı kişiler, yani asker kaçakları oluyordu. Asker kaçakları; yol kesmek, adam öldürmek, soygunculuk ve gasp yapmak gibi birçok organize olaylara yol açmaktaydılar. Hatta ırz ve namus ihlallerine neden olmaktaydılar. Şunu da belirtmek gerekir ki adı geçen sorun, kendisini yukarıda değinildiği gibi ağırlıklı olarak I. Dünya Savaşı'nın tortuları üzerine konumlandırmıştı.

I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı ordusunda yaşanan kitle hâlindeki firarlar ve bu firarilerin hayatta kalma meşgalesi, eşkıyalık ve şekavetin temel zeminini oluşturmuştu. Resmî ağızlar, bu rahatsızlığın doğurduğu sıkıntılardan sık sık bahsetmişti.

Komutan Vekili Yusuf Ziya Bey'in Irak Komutanlığına gönderdiği 7 Ağustos 1915 tarihli yazıda, bu rahatsızlığı görmek mümkündür. Yazıda; Bedre etrafında firariler ile eşkıyanın çoğalmış olduğu ve bunların ahaliye sarkıntılık, fenalık gibi eylemlerde bulunduğu dile getiriliyordu.⁴⁴⁶ Benzer bir değerlendirme de Liman von Sanders tarafından yapılmıştı. Sanders; Türk ordusundaki firarilerin büyük çoğunluğunun yurtlarına kaçarak, orada haydutluk ve yağmacılık yapıp memlekette huzuru bozduklarından söz etmişti.⁴⁴⁷

I. Dünya Savaşı yıllarında firar eden askerlerin birer eşkıya mahiyetine bürünüp, ormanlık alanlara çekilerek jandarmalarla çatışmaya girmesi⁴⁴⁸ garipsenmeyecek bir durumdu. I. Dünya Savaşı'nın ikinci yılında firari askerlerden oluşan çetelerin faaliyetlerinin engellenememesi halkı, Hükûmet'ten soğutmuştu. İtilaf donanmaları Çanakkale'de boğazı zorlarken Arnavut İzzet ve Laz Mehmet'in asker kaçağı çeteleri, cephe gerisindeki yolları kesip köyleri basmıştı. Biga'nın Karapınar köyünden Karahasan'ın 30 kişilik çetesinin finansman kaynağını, haraç oluşturmuştu.⁴⁴⁹ Firariler dağlarda 50'şer, 100'er kişilik silahlı müfrezeler hâlinde dolaşıyorlardı. Haydutluk ve soygunculuk eylemleri de o oranda artmıştı.⁴⁵⁰ 100.000'leri bulan asker kaçakları, memleket içinde yer yer haydutluk yapıp asayişsizliği günden güne

⁴⁴⁶ ATBD, 33 (84), (Mart 1984), Belge No:1978, s. 47.

⁴⁴⁷ Sanders, *Türkiye'de Beş Yıl*, s. 255-256.

⁴⁴⁸ BOA, DH.EUM.,5.Şb., 16/35.

⁴⁴⁹ İhsan Güneş, "1920'de Seyyar Jandarma Müfrezelerinin Kurulması ve Bunların İç Güvenliğin Sağlanmasındaki Rolü", *Birinci Askeri Tarih Semineri, Bildiriler II*, Ankara,1983, s. 204.

⁴⁵⁰ Hurşit Çalık (yay.), *Kurtuluş Savaşı'nda Adalet Bakanı Ahmet Rifat Çalık'ın Anıları*, İstanbul, 1992, s. 22.

tırmandırmaktaydılar. Hatta eşkıyalar, Bandırma-İzmir trenini durdurup yolcuları soyacak kadar ileri gidebiliyorlardı. Durum, gün geçtikçe vehamet arz etmekteydi.⁴⁵¹

Anadolu’da, bu bağlamda ağırlıklı olarak I. Dünya Savaşı’ndan devralınan bir iç güvenlik sorunu vardı. Bu sorun, Millî Mücadele Dönemi’ne gelindiğinde ise daha yıkıcı bir şekle bürünmüştü. Genel atmosfer, eşkıyalık ile şekavetin yaşamasını ve gelişmesini oldukça kolaylaştırıyordu.

Balkan ve I. Dünya savaşlarının getirdiği tahribat, Anadolu’yu daha da güvensiz bir ortama sürüklemişti. Savaş sırasında sayıları 300.000’i bulan asker kaçakları,⁴⁵² ülkenin her tarafında hırsızlık ve yol kesicilik yapıyordu. Bunlar; otorite boşluğunun meydana getirdiği zafiyetten istifadeyle köyleri ve kasabaları haraca keserek, yakıp yıkıyorlardı. Anadolu’da can, mal ve ırz güvenliği tehlike altındaydı.⁴⁵³ ‘Firari asker’ kelimesiyle ‘eşkıya’ kelimesi artık eş anlamlı kullanılır olmuştu.

Nitekim Harbiye Nazırı Şakir Paşa, Journal d’Orient’e verdiği bir demeçte bu konuya dikkat çekmekteydi. Şakir Paşa; Şile, Bursa, Aydın havalisinde sık sık eşkıyalık olaylarına rastlandığını söylüyordu. Bu eylemin öznesi de yine asker kaçaklarıydı.⁴⁵⁴ Dağ, taş firari askerler ve eşkıyalarla dolmuş vaziyetteydi.⁴⁵⁵

İngiliz Karadeniz Orduları Komutanı General Milne’nin Yüksek Komiserliğe gönderdiği 1919 yılı Mart ayı istihbarat raporlarının birçoğu, Karadeniz Bölgesi’ndeki aynı sıkıntıya dikkat çekmekteydi. Bu raporlarda; sadece Samsun’da çoğu Rum asıllı yaklaşık 300 asker kaçağının Türk köylerine saldırdıklarından ve köylülerle çatışma hâlinde bulunduklarından söz ediliyordu.⁴⁵⁶

⁴⁵¹ Rauf Orbay, *Cehennem Değirmeni Siyasî Hatıralarım, C.I*, İstanbul, 1993, s. 57.

⁴⁵² Öyle ki asker kaçakları gerçeği ve bunların Anadolu’da sebep olduğu olumsuzluklar, Türk Edebiyatı’nda da kendisine önemli ölçüde yer bulmuştu. Rıfat Ilgaz’ın “Halime Kaptan” isimli romanında; bu tema, fazlasıyla işlenmişti. Romanda; Halime Kaptan’ın I. Dünya Savaşı’nda askerden firar eden kocasını eve almaması gibi ilginç olaylardan bahsedilmişti. Yine asker kaçaklarının sebep olduğu organize olaylardan sayılan yol kesip sandalların, kotraların soyulması gibi durumlardan söz edilmişti. Hatta asker kaçaklarının kadın kız peşinde dolaştıklarına, kadına kıza sarkıntılık yaptıklarına değinilmişti (Rıfat Ilgaz, *Halime Kaptan*, İstanbul, 1998).

⁴⁵³ Balcıoğlu, *Merkez Ordusu*, s. 163.

⁴⁵⁴ Akşin, *İstanbul Hükûmetleri, C.I*, s. 224.

⁴⁵⁵ Dursunoğlu, *Millî Mücadele’de Erzurum*, s. 15.

⁴⁵⁶ Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri*, s. 103; Okur-Küçükkuşur, *İngiliz Yüksek Komiserlerinin Gözüyle Milli Mücadele*, s. 50.

Çoğu zaman silahlı olarak⁴⁵⁷ firar eden bu asker kaçakları geçtiği yerlerde jandarmayla çatışmaktan geri durmuyorlardı.⁴⁵⁸ Silahlı firariler ve eşkıyalar her tarafta geziniyorlardı. Rastladıkları subaylara ve halka saldırarak, onları soyup öldürüyorlardı.⁴⁵⁹ Yani Anadolu’da dolaşmak artık büyük tehlikeydi.⁴⁶⁰

Millî Mücadele yıllarında lise öğrencisi olan Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, anılarında Anadolu’nun o dönemki sosyal yapısından şöyle bir kesit sunmaktaydı. Bahsettiği olay, bir lise öğrencisi bulunduğu dönemde 1919’un yazında Yozgat’tan Ankara’ya yaptığı yolculuk sırasında başından geçenlerdi. Yaşadıklarıysa Anadolu’nun o dönemde tatsız bir özelliği olan asker kaçaklarının kol gezmesi ve yolların eşkıya ile dolu oluşuydu. Bu yolculuk, at arabalarıyla yapılıyordu. Dedeoğlu’nun bindiği arabayı, Balkan Savaşı’nda bulunmuş ve I. Dünya Savaşı’nda da çavuşluğa kadar yükselmiş, görmüş geçirmiş biri olan Recep Çavuş sürüyordu. Yolculuk eşkıya korkusu altında yapılıyordu. Derken korkulan olmuştu. Yozgat-Ankara yolunun yarısında, olayın yaşandığı günün akşamına doğru yokuşça bir yerde ansızın omuzları silahlı birkaç kişi belirivermişti. Recep Çavuş; birtakım önlemler aldıktan sonra, onlara askerce muamele yapıp birliklerini sormuştu. Birbirini tutmayan kaçamak cevaplarından yalan söyledikleri anlaşılmıştı. Dedeoğlu, yaşadığı örgüyü şöyle devam ettiriyordu: “*Recep Çavuş: ‘Haydi arkadaşlar, her biriniz bir arabaya binin. Bunlar fakir mektep efendileri. Paraları yok, pulları yok; onları da sevabına götürüyoruz. Vatanın askerlerini de bedava götürelim, ne çıkar.’ diye bağırdı. Adamlar birbirinin yüzüne baktılar. Kafiledaki herkesin yaşlı Recep Çavuş’a olan saygısını görerek onlar da: ‘Başüstüne çavuşum.’ deyip bizim çocuklarla birlikte her biri bir arabaya bindi. Bir kilometre kadar sonra bizim arabadaki asker: ‘Haydi bize eyvallah, sağ olun.’ diyerek yere atladı. Öbürleri de indiler ve bir tepeye doğru tırmanmaya başladılar. Recep Çavuş, onlar*

⁴⁵⁷ Firari askerlerin kaçarken silahlarını götördüklerine dair birçok kayıt vardır. Seçilen bir kısım örnek için bkz. (ATASE, İSH, Kutu:24, Gömlek:8, Belge No:8-2; ATASE, İSH, Kutu:38, Gömlek:62, Belge No:62-1; ATASE, İSH, Kutu:286, Gömlek:3, Belge No:3-1; ATASE, İSH, Kutu:1331, Gömlek:42, Belge No:42-7; ATASE, İSH, Kutu:1324, Gömlek:37, Belge No:37-1; ATASE, İSH, Kutu:1382, Gömlek:10, Belge No:10-2; ATASE, İSH, Kutu:1382, Gömlek:10, Belge No:10-3; ATASE, İSH, Kutu:1139, Gömlek:21, Belge No:21a). Sadece 1921 Temmuz ayı içinde; yani Kütahya, Eskişehir Savaşları yenilgileri esnasında firar edenlerin neredeyse hepsinin silahlarıyla gitmiş olduğunu düşünmek bile ürperticidir. Bu 30.000 tüfek demektir. Yani o zaman ki yokluklarla boğuşan Batı Cephesi ordusunun tüfek sayısının (60.103) yarısına denk gelmektedir (İbrahim Artuç, *Büyük Dönemeç Sakarya Meydan Muharebesi*, İstanbul, 1985, s. 304).

⁴⁵⁸ ATASE, İSH, Kutu:433, Gömlek:60, Belge No:60-16.

⁴⁵⁹ Özalp, “Kâzım Özalp Anlatıyor,” II/24, s. 325.

⁴⁶⁰ Aybars, *İstiklâl Mahkemeleri*, s. 20.

epeyce uzaklaşınca kadar bizim kafilayı harekete geçirmedi. Sonra yine yola koyulduk. Biraz ayrılınca Recep Çavuş: 'Bunlar essahtan asker kaçacağı idi. İsteselerdi, ikisini daha önce yol kenarına pusuya yatırır, öteki ikisi ile bizleri soyarlardı. Belki daha eşkıyalığa başlamamışlar; belki de avı beğenmediler.' dedi."⁴⁶¹

Öte yandan bu durum, her zaman böyle olaysız atlatılamayabiliyordu. Çünkü bu askerlerin birer firari olduğu ve cephe gerisinde de hayatlarını idame ettirme zorunluluğu beraber düşünülüğünde, diğer bir kavram ortaya çıkıyordu. O da hayatta kalmanın olmazsa olmaz koşulu sayılan iaşe sorunu. Nitekim 8 Ağustos 1335 tarihinde 1. Kolordu Komutanlığının gündemini meşgul eden yazı, aynı problemi daha ileri boyutlarda ortaya koyuyordu. Buna göre olay şu tarzda gelişmişti: 187. Alay'dan firar eden 6 asker Malkara'nın⁴⁶² Yunak köyüne gelip köy muhtarı ve ihtiyar heyetine müracaatla iaşelerinin teminini talep etmişti. Söz konusu gelişmenin jandarmaya ihbar edilmesi üzerine oradaki jandarma birliği olay yerine gelerek bu firari askerlere teslim olmaları ihtarında bulunmuştu. Firari askerlerden 1'i emre uymuş ve 2'si kaçmıştı. Silahlı olan diğer 3 firari asker ise jandarmaya silahla karşılık vermişti. Jandarmanın da aynı şekilde karşılık vermesi üzerine firarilerden 2'si yaralanmış ve 1'i de ölmüştü. Yaralılardan 1'isinin de ifade verdikten sonra öldüğü bildirilmişti. Diğer yaralı ve teslim olan asker de birlikte Keşan'a sevk edilmişti.⁴⁶³

Firari askerler, iaşelerini tedarik etmek için sık sık köylere uğramaktaydılar. Örneğin Kırşehir havalisinde yoğun bir firari kitlesinin toplandığı ve bunların iaşelerini köylerden sağladıkları bilgisi, Müdafaa-i Milliye Vekâletine ulaşmış durumdaydı.⁴⁶⁴ Bu durum, köyler adına da büyük bir sıkıntıydı. Köylüler, bir nevi firari askerlere haraç vermek zorunda kalıyordu.

Firari askerlerin saçtığı asayişsizlik ve tehdit, Hariciye Nazırı adına Harbiye Nezaretine gönderilen 27 Ağustos 1335 tarihli belgede, başka bir şekilde kendisini göstermişti. Yazıda; Zonguldak ve civarında kalan 32. Kafkas Alayı'ndan yaşanan firarlara vurgu yapıldıktan sonra, bunlardan 30 kadarının silahlarıyla civardaki dağlara kaçtıkları bildiriliyordu. Esas tehlikenin de bundan sonra baş gösterdiğinin altı

⁴⁶¹ Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, *Bir Lise Öğrencisinin Millî Mücadele Anıları*, İstanbul, 1971, s. 23, 25-28.

⁴⁶² Tekirdağ'a bağlı bir ilçe.

⁴⁶³ ATASE, İSH, Kutu:96, Gömlek:47, Belge No:47-1; ATASE, İSH, Kutu:286, Gömlek:60, Belge No:60-6.

⁴⁶⁴ ATASE, İSH, Kutu:568, Gömlek:28, Belge No:28-12.

çiziliyordu. Çünkü bahsi geçen bu firarilerin Ereğli Kömür Madeni'nde çalışan ameleleri, madenden köylerine gidip gelirken soydukları üzerinde duruluyordu. Eğer firari askerlerin bu eylemlerine son verilmezse Ereğli Kömür Madeni'nin işlemez hâle geleceğine, Fransa Fevkalade Komiserliğinden alınan uyarılar doğrultusunda dikkat çekiliyordu.⁴⁶⁵

Mütareke Dönemi'nde yollarda gelip geçen yolcuları soyarak gündeme gelen çete oluşumlarının içerisinde, firari askerleri görmek pek mümkündü.⁴⁶⁶ Yani bu şaki ve eşkıyaların⁴⁶⁷ beslendiği havzadan bahsederken; firari askerleri anmamak eksik bir coğrafi etüt olurdu.⁴⁶⁸

Nitekim jandarma kuvvetleri, bazı zamanlar bünyelerinde asker kaçağı bulunduran bu çetelerle karşılaşarak çatışmak zorunda kalıyorlardı.⁴⁶⁹ Öyle ki, bu durum Dâhiliye Vekili Dr. Adnan Bey tarafından 15 Kasım 1920'de şu şekilde dile getirilmişti: *“Asker firarileri firar edince birçoğu köylere iltica edemiyor. İlticagâh olarak eşkıya çetelerini buluyorlar. Çeteler bunların karınlarını doyuruyorlar, giydiriyorlar, birçok kere para da veriyorlar.”*⁴⁷⁰

Mütareke Dönemi'nde firari askerlerin neden olduğu soygun olayları resmî yazışmalarda da üzerinde durulan bir konuydu. Böyle bir belge, 15 Haziran 1336 tarihinde Edirne Valisi'nden 1. Kolordu Komutanlığına gönderilen yazıydı. Buna göre; Anadolu ahalisinden olup o civardaki taburlarından silahlarıyla firar eden bazı askerlerin yolcuları soymak gibi kanunsuz hareketlerde bulunduğu dile getiriliyordu.⁴⁷¹

1920 yılının yazında silahlı, teçhizatlı bir şekilde pek çok firari asker; Uşak, Gediz, Simav gibi yerlerin kaza, nahiye ve köylerine dağılmış durumdaydı.⁴⁷² Bu şekilde iç güvenlik sorunu, ciddi boyutlarda tehlike arz ediyordu. Firari askerler, yolların ve geçitlerin emniyetini ileri ölçülerde sarsıyordu. Anadolu, Osmanlı Tarihi'nde

⁴⁶⁵ ATASE, İSH, Kutu:38, Gömlek:62, Belge No:62-6.

⁴⁶⁶ ATASE, İSH, Kutu:44, Gömlek:43, Belge No:43-1.

⁴⁶⁷ Tarık Buğra eserinde, bu şekil bir asker kaçağı tiplemesini “Çakırsaraylı” olarak sunmaktadır (Buğra, *Küçük Ağa*, s. 241-273).

⁴⁶⁸ *Eskişehir İstiklâl Mahkemesi, C.4*, TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları, s. 67.

⁴⁶⁹ ATASE, İSH, Kutu:44, Gömlek:43, Belge No:43-2.

⁴⁷⁰ TBMM GCZ, 1. Devre, 1. İçtima, C.1, s. 235.

⁴⁷¹ ATASE, İSH, Kutu:778, Gömlek:104, Belge No:104-148.

⁴⁷² ATASE, İSH, Kutu:586, Gömlek:101, Belge No:101-3.

klasik dönemde yaşanan Celâlî İsyanlarıyla⁴⁷³ adından söz ettiren harami ve haydutluk faaliyetlerine⁴⁷⁴ tekrar sahne oluyordu.

Konya Milletvekili Vehbi Efendi, bu durumu Büyük Millet Meclisinde şu sözlerle dile getirmişti: “Kimse ırzından emin değil, malından emin değil, canından emin değil, bir köyden bir köye gidemiyor. Sonra onun namusuna tecavüz olunuyor. Orada birçok hakarete duçar oluyor.”⁴⁷⁵ Bu serzenişlerin bir sebebi de firari askerlerdi. Çünkü o dönem Anadolu, yer yer firari askerlerin neden olduğu ırz ve namus ihlallerine tanıklık etmişti.⁴⁷⁶

Firari askerler, bazen dağlara çekildikleri⁴⁷⁷ gibi; kimi zamanda gündüz orman içlerinde gizlenip gece yürüyüş hâline geçmekteydiler.⁴⁷⁸ Firari askerlerin şimendifer hatlarını tehdit ederek şimendifer hatlarındaki güvenlik görevlilerine ateş açtıkları karşılaşılan durumlardandı.⁴⁷⁹ Kafiler şeklinde hareket eden firari askerler,

⁴⁷³ Celâlî İsyanlarıyla ilgili geniş bilgi için bkz. (Mücteba İlgürel, “Celâlî İsyanları”, TDVİA, C.7, İstanbul, 1993, s. 252-257).

⁴⁷⁴ Kâzım Bey (Özalp), bununla ilgili 1920 yılının yazında başından geçen bir olayı şöyle anlatmaktadır: “İnönü bölgesinde tahkimat yapıyorduk. Oraya giderken karargâh süvarilerini kestirme yoldan gönderdim. Ben de karargâhımda kullandığım eski bir faytona, Doktor Zahit (sonra paşa olmuştur) ve Yaver Nusret Beylerle binerek caddeyi takiben gidiyorduk. Askerî üniformalı değildik. Kuva-yı Milliye kıyafetinde idik. Yolun bir dönemecinde kırk kadar silahlı adam etrafımızı aldılar. ‘Siz kimsiniz? Nereye gidiyorsunuz, nereden geliyorsunuz?’ sualleriyle silahlarını bize çevirdiler. Fena yakalanmıştık. Bunların subayları öldüren, halkı soyan eşkıyalardan olduklarını anladık. Benim kim olduğumu bilseler, orada öldüreceklerine hiç şüphe yoktu. Ben hemen cevap verdim: ‘Ben müstantikim. Bu doktordur. Bu da zabıt.. Esnemez köyünden geliyoruz. Orada bir kadını öldürmüşler. Tahkikat için gitmiştik. Şimdi Eskişehir’e avdet ediyoruz.’ İçlerinden biri sordu: ‘Öldüren kim?’ Cevap verdim: ‘-Ali isminde birisi...’ ‘-Yakalandı mı?’ ‘-Hayır.’ Bu sırada, arabanın içindeki dürbünüm, birinin gözüne ilişti. ‘Onu ver.. Nereden buldun?’ dedi. ‘Eskişehir’de bir askerden satın aldım.’ dedim. Dürbünü aldı. Boynuna astı. O anda içlerinden daha çok sözü geçen birisi yanaştı. Arkadaşlarına hitaben: ‘Burada fazla eğlenmeyelim, yürüyün!’ dedi ve bize dönerek: ‘-Bu taraflarda asker gördünüz mü?’ diye sordu. ‘-Hayır...’ cevabını verdim. ‘-Gidin, uğurlar olsun..’ Artık ben de onlara: ‘-Size de uğurlar olsun..’ dedim. Ve hemen arabayı hareket ettirdik. Bizi nasıl bıraktılar, hâlâ aklımda almıyor. ‘İnönü’ye gelince, karargâh süvarilerini, daha bir miktar atlı alarak, acele vaka yerine gittik. Oradan izlerini takip ettik. Köylülere sorduk. Nihayet üç saat sonra bir ormanda, köylülerden gasbettikleri kuzuları pişirirlerken karşılarına çıktık. Burada ancak yirmi beş kişi kadar vardı. Evvela bize ateş açtılar. Mukavemet etmek istediler. Fakat her taraftan sarıldıklarını anlayınca teslim oldular. Üçü vurulmuş beşi de yaralanmıştı. Benim dürbünümü teslim olanlardan biri meydana çıkardı. Ve bu sayede affolunmasını istedi. Bunlar meğer, evvela Kütahya’nın dağ taraflarından Kuva-yı Milliye diye kaydolunarak silah almışlar, ondan sonra kendileriyle beraber olan zabıtları vurmuşlar ve işi eşkıyalığa dökmüşler... Ve böyle birçokları vardı.” (Özalp, “Kâzım Özalp Anlatıyor,” II/24, s. 325-326).

⁴⁷⁵ TBMM ZC, 1. Devre, 1. İçtima Senesi, C.4, s. 86.

⁴⁷⁶ Eskişehir İstiklâl Mahkemesi, C.4, TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları, s. 173.

⁴⁷⁷ ATASE, İSH, Kutu:38, Gömlek:62, Belge No:62-6.

⁴⁷⁸ ATASE, İSH, Kutu:1649, Gömlek:24, Belge No:24-1.

⁴⁷⁹ ATASE, İSH, Kutu:1407, Gömlek:182, Belge No:182-2.

karşılaştıkları müfreze birlikleriyle de çatışmaya girebiliyorlardı.⁴⁸⁰ Bu tür çatışmalar, olağan hâle gelmiş durumdaydı. Nitekim böylesi bir olay, silahlı 11 firari ile jandarma takip müfrezesi arasında yaşanmıştı. Çıkan çatışmada, firarilerden 1'isinin öldürüldüğü; diğerlerinin ise sağ olarak yakalanıp Afyon'a getirildiği bildirilmişti.⁴⁸¹

Firari askerler, Anadolu'da ciddi bir iç güvenlik zafiyeti meydana getiriyorlardı. Merkez kazalar ile nahiyelerin irtibatı kesiliyor, etrafa tehdit saçılıyor ve iç emniyet asayişsizliğe uğrattılıyordu. Silahlı dolaşan firari askerler, birçok zamanlar takip müfrezeleriyle çatışmaya girerek jandarmaların yaralanmasına veya ölmesine sebebiyet veriyorlardı.⁴⁸² Nitekim firari askerlerin yargılamalarında suç teşkil eden unsurlar arasında firarilerin takip müfrezeleriyle çatışmaya girmeleri de kendisinden söz ettirmişti.⁴⁸³ Bunun yanında firari askerlerin sebep olduğu yol kesmek, adam öldürmek gibi suçlar da İstiklâl Mahkemelerini de epeyce meşgul eden konular arasındaydı.⁴⁸⁴ Firari askerler, bilhassa şekavet yoluyla soygun olaylarına girişerek de gündeme geliyorlardı.⁴⁸⁵ Ek:4. Yine firari askerlerden kaynaklı haneye tecavüz gibi suçlar da işlenmekteydi.⁴⁸⁶

İç güvenliği derinden sarsan bu şekil polisiye olaylar, Anadolu'nun her yerinde olduğu gibi Merkez Ordusunun sorumluluk sahasında da pek yaygın bir durumdaydı. Sahipsiz gibi gözüken topraklar üzerindeki köyler ve kasabalar, haraca bağlanıyor; yolcular, soyularak öldürülüyordu. Birçoğunu asker firarileri ile hapishane kaçaklarının oluşturduğu şakilere karşı mücadele etmek mecburiyetindeki Merkez Ordusu'nun vazifesi, çok zordu. Sivas, Tokat, Yozgat, Çorum ve Samsun mıntıkalarını içerisine alan bölge; eşkıyanın faal olduğu yörelerdi. Adam öldürme, soygunculuk, dağa adam kaldırmak, ya kasten ya da kayıtsızlık yüzünden hapishanelerden firar etmeler, buralarda rutin olaylardı. Nitekim böyle bir olay, 5 Eylül 1921'de gerçekleşmişti. Çorum'a gelmekte olan 30 arabalı cephane koluna, firari askerler saldırmıştı. Meydana gelen çatışmada, deveciler yaralanmış ve 3 sandık cephane, saldırıyı gerçekleştirenler tarafından yağma edilmişti. Sayıları 40'a varan bir başka asker firarisi eşkıya da

⁴⁸⁰ ATASE, İSH, Kutu:1146, Gömlek:53, Belge No:53-1.

⁴⁸¹ Altay, *10 Yıl Savaş ve Sonrası*, s. 276.

⁴⁸² Açık Söz, 31 Kanun-ı sâni 1337.

⁴⁸³ *Eskişehir İstiklâl Mahkemesi, C.4*, TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları, s. 35, 173.

⁴⁸⁴ Açık Söz, 20 Kanun-ı sâni 1337.

⁴⁸⁵ *İsparta İstiklâl Mahkemesi, C.5*, TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları, s. 71, 87-89.

⁴⁸⁶ *Eskişehir İstiklâl Mahkemesi, C.4*, TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları, s. 35.

Sungurlu'nun Esmâ köyünü basmak istemişlerse de köylünün direnişiyle karşılaşınca kaçmak mecburiyetinde kalmışlardı.⁴⁸⁷

Başka bir örnek de eşkıyalık ve şekavetin kol gezdiği Tokat mıntıkasında yaşanmıştı. Diğer yörelerde olduğu gibi asayişsizliğin nedeni daha çok firari askerlerdi. Bunlardan 40 kadar eşkıya, bir kısmı atlı olduğu hâlde; Tokat'a bağlı Pazar nahiyesinin Garpviran köyünü basmıştı. Köylüden; 12 hayvanı, altınları ve bazı eşyaları gasbetmişlerdi. Yine Boğazlıyan'ın Kazlı köyüne gelen silahlı 8 firari asker, köylüye işkence etmişlerdi.⁴⁸⁸

Firari askerlerin etrafa saçmış oldukları tehdit ve tehlikenin boyutları, kabarık firarların yaşandığı Batı Cephesi'nde de çok ciddi derecede hissedilmişti. Silah ve teçhizatlarıyla firar eden bu askerler, sadece geçtikleri köyleri soymakla kalmadılar. Bu firarilerin bir kısmı, Sarayönü-Polatlı ile daha sonra Konya-Ankara menzil hatları üzerindeki menzil kollarına saldırdılar ve onları talan ettiler. Bununla da yetinmeyerek cepheye gitmekte olan ikmal erlerini, muhafızların elinden alıp serbest bıraktılar. Hatta bu firari askerler, muhafızlara: *"Niye böyle din kardeşlerimizi kırdırıyorsunuz? Bunları derhal salıverin."* gibi sözler sarf ettiler.⁴⁸⁹

Firari askerler ve eşkıyalık korelasyonunda dikkat çeken bir diğer detay daha vardı. O da bazı firari askerlerin bu eşkıyalık ve şekavet eylemlerini kendi köyüne⁴⁹⁰ yakın yerlerde yürütmeleri idi. Bu firariler, kendi köylerinin yakınlarına gelerek köyde

⁴⁸⁷ Balcıoğlu, *Merkez Ordusu*, s. 166-169.

⁴⁸⁸ Balcıoğlu, *Merkez Ordusu*, s. 169.

⁴⁸⁹ Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmî Yayınları, *Türk İstiklâl Harbi, II'nci C., Batı Cephesi, 4'ncü Kısım*, s. 586-587.

⁴⁹⁰ Bu durumun etkilerini Türk Edebiyatı'nda görmek de mümkündür. Nitekim Nâzım Hikmet'in "Asker Kaçağı" şiiri bununla ilgilidir.

Asker Kaçağı

Köyün evleri karanlık,
gökte yıldız pır pır eder.
Ben bir asker kaçağıyım,
Gelin, bana bir tas su ver.

Gözleyip durur yolumu
emzikli bir kadıncağzı.
Biz on kere on bin Memet,
on kere on bin kaçağzı.

Neyleyim, kusura bakma,
elleri kinasız Gelin,
çalar asker kaçakları
kapıları geceleyin.

Bu yarayı sardın, bayım,
ya yüreğimin yarası?
Ayyıldızı esir etti
Amerikan bandırası.

Köyde bebeler ağlıyor,
uyku uyutmuyor açlık.
Yaramı sarıver, bacım,
jandarmalarla çarpıştık.

Köyün evleri karanlık,
gökte yıldız pır pır eder.
Ben bir asker kaçağıyım,
Gelin, bana bir tas su ver. (Nâzım Hikmet, *Bütün Şiirleri*,
İstanbul, 2015, s. 1687.)

bulunan ailelerinden günlük ihtiyaçlarını karşılamaktaydılar. Firari askerın babası, kardeşı veya eşi; firariye ekmek taşırlar, yani yataklık ederlerdi. Bu firariler de o havalideki insanları soyar, tehdit eder ve orada âdeta tahakküm kurarlardı. O kadar ki, etraf köylerde dahi hâkimiyet sağarlardı.⁴⁹¹ Hatta firari askerlerin gündüzleri yolda, dağda şekavet yapıp geceleri ailelerinin yanında kaldıkları gözlenmekteydi.⁴⁹²

Firari askerlerin meydana getirdiği bir başka sıkıntı da Millî Mücadele Dönemi'nde Anadolu'da yer yer yanan isyan ateşleriyle olan bağıydı. Çünkü firari askerler, iç ayaklanmaların insan gücünü oluştıuruyordu.⁴⁹³ Örneğin 1919'daki Bozkır Ayaklanması'nın tertipleycisi olan⁴⁹⁴ Delibaş Mehmet'in avanesi arasında firari askerler bulunmaktaydı.⁴⁹⁵

Ayaklanmaların önemli bir kısmında asker kaçaklarını görmek mümkündür. Bu anlamda Konya Ayaklanması sırasında Konya Valisi Haydar Bey'in 12. Kolordu Komutanı Fahrettin Bey'e 3 Ekim 1920 tarihinde iletildiği haber önem arz etmekteydi. Haberde; Ilgın,⁴⁹⁶ Akşehir⁴⁹⁷ ve Karaman'da tüm asker kaçaklarının toplanıp bir ayaklanma çıkardığı bildiriliyordu. Yine bahsi geçen haberde; yukarıda firari askerlerle ilişkisi anlatılan Delibaş Mehmet'ten söz edilmekteydi. Delibaş Mehmet'in bugün etrafına topladığı avanesi ile Çumra'yı⁴⁹⁸ basıp, bucak müdürünü tutuklayarak götürdüğü iletiliyordu.⁴⁹⁹

Millî Mücadele'yi olumsuz etkileyen başka ayaklanmalarda da asker kaçakları aktif rol oynamıştı. Örneğin başka bir asi olan Çopur Musa'nın da avanesinin neredeyse hepsi firari askerlerdi. Uşak bölgesindeki soygunların çoğu, bunlar tarafından gerçekleştiriliyordu.⁵⁰⁰ Keza Millî Mücadele Dönemi'nde başka bir sıkıntılı bölge olan Hendek civarında da asker kaçağı şakiler dolaşmaktaydı.⁵⁰¹

⁴⁹¹ TBMM ZC, 1. Devre, 1. İçtima Senesi, C.4, s. 48-49.

⁴⁹² TBMM ZC, 1. Devre, 1. İçtima Senesi, C.4, s. 52.

⁴⁹³ Aybars, *İstiklâl Mahkemeleri*, s. 34.

⁴⁹⁴ Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmî Yayınları, *Türk İstiklâl Harbi, VI'ncı Cilt, İstiklâl Harbinde Ayaklanmalar (1919-1921)*, Ankara, 1974, s. 188.

⁴⁹⁵ Hâkimiyet-i Milliye, 12 Teşrin-i evvel 1336.

⁴⁹⁶ Konya'ya bağılı bir ilçe.

⁴⁹⁷ Konya'ya bağılı bir ilçe.

⁴⁹⁸ Konya'ya bağılı bir ilçe.

⁴⁹⁹ Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmî Yayınları, *Türk İstiklâl Harbi, VI'ncı C.*, s. 188.

⁵⁰⁰ Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmî Yayınları, *Türk İstiklâl Harbi, VI'ncı C.*, s. 184.

⁵⁰¹ Ahmed Bedevî Kuran, *Osmanlı İmparatorluğunda İnkılâp Hareketleri ve Millî Mücadele*, İstanbul, 2012, s. 777.

Eşkîyalık ve şekavete kapı açan gelişmelerden biri de Kuva-yı Milliye'nin kendi yapısı olmuştur. Kuva-yı Milliye'yi teşkil eden bu kompozisyonu: Dağda dolaşan eşkıya ve zeybekler, asker kaçakları,⁵⁰² soygun, vurgun gibi suçlara meyilli maceraperest kimseler, hapishanelerden çıkarılmış olan mahkûmlar, herhangi bir vukuat işleyip kanundan kaçan suçlular ile gerçekten kendisini millî, vatanî bir hissiyat doğrultusunda bu davaya adanmış gönüllü insanlar oluşturmuştur.⁵⁰³ Kuva-yı Milliye yapılanması, Millî Mücadele'ye önemli katkılar sağlamış ve düzenli ordu kurulana kadar da zaman kazandırmıştı.

Öte yandan bir müddet sonra Kuva-yı Milliye düşüncesine aykırı olarak ortaya çıkan ve Kuva-yı Milliye adı altında faaliyet gösteren bazı güçlerin de iç güvenliği bozucu davranışları olmuştu. Bu durum, çeşitli kesimlerin eleştirilerine yol açmıştı. Dahası bu hâl, tepkilere yol açmış ve âdeta Kuva-yı Milliye'nin de bir tür eşkıya olarak vasıflandırılmasına sebebiyet vermişti.⁵⁰⁴ Nitekim, Büyük Millet Meclisinde Konya Milletvekili Vehbi Bey'in: "*Kuva-yı Milliye deyince ve Karesi hududunu geçince eşkıya ocağı demektir*" şeklindeki sözleri, bu tepkinin bir yansımasıdır.⁵⁰⁵

Zaten bunu, Çerkez Ethem örneğinde görmek de mümkündür. Çerkez Ethem'in ilk kez kendisinden bahsettirmesi, I. Dünya Savaşı esnasında bir kuvvet teşkil edip savaştan sonra İzmir Valisi Rahmi Bey'in oğlunu dağa kaldırması ve karşılığında mühim miktarda fidye alması ile olmuştur. Çerkez Ethem'in bu olayda arkasında olan kuvvet, yani avanesi asker kaçaklarından oluşmaktaydı.⁵⁰⁶

Firar sorunu, Millî Mücadele Dönemi'nde Türk ordusunu acziyete düşüren önemli meselelerden biriydi. Problemin kökleri, son dönemlerden beri var olup I. Dünya Savaşı sırasında çok daha güçlü bir hâl almıştı. Öyle ki I. Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru Osmanlı ordusundaki firari sayısı, litaretüre 300.000'in üzerinde yansımış ve savaşın sonunda bu rakam, 500.000 olarak gösterilmiştir.

⁵⁰² Mesela Millî Mücadele'de Aydın'da önemli bir isim olan Yörük Ali Efe buna örnektir. Yörük Ali Efe, 1916'da asker olmuş ve İzmir'de 5. Depo Alayı'na sevk edilmişti. Burada bir süre eğitim gördükten sonra Kafkas Cephesi'ne nakledileceği sırada firar etmiş ve zeybek olmuştu (Aker, *57'nci Tümen ve Aydın Millî Mücadelesi*, s. 129).

⁵⁰³ Selek, *Anadolu İhtilali*, C.1, s. 123.

⁵⁰⁴ Cemil Kutlu, *Birinci Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin İç Güvenlikle İlgili Çıkardığı Kanun ve Kararnâmeler (23 Nisan 1920-16 Nisan 1923)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum, 1992, s. 14.

⁵⁰⁵ TBMM GCZ, 1. Devre, 1. İçtima, C.1, s. 87.

⁵⁰⁶ Kuran, *Osmanlı İmparatorluğunda İnkılâp Hareketleri*, s. 777.

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasıyla bahsi geçen sorun, çok daha keskin ve yıkıcı bir mahiyet kazanmıştı. Çünkü I. Dünya Savaşı'ndaki tüm olumsuzluk sendromlarının üzerine, Mütareke'nin ağır ve kasvetli havası eklenmişti. Artık ülkede yaşanan her gelişme ile hüküm süren bütün şartlar; daha güçlü firar dalgalanmaları için potansiyel bir sebepti.

Söz konusu bu sebepler; beşerî bir varlık olan insanı ilgilendiren birçok sosyal, ekonomik ve psikolojik unsurla ilintili hâldeydi. Bu sarmal döngünün paydaşları, birçok zaman firarların ortak sebebi oluyordu. Yıllarca süren savaşıardan biriken bıkkınlık, yenilgiler, toprak kayıpları, kayıplardan geriye kalan ağır travmalar, açlık, yoksulluk, gıdasızlık, çaresizlikler, gelecek kaygısı, güvenlik endişesi, casus propagandaları, askerî ve mülki görevlilerden kaynaklı durumlar ile başarısızlığın içselleştirilmesi gibi birçok etmen firarların nedeniydi.

Birliklerden, yoğun firar olayları gerçekleşiyordu. Bu olaylar, münferit kalmayıp birçok sefer kitle psikolojisine bürünüyordu. Öyle ki Millî Mücadele'yi de içine alan bir kesit olan Mütareke Dönemi'nde; Türk ordusunda bazı birlikler, neredeyse subay kadrosundan ibaret kalmıştı. Mevcut askerleri, birliklerinde tutmak şöyle dursun; sabah askere alınanlar, akşam olmadan birliklerinden firar ediyorlardı. Bu hâl, orduyu tükettiği gibi İtilaf güçlerine karşı verilecek olan mücadeleyi de olumsuz etkilemekteydi.

Firar sorunu, sadece ordu saflarını aşındırmakla da kalmadı. Firari askerlerin sebep oldukları başka bir tehlike de o günkü Anadolu'da yaşanan iç güvenlik sorunuydu. Anadolu, eşkıya ve şekavetle anılır olmuştu. Eşkıya ve çete grupları; soygun, sabotaj, saldırı, yağma, tecavüz, yol kesme, haramcılık gibi birçok suçun failiydiler. Söz konusu eşkıya ve çete gruplarının içerisinde, firari askerlerin sayısı hiç de az değildi. Yani o dönem Anadolu'da iç güvenliğe zarar veren birçok olayda, firari askerler aktif rol almıştı. Bu durum, endişe vericiydi. Özetle firar sorunu, hem ordu gücünü sekteye uğrattıyor hem de Anadolu'yu güvenli bir yer olmaktan çıkarıyordu.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MİLLÎ MÜCADELE DÖNEMİ'NDE FİRARLARIN ENGELLENMESİ İÇİN ALINAN ÖNLEMLER

3.1. FİRARLARI ENGELLEMELİK İÇİN ASKERÎ YÖNTEMLERE ÖZGÜ ALINAN ÖNLEMLER İLE UYGULANAN CEZALAR

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinden itibaren orduda yaşanan en büyük sorunlardan biri, firar olaylarıydı. Balkan Savaşlarıyla iyiden iyiye hissedilen bu sorunda, Osmanlı ordusu I. Dünya Savaşı'na gelindiğinde daha kötü bir sınav vermişti. Sürekli yükseliş eğiliminde seyrederek I. Dünya Savaşı'nı noktalayan firar olgusu, Mütareke Dönemi'ne daha iddialı girmişti. Zaten firar grafiği, Mütareke Devri'nde de epeyce bir süre hep yükseklerde izleyecekti. Böyle bir hastalığın varlığı ve bu hastalığa konulan tanı çerçevesinde, devlet adamları ile sorumlu askerî makamlar, birtakım önlemler almak gereğini hissetmişti. Bu önlemler: Bazen askerî terminolojiye özgü teknik uygulamalar, bazen ikna, telkin ya da psikolojik baskı yöntemleri, bazen firarının evinin yakılması veya malına el konulması gibi maddî zarara dayalı usuller ve bazen de sert bir şekilde askerlerin gözü önünde kurşuna dizmek, idam etmek veyahut kaçarken direkt vurmak şeklinde olabiliyordu. Bu klasik ceza yöntemlerinin birçoğu, I. Dünya Savaşı'nda olduğu gibi Millî Mücadele Dönemi'nde de uygulanmıştı.

3.2. ASKERÎ TERMINOLOJİYE GÖRE ALINAN TEKNİK ÖNLEMLER

Bu tür önlemlerin mahiyeti; firarların önüne geçmek amacıyla daha çok askerî bir mantık güderek, firarının kaçış yolunu, yönünü ve güzergâhını kesip ona manevra alanı bırakmamaktır. Alınan önlemler, çoğu zaman firarların gerçekleştiği yerin coğrafyası ve fiziki çevresiyle doğrudan ilgili olduğu için lokal kalabilmekteydi. Yani benzer bir önlem, başka bölgede yaşanan firarları engellemek için uygulandığı zaman çözümsüz kalabilmekteydi. Bu sebeple çoğu zaman uygulanan yöntemler, birbirinden bağımsız ve değişkenler farklı olabiliyordu.

Mesela 3. Kolordu Topçu Alay Komutanlığı bölgesinde firari ve bakayaların takip işlemlerinden birinci derecede jandarma komutanı sorumlu tutulmuştu.⁵⁰⁷ Bununla

⁵⁰⁷ ATASE, İSH, Kutu:478, Gömlek:209, Belge No:209-1.

beraber askerî ağızlarca Dâhiliye Nezaretine ulaşan bazı yazılarda, önlem alma hususunda misyon yüklenmesi gereken makamlar değişebiliyordu. Bu tür taleplerde; firari ve bakaya efradın yakalanması konusunda gerektiği kadar ciddiyet gösterilmesi için Dâhiliye Nezaretinin mülkiye memurlarına kati tebligat vermesi isteniyordu.⁵⁰⁸

Öte yandan isyancı Delibaş Mehmet'in avanesi arasında bulunan firari askerlerin yakalanmasında uygulanan metotta, sorumluluk merciindeki değişkenler daha farklı seçilmişti. İsyanın bastırılmasında ve firarilerin yakalanmasında aktif bir rol alan Albay Şefik Bey'in bu icraatına dair yayımladığı emir suretinde bahsi geçen yöntemi şöyle belirlemişti: Asayiş temin edilinceye ve Hükûmet'in güvenlik güçleri kuvvetleninceye kadar ilçe merkezinde güvenlik güçlerinden başka en az 50 askerden müteşekkil ücretli bir silahlı kuvvet bulundurulacaktı. Bu kuvvetin vazifesi ise asileri ve firari askerleri takip etmek ile onların silahlarını toplamak olacaktı.⁵⁰⁹

Firar olaylarında keskin dalgalanmalar yaşanan Batı Cephesi'nde de asker kaçakları olaylarının önüne geçmek için birtakım önlemler alınmıştı. Batı Cephesi Komutanlığının bu amaçla 7 Haziran 1921'de yayımladığı bir emir şu şekildeydi:

“1. Kaçmaların kesin olarak önüne geçmek için ciddi tedbirler alınması gerekmektedir.

2. Cephe gerisinde aşağıdaki tedbirler alınacaktır:

a. Grup komutanlıkları tarafından, hemen cephe gerisinde özel tedbir alınacaktır.

b. Daha geride, Cephe Komutanlığı tarafından ikinci kademe olarak gözetleme ve takip hattı (döküntü hattı) tesis olunacaktır.

c. Sakarya geçitlerinin korunması pekiştirilecektir.

3. Gruplar tarafından cephe gerisinde alınacak tedbirler: Kaçan kişiler, tümen ve grup komutanlıkları tarafından, özel takip müfrezelerince, ordu tarafından alınan tertibat bölgesine kadar izlenmelidir. Bunun için gruplar, kendi bölgeleriyle ordu emniyet perdesi arasında devriye gezdirmeli, bazı geçitleri de tutmalıdır. Devriyelerin atlı olması tercih edilir.

⁵⁰⁸ ATASE, İSH, Kutu:24, Gömlek:11, Belge No:11-1.

⁵⁰⁹ Aker, 57'nci Tümen ve Aydın Millî Mücadelesi, s. 508.

4. İkinci kademe olarak, izleme ve gözetleme hattı, cephe emrindeki 29'uncu Süvari Alayı tarafından kurulacaktır. Bu alaydan bir bölük, Sakarya ile Porsuk arasındaki bölgeyi temin edecek; bölük, büyük kısmıyla Sekiviran'da bulunacak; Ilıca, Yarımca ve Gökdere'de birer sabit posta bulunduracaktır. Alayın diğer iki bölümü ve karargâhı, Seyitgazi'de bulunacaktır. Süvari Alayı tarafından toplanacak kişiler, doğruca grup karargâhlarına teslim edilecek ve kimlikleri Cephe Komutanlığına gönderilecektir.”⁵¹⁰

Batı Cephesi Komutanlığı; bu önlemlerle yetinmemiş, bunun yanında Sakarya geçitlerinin de tutulması amacıyla 31. Piyade Alayı'nı görevlendirmişti. Sakarya Süvari Muhafız Bölüğü de aynı maksat doğrultusunda Gemibükü ile Hamam Deresi arasındaki Sakarya geçitlerini postaları sayesinde tutmuştu.⁵¹¹

Askerî makamların firarların önüne geçmek için uyguladığı teknik yöntemler,⁵¹² pek çok durumda firar trafiğinin yoğun yaşandığı yerlere işaret etmekteydi. Bundan dolayı aktif firar hareketliliğinin hüküm sürdüğü istikametlerde, aleni bir şekilde devriyeler gezdirilmesi vurgulanıyordu. Bunun yanında pusular tertip edilmesi ve firarilerin bilhassa gece yürüyüş hâline geçmeleri sebebiyle gece dahi devriyeler gezdirilmesinin altı çiziliyordu. Yine firar sahalarında; firari askerler hakkında köylü, çoban ve korucuların verdiği istihbarattan faydalanılması gerektiğinin önemine değiniliyordu. Keza ordugâh karakollarıyla irtibat kanallarının açık tutulup, firariler hakkında anında bilgi ve haber alınarak firarilerin takiplerinde vakit kaybedilmeden gereken önlemlerin alınması üzerinde duruluyordu.⁵¹³

Merkez Ordusu bölgesinde de firarları önlemek için o çevreye münhasır önlemler alınmıştı. Bunlardan biri, erleri kendi askerlik şubelerinin olduğu yerlerdeki birliklere göndermemek şeklinde düşünülmüştü. Merkez Ordusu Komutanlığı, yine firara engel olmak amacıyla Yozgat-Samsun yolunda çalışan ve daha çok Samsunlu gayrimüslim askerlerden oluşan Çorum Amele Taburu'nun bölgeden uzaklaştırılmasını

⁵¹⁰ Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmî Yayınları, *Türk İstiklâl Harbi, II'nci C., Batı Cephesi, 4'ncü Kısım*, s. 587.

⁵¹¹ Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmî Yayınları, *Türk İstiklâl Harbi, II'nci C., Batı Cephesi, 4'ncü Kısım*, s. 587-588.

⁵¹² Firarların önüne geçmek amacıyla sorumlu merciler, lokal derecede kalan birtakım teknik önlemlere müracaat etmekteydiler. Birkaç örnek için bkz. (ATASE, İSH, Kutu:24, Gömlek:18, Belge No:18-1; ATASE, İSH, Kutu:24, Gömlek:18, Belge No:18-2; ATASE, İSH, Kutu:24, Gömlek:18, Belge No:18-5; ATASE, İSH, Kutu:24, Gömlek:24, Belge No:24-2; ATASE, İSH, Kutu:1406, Gömlek:40, Belge No:40-1; ATASE, İSH, Kutu:1146, Gömlek:43, Belge No:43-1).

⁵¹³ ATASE, İSH, Kutu:1649, Gömlek:24, Belge No:24-1.

istemişti. Benzer şekilde, Sivas'ta akrabası bulunan ve Sivas'taki su yolunda çalışan Ermeniler de Erzincan'a sevk edildi. Bu yolla askerlerin eşkıyaya katılımları engellenmeye çalışılmaktaydı.⁵¹⁴

İfade edilen uygulamalardan başka firarın pek sık yaşandığı, bir çeşit acemi er eğitim merkezi statüsünde olan depo alaylarında da önlemler alınmaktaydı. Amasya Depo Alayı Komutanlığı; 15 Mayıs 1921 tarihinde, yoğunlaşan firar olaylarını engellemek maksadıyla bazı önlemler almıştı: Bunlardan birincisi; firariler, teravih namazına gitmek üzere koğuştan çıkıp bir daha dönmediklerinden dolayı namaz için ikametgâhlarından çıkarılmayacak ve namaz, ikamet edilen yerde yapılmış olan binada kılınacaktır. İkincisi; ikametgâh çevresi, nöbetçilerle çevrilecek ve bunların da kontrolü subaylar tarafından yapılacaktır. Üçüncüsü ise şehirdeki her karakolun önünden geçecek tüm şahıslardan vesika aramak, vesikası olmayanlara sebebini sormak görevi ile Jandarma ve Merkez Komutanlığı vazifelendirilecektir.⁵¹⁵

3.3. İKNA, TELKİN ve PSİKOLOJİK BASKI YÖNTEMLERİNE DAYALI ÖNLEMLER

Firarları engellemek için askerler üzerinde ikna, telkin ve yer yer psikolojik baskı yöntemleri uygulanmıştır. Uygulanan bu taktikle firari askerlerin maneviyatları ile ruh hallerine olumlu ya da olumsuz tesir etmek ve böylece firarları önlenmek istenmiştir. Denenen bu tarz formatın işlevi, firariyi ne doğrudan fiziksel kısıtlamalara (pusular tertip etmek, devriyeler gezdirmek, yol-geçit tutmak gibi,...) maruz bırakmak ne firarının şahsına yöneltilen fiziki bir ceza (idam, kurşuna dizme vs.) ile uslandırmak ne de maddî zarara (evini, mülkünü yakma, yıkma,...) uğratmaktır. Burada izlenen metot, insan psikolojisine hitap eden dinamiklerle hedefe ulaşmaktır. Bu tür uygulama örneklerine hem I. Dünya Savaşı'nda hem de Millî Mücadele Dönemi'nde sıkça rastlanmıştır.

Nitekim Harbiye Nazırı adına 27 Ekim 1335 tarihinde 1. Kolordu Komutanlığına gönderilen belgede, bu hususla ilgili ifadeler yer alıyordu. Bahsi geçen yazıda; birliklerde yaşanmakta olan yoğun firarlara değinildikten sonra işin psikolojik tarafına

⁵¹⁴ Balcıoğlu, *Merkez Ordusu*, s. 202-203.

⁵¹⁵ Balcıoğlu, *Merkez Ordusu*, s. 203.

dikkat çekiliyordu. Askerlere olumlu muamele ile yaklaşılması gereğinin önemi vurgulanıyordu.⁵¹⁶

Askeri yazışmalarda firar konusu işlenirken olayın psikolojik cephesinden bakıldığı kimi zamanlar da açık bir özeleştirici havası sezilmek mümkün gözüküyordu. Bu çeşit yazılarda; sorumlu kimselerin askerin maneviyatının yükselmesine pozitif katkı sağlayacak hususlar ile yeterince ilgilenmedikleri düşüncesi dile getiriliyordu.⁵¹⁷

Firar-asker psikolojisi denklemi, Merkez Ordusunun da çözümüne uğraştığı bir konu olmuştu. Öyle ki bu uğraşın sonucunda, firarın bir sebebinin de komutanların askerlere iyi davranmadığı gerçeği olduğu tezine ulaşılmıştı. Bu gerçeklikten hareket eden Merkez Ordusu Komutanlığı, askere kötü davranan komutanların şiddetle cezalandırılacağını bildirmişti.⁵¹⁸ Hatta Merkez Ordusu, firar sorunuyla mücadele ederken psikolojik cephe mefhumunu, kaçan kadar onu kovalayanın ruh haline olumlu yansımalar meydana getirecek biçimde düzenlemeyi de ihmal etmiyordu. Adı geçen ordunun sorumluluk sahasında firar takibi yapılırken jandarma kuvvetlerinden ve Kuva-yı Milliye'den faydalanılmıştı. Ayrıca mülkiye ile askeri kuvvetlerin işbirliği yapması sağlanıp güvenliği sabote eden unsurların bertarafına çalışıldı. Firarilerin yakalanmasında başarı gösteren kuvvetlerin Merkez Ordusu Komutanlığınca tebrik ve teşekkür edilerek onurlandırılması, bu bakımdan önemliydi. Çünkü alınan önlemler neticesinde az zamanda pek çok firari yakalanmıştı.⁵¹⁹

Öte yandan bu psikolojik etki, her zaman yapıcı bir mahiyet arz etmeyebiliyordu. Bazen de firarları caydırmak için yıpratıcı ve yıkıcı bir atmosfer zemini meydana getiriliyordu. Mesela I. Dünya Savaşı'nda Kafkas Cephesi'nde Osmanlının III. Ordu Komutanı Vehip Paşa tarafından firar eden askerlere kaçak damgası vurulması gibi emirlerin verilmesi, psikolojik açıdan üzerinde durulması gereken cinstendi.⁵²⁰ Vehip Paşa, askerden ilk kez firar eden askerin sağ elinin üzerine firara işaret olmak üzere (F) damgası vurulmasını istedi. Damgalı olanlardan tekrar firar edenler olursa onların idamını emretmişti. Ancak kısa bir süre sonra bu yöntemi de

⁵¹⁶ ATASE, İSH, Kutu:286, Gömlek:84, Belge No:84-2; ATASE, İSH, Kutu:477, Gömlek:40, Belge No:40-1.

⁵¹⁷ ATASE, İSH, Kutu:903, Gömlek:101, Belge No:101-2.

⁵¹⁸ Balcıoğlu, *Merkez Ordusu*, s. 200,202.

⁵¹⁹ Balcıoğlu, *Merkez Ordusu*, s. 203-204.

⁵²⁰ Mehmet Derviş Kuntman, *Bir Doktorun Harp ve Memleket Anıları*, (Der.Metin Özata), Ankara, 2010, s. 134.

uygulama imkânı kalmadı. Firariler o kadar arttı ki (F) damgalı olarak tutulan firarilerin sıraya konularak onda birinin idam edilmesi bildirildi.⁵²¹

Emsallerine örnek olması amacıyla Milli Mücadele Dönemi'nde de benzer etkiyi uyandırabilecek versiyonda uygulamalara rastlanmıştı. Öldürülen bir firarinin belediye meydanında teşhir edilmesi, böylesi bir uygulamaydı.⁵²² Bu uygulamayı, halk ve asker önünde teşhir şeklinde İstiklâl Mahkemeleri de uygulamıştı.⁵²³ Nitekim Eskişehir İstiklâl Mahkemesi karar defterindeki bir kayıttan, adı geçen mahkemenin firar konusunda ceza yöntemi olarak teşhir seçeneğini de masada bulundurduğu anlaşılmaktaydı.⁵²⁴

Psikolojik yıpratma şeklinin bir başka çeşidini de yine İstiklâl Mahkemeleri uygulamıştı. Bu yöntemde; asker kaçaklarına, firar sayısına göre doktor gözetimi altında 40⁵²⁵ ile 100 adet değnek vurulmaktaydı. Askerlerin önünde uygulanan⁵²⁶ dayak cezası, askerin gururunu kırıp onu utandırdığından dolayı çok etkili olmaktaydı.⁵²⁷

Firarların önüne geçmek adına askerî makamlar tarafından uygulanan bu psikolojik harekâtın dozu, kimi zaman daha ileri boyutlara taşınabiliyordu. O kadar ki artık bu asimetrik yıpratmanın kapsama alanına, firarinin kendisinden başka en sevdikleri de giriyor ve etki sarmalı daha tesirli bir vaziyet arz ediyordu. Bu süreç şöyle yönetiliyordu: Silah ve teçhizatları ile firar eden askerler, köylerine gidiyorlardı. Bunları yakalamak için düzenlenen operasyonlarda, firariler köylerindeki hanelerinde bulunamıyordu. Bunun üzerine firari askerler, bizzat gelinceye kadar yerlerine en yakın akrabaları sevk ediliyordu. Bu uygulamanın bir dereceye kadar da etkisi gözleniyordu.⁵²⁸

⁵²¹ Çalika, *Ahmet Rifat Çalika'nın Anıları*, s. 22.

⁵²² Altay, *10 Yıl Savaş ve Sonrası*, s. 276.

⁵²³ Aybars, *İstiklâl Mahkemeleri*, s. 128.

⁵²⁴ *Eskişehir İstiklâl Mahkemesi, C.4*, TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları, s. 173.

⁵²⁵ Isparta İstiklâl Mahkemesi karar defteri kayıtlarında, miktar olarak 20 değnek ceza örneklerine rastlamak mümkündür (*Isparta İstiklâl Mahkemesi, C.5*, TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları, s. 65,81).

⁵²⁶ Değnek cezasının firari askerlere birliklerinde, askerin gözü önünde uygulanacağına dair verilen bir karar örneği için bkz. (*Eskişehir İstiklâl Mahkemesi, C.4*, TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları, s. 119-123).

⁵²⁷ Aybars, *İstiklâl Mahkemeleri*, s. 122, 128.

⁵²⁸ ATASE, İSH, Kutu:106, Gömlek:57, Belge No:57-1; ATASE, İSH, Kutu:24, Gömlek:8, Belge No:8-4,5.

İfade edilen bu yöntem, Kastamonu İstiklâl Mahkemesi tarafından da benimsenmişti. Buna göre; firarının en yakın akrabası onun yerine askere alınacaktı.⁵²⁹ Yöntem şu şekilde işletiliyordu: “*Bu kabil asker kaçaklarının mahalle ve heyet-i ihtiyariyelerine işbu kararın tebliğinden itibaren on gün zarfında aranan mükellefler teslim olmazlarsa onun yerine sırasıyla babası, biraderleri, amcası, dayısı, amcazadesi, dayızadesi, eniştesi ve eniştezadesi silah altına alınacaklardır.*” Asker kaçağının yerine askere alınan yakınının serbest bırakılması da ancak kaçağın teslim olmasıyla gerçekleşebiliyordu.⁵³⁰ Fakat bu uygulama şiddetli eleştiriler almıştı.⁵³¹

Bahsi geçen bu uygulamayla beraber Millî Mücadele’nin yürütüldüğü dönemlerde firari asker ailelerine sürgün yöntemi de uygulanmıştı. Bu yönde verilen emirlerin sınırları, şu ifadelerle çizilmişti: Silahıyla firar eden askerler yakalanıncaya kadar aileleri teb’îd, yani sürgüne tabi tutulacak ve bu firariler yakalanır yakalanmaz aileleri serbest bırakılacaktır.⁵³² Şunu da belirtmek gerekir ki bahsi geçen uygulama, buna maruz kalan ailelere iâşe ve geçim hususunda sefaletler yaşatmıştı.⁵³³

Uygulanan bu tür cezaların daha uç noktalara taşındığı da görülmüştü. Hatta bazen de jandarmaların firar eden askerlerin ailelerini, yani eşlerini rehin alıp götürdüğü olmuştu. Öyle ki bu duruma, Mecliste bir gizli celse oturumunda Konya Milletvekili Vehbi Efendi ciddi eleştiriler yapıp şöyle demişti: “*Efendiler köylerde jandarmalar envai mezalim icra ediyorlar. Asker firar ediyor, jandarma ailesini alıp götürüyor. Oh ne âlâ; kiminin eli kınalı, kimler şöyle ikişer gün bizim keyfimizi getirirse onlar gelsin. Beş yüz evli bir köyün içinde bir jandarma söylüyor bunu efendiler. Pek iyi bunu gören ahaliyi düşman iğfal etmez mi? Bize hasım olanların hesabına büyük bir vesile, büyük bir yol değil midir?... Bir cahil gelip kandırmak istediği sırada, söyleyecek söz bulabiliyor. Bak bir jandarma geliyor. Irz ve namusunuzu payımal ediyor. Bundan hayır mı gelir deyince; düşünüyor, onun arkasına düşüyor.*”⁵³⁴

Firari askerlere yönelik uygulanan psikolojik baskının farklı bir biçimi de 26-30 Temmuz 1919’da toplanan Balıkesir Kongresi’nde alınan kararlarda gündeme gelmişti.

⁵²⁹ Açık Söz, 24 Kânun-ı sâni 1337.

⁵³⁰ Aybars, *İstiklâl Mahkemeleri*, s. 80.

⁵³¹ Aybars, *İstiklâl Mahkemeleri*, s. 85, 128.

⁵³² ATASE, İSH, Kutu:1699, Gömlek:5, Belge No:5-1.

⁵³³ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30.10.0.55.370.13-3.

⁵³⁴ TBMM GCZ, 1. Devre, 1. İçtima, C.1, s. 203.

Davet edilip de gelmeyenler ile askerden firar edenler hakkındaki hüküm çok ilginçti. Bu gibiler hakkında: *“Vazife-i vataniyyeye davet edilip de gitmemek için firar edenlerle cepheden firar edenlerin, ailelerine dokunulmamak şartıyla, kendileri memleket haricine çıkarılacak ve mümkün olursa Yunan tarafına gönderilecektir.”* ifadesi çok önemliydi.⁵³⁵

3.4. MADDİ ZARAR ve ZİYAN VEREREK CAYDIRMA METOTLARI

Merkezi otoriteyi temsil eden makamlarca Millî Mücadele Dönemi'nde asker kaçaklarını önlemek için firariye yönelik maddi zarar ve ziyan verme yöntemleri de kullanılmıştı. Bu metot, tüme varım yöntemine uygun şekilde yürümüşü. Yani bu uygulamanın kapsama alanı, firarinin en yakınından (ailesi: babası, kardeşi,...) başlayarak, çevresine doğru (köyü, mahallesi) genişletilip uygulanmıştı.

Millî Mücadele'nin başlarında Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri tarafından firari askerlere yönelik maddi zarar ve ziyan içeren ceza örneklerine rastlanmıştı. Firarilerin hayvan ve malları müsadere edilmiş, evleri yakılmış ya da yıkılmıştı. Bunun firarların önüne geçmede katkısı da görülmüşü.⁵³⁶

Saruhan Milletvekili Mahmut Celâl Bey (Bayar); kendisinin de uyguladığı bu şekil bir metodu, Mecliste şöyle anlatmıştı: *“Bendeniz kendi başımdan geçmiş, gözümün önünde vaki olmuş bir hadiseyi, Meclis'in affına mağruren, kanunsuz olarak yaptığım bir hareketimi burada arz edeceğim. Akhisar Cephesi'nde efendiler, düşmanın hücum etmek üzere tertibat aldığını haber aldık ve biz de mukabil tertibat yapıyorduk. Benim karargâhımda, benimle beraber kanını dökmek için ahd-ü misak etmiş birkaç kahraman bana geldiler. Dediler ki: Efendi vaziyette pek çok tebeddül var. Bir fevkaladelik görüyoruz ve anlıyoruz ki düşman tecavüz edecek. Vakıa kan borcu, memleket müdafaası herkese ait bir borçtur. Fakat benim köyümden Ahmetoğlu Mehmet ile aynı hissi vatanperveri ile buraya geldik ve bizimle beraber senin huzurunda ahd-ü misak etti. Onu getirin. Bir kurşun atmadan kendi evinde karısıyla beraber oturuyor. Ya onu getiriniz benimle beraber kurşun atsın. Yahut bizi de bırakın gidelim. Soruyorum efendiler, o cephenin mesuliyetini almış bir kumandansınız, o esnada ne yapacaksınız?”* Tokat Milletvekili Mustafa Bey araya girerek: *“Jandarmaya...”* deyince Mahmut Celâl

⁵³⁵ Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, C.II, s. 58-59.

⁵³⁶ TBMM ZC, 1. Devre, 1. İçtima Senesi, C.4, s. 23.

Bey şöyle devam etti: “Jandarmaya tevdi edecek olursak belki bir hafta geçer. Düşman belki iki saat sonra tecavüz edecektir. Bunun üzerine, arkadaş! Git o adamın evine, kendisini gör ve bulursan söyle, vaziyeti anlat, icabet etmezse, kendisi gizlenmiş ise emvalini ve eşyasını alın ve buraya getirin, onlar size hibe edilmiştir. Dedim tekrar haber gönderiniz kendisine, üç güne kadar gelmezse sığırları kesilecek, sığırlar gidecek ve cephedeki efrada ziyafet verilecek, ta ki vazife-i vataniyesini ifa etmeyen bir namussuz, böyle ceza görsün ve bu suretle arkadaşları arasında teşhir edilmiş olsun. Haberimiz gittikten beş saat sonra geldi. Ayağımıza kapandı ve hüüngür hüüngür ağladı ve elân o manzara gözümün önündedir. Ben o kadar adimiyim ki vazife-i vataniyeden kaçıyorum. Yalnız rica ediyorum; köydeki haysiyetim, şerefim iade edilsin, bu hayvanları, iade ediniz. Derakap hayvanlar, iade edildi ve sonuna kadar o adam orada sebat etti ve kahramanlık gösterdi.”⁵³⁷

İç isyanların insan kaynağı havuzunda; firari askerler, önemli bir yer tutmaktaydı. Bu isyanlar bastırılırken asilere; sert cezaların yanı sıra⁵³⁸ maddi zarar, ziyan ve tahribe uğratma usulleri de uygulanmıştı. Bu olaylarda, bazı firari askerlerin evleri yakılmıştı.⁵³⁹ Bu yöntemler; firari askerler üzerinde travmatik etkiler yapıyordu. Keza adı geçen uygulamalar; firari askerlerin aileleri üzerinde de sosyal, psikolojik ve ekonomik açılardan çok yıkıcı etkiler bırakıyordu.

Firari askerlere maddi yaptırımın farklı bir türünü de Kastamonu İstiklâl Mahkemesi uygulamıştı. Mahkeme, firar edenlerin yerine yakınlarını askere götürmek; şayet firarinin hiçbir akrabası yoksa bu askerin mensup olduğu köy veya mahallesinden 200 lira para cezası⁵⁴⁰ almayı uygun görmüştü.⁵⁴¹ Yine Kastamonu İstiklâl Mahkemesince yukarıda değinildiği gibi Millî Mücadele’nin başlarında denenmiş olan firarinin mal ve mülkünün yakılıp yıkılması ya da müsadere edilmesi gibi sert hükümler

⁵³⁷ TBMM ZC, 1. Devre, 1. İçtima Senesi, C.4, s. 52.

⁵³⁸ Bu isyanlar bastırılırken birçok asi, öldürülmüştü (Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmî Yayınları, *Türk İstiklâl Harbi VI’ncı C.*, s. 199).

⁵³⁹ Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmî Yayınları, *Türk İstiklâl Harbi, VI’ncı C.*, s. 200.

⁵⁴⁰ Bu cezalardan köy ya da mahallesinde bulunan firarileri haber vermeyen muhtar veya imamlar da sorumlu tutulmuştu. Bunlar hapis ve genellikle 100 lira para cezasına çarptırılıyorlar; şayet firariyi korumuşlarsa hapis cezaları (1-2 yıl) arttırılıyordu. Firarinin korunmasına yardım etmiş olan diğer kimseler de suçlarının derecesine göre hapis ve para cezasına çarptırılmaktaydı. Bu yardımı rüşvet karşılığı yerine getiren görevlilerin cezası, daha da artıyordu. Bunlar vazifelerini suistimal ettiklerinden görevinden atılarak ağır hapis cezası (15-25 yıl) alıyorlardı (Aybars, *İstiklâl Mahkemeleri*, s. 123).

⁵⁴¹ Açık Söz, 24 Kânun-ı sâni 1337; Aybars, *İstiklâl Mahkemeleri*, s. 85.

de uygulanmıştı. Gerek para cezası uygulaması ve gerekse yakma, yıkma, müsadere etme gibi yöntemler; hukuk dışı bulunarak çok tepki almıştı.⁵⁴²

Öte yandan maddi ceza boyutu, zamanla sadece firar suçuyla sınırlı tutulmamıştı. Firarının kendisiyle götürdüğü elbise, teçhizat gibi unsurlar düşünüldüğünde ve buna ordunun içinden geçtiği darboğaz eklendiğinde bu, yeni bir maddi ceza yaptırımını anlamına gelirdi.

Nitekim firar eden askerlerin elbiselerini beraberinde götürmesi, orduyu ciddi şekilde düşündüren bir olaydı.⁵⁴³ Büyük Millet Meclisi, ordunun maddi kayıplarını gidererek bu olumsuzluğu ortadan kaldırmak için bir önlem aldı. Bu önlem, 7 Temmuz 1337 (1921) Tarih ve 132 Numaralı “Kıtaat-ı Askeriyeden Elbise ve Teçhizat-ı Askeriyeleriyle Firar Eden Efradın Zaman ile Mükellefiyeti Hakkında Kanun”du.⁵⁴⁴

Firar eden askerin çoğu zaman silahını da götürdüğü bilinen bir durumdu. Resmî makamlar; bu gerçek karşısında da bazı maddi yaptırım cezaları, uygulamak zorunda kalmıştı. Mesela Ankara İstiklâl Mahkemesi, birliklerinden silahlarıyla firar ederek silahlarını kaybeden askerler hakkında şöyle bir karar vermişti: Osmanlı, Alman ile buna eşdeğer yapımda tüfekler için yüz lira; Fransız, İngiliz, Romanya tüfekleri için yetmiş lira; her bir fişeğe yirmi kuruş ve bir bombaya da beş yüz kuruş tazminat verilmesine hükmetmişti.⁵⁴⁵

3.5. SERT YÖNTEMLERE DAYALI ASKERÎ ÖNLEMLER

Firar olaylarıyla mücadele etmede, ordu makamlarının kullandığı lügat, bazı zaman ve zeminlerde de çok soğuk kelimelerden seçilmişti. Tabiatıyla sorunun yüksek bantlarda seyrettiği, problemle mücadelede çaresizliğin arttığı, çözüm kanallarının tıkanığının düşünüldüğü ya da en pratik çözüm formülüne ulaşılmak istendiği

⁵⁴² Aybars, *İstiklâl Mahkemeleri*, s. 85, 128.

⁵⁴³ TBMM GCZ, 1. Devre, 1. İçtima, C.1, s. 192.

⁵⁴⁴ *MADDE 1. Kıtaat-ı askeriyyeden elbise ve teçhizat-ı askeriyyeleriyle firar eden efradın beraberlerinde götürdükleri elbise ve teçhizatı askeriye esmanı memleketlerinde bıraktıkları emlak, emval ve eşyadan tahsili emval kanununa tevfikân tahsil olunur.*

MADDE 2. İşbu eşyanın rayici üzerinden kıymetleri kolordu kumandanlıklarınca tayin ve doğrudan doğruya efradın mensup oldukları mahaller mal memurluklarına iş'ar olunur.

MADDE 3. Askerî ceza kanunnâmesinin işbu kanuna muhalif olan mevadî mülğadır.

MADDE 4. İşbu kanun tarih-i neşrinden muteberdir.

MADDE 5. İşbu kanunun icrayı ahkâmına Müdafaa-i Milliye ve Maliye ve Dâhiliye vekilleri memurdur (Düstur, Üçüncü Tertip, C.2, İstanbul, 1929, s. 91).

⁵⁴⁵ Hâkimiyet-i Milliye, 28 Kânun-ı evvel 1336.

dönemlerde terminolojide yer alan ifadeler ürpertici olmuştu. Bu tür bir uygulamanın arka planında, suçu işleyenlerin cezalandırılmasından ziyade; geride firar etme düşüncesi bulunan potansiyel firari aday ya da adayların caydırılması mantığı yatmaktaydı. Bunun içindir ki genelde; bu suçu işleyenler birliklerinde, arkadaşlarının gözü önünde kurşuna dizilmişti. Bazen de kurşuna dizilmeyip halkın önünde idam yöntemi uygulanmıştı. Kimi durumlarda da firar edenin hayatına, firara yeltendiğinde ya da firar pozisyonunda iken direkt son verilmişti. Yapılan firarları engellemede kısmi bir etki meydana getiren bu çeşit hukuk dışı ceza yöntemleri örneklerine, gerek I. Dünya Savaşı'nda ve gerekse Millî Mücadele'de sıkça rastlamak mümkündür.

I. Dünya Savaşı'nda Kafkas Cephesi'nde doktor olarak vazife yapan Mehmet Derviş Kuntman eserinde böyle bir sahneden şu ifadelerle söz eder: *“Bu idam cezaları, bizim alayda da tatbik edildi. Törende tabur tabiplerinin de bulunması gerekiyordu. Bu tahammül edilemez bir sahne oluyordu: Firarının gözü bağlanıyor, bir manga askerin ateşiyle derhal hayatına son veriliyordu. Firariler, bu cezayı o kadar soğukkanlılıkla karşılıyorlardı ki buna kesinlikle önem vermiyorlardı. Birisi kalbini göstererek: ‘Arkadaşlar, çok rica ederim, iyi nişan alınız, beni fazla üzmeiniz.’ demişti ki bu, ibret verici bir son söz idi.”*⁵⁴⁶

Aynı mantıkta hareket edilen bu örneklerden⁵⁴⁷ bir başkası, altıncı defa cepheden firar eden Antalya'nın Korkuteli kazasının Zire köyüne mensup Osmanoglu Ahmet'in Dinar⁵⁴⁸ İstasyonu'nda kurşuna dizilmesi⁵⁴⁹ şeklinde gerçekleşmişti.⁵⁵⁰

Kurşuna dizmenin yanında cezalar, bazen de asarak idam etmek şeklinde olabiliyordu. İdamlara hükmeden mahkeme, askerlik şubesi reisi başkanlığında bir teğmen ve çavuştan meydana getirilmiş olup her ilçede mevcuttu. Kalem reisleri, idam kararlarını tasdik ediyorlardı. Sayısız asker, idam edilmişti.⁵⁵¹ Bu şekil infaz sahnelerinden Ahmet Rifat Çalika, şöyle bahsediyordu: *“Birinci Dünya Savaşı'nda asker kaçaklarından çokları, kurşuna dizildi veya asıldı. Fakat firarların önü*

⁵⁴⁶ Kuntman, *Harp ve Memleket Anıları*, s. 122.

⁵⁴⁷ I. Dünya Savaşı'nda benzer şekilde bir kurşuna dizme sahnesi için bkz. (İ. Hakkı Sunata, *Gelibolu'dan Kafkaslara I. Dünya Savaşı Anıları*, (Yay.Haz: Kansu Şarman), İstanbul, 2008, s. 445-446).

⁵⁴⁸ Afyon'a bağlı bir ilçe.

⁵⁴⁹ Bu ceza yöntemi, İstiklâl Mahkemelerinde de uygulanmıştı (Hâkimiyet-i Milliye, 28 Kânun-ı evvel 1336).

⁵⁵⁰ ATASE, İSH, Kutu:1013, Gömlek:83, Belge No:83-1.

⁵⁵¹ Çalika, *Ahmet Rifat Çalika'nın Anıları*, s. 21-22.

alınamadı. Kale önünde ilk olarak bir Hacılar köylüsü çavuş, kurşuna dizildi. Trablus Harbi'nde çavuş olmuş. Aslan gibi kurşun karşısında durdu. Kelime-i Şahadet getirdi. Yüzünün pembeliği bile solmadan yuvarlandı gitti... Ağırnaslı Şevki isminde bir genç darağacının altına getirildi. Birkaç söz söylemek müsaadesi istedi. Askerlik memurlarına, çavuşlara rüşvet vermekle bu akıbeta uğradığını, önce hava tebdili iznini uzattırmaktan başladığını, memurlara para yetiştiremediğinden soygunculuğa mecbur kaldığını, bunu yapmaktansa düşman karşısında ölmenin daha hayırlı olacağını metanetle anlattı. Kalabalık bir halk, Hükûmet ve ordu erkânı da hazırды. İdam kararını veren harp divanının başkanı ilerleyerek: 'Parayı ben mi aldım?' diye sordu. Arkasından Menzil Müfettiş Muavini, aynı soruyu idam mahkûmuna yöneltti. Mahkûm: 'Hırsız sizler değil; maiyetiniz hep hırsız.' dedi. Başkaca bilgi isteyen olmadı. Cellada işaret ettiler. Adam asıldı. Fakat ip koptu. Mahkûm ayak üzerine düştü. Halk askerce güzel bir selam verdi. Halk arasında ses seda çoğaldı. İkinci bir emirle ip mahkûmun boynuna tekrar takıldı ve asıldı... Bir firarinin asılırken ipi kopmuştu. Israrlı ricalar üzerine Kalem Reisi yetkisini kullanarak hükümlüyü affetti. Fakat hükümlü Doğu'ya gönderilirken Gemerek nahiyesi civarında kafileden ayrıldı ve firar etti. Bir daha da ele geçirilemedi.'⁵⁵²

Millî Mücadele Dönemi'nde de benzer şekilde sert ceza yöntemleri uygulanmaktaydı. Devlet gücüyle donatıldıktan sonra vazifelerini bırakarak firar eden askerlerin meydana getirdiği büyük tehlike için zorunlu önlemler gerekiyordu. Bunun için çok ağır cezaların uygulandığı göze çarpmaktaydı. Cezalar, kimi zaman mahkemeler ve kimi zaman da komutanlar tarafından verilmekteydi.⁵⁵³ Yakalanan firarilerin tek sıra dizilip her on kişiden birinin arkadaşlarının gözü önünde kurşuna dizilmesi gibi hukuk dışı uygulamalara rastlanıyordu.⁵⁵⁴ Hatta 57. Tümen Komutanı Albay Şefik Bey, birlik komutanlarına firarileri mahkemesiz vurma emri vermişti.⁵⁵⁵ 19 Mayıs 1335 tarihinde verilen bu uygulama emri şöyleydi: İzmir ve Aydın'daki birliklerinden memleketlerine gitmek üzere firar eden askerlerin güzergâhları üzerinde bulunan birliklere uğrayarak onları da firara teşvikleri görülmektedir. Bu gibi kimseler, yolları üzerine devriyeler çıkarılarak, mutlaka yakalanıp cezalandırılmak üzere koruma

⁵⁵² Çalika, *Ahmet Rifat Çalika'nın Anıları*, s. 21-22.

⁵⁵³ Aybars, *İstiklâl Mahkemeleri*, s. 34.

⁵⁵⁴ Hulusi Turgut (Der.), *Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları*, İstanbul, 2015, s. 359.

⁵⁵⁵ Kutlu, *Kanun ve Kararnâmeler*, s. 24.

altında Aydın’a sevk edilecektir. “Dur!” emrine uymayanların üzerine tereddütsüz ateş edilecektir.⁵⁵⁶

Bazı zamanlar da casus, propagandacı ve firariler için 1914’te çıkarılmış olan “Esrar-ı Askeriyeyi İfşa ve Casusluk ve Hıyanet-i Harbiye Hakkında Kanun” uygulanmaktaydı.⁵⁵⁷ II. İnönü Savaşı’nda firariler için geleneksel bir ceza usulü uygulanmıştı. Firarilerden savaş sırasında yakalananlar yasalara göre kurşuna dizilmişti.⁵⁵⁸ Bu yöntemin firar konusunda, diğer askerler üzerinde büyük ölçüde caydırıcı bir etkisi olduğu bilinmekteydi.

Firari askerler için uygulanan bu ceza yöntemleri, iç isyanların yaşandığı dönemlerde daha sert şekiller almıştı. Yani ayaklanma bölgelerinde uygulanan ceza biçimleri, çok daha katı metotlar üzerinden yürütülüyordu. Öyle ki bu metotlarda hem anında infaz etmek hem de maddi zarar vermek seçenekleri, atbaşı birlikte uygulanmıştı.

İsyanları bastıran kuvvetler, kendi usullerine göre yargılama yaparak suçluları cezalandırıyorlardı. Kendi kurallarına göre hareket eden Çerkez Ethem, en tehlikeli örneklerden biriydi. Bastırdığı her ayaklanmadan sonra, o bölgede pervasızca insan astırıyor ve terör estiriyordu. Astırdıklarının sayısını, kesin olarak tespit etmek imkânsızdır.⁵⁵⁹ Önemli bir isyan bölgesi olan Konya’daki ayaklanmanın bastırılmasında Albay Refet Bey, büyük görev üstlenmişti. Adı geçen ayaklanmadan sonra 18 Ekim’de Seydişehir’i⁵⁶⁰ alan Refet Bey, burada birçok insanı idam ettirmişti. 23 Ekim 1920’de Çığıl’da⁵⁶¹ isyanın elebaşlarının birçoğunun evleri yakılmıştı.⁵⁶² Yine aynı isyanın bastırılması sırasında rol almış bir başka isim olan Demirci Mehmet Efe, 16 Ekim 1920’de Karaağaç’a⁵⁶³ girmiş ve yolda bazı firari askerleri de yakalamıştı. 16/17 Ekim gecesi çıkarmış olduğu arama kolları ile civardaki 14 köyü basmıştı. Asi elebaşlarından Dinekli Harmancıoğlu Ali ile birkaç arkadaşını, ayrıca 200’den fazla firari askeri ele

⁵⁵⁶ ATASE, İSH, Kutu:433, Gömlek:60, Belge No:60-6; Aker, 57’nci Tümen ve Aydın Millî Mücadelesi, s. 73-74; Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklâl Harbi, II’nci C., Batı Cephesi, I’nci Kısım*, s. 61.

⁵⁵⁷ Aybars, *İstiklâl Mahkemeleri*, s. 35.

⁵⁵⁸ Erikan, *Komutan Atatürk*, s. 570.

⁵⁵⁹ Aybars, *İstiklâl Mahkemeleri*, s. 133.

⁵⁶⁰ Konya’ya bağlı bir ilçe.

⁵⁶¹ Şu an Çiğil ismiyle anılıp Konya’nın Ilgın ilçesine bağlı bir mahalle.

⁵⁶² Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmî Yayınları, *Türk İstiklâl Harbi, VI’ncı C.*, s.192-196; Aybars, *İstiklâl Mahkemeleri*, s. 133.

⁵⁶³ Isparta’ya bağlı Şarkikaraağaç diye anılan ilçe.

geçirmişti. Bu esnada, birçok isyancı öldürüldü. 18 Ekim 1920’de ikinci bir harekât yaptı. Karaağaç’ın diğer köylerine baskın düzenledi. Bu baskında, 118 firari askeri yakalamış ve 7 azılı firari askerin de evlerini yakmıştı.⁵⁶⁴

Konya Ayaklanması; Konya, Isparta ve Antalya gibi illeri de içine alacak şekilde oldukça geniş bir sahayı bünyesine almıştı. Eldeki resmî kayıtlara göre; bu isyanlarda 250 kadar asi, idam edilmişti. Bunlar, mahkeme yoluyla idam edilmiş olanlardır. Çarpışmalardaki kayıplar ile bu olaylar esnasında ölenler, bu rakama dâhil değildir.⁵⁶⁵

3.6. BÜYÜK MİLLET MECLİSİ TARAFINDAN ÇIKARILAN KANUNLAR YOLUYLA ALINAN ÖNLEMLER

Büyük Millet Meclisi, 23 Nisan 1920 tarihinde açıldığında; ülke toprakları, büyük sıkıntılar içerisindeydi. Ülke, yer yer işgal altındaydı. Dahası İngiliz ve Yunan propagandasıyla Anadolu, bir iç savaşa sürüklenmişti. Millî Mücadele Hareketi, bir yandan işgal kuvvetlerine karşı mukavemet ederken diğer yandan da Anadolu’da yer yer yanan isyan ateşlerini söndürmeye çalışmaktaydı.

Anadolu’da, devlet otoritesi kaybolmuştu. Bu durum; haramilere, zorbalara, haydutlara ve mütegalibelere aradıkları fırsatı vermişti. Bunlar; Anadolu topraklarına, ciddi boyutlarda bir iç güvenlik zafiyeti yaşıyorlardı. Bu asi gruplarının içerisinde çok sayıda da firari asker vardı. Yani asayişsizliğin önemli bir parçasını da asker firarileri oluşturuyordu. Bu zor günlerde, ülkeyi kurtarmak insiyatifi ve sorumluluğuyla yola çıkan Meclis; iç güvenlik sorununu çözmek için önemli kanunlar çıkardı. Meclisin asayişi kontrol altına almak için çıkaracağı bu kanunların kapsama alanına, asker firarileri de girecekti. Çünkü o dönemde asayişsizlik ile asker firarisi kavramı, neredeyse eş anlamlı kullanılır olmuştu. Hatta Meclis, firar tehlikesinin ne boyutlara ulaştığını görüp, firar sorununa ayrı bir parantez açarak müstakil bir kanun çıkaracaktı.

3.6.1. Hıyanet-i Vataniye Kanunu’nun Çıkarılması

Devlet, kendi sınırları dışında başka hiçbir kuvvetten emir almayan ve sınırları içindeki tüm güçlere emir verme kudretinde olan siyasi bir teşkilattır. Bu teşkilatın en

⁵⁶⁴ Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmî Yayınları, *Türk İstiklâl Harbi, VI’ncı C.*, s. 199-200.

⁵⁶⁵ Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmî Yayınları, *Türk İstiklâl Harbi, VI’ncı C.*, s. 200.

önemli görevleri, kendisini meydana getiren unsurlardan biri olan vatani, dışarıya karşı müdafaa etmek ve iç güvenliği sağlamaktır. Bunu, sağlıklı ve devamlı biçimde yapabilmesi için “bağımsızlık,” “egemenlik” ile “millî birlik” kavramlarından oluşan üçlü bir sacayağının üzerinde oturtması zaruridir. Hangi siyasi sistemde ve hangi yönetimde olursa olsun, iç güvenliği temin edemeyen siyasi teşkilatlara, devlet tanımı yapılamaz.⁵⁶⁶

Mondros Mütarekesi’nin imzalanmasıyla Osmanlı Devleti’nin yıkıldığını kabul eden anlayış, bu gerekçelere dayanıp böyle bir neticeye ulaşmaktaydı. Gerçekten de Mondros Mütarekesi ile yukarıda değinilen sacayağının Osmanlı Devleti’nin altından çekildiğini tespit etmek mümkündür. Nitekim az bir zaman sonra ülkede; kanunsuzluğun, her çeşit asayişsizliğin kol gezdiği ve bu nedenle Osmanlı Devleti’nin var olmasını gerektiren işlevleri yerine getiremediği görülecekti. Gerçek bir devlet kurma hareketi sayılan Millî Mücadele Dönemi’ndeki teşkilatlanma gayretleri, Büyük Millet Meclisinin açıldığı 23 Nisan 1920 tarihinde, devletin çatısının çakılmasıyla tamamlandı.⁵⁶⁷

Meclis; açılıp Millî Mücadele Hareketi ülkenin kaderine el koyduğu gün, Türk toprakları iki cepheli bir saldırı altındaydı. Bu cephenin bir tarafında 200.000⁵⁶⁸ kişilik İtilaf kuvvetleri vardı. Diğer tarafında ise saray ile çevresinin hizmetinde bulunan devletin kimi üst yöneticilerinin, din adamlarının, nüfuzlu ailelerin ve bunların peşinde sürüklenen bilinçsiz vatandaş kitlesinin meydana getirdiği bir güruh yer almaktaydı.⁵⁶⁹

⁵⁶⁶ Kutlu, *Kanun ve Kararnâmeler*, s. 1.

⁵⁶⁷ Kutlu, *Kanun ve Kararnâmeler*, s. 1.

⁵⁶⁸ 23 Nisan 1920’de Büyük Millet Meclisi açıldığı gün, Türk topraklarında 200.000 kişilik bir işgal kuvveti vardı. Bunların 38.000’i İngiliz, 59.000’i Fransız, 17.900’ü İtalyan ve 90.000’i de Yunan askeriydi. Türk ordusu; bu rakama, ancak iki yılı aşkın bir süre sonra, yani Ağustos 1922’de ulaşabilecekti (Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü, C.III, (Açıklamalı Kronoloji), TBMM’den Sakarya Savaşı’na (23 Nisan 1920-22 Ağustos 1921)*, Ankara, 1995, s. 3). Bundan başka Güney Bölgesi’nde Fransız işgaline destek veren 10.000 kadar silahlandırılmış Ermeni ve Karadeniz Bölgesi’nde silahlanmış 20-30.000 Pontusçu Rum tehdidi de mevcuttu (Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklâl Harbi, II’nci C., Batı Cephesi, 2’nci Kısım*, s. 225). Buna karşılık aynı tarihlerde en iyimser hesaplara göre; Büyük Millet Meclisinin kontrol altına alabildiği dağınık, bir kısmı geri hizmetlerde, çoğu boşalmış kadrolu ve toplam 30.000 kişiyi pek aşmayan bir düzenli ordu gücü ile yine 10-15.000 civarında bir Kuva-yı Milliye kuvvetine dayandığı düşünülmektedir. Yani toplamda, Büyük Millet Meclisine bağlı 40-45.000 kişilik bir gücün varlığına hükmedilebilir. Ancak bunları tamamen el altında, kullanılmaya hazır ve kayıtsız şartsız merkezin komutasına bağlı, her zaman istifade edilebilir kuvvetler olarak saymamak daha doğru olur (Aydemir, *Tek Adam, C.2*, s. 435-437; Müderrisoğlu, *Kurtuluş Savaşının Malî Kaynakları*, s. 284).

⁵⁶⁹ Güneş, “Seyyar Jandarma Müfrezelerinin Kurulması”, s. 207-208.

Ülkenin içinde bulunduğu durum hakkında Mustafa Kemal Paşa'nın Meclisteki tespitleri şöyleydi: *“Efendiler, muhafaza-i mevcudiyet için âtimizi, istiklâlimizi temin için mevcut olan düşmanları görüyoruz ve bu düşmanların emellerini yakından biliyoruz ve düşmanların bu emellerini istihsal için tatbik edecekleri kuvvetlere de vakıfız. Fakat düşmanlarımız kendi ihtirasatını bizim imhamızla temin etmek için malik oldukları kuvvetlerden hiçbirini istimal etmiyorlar. Bilakis vasılı gâyat olabilmeleri için kuvvetli keşfettikleri vasıta yine bizi birbirimize çarptırmaktan ibaret olmuştur. Maatteessüf İstanbul muhitinde düşmanlarımıza, düşmanlarımızdan daha çok hizmet edenler, makasidini teshil edenler bulunuyor. İşte asıl onların yardımı ile maatteessüf vatanımızın bazı noktalarında milletin vahdetini, tesanüdünü harice karşı gayri vaki gösterecek ve memleketimizin içerisine asayişsizliğe delalet edecek ahvâl vardır.”*⁵⁷⁰

Bahsedilen bu gerçeklik; dikkate alındığında, Meclisin iç ve dış güçlere karşı varlığını ispat edebilmesi; işgal kuvvetlerine karşı savaşabilmek için düzenli bir ordu kurması ile içte oluşan ihanet cephesini ortadan kaldırmasına bağlıydı. Kısaca Meclis, kanun hâkimiyeti vasıtasıyla kendi otoritesini kurmak mecburiyetindeydi. Dış tehdide karşı savaşması hayatiydi. En az dış tehdit kadar iç güvenlik meselesi adı verilen iç tehdidin; yani devletin varlığını ve geleceğini tehlikeye sokan ihanet, soygun, saldırı, isyan, askerden kaçma gibi unsurların da bertaraf edilmesi o derece zorunluydu.⁵⁷¹

Milletin varlığını toptan tehlikeye düşüren, güvenliğini ve geleceğini sekteye uğratan savaş, ayaklanma, ekonomik buhran gibi olağanüstü hâllerde; yürütme organına normal durumlarda rastlanmayan geniş yetkiler verilir. Kişisel hak ve hürriyetlerin toplumun yararı için kısıtlanması zorunluluk arz eder. Bu gibi hâllerde, mahkemeler de yürütme organının yetkilerine mutabık şekilde çalışırlar.⁵⁷²

Millî Mücadele Dönemi'nde de ancak bu önlemler alındıktan sonra milleti cephelerde uzun müddet tutabilmek ve Millî Mücadele'yi zafere ulaştırmak imkânı doğabilirdi. Özetle dış cephede başarılı olabilmenin ön şartı, iç cephede başarıyı yakalamaktı. Bu gerçekle hareket eden Birinci Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisinin memlekette iç güvenliğin tesisi maksadıyla ele aldığı ilk kanuni düzenleme “Hıyanet-i Vataniye Kanunu”dur. Bu konuda, iki maddelik bir kanun teklifi hazırlayan Karahisar-ı

⁵⁷⁰ TBMM GCZ, 1. Devre, 1. İçtima, C.1, s. 7.

⁵⁷¹ Kutlu, *Kanun ve Kararnâmeler*, s. 1-2.

⁵⁷² Aybars, *İstiklâl Mahkemeleri*, s. 36.

Sahip Milletvekili Mehmet Şükrü Bey; Meclis'in otoritesine ve kararlarına itaat etmeyenlerin vatan haini olduğu tezine dayanan söz konusu bu teklifi,⁵⁷³ 25 Nisan 1920'de Meclis Başkanlığına sunmuştur.⁵⁷⁴

Mehmet Şükrü Bey, bilerek ya da bilmeyerek bozgunculuk yapanların olduğunu ve bunu bilinçli şekilde işleyen herkesin vatan haini sayılarak bu gibilerin Kanun-u Mahsusa'ya göre idam edilmelerini istiyordu. Mehmet Şükrü Bey'e göre; bu gibi suçlulara sert davranılmazsa ya da yürürlükteki kanunlarla cezalandırılmak istenirse davadan sonuç alınması uzuyordu. Bu sebeple cezanın ibret yönü ve etkisi kalmıyordu.⁵⁷⁵

Mehmet Şükrü Bey'in bu görüşlerine karşılık Meclis içindeki bir grup milletvekili, bu mahiyetteki bir kanunun çıkmasına karşıydı. I. Dünya Savaşı sırasında çıkarılan kanunlarla idare edilmesini isteyenlerin karşı çıkmalarda büyük etkisi olmaktaydı. Bu durum, hâlâ Osmanlı düşüncesinin yaşadığını gösteriyordu. Derken 24 Nisan 1920'de Yabanabad Kaymakamlığından gelen Koç Bey ismindeki birinin padişah adına halkı ayaklandırdığını bildiren telgraf ve Mustafa Kemal Paşa'nın buna yazmış olduğu cevap,⁵⁷⁶ 25 Nisan tarihinde Mecliste okundu.⁵⁷⁷ Bu davranışın aynı gün Layiha

⁵⁷³ “Büyük Millet Meclisinin maksad-ı teşekkülü mahum olduğundan istihdaf eylediği gaye-i muallayı tekrara lüzum yoktur, ancak gaye-i matlubeye vusul için Büyük Millet Meclisinin ittihaz eyleyeceği mukarrerata bütün efrad-ı Osmaniye'nin mutavaat eylemesi lazımdır. Bu ecilden Meclis-i Milli'nin mukarreratı aleyhinde bulunanlar veya mutavaat eylemeyenler ancak hain-i vatan olabilirler ve bu gibilerin de hıyanet-i vataniye ile ittiham edilmeleri lazım gelir.

BİRİNCİ MADDE- Halifemiz ve Padişahımız Efendimiz Hazretleriyle Memalik-i Osmaniye'yi yed-i ecanibden tahlis maksadına matuf bulunan Millet Meclisi mukarreratına itaat eylemeyenler ihanet-i vataniye ile ittiham olunurlar.

İKİNCİ MADDE- Hıyanet-i Vataniye hakkındaki kanun-ı mahsus bu gibiler hakkında tatbik olunur” (İstiklâl Mahkemeleri, C.1, TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2015, s. 44).

⁵⁷⁴ Kutlu, *Kanun ve Kararnâmeler*, s. 13, 26.

⁵⁷⁵ *İstiklâl Mahkemeleri, C.1*, TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları, s. 45.

⁵⁷⁶ “Yabanabad Kaymakamlığına

Koç Bey'in ahalîye vaki olan tebligatı İngilizlerin âmalini tervic eden bedhahanın ve millet hainlerinin eser-i tertibidir. Halife-i Zışanımız Efendimiz Hazretleri İstanbul'da İngilizlerin taht-ı tazyik ve esaretinde kalmıştır. Bütün gayemiz Halifemizi tahlis etmek ve milletimizin istiklâlini, hayatını muhafaza etmektir. İngilizlerin ahalimizi bu gibi vesaitle iğfal ederek ehl-i İslâm'ı birbirine kırdırmak ve ondan sonra memleketimizi istedikleri gibi taht-ı esarete almak istiyorlar. Bu hakayığı ahalîye ilan ediniz. Ahaliden şüphesi olanlar İngiliz hadimi insanlara değil, Millet Meclisine müracaat etsinler. Buna rağmen müfsitlerin ve İngiliz taraftarlarının iğvaatına kapılır, kıyam ve içtima ederlerse Büyük Millet Meclisi, bunların kemal-i şiddetle tenkiline karar vermiş ve kuva-yı tenkiliye ihzar edilmiştir. Dökülecek kanların bütün vebali de müfsitlere ve onlara uyanlara ait olacaktır. Şayet Yabanabad'ı terke mecbur olursanız bize emin vasıta ile haber gönderiniz, şimdi yapacağınız icraat netayicinden de hemen malumat veriniz” (İstiklâl Mahkemeleri, C.1, TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları, s. 45-46).

⁵⁷⁷ Aybars, *İstiklâl Mahkemeleri*, s. 37.

Encümenine gönderilen kanun teklifinin kabulünde çok etkisi olacaktı.⁵⁷⁸ 26 Nisan günü Layiha Encümeninden gelen kanun teklifinde suçluların “Ceza Kanunu”nun 56. maddesi⁵⁷⁹ gereğince cezalandırılması uygun görülmüştü.⁵⁸⁰

Sinop Milletvekili Hakkı Hami Bey, bu Ceza Kanunu’na eleştirilerde bulunmuştur. Bu kanunun milletin ruhundan ve ihtiyacından doğmadığını vurguladı. Fransa’dan veya başka bir ülkeden alınmış olduğu için bu kanunla Meclisin ihtiyacına cevap verilemeyeceğini söyledi. Kanun’un herkes tarafından kolayca anlaşılacak bir biçimde yazılması talebinde bulundu.⁵⁸¹ Yine yapılan konuşmalardan “Ceza Kanunu” bir Osmanlı kanunu olduğu için Damat Ferit Paşa aleyhinde davrananların da vatan haini sayılabileceği anlamı çıkmaktaydı. Büyük Millet Meclisinin yeni ve bağımsız bir Meclis olduğu vurgulandıktan sonra, tespit edilen suçların bu görüş ile yine Meclis’in kendi çıkaracağı kanunlara göre cezalandırılması isteniyordu. Bu kanunların yürütülmesi amacıyla yeni mahkemeler kurulması öne sürüldü.⁵⁸²

Uzun tartışmaların ardından kanunun şeklini tespit eden sekiz önerge verildi. Bunların içinde en dikkat çeken Refik Şevket Bey’in “*Kanun’un adının Hıyanet-i Vataniye olması, suç belirlenmediği için bu hususun da kanuna eklenmesi ve isyanı kışkırtanların da hain kabul edilmesi*”ne yönelik önergesi⁵⁸³ olmuştur.⁵⁸⁴

Önergelerden sonra devam eden müzakereler; ortaya koymuştur ki Meclis içinde bir grup milletvekili, çekingencilik ve kararsızlık gösterip kanunun kabulüne karşı

⁵⁷⁸ Kutlu, *Kanun ve Kararnâmeler*, s. 27-28.

⁵⁷⁹ Madde 56-“*Her kim Memalik-i Mahrusa ahalisini yekdiğeri aleyhinde silahlandırarak mukateleye tahrik ve iğrâya veyahut bazı mahallerde gasp ve garet ve tahrib-i memleket ve katl-i nüfus ef’alini ika’a mütecasir olup da kaziye-i fesat tamamıyla fiile çıkar veyahut madde-i fesadın icrasına başlanmış olursa ol kimse kezalet idam olunur*” (*İstiklâl Mahkemeleri, C.1, TBMM Kütüphanesi ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları*, s. 49).

⁵⁸⁰ Aybars, *İstiklâl Mahkemeleri*, s. 37.

⁵⁸¹ TBMM ZC, 1. Devre, 1. İçtima Senesi, C.1, Ankara, 1959, s. 79.

⁵⁸² Aybars, *İstiklâl Mahkemeleri*, s. 37; Kutlu, *Kanun ve Kararnâmeler*, s. 29.

⁵⁸³ “*Büyük Millet Meclisi Riyaset-i Celilesine*

Hıyanet-i Vataniye Kanunu’nun birinci maddesinin şu suretle tadilini teklif ederim:

1. *Kanunlar isimsiz olamayacağı için işbu kanunun ismine hıyanet-i vataniye tesmiye olunması.*

2. *İşbu maddede (hain-i vatan) tarif olunup nevi cürüm tarif olunmamıştır. Onun için fıkranın (..... İfsadatta bulunmaya hıyanet-i vataniye tesmiye olunur) şeklinde tadil edilmesi.*

3. *İşyan tabiri fiilî olmak üzere telakki olunduğu ve bahusus mevaddı sâbıkada kavli ve fiilî tabirleri mevcut olduğu için maddede muharrer (isyan-ı mutazammin) tâbirinin ilgası.*

Hususât-ı mezkûrenin nazar-ı müzakere ve mütalaaya alınmasını arz ve teklif ederim.”

27 Nisan 1336

Saruhan

Refik Şevket (TBMM ZC, 1. Devre, 1. İçtima Senesi, C.1, s. 102).

⁵⁸⁴ Kutlu, *Kanun ve Kararnâmeler*, s. 29.

çıkmaktaydı. Onlara göre; Osmanlı Ceza Kanunu ile bu gibi suçların üzerine gidilmesi mümkündü. Bu yüzden yeni bir kanuna ihtiyaç yoktu. Esasında bu durum, ihtilâlcı bir ruhla kurulan Meclisi ve yeni devlet gerçeğini tam olarak anlayamamaktan kaynaklanıyordu. Ancak bu görüşün kısa bir süre de olsa etki gösterip kanunun çıkmasını geciktirdiğini söylemek mümkündür.⁵⁸⁵

28 Nisan'da yapılan müzakerelerde en önemli mesele, Kanun'un hangi mahkemelerce yürütüleceği konusuydu. Kanun teklifindeki amaçlardan biri, davaların hızlı sonuçlandırılması ile verilecek olan hükümlerin ibret unsuru taşımasıydı. Bu nedenle normal hukuk mahkemelerinin söz konusu amacı sağlayamayacağı öne sürüldü. Bu arada Kastamonu Milletvekili Abdulkadir Kemali Bey, çok aşırı bir teklifte bulundu.⁵⁸⁶ Ona göre; eğer Büyük Millet Meclisi ihtilâlcı bir karakter yüklenecekse kanunlarla uğraşmaya gerek yoktur. Sehpalar kurulur ve sıkıyönetim ilan edilir. Bazı şahıslara yetki verilir. Köprülü Mehmet Paşa'nın binlerce insanın kellesini kopartıp memleketi düzelttiği gibi ülke kurtulmuş olur.⁵⁸⁷ Abdulkadir Kemali Bey, bu yöntemlerle memleketin kurtulacağını savunuyordu.

Kanun'un yürütülmesini, bidayet mahkemeleri ile divan-ı harplere bırakılmasını talep eden Muhittin Baha Bey'e karşılık; Mehmet Şükrü Bey, bunun imkânsız olduğunu savundu. Neticede bidayet ve liva mahkemelerince, hatta gerekli görülen bölgelerde sıkıyönetim ilan edilip divan-ı harpler tarafından Kanun'un uygulanmasının yapılabileceği düşüncesi benimsendi.⁵⁸⁸ Diğer bir problem de yargılamanın mahkemenin bulunduğu yerde mi, yoksa suçun işlendiği mahalde mi yapılacağıydı? Sanığın ve tanıkların mahkemenin bulunduğu mahale getirilmesi, maddi güçlükler çıkaracağından yargılama işleminin suçun işlendiği yerde yapılması daha uygun bulundu.⁵⁸⁹

Karahisar-ı Sahip Milletvekili Mehmet Şükrü Bey'e ait olan Hıyanet-i Vataniye kanun teklifi, 29 Nisan 1920'de en baştan itibaren madde madde yeniden okunup gerekli ek ve düzeltmelerle 14 madde hâlinde kabul edildi. Bu şekilde, ihtilâl şartlarıyla

⁵⁸⁵ Kutlu, *Kanun ve Kararnâmeler*, s. 30.

⁵⁸⁶ Aybars, *İstiklâl Mahkemeleri*, s. 38; Kutlu, *Kanun ve Kararnâmeler*, s. 30.

⁵⁸⁷ TBMM ZC, 1. Devre, 1. İçtima Senesi, C.1, s. 120.

⁵⁸⁸ Kutlu, *Kanun ve Kararnâmeler*, s. 30.

⁵⁸⁹ Aybars, *İstiklâl Mahkemeleri*, s. 38.

teşekkül eden Büyük Millet Meclisi; iç güvenlik sorununu köklü bir surette çözmeyi düşündüğü ilk olağanüstü kanununu çıkarmış oldu.⁵⁹⁰

Hıyanet-i Vataniye Kanunu⁵⁹¹

(29 Nisan 1336/1920)

Kanun No:2

Kanunun Metni

“Madde 1- Makam-ı Muallayı Hilafet ve Saltanatı ve Memalik-i Mahrusa-i Şahaneyi yedi ecanipten tahlis ve taarruzatı defî maksadına matuf olarak teşekkül eden Büyük Millet Meclisinin meşruiyetine isyanı mutazammın kavlen veya fiilen veya tahriren muhalefet veya ifsadatta bulunan kesân, hain-i vatan addolunur.

Madde 2- Bilfiil hıyanet-i vataniyede bulunanlar salben idam olunur. Fer'an zimethal olanlar ile müteşebbisleri kanun-u cezanın kırk beşinci ve kırk altıncı maddesi mucibince tecziye edilirler.

Madde 3- Va'az ve hitabet suretiyle alenen veya ezmine-i muhtelifede eşhas-ı muhtelifeyi sırran veya kavlen hıyanet-i vataniye cürmüne tahrik ve teşvik edenlerle işbu tahrik ve teşviki suver ve vesaiti muhtelif ile tahriren ve tersimen irtikâp eyleyenler muvakkat küreğe konulurlar. Tahrikât ve teşvikat sebebiyle madde-i fesat meydana çıkarsa muharrik ve müşevvikler idam olunurlar.

Madde 4- Hıyanet-i vataniye maznunlarının mercii muhakemesi ikaâ cürüm edilen mahaldeki bidayet ceza mahkemesidir. Ahvâl-i müstacele ve fevkaladede maznunun derdest edildiği mahal mahkemesi de icrayı muhakeme ve itayı karara salahiyettardır.

Madde 5- Hıyanet-i vataniye maznunlarının muhakemesi bidayet ceza mahkemelerinden verilecek gayri muvakkat tevkif müzekkeresi üzerine her hâlde mevkûfen icra edilir.

Madde 6- Zabıta-i adliye memurlarının tanzim edecekleri tahkikat-ı iptidaiye evrak-ı daire-i istintaka tevdi olunmaksızın mahallin en büyük mülkiye memuruna ita

⁵⁹⁰ Kutlu, *Kanun ve Kararnâmeler*, s. 31.

⁵⁹¹ Düstur, Üçüncü Tertip, C.1, Ankara, 1953, s. 4-6; Türkiye Büyük Millet Meclisi Kavanin Mecmuası, C.1, Ankara, 1943, s. 2-3.

olunur ve onun tarafından dahi müddeiumumiler vasıtasıyla yirmi dört saat zarfında mahkemeye verilir.

Madde 7- Hıyanet-i vataniye maznunlarına ait muhakemat, bir sebep-i mucbir olmadıkça azami yirmi günde hükme raptolunacaktır. Bu müddeti bila sebep-i mucbir tecavüz ettiren mahallin zabıtası ile mahkeme heyeti kanun-u cezanın yüz ikinci maddesi zeyli mucibince cürmünün derecesine göre tecziye edilmek üzere mafevki mahkemesince muhakemesi bilicra azami yirmi gün zarfında hükme raptedilecektir.

Madde 8- İşbu kanuna tevfiikan mehakimden sâdır olacak mukerrerat kati olup Büyük Millet Meclisince badettasdik mahallerinde infaz olunur. Tasdik edilmediği takdirde Meclisce ittihaz edilecek karara tevfik-i muamele olunur.

Madde 9- İşbu ceraimin emr-i muhakemesi için mahkemelerce istenilen şahsa celp ve davete hacet kalmaksızın bila hüküm ihzar müzekkeresi tastir kılınır.

Madde 10- İsyana iştirak etmeyen eşhas hakkında ligarazin isnadatta bulunanlar isnat ettikleri cürmün cezasıyla mücazat olunurlar.

Madde 11- Haklarında gıyaben hüküm sâdır olan eşhas derdestlerinde işbu kanuna tevfiikan yeniden ve vicahen muhakemeleri icra olunur.

Madde 12- İşbu kanun her mahallin idare amiri tarafından nahiye ve kaza, liva ve vilayet merkezlerine ve köy heyet-i ihtiyariyeleri müctemian celp edilerek ifham ve suret-i tebliği mutazammın heyet-i mezkûre azalarının imzalarını havi zabıt varakaları tutularak idare meclislerince hıfzedilmekle beraber kavaninin neşir ve ilanı hakkındaki kanuna tevfiikan ayrıca neşir muamelesi dahi yapılacaktır.

Madde 13- İşbu kanunun icra-yı ahkâmına Büyük Millet Meclisi memurdur.

Madde 14- İşbu kanun her mahalde tarihi tebliğ ve ilanından kırk sekiz saat sonra mer'i olacaktır."

Hıyanet-i Vataniye Kanunu ile Meclis, kendisine karşı isyan hâlinde bulunanların tenkilini hedeflemiştir. Zaten bu Kanun, Meclisin otoritesini kabul ettirme çabasının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.⁵⁹² Olağanüstü durumların icaplarına göre çıkarılmaya çalışılan bu Kanun, ülkede birliğin sağlanmasında önemli bir rol oynadı.

⁵⁹² Akın, TBMM Devleti, s. 160.

Kanun'un kabulü sayesinde Meclis, meşruluğunu tanımlayıp milletin âli menfaatlerine kastedenleri⁵⁹³ mahkemeler vasıtasıyla cezalandırma yöntemini belirledi. Ankara'da kurulan Büyük Millet Meclisi, meşruiyetini düşman elinde esir bulunan Hilafet ve Saltanatı kurtarmak maksadına dayandırarak bu Kanun'la yaptırım altına almış oldu. Şayet böyle bir kanun çıkmamış olsaydı; ayaklanma ve hizipleşmenin hangi boyutlara varacağı kestirilemeyecekti.⁵⁹⁴

Bu Kanun; her ne kadar "İhtilâl Meclisi"nin çıkarmış olduğu bir kanunsa da bazı maddeleri, normal zamanlara göre düşünülmüştü. Usul yönünden de zaman kaybına sebep olacak hükümler bulunmaktaydı. Bu sebeplerden dolayı ihtilâl ortamının şartlarını karşılayamazdı.⁵⁹⁵ Hâl böyle olunca Hıyanet-i Vataniye Kanunu ile iç güvenliğin istenilen düzeyde sağlanmasında, önemli bir mesafe alındığı söylenemezdi. Bunun başlıca nedeni, Kanun'u uygulayacak olan mahkemelerin yapısından kaynaklı bir durumdu. Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nun yürürlüğe konduğu tarihlerde sivil mahkemeler ve divan-ı harpler olmak üzere yalnız iki yargı organı vardı.⁵⁹⁶

Her iki kuruluş da ihtilâl ve savaş dönemlerinin olağanüstü şartlarına uymayan usullerle çalışıyordu. Bu durum, daha sonra İstiklâl Mahkemelerinin kuruluşunda en öne çıkan gerekçe olacaktı. Davaları az zamanda sonuca bağlayacak ve içinde bulunulan şartların gereklerini yerine getirebilecek bir mekanizmanın yokluğu hissedilecekti. Olayların gelişmesi, tehlikenin artması, normal mahkemelerin çalışmalarından istenilen sonucun elde edilememesi sebebiyle böyle bir organa duyulan ihtiyaç; kaçınılmaz şekilde kendini gösterecekti.⁵⁹⁷

Öte yandan ağır işledikleri, kanunları bilmedikleri gibi hususlar da sivil mahkemeler ile divan-ı harplerin aldıkları diğer eleştirilerdendi.⁵⁹⁸ Hıyanet-i Vataniye Kanunu ile beklenen sonucun elde edilememesinin başka bir sebebi daha vardı. O da

⁵⁹³ 13 Mayıs 1920 tarihinde İzmit Milletvekili Hamdi Bey ve on beş arkadaşı, Meclis'e bir önerge verdiler. Damat Ferit Paşa Kabinesi ile kendilerine hizmet edenlerin Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nun birinci ve ikinci maddelerine göre gıyaben yargılanmaları teklif edildi. Refik Şevket Bey, suçlunun yakalandığı yerde ya da suçun işlendiği mahalde yargılanması gerektiğini belirterek Ferit Paşa'nın yargılanamayacağını söyledi. Ferit Paşa'nın suçunun sadece İstanbul'a değil, tüm vatana ait olduğu gerekçesiyle maddeten olmamakla beraber; manen büyük tesir yapacağı düşünüldü. Ferit Paşa'nın 17 Mayıs'ta vatandaşlıktan çıkarılmasına ve 20 Mayıs tarihinde de vatan haini olduğuna karar verildi (Aybars, *İstiklâl Mahkemeleri*, s. 42).

⁵⁹⁴ Aybars, *İstiklâl Mahkemeleri*, s. 40.

⁵⁹⁵ Aybars, *İstiklâl Mahkemeleri*, s. 41.

⁵⁹⁶ Kutlu, *Kanun ve Kararnâmeler*, s. 91-92.

⁵⁹⁷ Aybars, *İstiklâl Mahkemeleri*, s. 41.

⁵⁹⁸ Turgut (Der.), *Kılıç Ali'nin Anıları*, s. 362.

Kanun'un değişik yerlerde farklı tarihlerde yürürlüğe girmesiydi. Gerçi merkezî bir sistemle yürürlüğe girmiş olsa bile pek bir şey değişmezdi. Çünkü ulaşım ve yayın şartları düzgün işlemediğinden bazı bölgelerde halkın kanun hakkında bilgisi varken; diğer bölgelerde olmayacaktı.⁵⁹⁹

Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi İsmet Bey, Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nun yürürlüğe konulmasından sonra bir emir yayımladı. Bu emirde; iç isyanlarda halkı aldatanlar ya da ihanet eden subay ve memurlar ile eli kana bulanmış olanların asla affedilmeyeceklerini bildiriyordu. Yine aynı emirde; Kuva-yı Tedibiye'nin görevinin asi kuvvetleri dağıtarak asayişini temin etmek, bozguncu kuruluşları ortadan kaldırmak ve isyan kışkırtıcılarını cezalandırmak olduğunu söyledi. Suçluların cezalarının belirlenmesi, mahkemelere ait olmakla beraber; Erkân-ı Harbiye-i Umumiye'ye bağlı şekilde Kuva-yı Tedibiye'ye de uygulanması, içinde bulunan olağanüstü tehlike ve imkânsızlıklar göz önüne alınarak uygun görüldü.⁶⁰⁰ Yine 25 Haziran 1920'de mahallî güvenliğin sağlanması için 1310-1315 (1894-1899) doğumluların silah altına alınması kararlaştırıldı.⁶⁰¹ Bunun yanında, 26 Haziran 1920 tarihinde de Sıkıyönetim Harp Divanları kuruldu.⁶⁰²

Sözü edilen gelişmelerin yaşandığı bu arada, Hıyanet-i Vataniye ile Hıyanet-i Harbiye kanunlarında bulunan suçların çoğunun birbirine benzemesi, çelişkiler doğuruyordu. İcra Vekilleri Heyeti, bu çelişkileri ortadan kaldırmak için 20 Temmuz 1920'de bir kararnâme yayımlayıp⁶⁰³ Hıyanet-i Vataniye Kanunu'na öncelik tanımıştı.⁶⁰⁴

İsyan olaylarında, uzun çatışmalardan sonra duruma hâkim olan Kuva-yı Milliye, kendi insiyatifi doğrultusunda keyfi yargılamalar yapmaktaydı. Düzce, Zile ve Yozgat gibi isyanlar sırasında, bu tür uygulamalar; yaygın biçimde görülmüştü.⁶⁰⁵ Gerek iç isyanların bastırılmasında Kuva-yı Tedibiye'nin keyfi yargılamalarından ve

⁵⁹⁹ Kutlu, *Kanun ve Kararnâmeler*, s. 92.

⁶⁰⁰ Aybars, *İstiklâl Mahkemeleri*, s. 41-42.

⁶⁰¹ Bkz. 25 Haziran 1336(1920) Tarih ve 36 Numaralı "Mahallî Asayişini Temin İçin 310'dan 315 Tevellütüye Kadar Olan Efradın Silah Altına Alınması Hakkında Kararnâme", Düstur, Üçüncü Tertip, C.1, s. 20.

⁶⁰² Kutlu, *Kanun ve Kararnâmeler*, s. 93.

⁶⁰³ Bkz. 20 Temmuz 1336(1920) Tarih ve 81 Numaralı "Hıyanet-i Vataniye ve Harbiye Kanunlarında Munderiç Suçların Birbirine Müşabeheti Dolayısıyla Hasıl Olan Tereddütün İzalesi İçin Tamamen Tebliğ Olunan Kararnâme", Düstur, Üçüncü Tertip, C.1, s. 24-25.

⁶⁰⁴ Kutlu, *Kanun ve Kararnâmeler*, s. 94.

⁶⁰⁵ Ergil, *Milli Mücadele'nin Sosyal Tarihi*, s. 212.

gerekse bidayet mahkemelerinden beklenildiği gibi bir sonuç alınamıyordu. Mahkemeler; Hıyanet-i Vataniye Kanunu'na göre verdikleri kararları, Meclise ulaştırıyordu. Büyük Millet Meclisi de konuyu Adliye Encümenine havale edip, Encümenden gelen mütalaaya dayanarak kararını veriyordu. Bu işlemler, zaman kaybına neden olduğu için davalar birikiyor; cezadan, ibret olması bakımından istenen sonuç alınamıyordu. Suçluların özellikle divan-ı harpler tarafından cezalandırılması, askerî otorite düşüncesini doğuruyordu. Büyük Millet Meclisi, Anadolu İhtilâli'nin bir eseri idi ve halkın meşru temsilcilerince kurulmuştu. Bu nedenle cezaların Meclis otoritesine bağlı kuruluşlar tarafından verilmesi şarttı. Bu düşüncelerin neticesi olarak divan-ı harplerin bir kısmı kaldırıldı.⁶⁰⁶

3.6.2. Piyyade, Süvari Sınıfından Mürrekkep Olmak Üzere Jandarma Müfrezeleri Teşkilî Hakkında Kanun (7 Haziran 1920)

İç güvenlik açısından ülkenin en karışık yöresini teşkil eden Sivas ve dolaylarında 500'ü aşkın soyguncu, mevcudiyetini korumaktaydı. Eldeki jandarma ile bölgenin iç güvenliğinin temini, imkânsız görülüyordu. Kaldı ki Rumların Pontus-Rum Devleti kurmak maksadıyla başlattığı eylemler, giderek yoğunluk kazanıyordu. Bunlar, siviller bir yana; askerleri de öldürmekten çekinmiyorlardı. Ege ve Güney bölgelerinde de benzer olumsuzluklar hâkimdi. Eşkıyalık olayları sık sık rastlanan bir gerçektir.⁶⁰⁷

İfade edilen ortam içerisinde, hiçbir yerde düzen kalmamıştı. Savaş içinde türeyen eşkıya her tarafa artmış; soygunlar, baskınlar, adam öldürmeler sıradan olaylar hâlini almıştı.⁶⁰⁸ İşte bu atmosferde Karadeniz Bölgesi'ndeki “*asayiş-i dâhilinin iade ve istikrarı ve bu asayişsizliğin esbab-ı hudusunun tesbiti...*” vazifesiyle Mustafa Kemal Paşa, IX. Ordu Kıtâatı Müfettişi olarak Anadolu'ya gönderilmişti. Mustafa Kemal Paşa, Anadolu'ya geçer geçmez iç güvenlik sorununa büyük bir önem vermişti. 7 Temmuz 1919 tarihinde 'Erzurum Vilayeti'ne III. Ordu Müfettişi sıfatıyla göndermiş olduğu bir yazıda: “*Asayiş ve Müdafaa-i memleketin layıkıyla temin ve masuniyeti için kolordu komutanları kendi muntakalarından suret-i katiyede mesuldürler. Vilayet-i Âliye ile Elviye-i Müstakile Mutasarrıfları makam-ı müfettişiye vermekte oldukları asayiş*

⁶⁰⁶ Aybars, *İstiklâl Mahkemeleri*, s. 43; Kutlu, *Kanun ve Kararnâmeler*, s. 93-94.

⁶⁰⁷ Güneş, “Seyyar Jandarma Müfrezelerinin Kurulması”, s. 205.

⁶⁰⁸ Selek, *Anadolu İhtilâli, C.1*, s. 195.

raporlarını, badema doğrudan doğruya mintikalarında bulunan kolordu kumandanlarına verecekler; kolordu kumandanları da tevhidden müfettişlik makamına bildireceklerdir. Vilayet-i Kiram ve Elviye-i Müstakile mutasarrıflıklarınca müfettişlikçe de ıttılaina lüzum-u acil gösterilen ahvâl ve vakayide kolordu kumandanlarına bildirilmekle beraber bir suretini müfettişliğe de iş'ar buyuracaklardır."⁶⁰⁹ diyordu. Bu durum; 3., 12., 13., 15., 20. kolordu kumandanlıklarına, Sivas, Erzurum, Van, Bitlis, Trabzon vilayetleri ile Canik ve Erzincan mutasarrıflıklarına da iletilmişti.⁶¹⁰

İstanbul'un işgali üzerine ortaya çıkan otorite boşluğundan yararlanıp iç güvenliği bozmaya kalkışanların olabileceğini düşünen Mustafa Kemal Paşa, bu konuda da bazı adımlar atmıştı. Mustafa Kemal Paşa, 16 Mart 1920'de ülke menfaatlerine karşı olumsuz faaliyetlerde bulunanlar ile ülkenin huzur ve iç güvenliğini ihlal edenlerin "din, milliyet mensubiyetine" bakılmaksızın cezalandırılmasını istedi.⁶¹¹ 21 Nisan 1920'de Feke Kaymakamı Şerafettin Bey'e, Millî Harekâtı fırsat sayarak, çapulculuğa kalkışanlara karşı Kuva-yi Milliye komutanlarıyla iletişim kurup en şiddetli cezaların verilmesini bildirdi.⁶¹²

Büyük Millet Meclisinin açılıp İcra Vekilleri Heyeti kuruluncaya kadar Hükûmet görevi yapan Heyet-i Temsiliyenin tüm gayretlerine rağmen Anadolu'daki iç güvenlik, yeterince sağlanamamıştı.⁶¹³ Bu problemin bilincinde olan Büyük Millet Meclisinin İcra Vekilleri Heyeti, 9 Mayıs 1920'de Meclise sunduğu programında: "*Siyaset-i dâhiliyemizde bütün mesaimizin hedef-i müştereki, milletin vahdet ve tesanüdünün muhafazası ve emniyet-i umumiyenin tesisi ve takriridir. Tesvilat-ı hariciye ve dâhiliye ile ihdas edilen vukuat-ı hainanenin bir suret-i müessirede izale ve imhasıyla asayişin her yerde acilen teminini en büyük bir vazife-i vataniye telakki etmekteyiz.*"⁶¹⁴ diyerek iç güvenlik sorununa verdiği hassasiyeti göstermiştir. Fakat iç güvenlik, hangi kuvvete dayanılarak sağlanacaktı? İç güvenliğin en bozuk olduğu sahalar, kırsal bölgelerdi. Bu bölgelerin güvenliğinin temininden de jandarma sorumluydu. Ancak uzun savaş yılları, jandarmayı asli görevi olan iç güvenliği sağlama misyonundan uzaklaştırmıştı. Mondros Mütarekesi'nden sonraki süreçte ise İstanbul

⁶⁰⁹ Güneş, "Seyyar Jandarma Müfrezelerinin Kurulması", s. 206.

⁶¹⁰ Güneş, "Seyyar Jandarma Müfrezelerinin Kurulması", s. 206.

⁶¹¹ Güneş, "Seyyar Jandarma Müfrezelerinin Kurulması", s. 206-207.

⁶¹² Kutlu, *Kanun ve Kararnâmeler*, s. 24.

⁶¹³ Güneş, "Seyyar Jandarma Müfrezelerinin Kurulması", s. 207.

⁶¹⁴ TBMM ZC, 1. Devre, 1. İçtima Senesi, C.1, s. 241.

Hükûmeti'nin bazı tavır ve tutumları, bu gücü yakından etkilemişti. Kadro ve donanım bakımından yetersiz olan bu güç, iç güvenliğin sağlanmasında kendisinden beklenen varlığı gösterememişti.⁶¹⁵

Mecliste yapılan bazı konuşmalar, jandarmaya duyulan güven ve itimadın da sorgulanır hâle geldiğini ortaya koymuştu. O kadar ki Mecliste bazı milletvekilleri, jandarmayı “Eşkîya-yı Marufe” olarak nitelemiştir. Jandarmanın eşkıya takibi yaparken takipten ziyade köylüyü soyduğu, bir nevi haraca bağladığı ve hatta güya eşkıyayı ararken köylüyü zan altında bırakarak ona haksız suçlamalar yaptığı üzerinde durulmuştur.⁶¹⁶ İşte bu sırada Kuva-yı Milliye kuvvetlerinden istifade edilmesi düşünülmüştü. Bu şekilde, Millî Mücadele ruhuna bağlı düzenli güçlerle beraber Kuva-yı Milliye birlikleri de iç güvenliğin tesisine yardımcı olmuşlardı. Ancak bir süre sonra Kuva-yı Milliye'nin de kuruluş felsefesinden saptığı görülmüştü.⁶¹⁷

Meclis, iç güvenliğin sağlanması amacıyla yapılan propagandanın yetersiz kalması ve yasal önlemlerin arzulanan sonucu sağlayamaması üzerine, yeni seçenekler üstünde durmaya başladı. Bu mantıkla hareket eden Meclis, yeni önlemlerin alınmasını zorunlu görmüştü. Çünkü Büyük Millet Meclisi İcra Vekilleri Heyeti; olağanüstü dönemleri, olağan zamanların kurumları ve güçleriyle atlatabilmenin imkânsızlığını kavramıştı. İcra Vekilleri Heyeti, ülkenin içinde bulunduğu şartları göz önünde bulundurarak iç güvenliğin sağlanmasına yardımcı olmak maksadıyla yeni bir önlem alma yoluna gitti. Buna göre: “*Müdafaa-i memleketin temini ve asayiş-i umumiye için Müdafaa-i Milliye Vekâletine merbut olmak üzere Seyyar Jandarma Müfrezeleri*” adı altında piyade ve süvari sınıfından⁶¹⁸ müteşekkil yeni bir jandarma kuvvetinin oluşturulmasına karar verildi. İcra Vekilleri Heyeti; bu konuda hazırlamış olduğu yasa tasarısını, 7 Haziran 1920'de Büyük Millet Meclisine sundu.⁶¹⁹

⁶¹⁵ Güneş, “Seyyar Jandarma Müfrezelerinin Kurulması”, s. 208-209.

⁶¹⁶ TBMM GCZ, 1. Devre 2. İctima, C.2, s. 635.

⁶¹⁷ Kutlu, *Kanun ve Kararnâmeler*, s. 14.

⁶¹⁸ Piyadeye 800, süvariye 1000 kuruş maaş verilecekti. Firarilerin yakalanmasında ve eşkıya takibinde olağanüstü gayretleri görülenler de nakdi ödüllerle mükâfatlandırılacaktı. Aynı zamanda bunların bir yıllık hizmetleri de iki yıl olarak kabul edilecekti (Güneş, “Seyyar Jandarma Müfrezelerinin Kurulması”, s. 211).

⁶¹⁹ Güneş, “Seyyar Jandarma Müfrezelerinin Kurulması”, s. 210.

İcra Vekilleri Heyeti tarafından hazırlanan “Seyyar Jandarma Müfrezeleri” kanun teklifi, 7 Haziran 1920’de Büyük Millet Meclisinde ele alındı.⁶²⁰ Kanun teklifi hakkında ilk sözü alan Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi İsmet Bey; ülkede iç güvenliğin her şeyin temeli olduğunu vurguladı. Bunun sağlanması için gereken araçların yetersiz olduğunu söyledi. Bunlara yenilerinin ilave edilmesinin gerekliliğini dile getirdi. İsmet Bey’e göre; bu araçlardan biri de kanun teklifiyle kurulması tasarlanan ‘Seyyar Jandarma Müfrezeleri Teşkilatı’ydı. Mevcut jandarma teşkilatının hem kadro hem de işlev bakımından ıslah edilmesi⁶²¹ gereken bir teşkilat olduğunun altını çizdi. Bu nedenle güvenliği tehdit eden büyük ölçekli bir olay meydana geldiğinde, söz konusu olayı bastırabilmek için doğrudan askeri birliklerden faydalanıldığına dikkat çekti.⁶²²

İsmet Bey; askerî birliklere güvenlik açısından yaptırılmak istenen bu görevi, ciddi bir teşkilata sahip olan seyyar jandarma birliklerine yaptırmak istediklerini belirterek bahsi geçen müfrezelerin kurulması gereğinin önemine değiniyordu.⁶²³ İsmet Bey, kanun teklifiyle kurulması öngörülen Seyyar Jandarma Teşkilatı’nın etkili olabilmesi amacıyla İçişleri ve Adliye ile uğraşan bir daireye değil, doğrudan Müdafaa-i Milliye Vekâletine bağlanmasından söz ediyordu.⁶²⁴

İsmet Bey, bunun nedenini şöyle açıklamaktaydı: “Çünkü şehir haricinde az veya çok toplanacak ve kanundan kurtulmak için her vasıtaya tevessül etmeyi itiyat etmiş adamlara karşı takipte, bilhassa bidayet için fenne ihtiyaç vardır. Onun için doğrudan doğruya kavaid-i askeriye tabi olsunlar, doğrudan doğruya kavaid-i askeriye tevfikân vazife görsünler. Bundan maâda esaslı bir şey var ki orduyu biz yalnız düşman için kullanmak istiyoruz. Bu esbap ile ayrıca Seyyar Jandarma Müfrezeleri namı altında teşkilat yapacağız. Bunları fennî bir surette teşkil ve teçhiz edeceğiz ve bunlar vazifeleri esnasında ahali ile mümkün mertebe az temas edecektir ve

⁶²⁰ Kutlu, *Kanun ve Kararnâmeler*, s. 34.

⁶²¹ Mustafa Kemal Paşa, 3 Temmuz 1920 tarihinde Mecliste yaptığı konuşmada: “...birçok efrat kaçırmıştır ve o kaçanları getirip, o kuvvetleri ihya etmek lazım değil mi ve bunu yapacak jandarmalarımız değil midir? Bu işi yapacak olan jandarmaların da bunu yapmadıkları veyahut bunu bir vasıta-i suistimal ittihaz ettikleri de cümlenizin malumudur. Yani bu çürük ve fena vasıta ile bu işin yapılamayacağını suhuletle takdir edersiniz.” diyerek aynı noktaya dikkat çekmekteydi (TBMM GCZ, 1. Devre, 1. İctima, C.1, s. 72).

⁶²² TBMM ZC, 1. Devre, 1. İctima Senesi, C.2, Ankara, 1981, s. 100; Kutlu, *Kanun ve Kararnâmeler*, s. 35.

⁶²³ TBMM ZC, 1. Devre, 1. İctima Senesi, C.2, s. 100.

⁶²⁴ TBMM ZC, 1. Devre, 1. İctima Senesi, C.2, s. 101.

parça parça, bir iki, beş on sevk etmeyeceğiz, toplu kıtaat hâlinde ve zabıt kumandasında sevk edeceğiz. Bu suretle hem müdafaa-i memleket için düşmana karşı kullanmak için memleketimizin silahaltına gönderdiği efradı yormamış olacağız, hem de dâhilî asayiş-i ihlal etmek isteyenlere karşı kuvvetli bir mesnet elde edeceğiz."⁶²⁵

Saruhan Milletvekili Mustafa Necati Bey, bu müfrezelerin miktar ve merkezleri üzerine bir soru yöneltmiştir. Bu soruya İsmet Bey; şimdilik memlekette bir defa teşkilatı kuracaklarını ve bu teşkilatı, ihtiyaca göre hizmetleri oranında birleştireceklerini belirtmişti. Bugün için düşünülen merkezlerin Sivas ve Ankara olduğunu söylemişti. İhtiyaç görülürse diğer yerlerde de kurulacağını belirtmişti. Miktar olarak da 5-10 bin civarında bir rakam zikretmişti.⁶²⁶

Normal jandarma gücü, iç güvenliği sağlamada yeterli etkinlik gösterememiş ve kimi davranışlarıyla Mecliste çeşitli eleştirilere hedef olmuştu. Özel ayrıcalıkla Seyyar Jandarma Müfrezeleri adı altında yeni bir jandarma gücünün teşkiline genelde milletvekilleri taraftar ise de bazı milletvekillerinin kanun teklifine karşı çıktıkları görülmüştür. Bunların eleştirilerini şu noktalarda toplamak mümkündür:

"1. Birinci Dünya Savaşı'nda askerlerin alaylardan kaçıp 'teşkilata' katılmalarının, bugünkü durumda da askerlerin kaçıp Kuva-yı Milliye olmasının nedeni paradır. Gerektiğinde de yurt savunmasını yapacak olan bu gücün oluşumu ordudaki düzeni bozacaktır. Askerin bir bölümünün çok, bir bölümünün az para alması karışıklık yaratabilir, bu da orduyu zayıflatır.

2. Ülkede iç güvenliği sağlamak için polis, jandarma ve asker var. Bunlara bir de Seyyar Jandarma Müfrezeleri eklemeye gerek yok. Bunun yerine çeşitli yerlerde ya birer ikişer avcı taburları oluşturulmalı ya da jandarmanın sayısı arttırılmalı. Çünkü Ankara ve Sivas'ta kurulacak Seyyar Jandarma Müfrezeleri ile Diyarbakır'daki, Konya'daki bir olayı bastırmak güçtür.

3. Yetki anlaşmazlığı yaratabilir. Mülki amirlerin emrinde iç güvenliği sağlamakla görevli güçler olduğu gibi kumandanların emrinde de askerler vardır. Herhangi bir bölgeye komutan, jandarma gönderilmesini istediğinde mülki memurların buna gerek görmemesi, komutanla mülki memurun çelişkiye düşmesine neden olacak ve

⁶²⁵ TBMM ZC, 1. Devre, 1. İçtima Senesi, C.2, s. 101.

⁶²⁶ TBMM ZC, 1. Devre, 1. İçtima Senesi, C.2, s. 101; Kutlu, *Kanun ve Kararnâmeler*, s. 36.

bu çelişki Hükûmetin, milletin ‘şan ve şerefini’ zedeleyecektir. Ordu, sadece vatani savunmakla görevli ise iç güvenliğın sağlanmasıdan sorumlu değilse niçin Müdafaa-i Milliye Vekâleti, Seyyar Jandarma Müfrezelerini kendi emrine alıyor da Dâhiliye Vekâletinin emrine vermiyor?

4. Her yeni bir güç, yeni bir harcamayı gerektirir. Ülkenin ekonomik durumu iyi olmadığı gibi devletin gelir ve giderlerini gösteren bütçe de henüz yapılmamıştır. Bütçe hakkında korkunç söylentiler vardır. Eğer bu söylentiler doğru ise yeni oluşturulacak gücün finansmanını sağlamak imkânsızlaşacak ve güç kısa süre sonra dağılacaktır.”⁶²⁷

Bu eleştirilerin dışında, ülke şartlarını değerlendiremeyen bazı milletvekilleri de “Hükûmet memleket dâhilindeki bu gibi fesat ve fitneyi ve yangınları söndürmek için ilk evvel kuvvet istimalini düşünmüştür. Halbuki memleket böyle daimî surette kuvvet altında ve süngü tehdidi altında zannederim ki maksada doğru yürüyemez.” diyerek “...en ziyade intizam edilmesi lazım gelen, halkın kalbini kazanmak için, halkın kuvvetini kendisine cezbe ve sadık yapmak için” Hükûmet tarafından neler düşünüldüğünü soruyordu.⁶²⁸ Hâlbuki Hükûmet; asayiş, ‘memleketin hayatı’ sayıyordu. Bunun en iyi şekilde düzenlenmesi için esaslı bir teşkilat olarak Seyyar Jandarma Müfrezelerinin kurulmasını benimsediğini dile getiriyordu.⁶²⁹ Hükûmet’in bu görüşüne taraftar, kanun teklifinden yana olan milletvekilleri de Hükûmetin bahsi geçen tutumunu destekliyor ve düşüncelerini şu hususlarda odaklaştırıyorlardı:

“1. Ülkemizin ‘vesait-i nakliyesi’ yeterli değildir. Doğudan batıya gitmek aylar alır. Bu nedenle ‘asayiş’ sağlamak için elde toplu bir gücün bulundurulması zorunludur.

2. Ordu ‘mukaddes bir silahtır.’ Onun en kötü kullanımı, içe dönük kullanımıdır. İç isyanlarda ordunun kullanılması; onun gücünü yıpratır, parça parça ‘talim ve terbiyeden’ yoksun bırakır. Onu işlevi dışında kutsal amacına ters düşen bir hedefe yöneltir.

3. Jandarma adi olayları bile bastırmaya yeterli değildir. Jandarmanın varlığı, memlekette hissedilmiyor bile.

⁶²⁷ Güneş, “Seyyar Jandarma Müfrezelerinin Kurulması”, s. 212.

⁶²⁸ Güneş, “Seyyar Jandarma Müfrezelerinin Kurulması”, s. 212-213.

⁶²⁹ TBMM ZC, 1. Devre, 1. İçtima Senesi, C.2, s. 100.

4. Üretimi arttırıp devlet gelirlerini toplayabilmek için iç güvenliğin sağlanmış olması gerekir. Halk, rahat ve huzur içinde olursa tarım ve ticaretiyle uğraşır ve devlete daha çok vergi verir.”⁶³⁰

İşte bu sebeplerle Seyyar Jandarma Müfrezelerinin teşkil edilmesi zorunludur.⁶³¹ Yukarıda da belirtildiği gibi Mecliste bulunan milletvekillerinin çoğunluğu böyle bir kuvvetin kurulmasına taraftardır. Nitekim, Hükûmet’in bu önerisi; maddeler üzerinde⁶³² yapılan kimi ufak değişikliklerden sonra Meclisçe benimsenip kanunlaşmıştır.⁶³³

Piyade, Süvari Sınıfından Mürekkep Olmak Üzere Seyyar Jandarma Müfrezeleri Teşkili Hakkında Kanun⁶³⁴

7 Haziran 1336/1920

Kanun No:5

Kanunun Metni

“Madde 1- Müdafaa-i memleketin temini ve asayiş-i umuminin layığıyla tesisi için Müdafaa-i Milliye Vekâletine merbut olmak üzere seyyar jandarma müfrezeleri teşkil edilmiştir.

Madde 2- Süvari ve piyadeden mürekkep olan işbu müfrezelerin iâşe, ilbas, teçhiz ve teslihi taraf-ı Hükûmet’ten temin edilir. Süvariler hayvanlarını kendileri tedarik etmeye mecburdurlar. İcabında teşkilatın teshili maksadıyla talip olan efrada hayvan almak üzere usulüne tevfiқан taviz suretiyle muavenet-i nakdiye icra edilir. Maâşat maktuan berveçhi âtidir:

A- Piyade efradına şehri bin iki yüz kuruş.

B- Süvari efradına şehri bin beş yüz kuruş verilecektir.

⁶³⁰ Güneş, “Seyyar Jandarma Müfrezelerinin Kurulması”, s. 213.

⁶³¹ Güneş, “Seyyar Jandarma Müfrezelerinin Kurulması”, s. 213.

⁶³² Maddelerin müzakereleri esnasında, kanun teklifinin başlığında yer alan “jandarma” tabirinin halk üzerinde soğuk bir etki meydana getirdiğini ileri süren milletvekilleri oldu. Bu milletvekilleri, jandarma tabiri yerine “Seyyar Kuvve-i Nizamiye”, “Seyyar Emniyet ve Takip Müfrezeleri”, “Seyyar İnzibat Müfrezeleri” ve “Kır Serdari” gibi isimlerin konulması teklifini yapmışlar; ancak bunların hiçbiri kabul edilmemiştir (TBMM ZC, 1. Devre, 1. İctima Senesi, C.2, s. 109-110).

⁶³³ Güneş, “Seyyar Jandarma Müfrezelerinin Kurulması”, s. 213.

⁶³⁴ Düstur, Üçüncü Tertip, C.1, s. 11-12; K.M. C.1, s. 6.

C- Firari derdesti ve eşkıya takibatında hidemat-ı fevkaladesi görülenlere hizmetinin derecesine göre ayrıca Heyet-i İcraiyece tertip edilecek nizamnâmeyle tevfikân mükâfat-ı nakdiye verilecektir.

Madde 3- Teşekkül edecek işbu müfrezeler hizmet-i muazzafe-i askeriye haricinde bulunan esnan erbabından bir sene müddetle gönüllü olarak kaydolunurlar ve bir seneden evvel terk-i vazife edemeyip yeni sene için tecrit edilmek hakkını haiz olacaklardır.

Madde 4- Süvari efradının hayvanat-ı müsademe veya harekât-ı askeriye esnasında telef veya sakat olursa taraf-ı mirîden muadili bir hayvan veyahut esmanı ita olunur.

Madde 5- İşbu efrat eytam ve eramili olbaptaki kanundan istifade edecektir.

Madde 6- Bir senelik hizmetleri hizmet-i mükellefe-i askeriyesinden iki sene olarak mahsub-u icra kılınacaktır.

Madde 7- Onbaşılara efrat maaşından fazla olarak yüz, çavuşlara iki yüz, başçavuşlara üç yüz kuruş verilecektir.

Madde 8- Müfreze zâbitanı, jandarma zâbitanı misilli tahsisat alacaklardır. Merkezlerlinden uzakta ve seyyar bulundukları müddetçe iâşelerine medar olmak üzere ayrıca kırk kuruş yevmiye verilecektir.

Madde 9- İşbu kanun tarih-i neşrinden itibaren muteberdir.

Madde 10- İşbu kanunun icrasına, Müdafaa-i Milliye Vekâleti memurdur.”

Meclis, bu kanunla teşkil ettiği Seyyar Jandarma Müfrezeleri sayesinde memleketin yaşaması için şart gördüğü asayişin sağlanmasında kuruluş felsefesine uygun çalışmalar yapmıştır. Böylece Anadolu halkının yıllardan beri hasret kaldığı iç güvenliği, büyük oranda sağlamıştır. Ancak bununla da kalmayarak Kuva-yı Milliye’den düzenli orduya geçişte, önemli bir lokomotifini yerine getirmiştir. Düzenli ordu kurulduktan, jandarmanın kalitesi ile sayısı artırıldıktan ve Büyük Millet Meclisinin otoritesi tüm memleket düzeyinde hâkim kılındıktan sonra bu teşkilatın kaldırılması gerekmiştir.⁶³⁵ Bu teşkilat, 10 Şubat 1921 tarihinde kaldırılmıştır.⁶³⁶

⁶³⁵ Güneş, “Seyyar Jandarma Müfrezelerinin Kurulması”, s. 213-214.

⁶³⁶ Bkz. 10 Şubat 1337(1921) Tarih ve 94 Numaralı “Seyyar Jandarma Müfrezelerinin İlgası Hakkında Kanun”, Düstur, Üçüncü Tertip, C.1, s. 147.

3.6.3. Firariler Kanunu (11 Eylül 1920) ve İstiklâl Mahkemelerinin Kurulması

3.6.3.1. Kanunun Çıkarılışı ve Mahkemelerin Kuruluş Nedenleri

Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nun uygulanmaya başlamasından sonra dört ay geçmiş olmasına rağmen; beklenen sonuç elde edilememiştir. İstanbul'un ihaneti ve Anadolu'daki otorite boşluğu devam ediyordu. Asker kaçaklarının önüne geçilememiştir. Ayaklanmaların arkası gelmiyor; çetelerin köy ve kazaları soyma eylemleri bir türlü engellenemiyordu. Normal mahkemelerle sonuç alınamayacağı görülmüştü. Milleti temsil eden Meclise karşı Hükûmet, millete karşı da Meclis, karşılıklı olarak ağır bir sorumluluk altına girmişlerdi. Dolayısıyla Meclis ile Hükûmetçe; ülkeye içten ve dıştan gelebilecek her türlü saldırı, ihanet, suikast gibi olumsuzlukları durdurmak, cezalandırmak, ayaklanmalara son vermek zaruri bir hâl almıştı.⁶³⁷

İstanbul'dan yayılan olumsuz propagandalar, ordunun disiplini ile halkın moralini bozmaktaydı. Casusluk olaylarına karşı da uyanık olup önlem almak gerekiyordu. Milletin maddeten ve manen gücünü kırmaya çalışanlara karşı mücadele edilmeli ve bunlar en şiddetli şekilde cezalandırılmalıydı.⁶³⁸

Meclisin olağanüstü tehlike ortamı içinde ihtilâl kanunu olarak çıkardığı Hıyanet-i Vataniye Kanunu, savaşın gereklerine çare olamıyordu. Aynı zamanda kanunu tatbik edecek mahkemelerin yokluğu da büyük eksiklikti. Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nun kapsamına giren askerî suçlara divan-ı harpler ve diğer suçlara ise bidayet mahkemeleri bakmaktaydılar. Yürürlükteki kanunlar ve mevcut mahkemeler olağanüstü bu dönemin ihtiyacını karşılayabilecek nitelikte olmayıp mahkeme usulleri ağır, etkisiz ve çoğunlukla adil değildi. Bilhassa asker kaçakları için uygulanan ceza hükümleri, firar olaylarını durdurmaktan ziyade arttıracak mahiyetteydi. Hapis cezası, cephede ölmeye yeğlenerek birliklerden firar ediliyordu.⁶³⁹

⁶³⁷ Turgut (der.), *Kılıç Ali'nin Anıları*, s. 361.

⁶³⁸ Turgut (der.), *Kılıç Ali'nin Anıları*, s. 361-362.

⁶³⁹ Aybars, *İstiklâl Mahkemeleri*, s. 45.

Firar olayları, önü alınamaz bir vaziyet⁶⁴⁰ arz etmekteydi. Birliklerinden on, on bir kez firar etmiş olan askerlere rastlanmaktaydı.⁶⁴¹ Bu anlamda, Burdur Askerî Misafirhanesi'nde toplanmış olan firari askerlerin firar bilgileri; sorunun algılanmasına projektör tutmaktaydı. Buna göre; firari askerlerden 381'inin birinci, 209'unun ikinci, 110'unun üçüncü, 53'ünün dördüncü, 36'sının beşinci, 9'unun altıncı, 1'inin yedinci, 6'sının sekizinci ve 2'sinin de onuncu defa firar ettiği düşünüldüğünde problemin ciddiyeti daha iyi anlaşılmaktadır.⁶⁴² Yani kayıtlarda dokuz, on ve on bir kez firar etmiş olanlara rastlamak çok sıradan bir hâl almıştı.⁶⁴³ Ek:5.

Firar sorununun vardığı boyutlar, orduyu birçok açıdan zafiyete uğratiyordu. Nitekim Ödemiş'te silah ve cephane deposunun korumasından sorumlu olan muhafız askerlerin bütünüyle firar etmesi, adı geçen depoyu Rum çetelerinin taarruzuna açık bırakmıştı.⁶⁴⁴ Ordunun genel görünümü, bu şekildeydi. Öyle ki birlikler, asker sayısının düşüklüğü yüzünden aldığı vazifeleri yerine getiremiyordu. Yiyecek ile cephane depolarını koruyacak ve nakliye işlerini yürütecek asker bulmak çok çetin oluyordu. Firar olaylarının işgal kuvvetleri tarafından anlaşılamaması için subaylar, er elbisesi giyip devriye geziyorlardı. Firari askerleri yakalamakla görevlendirilenlerin dahi büyük çoğunluğu yollarda firar ediyorlardı. Firari askerlerin geri bölgelerde yaptıkları soygunculuk yüzünden menzil yollarının emniyeti kalmamıştı. Ordunun ihtiyacı olan silah, cephane, malzeme, yiyecek, giyecek gibi maddelerin cepheye emniyet içinde nakli amacıyla gereğinden fazla muhafız kullanmak mecburiyetinde kalınıyordu.⁶⁴⁵

Firar olgusunun nasıl bir kangrene dönüştüğünü Konya Milletvekili Vehbi Bey'in şu sözlerinden çıkarmak da mümkündür. Vehbi Bey: "*Konya'dan iki yüz kişi bindiriyorlar, Karahisar'a ancak otuz kişi muvasalat ediyor. Üç yüz kişilik bir asker kafilesi üç gün sonra yüz elli kişiye iniyor.*"⁶⁴⁶ diyerek tehlikeye dikkat çekmekteydi.

⁶⁴⁰ Firar sorunu, Osmanlının son dönemlerinden beri düşündürücü bir hâl almıştı. I. Dünya Savaşı'nda yaşanmış olan şu hadise sorunun nezaketine bir nebze ışık tutmaktaydı. Bir firari askerinin idam edilirken ipi kopmuştu. Israrlı ricalar üzerine kalem reisi insiyatif kullanıp hükümlüyü affetmişti. Ancak hükümlü Doğu'ya gönderilirken Gemerek nahiyesi civarında kafileden ayrılarak firar etmiş ve bir daha da ele geçirilememişti (Çalika, *Ahmet Rifat Çalika'nın Anıları*, s. 22).

⁶⁴¹ ATASE, İSH, Kutu:85, Gömlek:9, Belge No:9-2.

⁶⁴² TİTE, 332/17.

⁶⁴³ *Isparta İstiklâl Mahkemesi*, C.5, TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları, s. 43, 55-57, 75, 81, 103, 113; Hâkimiyet-i Milliye, 28 Kanun-ı evvel 1336.

⁶⁴⁴ ATASE, İSH, Kutu:37, Gömlek:94, Belge No:94-1.

⁶⁴⁵ Aybars, *İstiklâl Mahkemeleri*, s. 34.

⁶⁴⁶ TBMM GCZ, 1.Devre, 1. İctima, C.1, s. 87.

Büyük Millet Meclisi, bu hususta kararlıydı. Firar konusuyla en etkili şekilde mücadele etme iradesini taşıyordu. Meclis: “*Cepheden kaçanları, kaçma olaylarını kolaylaştıranları, kaçakları koruyanları, asker sevkinde ve toplanmasında güçlük çıkaranları, ordunun ve milletin maddî ve manevî gücünün kırmak isteyenleri şiddetle cezalandırılım.*” demektedir.⁶⁴⁷ Ancak o dönemde, bu suçlara bakmak görevini üstlenmiş olan bidayet mahkemeleri ile divan-ı harplerin çalışmaları ve sistemleri düzensizdi. Millî Mücadele Dönemi’nin şartlarına cevap verecek düzeyde değildi. Çalışmaları, kendilerine verilen yetkilerle sınırlanmıştı. İtiraz, bir üst mahkemeye başvurma, temyiz gibi normal dönemlerin uygulamasına bağlı olan bu yöntem; insanları pasifleştirip davaların hızını azaltıyordu. Aynı zamanda cezanın ibret yönünü ortadan kaldırıyordu. Bu mahkemeler, en kısa zaman dilimi içinde verdikleri kararlarıyla bile istenen sonucu sağlayamıyordu. İdamı gereken birinin yöntem sebebiyle beraat ettiği görülebilir olaylardandı. Divan-ı harplerin de adından başka diğer mahkemelerden farkı yoktu. Bu mahkemelerin verdiği cezalar, suçun önemiyle örtüşmüyordu. Sert cezaların uygulanması için gerekli olan bir organ mevcut değildi. Sanık ve tanıklar, kilometrelerce uzaktan gelerek mahkeme kurulunun toplanmasını beklemek mecburiyetindeydi. Mahkemelerin kuruluşu tamamlanamadığı için kunduracı, bakkal ya da esnaftan birinin buraya üye olabildiği görülebiliyordu. Bu gibi kimselere, idam yetkisi verilmesi sakıncalıydı. Bir başka sıkıntı da divan-ı harp üyeleri ile ilgiliydi. Divan-ı harp üyeleri, bağlı bulundukları bölgelerde askerî ve sivil idarecilerle ilişki hâlindeydiler. Mevki ve rütbe bakımından da onlardan düşük seviyedeydiler. Bundan dolayı idarecilerle ilgili kararlarında bağımsız davranmaları zorlaşıyordu. Bu da bağımsız karar verebilecek yargıçların gereğini ortaya koyuyordu.⁶⁴⁸

Hıyanet-i Vataniye Kanunu’ndan istenen sonucun alınabilmesi ve Kanun’un eksiklerinin ortadan kaldırılması; hızlı çalışan, seri karar verip uygulayan mahkemelerin teşkiline bağlıydı. Yukarıda da değinildiği gibi bu Kanun’un kabulünün ardından, uygulanması mevcut mahkemelere bırakılarak dört aylık bir deneme yapılmıştı. Bu uygulamanın sonucu, normal mahkemelerin ve divan-ı harplerin söz konusu görevi

⁶⁴⁷ Turgut(der.), *Kılıç Ali’nin Anıları*, s. 362.

⁶⁴⁸ TBMM ZC, 1.Devre, 1.İçtima Senesi, C.4, s. 25-26, 87; Aybars, *İstiklâl Mahkemeleri*, s. 46.

yerine getiremediklerini göstermişti. Firar eden asker, cepheyi bırakıp gittiğinde cephe gerisinde kendisine yaşam hakkı tanımayan bir kuvvetin bulunduğu inanmalıydı.⁶⁴⁹

Ülkenin içinde bulunduğu tehlikeli hâlin Hıyanet-i Vataniye Kanunu ile izale edilemediğini gören bir kısım milletvekili, daha sert önlemleri içeren teklifler vermeye başladılar.⁶⁵⁰ 18 Ağustos 1920’de Dr. Tevfik Rüştü ile Mustafa Necati Beyler “Telkin ve Tedhiş Kanunu” adı altında bir kanun teklifinde bulundular. Bu teklifle inkılâp ilkelerinin mutlak başarıya kavuşturulması için Büyük Millet Meclisi üyeleri arasından seçilecek bir “Adul Heyet”in *“inkılâp esasına aykırı ve her ne pahasına olursa olsun istikbali muhafaza için yardım ruhuna aykırı yazı yazmaya ve beyanatta bulunmaya cüret edenlerle bu mukaddes kavgayı suistimalleri ile lekeleyenleri”* yargılama yetkisine sahip olması talep edildi. Ancak bazı milletvekilleri, *“böyle zevzeklikle, telkinle, tedhişle, tüfek dipçiğiyle, iple, sapla”* hedefe ulaşamayacağını ileri sürerek teklifin reddedilmesini sağladılar.⁶⁵¹

Meclis, bir arayış içinde çalışmalarını sürdürüyordu. Sert önlemler ihtiva eden bir başka teklif de yine aynı gün, Reşit Bey ve arkadaşlarınca hazırlanmıştı. Buna göre: Seferberlik emrine uymayanların malları alınır, evi yakılır, ailesi sürülür ve direnenler yakalanınca idam olunur. Birliğinden silahlı veya silahsız olarak firar edenler hakkında da yukarıdaki cezalar aynen geçerlidir. Her köy ihtiyar heyeti, kendi köylerindeki firarileri yakalamaya ve Hükûmete teslim etmeye mecburdur. Bunda kasıt ile müsamahası görülenlerin malları alınır, evi yakılır, ailesi sürülür ve direnenler yakalanınca idam olunur. Firarileri saklayanlar ve firarlarını teşvik ile kolaylaştıranların malları alınır, evi yakılır, ailesi sürülür gibi hükümler içeren bu teklif de kişi hak ve hürriyetlerini tamamen ihlal ettiği için reddedilmişti.⁶⁵² Bununla beraber teklifteki bazı esasların ileride İstiklâl Mahkemeleri tarafından uygulanacağı gözlenecektir.⁶⁵³

Öte yandan büyük ölçüde yaşanmakta olan firarlar, orduyu tüketmekteydi. Eğer bu firar dalgalanmaları durdurulamazsa ve firariler birliklerine iade ettirilemezse ordudaki er boşluğunun doldurulamayacak noktalara tırmanacağı, üzerinde düşünülen

⁶⁴⁹ Aybars, *İstiklâl Mahkemeleri*, s. 47.

⁶⁵⁰ Kutlu, *Kanun ve Kararnâmeler*, s. 94.

⁶⁵¹ TBMM ZC, 1.Devre, 1. İçtima Senesi, C.3, Ankara, 1981, s. 303-305; Kutlu, *Kanun ve Kararnâmeler*, s. 95.

⁶⁵² TBMM ZC, 1.Devre, 1. İçtima Senesi, C.3, s. 306.

⁶⁵³ Kutlu, *Kanun ve Kararnâmeler*, s. 95.

bir konuydu.⁶⁵⁴ İsmet İnönü hatıralarında, bu durumla ilgili şöyle bir portre çiziyordu: *“Orduyu kurmak için asker alıyoruz, sabahleyin giydiriyoruz, teçhiz ediyoruz, silahlandırıyoruz, akşamüzeri hepsi gidiyorlar.”*⁶⁵⁵

Büyük Millet Meclisi, bu olağanüstü tehlike karşısında, aylardır bir çare aramaktaydı. Yapılan tüm tekliflerde, çabuk ve sert önlemler gerekli görülüyordu. Muhalif grupların etkisi yüzünden bu önlemlere müracaat edilmiyordu. Yapılan tekliflerde ise sert önlemler belirtilmiş olmasına rağmen; bunları uygulayacak sistemli bir kuruluş düşünülemedi. Tesis edilecek mahkemelerden amaç; ceza vermek, korku ortamı doğurmak değildi. Buradaki gaye, firar olaylarını ölümle cezalandırmak yerine; bu olayların nedenlerini araştırıp, firariye az bir ceza vererek onu sürdürülmekte olan mücadeleye kazanmaktı. Bu yöntemle kazanılan her askeri cepheye gönderip Millî Mücadele’yi kuvvetlendirme imkânı sağlanmalıydı. Bu görevi; Millî Mücadele’nin önemini kavramış, toplumun şartlarını bilen, kararlarında bağımsız ve tam yetkiyle donatılmış üyelerden kurulu İstiklâl Mahkemeleri yapabiliyordu.⁶⁵⁶

Ülkenin şartları, olağanüstü mahkemelerin tesisini zorunlu kılıyor; ancak herkesin ulaşabileceği sistemli bir kuruluş modeli bulunamıyordu. Meclis, arayışını sürdürürken ülke de tamamıyla bozulan iç güvenliğin kendisini ittiği tehlikelere doğru savruluyordu.⁶⁵⁷ Bu tehdit dolu günlerde; Dr. Tevfik Rüştü Bey, çetelerin meydana getirdiği tehlike ve firarlar konusunda çare olmak üzere Mustafa Kemal Paşa’ya İhtilâl Mahkemeleri kurulmasını teklif etti. Mustafa Kemal Paşa da bu yolda deneme yapması amacıyla Tevfik Rüştü Bey’i serbest bıraktı. Nitekim bu konudaki ilk kanun teklifi, “İhtilâl Mahkemeleri” ismiyle yapıldı. Refik Şevket Bey’in Tevfik Rüştü Bey’e katılmasıyla oluşturulacak mahkemelerin adı “İstiklâl Mahkemeleri” diye tespit edildi. 2 Eylül 1920’de Müdafaa-i Milliye Vekâleti tarafından hazırlanan “Firar Cerâimini İrtikâp Edenler Hakkında Kanun” teklifi, Meclisçe Müdafaa-i Milliye Encümenine gönderildi. Ancak bundan önceki tekliflerde olduğu gibi bundan da netice alınamadı. Bu sebeple Hükûmet, olağanüstü tehlikeyi dikkate alıp olaya müdahale etmek ihtiyacını duydu. Müdafaa-i Milliye Vekâletinin hazırlamış olduğu kanun teklifi; 8 Eylül tarihinde

⁶⁵⁴ ATASE, İSH, Kutu:11, Gömlek:77, Belge No:77-1.

⁶⁵⁵ İnönü, *Hatıralar*, s. 203-204.

⁶⁵⁶ Aybars, *İstiklâl Mahkemeleri*, s. 49.

⁶⁵⁷ Kutlu, *Kanun ve Kararnâmeler*, s. 43.

Encümeninden geldikten sonra,⁶⁵⁸ Mustafa Kemal Paşa'nın önergesi ile öncelikli şekilde gündeme alındı.⁶⁵⁹

Müdafaa-i Milliye Vekili Fevzi Paşa, içinde bulunulan durum ve olağanüstü ihtiyaca dayanarak savaş zamanına ait olmak üzere firariler hakkındaki kanunun kabulünü talep etti. Fevzi Paşa'nın önergesinde firar olgusuna şu şekilde dikkat çekiliyordu: Ordudaki firar olayları, vatanın kurtuluş ve bağımsızlığını tehlikeye düşürecek bir vaziyet almıştır. I. Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru artan firar olayları, Mondros Mütarekesi'nin ardından siyasi tesirlerle âdeta teşvik edilmiştir. Firar olaylarının ulaştığı boyutları ortaya koymak isteyen Fevzi Paşa, firar kompozisyonunun sınırlarını daha net çizmek için istatistiklerle açıklamasına devam etmiştir. Fevzi Paşa: *“Mesela Sivas havalisinde bazı taburların muharip mevcudu seksen, yüz nefer iken üç dört nefere tenezzül etmiştir. Bu son günlerde tebdil-i mevki dolayısıyla mevcudu yüz küsur nefer olan bir taburdan bir gecede 24'ü silahlı ve 52'si silahsız ceman 76 nefer ve*

⁶⁵⁸ Müdafaa-i Milliye Vekâleti tarafından hazırlanan kanun teklifi ve Encümenin kanun teklifi üzerindeki değişiklikleri şöyledir:

“1. Hükûmetçe tayin olunan müddet zarfında dehalet etmeyen firari ve bakaya efradın haneleri tahrip ve emval ve mevaşisi müsadere olunur.”

Değiştirilmiş Şekli: *“Hükûmetçe tayin olunan müddet zarfında dehalet etmeyen firari ve bakaya efradının hane, emlak, akar, emval ve mevaşisi müsadere ve birlikte ikamet eden ailesi efradı teb'id olunur.”*

“2. Fimâba'd esliha ve cephanesiyle veya hayvanıyla mükerreren firar eyleyen ve şekavet eden veyahut derdestine memur olanlara silahla mukavemet eden firariler idam olunurlar.”

Değiştirilmiş Şekli: Encümen, ikinci maddedeki esası aynen kabul etmiş; fakat “mükerreren” tabirini gereksiz görmüştür.

“3. Seferde firariler hakkında takibat ve sevkiyatta müsamahaları veya ahz-ı asker muamelatında suistimalatı görülen memurîni mülkiye ve askeriye ve jandarmalar ve efradı askeriye ve karye ve mahallat heyet-i ihtiyariyeleri ve firarinin kıtası kumandanları ve firarileri saklayan veya ihtifa ettiği mahali bildiği hâlde ihbar etmeyen her şahıs efradı firara teşvikle ordunun kuvve-yi harbiyesine ırası mazarrat etmiş addolunarak hıyanet-i harbiye kanunuyla tecziye olunurlar.”

Değiştirilmiş Şekli: Üçüncü madde de aynen kabul edilmiş; ancak ceza şekli tayin edilmeyip *“Hıyanet-i Harbiye Kanunu'yla tecziye olunur”* ifadesi açık bir şekilde cezayı tanımlamamış olduğundan bu ifade yerine “idam olunurlar” tabiri seçilmiştir.

“4. Firarilerin beraberlerinde götürdükleri esliha, cephane ve beygir ve sair eşya-yı miriye hakkında fırka kumandanları tarafından Hükûmet'e iş'ar vukuunda eşya-yı mezkûrenin rayiç üzerinden esmanı zı'f olarak tahsil olunur.”

Değiştirilmiş Şekli: *“Firarilerin beraberinde götürdükleri esliha, cephane, beygir ve sair eşya-yı miriye hakkında fırka kumandanları tarafından Hükûmet'e iş'ar vukuunda eşya-yı mezkûrenin rayiç üzerinden esmanı zı'f olarak karye ve mahalle ahalisinin bila hüküm Hükûmetçe tahsil olunur.”*

“5. İşbu kanunun icrasına Müdafaa-i Milliye ve Adliye ve Dâhiliye ve Maliye vekilleri memurdur.”

Değiştirilmiş Şekli: Encümen, bu madde yerine 5. ve 6. maddeler olarak şu teklifte bulundu.

“Madde 5. Bu ceraim hakkında takib-i muhakeme ve itayı karar doğrudan doğruya Büyük Millet Meclisi tarafından intihap olunacak azalardan üçer kişilik İstiklâl Mahkemelerine aittir. İstiklâl Muhakemeleri nezdinde cihet-i askeriyeden bir muddeiumumi bulunacaktır.”

“Madde 6. İşbu mahkemelerin hükümleri kati olup tebliğ edilen her makam icrasına memur ve mecburdur”(TBMM ZC, 1.Devre, 1.İçtima Senesi, C.4, s. 23-25).

⁶⁵⁹ Aybars, *İstiklâl Mahkemeleri*, s. 49; Kutlu, *Kanun ve Kararnâmeler*, s. 43.

keza mevcudu 70 olan Tokat Süvari Bölüğü'nden 34 nefer silah, cephane ve hayvanlarıyla firar eylemişlerdir.”⁶⁶⁰ diyordu. Fevzi Paşa; bu gibi örneklerden söz ettikten sonra esas önemli noktaya, yani firarın önüne nasıl geçilebileceği hususuna değiniyordu. Ona göre; cephe dolaylarında Müdafaa-i Hukuk Heyetleri tarafından Millî Mücadele'nin başlarında uygulanan firarının hayvan ve mallarına el koymak, evlerini yakmak ya da yıkmak gibi ceza yöntemlerinin kullanılması sonucunda firarların önüne geçilebileceğinin tecrübeyle sabit olduğuydu. Fevzi Paşa, bu uygulamanın kanunla yürütülmesinin faydalı olacağını belirtiyordu.⁶⁶¹

Kanun teklifinin müzakeresi esnasında Mecliste iki ayrı görüş meydana çıktı. Birinci görüşe göre; bir zaruret doğrultusunda ortaya çıkan bu Kanun'la cephe gerisi tutulabilir ve asayiş sağlanabilirdi. İkinci görüşe göre ise bu Kanun'la ortaya çıkacak korku ortamının Millî Mücadele'yi arkadan vuracak güçleri çoğaltıp halkı paniğe götüreceğiydi.⁶⁶²

8 Eylül'deki müzakerelerde kanun teklifinin lehinde görüş bildiren Saruhan Milletvekili Mustafa Necati Bey, firarları önlemek için daha önce uygulanan cezaların caydırıcılık yönü şöyle dursun; bilakis firarı daha arttırdığını dile getirdi. Son zamanlarda firarların iyice arttığına dikkat çekti. Fevzi Paşa'nın firarlarla ilgili yukarıda değindiği bazı istatistikleri yinelemiş oldu. Silahlı olarak firar edip şekavet yapan askerin idamının; silahsız olarak giden firarının ise mal ve hayvanlarına el konulmasının gereğinin altını çizdi. Aynı zamanda silah ve hayvanıyla firar eden askerin bu götördüklerinin bedelinin bahsi geçen firarının köylüsünden, mahalle ahalisinden alınmasının lüzumu üzerinde durdu.⁶⁶³ Benzer şekilde kanun teklifini destekleyen Trabzon Milletvekili Ali Şükrü Bey de bir konuşma yaptı. Ali Şükrü Bey, memleketin içinde bulunduğu vaziyet doğrultusunda, Meclisin üstlendiği sorumluluğun öneminden söz etti. Meclisteki üyelerin hepsinin vatan için ölümü göze almış kişiler olduğundan bahsetti. Kendi ifadesiyle: “Bizim Meclisimiz öteden beri, birkaç defa söylendiği veçhile, alelâde bir Meclis-i Mebusan değil; gerçi bir Meclis-i Müessesan da değil, ahval-i fevkaladeden doğmuş bir Meclistir ve bunun nam-ı değeri bir İhtilâl

⁶⁶⁰ TBMM ZC, 1. Devre, 1. İçtima Senesi, C.4, s. 23.

⁶⁶¹ TBMM ZC, 1. Devre, 1. İçtima Senesi, C.4, s. 23.

⁶⁶² Aybars, *İstiklâl Mahkemeleri*, s. 49-50.

⁶⁶³ TBMM ZC, 1. Devre, 1. İçtima Senesi, C.4, s. 26.

*Meclisidir.*⁶⁶⁴ dedi. Ali Şükrü Bey; ülkede hüküm süren şartlar ve vatanın kurtarılmasının hayatiliği çerçevesinde düşünerek böyle bir kanun teklifinin verilmesinin ne kadar isabetli olduğunu savunmaktaydı.⁶⁶⁵

Kanun teklifini eleştiren Antalya Milletvekili Hamdullah Suphi Bey, düşüncelerini şu noktalarda toplamıştı: Bunlardan biri Kuva-yı Milliye'nin desteklenmesi hususuydu. Bu görüşü şu ifadelerle dile getirmişti: *“Dâhilî ihtilâller vaki olduğu zaman biz bazı adamlarımıza el uzattık, geliniz ve bastırınız dedik. Aynı noktalara taburlar da yollamıştık. Fakat o taburlar dağıldı, güneş altında kar erir gibi eridi. Niçin diğer kuvvet dağılmadı, vazifesini gördü de bunlar göremedi? Çünkü başında askerin ruhunu bilen, kendi ruhunu onun ruhu ile karıştıran, onun hissiyatına giren bir adam (Çerkez Ethem'i kastederek) vardı. Bizim bütün tarihimiz arasında da böyledir. Nerede mükemmel kumandanlar, mükemmel zabıtlar ordumuzun başına geçmişse, o ordu bin felaket ortasında bile kahramanca vazifesini yapmıştır.”*⁶⁶⁶ Hamdullah Suphi Bey'in diğer dile getirdiği husus, firari askerlerin ailelerinin cezalandırılmasının yanlışlığıydı. Hamdullah Suphi Bey, insanlık dışı nitelediği bu hususta da şöyle diyordu: *“Arkadaşlar; ilahi ve arzî hiçbir kanun tahattur edemiyorum ki bir mücrimi değil, mücrimi yakalayamadık diye evlatlarını, masum çocuklarını, karısını öldürsün, kurban etsin. Bu itibarla düşünüyorum; acaba muharecete sevk ettiğimiz, tarlasından, ineğinden, koyunundan uzaklaştırdığımız kadınlar veya çocuklar, gittikleri yerde yaşayabilecekler mi?”*⁶⁶⁷ Gerçi Hamdullah Suphi Bey'in belirttiği konularda haklı olduğu taraflar vardı. Ancak vatanın ve milletin varlığı için savaşıyordu. Tüm ülke kaynaklarının seferber edilmesi gerekiyordu. Ayaklanma, firar, casusluk, bozgunculuk ve eşkıya tehlikesinin ülke ile milleti esir alacak boyutlara ulaştığı bir dönemde; bireyin özgürlüğünden bahsetmek düşünülemezdi.⁶⁶⁸ Yani tüm millet olarak “Hayatta kalacak mıyız?” sorusuna cevap arandığı bir dönemden geçiliyordu. Ülkenin işgalden kurtarılması gerekiyordu. Bu hedefe ulaşılması için de bazı haklardan feragat edilmesi zorunluydu.

⁶⁶⁴ TBMM ZC, 1. Devre, 1. İçtima Senesi, C.4, s. 27.

⁶⁶⁵ TBMM ZC, 1. Devre, 1. İçtima Senesi, C.4, s. 27-28.

⁶⁶⁶ TBMM ZC, 1. Devre, 1. İçtima Senesi, C.4, s. 28.

⁶⁶⁷ TBMM ZC, 1. Devre, 1. İçtima Senesi, C.4, s. 28.

⁶⁶⁸ Kutlu, *Kanun ve Kararnâmeler*, s. 45; Aybars, *İstiklâl Mahkemeleri*, s. 50.

Kanun teklifinin lehinde yer alan Menteşe Milletvekili Dr. Tevfik Rüştü Bey'e göre; ailelerin maruz kalacağı muamelenin acınası bir durum arz ettiğini; ancak daha acınası hâlde bulunanın o ailenin en büyüğü sayılan milletin bizatihi kendisi olduğuydu. Millet yıkıldığı gün; hiç kimsenin yaşayamayacağını dile getiren Tevfik Rüştü Bey, Kanun'u desteklemekteydi. Yine ona göre; bu Kanun'un iyi bir tarafının da firar olaylarında cezanın şimdiye kadar uygulandığı gibi sadece ahali ile köylüye değil; esas ihmali olan zevatı; yani memur, eşraf ve subayları da içine alacak şekilde genişletildiği idi.⁶⁶⁹

9 Eylül günü yapılan müzakerelerde söz alan bazı milletvekilleri, tebliğ usulünün düzenli olmadığını öne sürdüler. Firar eden askerin ailesinin sürülmesi ve malına el konulması gibi cezaların doğru olmadığını savundular. Hatta Kırşehir Milletvekili Müfit Efendi; müsadere metodunun İslamiyet'e uygun olmadığını dile getirdi. Bu itirazlar sebebiyle bu konuda ısrar edilmedi.⁶⁷⁰

Birinci maddedeki hukuka aykırı bulunan⁶⁷¹ hükümlerin değiştirilmesi için yeniden Encümene gönderilen kanun teklifi, burada yeni bir şekil aldı. Ardından 11 Eylül tarihinde Meclise gönderildi. Kanun teklifinin yeni şeklinde, Refik Şevket Bey'in önergesiyle⁶⁷² firar suçlarına bakmak için Meclis üyelerinden oluşan İstiklâl Mahkemeleri kurulması isteniyordu.⁶⁷³

⁶⁶⁹ TBMM ZC, 1. Devre, 1. İçtima Senesi, C.4, s. 29.

⁶⁷⁰ TBMM ZC, 1. Devre, 1. İçtima Senesi, C.4, s. 46-48, 50; Kutlu, *Kanun ve Kararnâmeler*, s. 47.

⁶⁷¹ Bu tür yöntemler, "cezaların şahsiliği ilkesine" aykırı görülerek reddedilmiştir (Akın, TBMM Devleti, s. 332). Bununla beraber Kastamonu İstiklâl Mahkemesi tarafından firarının mal ve mülkünün yakılıp, yıkılarak müsadereye tabi tutulması gibi yöntemler uygulanmıştı. Öyle ki bu uygulamalar, I. Dönem İstiklâl Mahkemelerinin kaldırılmasında en büyük etken olmuştur (Aybars, *İstiklâl Mahkemeleri*, s. 80,85).

⁶⁷² "Cephe Firarileri Hakkında Kanun

Madde 1. Muvazzaf ve gönüllü olarak hizmet-i askeriyeye dâhil olup da firar edenler veya her ne suretle olursa olsun firara sebebiyet verenler ve firarı derdest ve sevkinde tekâsül gösterenler ve firarileri ihfa, iâşe ve ilbas edenler hakkında mülki ve askerî kavaninde mevcut ahkâm ve indelicap diğer gûna mukarrerat-ı cezaîyeyi müstakillen hüküm ve tenfiz etmek üzere Büyük Millet Meclisi azalarından mürekkep İstiklâl Mahkemeleri teşkil olunmuştur.

Madde 2. Bu mahkemeler azasının adedi yedi olup Büyük Millet Meclisinin ekseriyet-i arasıyle intihap ve içlerinden en ziyade rey alan reis addolunur.

Madde 3. İşbu mahkemelerin adedini ve muntikalarını Heyet-i Vekilenin teklifi üzerine Büyük Millet Meclisi tayin eder.

Madde 4. İstiklâl Mahkemelerinin kararları katidir.

Madde 5. İstiklâl Mahkemelerinin evamir ve mukarreratını infaz etmeyenler ve infazda teallül gösterenler işbu mahkemeler tarafından taht-ı muhakemeye alınır.

Madde 6. Her İstiklâl Mahkemesi ketebe ve müstahdemin maaşatı yüz lirayı geçmeyecektir.

Madde 7. İşbu kanun, tarih-i neşrinden muteberdir.

Refik Şevket Bey; divan-ı harplerle sivil mahkemelerin düzensizliğinden bahsedip bunların ihtiyaca cevap vermekten uzak olduğunu söyledi. Ona göre; Büyük Millet Meclisi bu eksikliği, kendi içerisinde seçeceği reis ve tayin edeceği azalarla kurulacak mahkemeler sayesinde giderecekti. Bunun için de cephelerde görev yapacak olan adı geçen mahkemelere geniş yetkiler verilmeliydi. Refik Şevket Bey'e göre; zaten ülkenin içinde bulunduğu şartlar itibarıyla aksi bir durumda, olumlu sonuç almak mümkün olmayacaktı.⁶⁷⁴

İzmit Milletvekili Hamdi Namık Bey ise İstiklâl Mahkemelerine verilecek olan idam yetkisine tereddütle yaklaşp idamların Meclisin tasdikine sunulması gereğinden söz etmişti.⁶⁷⁵ Refik Şevket Bey ise seferberlik döneminde milletvekili olmayan, normal hâkimler tarafından verilen hükümlerin ordu komutanları tarafından tasdik edilmeden infaz edileceğine dair bir kanunu hatırlattı. Tasdik hususunu gereksiz buldu. Yine Refik Şevket Bey'e göre; Meclis'ten seçilecek olan bu üyeler yetki verilmezse; mahkeme üyeleri, normal hâkimler gibi bir çerçeve içinde kalacağından istenilen fayda sağlanamazdı. Nitekim bu görüş, etkili oldu. Bağımsızlık ve yetki konusunda ısrarlı bir şekilde duruldu.⁶⁷⁶

Müzakerelerde mahkemelerin ismi hususunda farklı görüşler ortaya atıldı. Aydın Milletvekili Tahsin Bey, İstiklâl Mahkemesi yerine "Jüri Heyeti" denilmesini istedi.⁶⁷⁷ Bolu Milletvekili Tunalı Hilmi Bey ise "Millet Mahkemeleri" denilmesini teklif etti.⁶⁷⁸ Ancak her iki istek de kabul görmedi.

Encümeninden tadil edilerek gelen şekliyle tasarıda 5 kabul edilen üye sayısı, yapılan müzakereler sonucunda 3'e⁶⁷⁹ düşürüldü. Üyelerin içlerinden birinin kendileri tarafından başkan yapılması kabul edildi.⁶⁸⁰

Madde 8. İşbu kanunun icrasına Müdafaa-i Milliye, Maliye, Dâhiliye, Adliye vekilleri memurdur"(TBMM ZC. 1. Devre, 1. İçtima Senesi, C.4, s. 87).

⁶⁷³ Kutlu, *Kanun ve Kararnâmeler*, s. 47-48.

⁶⁷⁴ TBMM ZC, 1. Devre, 1. İçtima Senesi, C.4, s. 87.

⁶⁷⁵ TBMM ZC, 1. Devre, 1. İçtima Senesi, C.4, s. 94.

⁶⁷⁶ TBMM ZC, 1. Devre, 1. İçtima Senesi, C.4, s. 97-98; Kutlu, *Kanun ve Kararnâmeler*, s. 48.

⁶⁷⁷ TBMM ZC, 1. Devre, 1. İçtima Senesi, C.4, s. 97.

⁶⁷⁸ TBMM ZC, 1. Devre, 1. İçtima Senesi, C.4, s. 98.

⁶⁷⁹ 28 Kasım 1920 tarihinde İstiklâl Mahkemelerinin üye sayısı, 4'e çıkarılarak, Meclis tarafından seçilip yine kendi içlerinden birisinin kendileri tarafından başkan yapılması uygun görüldü (Bkz. 28 Teşrin-i sâni (Kasım) 1336 (1920) Tarih ve 65 No'lu "Fırariler Hakkındaki 11 Eylül 1336 Tarihli Kanunun İkinci Maddesini Muaddil Kanun", *Düstur, Üçüncü Tertip*, C.1, s. 110-111; KM, C.1, s. 69).

⁶⁸⁰ TBMM ZC, 1. Devre, 1. İçtima Senesi, C.4, s. 98-100.

Dokuzuncu maddedeki “*Kanunun icrasına Müdafaa-i Milliye, Erkân-ı Harbiye, Maliye, Dâhiliye ve Adliye vekilleri memurdur*” hükmü Meclisin genel isteğiyle değiştirilerek “*Büyük Millet Meclisi memurdur*” şekline dönüştürüldü. Bu şekilde kanun teklifinin tamamı kabul edildi. Kanun, “Firariler Hakkında Kanun” adı altında Büyük Millet Meclisinin 21 No’lu kanunu olarak yürürlüğe girdi.⁶⁸¹

Firariler Hakkında Kanun⁶⁸²

11 Eylül 1336/1920

Kanun No:21

Kanunun Metni

“*Madde 1- Muvazzaf ve gönüllü ile hizmet-i askeriye dâhil olup da firar edenler veya her ne suretle olursa olsun firara sebebiyet verenler ve firari derdest ve sevkinde tekâsül gösterenler ve firarileri ifha ve iâşe ve ilbas edenler hakkında mülki ve askerî kavaninde mevcut ahkâm indelicap diğer gûna mukarrerat-ı cezaiyeyi müstakillen hüküm ve tenfiz etmek üzere Büyük Millet Meclisi azalarından mürekkep (İstiklâl Mahkemeleri) teşkil olunmuştur.*

Madde 2- Bu mahkemeler azasının adedi (üç) olup Büyük Millet Meclisinin ekseriyet-i ârasiyle intihap ve içlerinden birisi kendileri tarafından reis addolunur.

Madde 3- İşbu mahkemelerin adedini ve muntakalarını Heyet-i Vekilenin teklifi üzerine Büyük Millet Meclisi tayin eder.

Madde 4- İstiklâl Mahkemelerinin kararları kati olup infazına bilûmum kuva-yi müsellaha ve gayri müsellaha-i devlet memurdur.

Madde 5- İstiklâl Mahkemelerinin evamir ve mukarreratını infaz etmeyenler veya infazda taallül gösterenler işbu mahkemeler tarafından taht-ı muhakemeye alınır.

Madde 6- Her İstiklâl Mahkemesi ketebe ve müstahdemin maâşatı şehri yüz lirayı geçmeyecektir.

Madde 7- Her İstiklâl Mahkemesi vazifeye mübadereti anında firari ve bakaya efradının bir müddet-i muayyene zarfında icabetini teminen her türlü vesait-i tebliğiye müracaat eder.

Madde 8- İşbu kanun, tarih-i neşrinden muteberdir.

⁶⁸¹ TBMM ZC, 1. Devre, 1. İçtima Senesi, C.4, s. 101; Kutlu, *Kanun ve Kararnâmeler*, s. 49.

⁶⁸² Düstur, C.1, s. 44-45; KM, C.1, s. 22.

Madde 9- İşbu kanunun icrasına, Büyük Millet Meclisi memurdur. ”

İstiklâl Mahkemelerinin verecekleri hükümler, idam dâhil⁶⁸³ kesin olup hemen uygulanacaktı. Karar verilirken onların vicdani kanaatleri yeterli görülmekteydi. Verdikleri kararlar, itiraz ve temyize kapalıydı. İstiklâl Mahkemelerinin kararlarını ve emirlerini, tüm asker ve sivil memurlar; uygulamak mecburiyetindeydiler. Bu şekilde, mahkemeler; sınırsız bir kudrete sahiptiler. Mahkeme üyelerinin Meclisten seçilmesi, bölgelerin Meclisçe tespit edilmesi ve kanunu yürütme yetkisinin doğrudan doğruya Meclise ait olması, Meclis adına önemliydi. Çünkü Meclis, İstiklâl Mahkemeleri vasıtasıyla olağanüstü yargı erkine sahip oluyordu. Fransız İhtilâli Mahkemeleri, kuvvetler birliği ilkesini ortaya koymasıyla Meclis otoritesine örnek teşkil etmişti. Ancak Fransız İhtilâl Mahkemelerinin üyeleri; Meclis dışından seçilmişti ve bu durum, sakıncalar doğurmuştu. Millî Mücadele Hareketi; aynı yanlışlığa düşmemek için mahkeme üyelerini, milletvekillerinden seçip Meclis’in üstünlüğünü temin etmişti. İstiklâl Mahkemeleri kurulurken beklenen özellik, bağımsız ve süratli çalışarak Millî Mücadele’nin gereklerini uygulayabilmesiydi. Normal mahkemelerin ve divan-ı harplerin bu misyonu yapamadıkları, dört aylık uygulamada kendisini göstermişti. Bu sebeple ülkenin geçirmekte bulunduğu savaş şartlarının gereklerine uygun şekilde Fransız İhtilâli içinde olağanüstü yetkilere sahip olarak kurulan İhtilâl Mahkemeleri (Mart 1793) örnek alınmıştı.⁶⁸⁴

Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi İsmet Bey, 18 Eylül 1920’de bir önerge verip 14 bölgede İstiklâl Mahkemesi kurulmasını talep etti. Bu bölgeler:⁶⁸⁵

1. **Kastamonu Mıntıkası:** Kastamonu Vilayeti, Bolu Livası,
2. **Eskişehir Mıntıkası:** Eskişehir, Bilecik, Kütahya livaları,
3. **Konya Mıntıkası:** Konya Vilayeti, Afyonkarahisar Sancağı,
4. **Isparta Mıntıkası:** Isparta, Antalya, Denizli, Muğla livaları ile Aydın,
5. **Ankara Mıntıkası:** Ankara Vilayeti, Yozgat ve Çorum livaları,
6. **Kayseri Mıntıkası:** Kayseri, Kırşehir, Niğde, Silifke livaları,
7. **Sivas Mıntıkası:** Sivas Vilayeti, Canik, Amasya, Tokat livaları,
8. **Maraş Mıntıkası:** Maraş, Kozan sancakları,
9. **Mamuretülâziz Mıntıkası:** Mamuretülâziz Vilayeti,
10. **Diyarbakir Mıntıkası:** Diyarbakir Vilayeti,

⁶⁸³ 31 Temmuz 1922 tarihi itibarıyla idam kararları, TBMM’nin onayına bağlanacaktır (*İstiklâl Mahkemeleri, C.1*, TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları, s. 36, 38-39).

⁶⁸⁴ *İstiklâl Mahkemeleri, C.1*, TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları, s. 38; Aybars, *İstiklâl Mahkemeleri*, s. 50.

⁶⁸⁵ TBMM ZC, 1. Devre, 1. İçtima Senesi, C.4, s. 192-193.

11. Bitlis Mıntıkası: Bitlis Vilayeti,

12. Refahiye Mıntıkası: Giresun Kazası, Gümüşhane, Karahisar-ı Şarkî, Erzincan livaları,

13. Erzurum Mıntıkası: Giresun kazalarından maada Trabzon Vilayeti, Erzurum Vilayeti ve Beyazıt Sancağı,

14. Van Mıntıkası: Van Vilayeti (Hakkari Sancağı dâhil)

Ancak sayı fazla görüldüğünden 7 mahkeme bölgesi tespit edildi.⁶⁸⁶ Bu 7 bölge; Ankara, Eskişehir, Konya, Isparta, Sivas, Kastamonu ve Kayseri'ydi. Daha sonra Meclis tezkeresiyle 27 Ekim 1920 tarihinde Kayseri İstiklâl Mahkemesinin kurulmasına gerek olmadığına karar verildi. Oluşan yeni duruma göre; bu 6 mahkemenin yanında Meclis, 9 Kasım 1920'de Diyarbakir'de, 15 Kasım 1920'de de Pozantı'da birer İstiklâl Mahkemesinin teşkiline karar verdi. Bu şekilde, 8 İstiklâl Mahkemesi kurulmuş oldu. Fakat bu mahkemelerden Diyarbakir İstiklâl Mahkemesi, görevine başlayamamıştır.⁶⁸⁷

Tüm bu gelişmelerin yaşandığı esnada ortaya çıkan bir mesele de yetki karışıklığı tartışmasıydı. İstiklâl Mahkemelerine aşırı yetki verilmesi sebebiyle mahkemelerin ordu işlerine karışabileceğinden söz ediliyordu. Bunun sonucunda da ordu ile Meclis arasında sürtüşmeler olabileceğinden bahsediliyordu. Bu söylentilerin ardından Firariler Hakkındaki Kanun'un birinci maddesine 26 Eylül 1920 tarihinde⁶⁸⁸ bir ek madde ilave edildi.⁶⁸⁹ Bu kanunla İstiklâl Mahkemelerinin yalnız askerden firar etme suçlarına ait olan yetkileri daha da genişletilmiş oldu. Mahkemelerin görev sahası vatan hainliği, ülkenin maddî ve manevî gücünü yok etmek, casusluk, bozgunculuk gibi suçları da kapsama alanına aldı. Bu şekilde, İstiklâl Mahkemelerinin bakamayacağı

⁶⁸⁶ Bkz.18 Eylül 1336 (1920) Tarih ve 45 Numaralı "İstiklâl Mahkemeleri Teşkilî Hakkında Heyet-i Umumiye Kararı", Düstur, Üçüncü Tertip, C.1, s. 47.

⁶⁸⁷ *İstiklâl Mahkemeleri, C.1*, TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları, s. 2-3.

⁶⁸⁸ İstiklâl Mahkemeleri Kanunu'nun Birinci Maddesine Müzeyyel Kanun 26 Eylül 1336(1920)

Kanun No: 28

"Kumandanların meratib-i askeriye arasında itaat ve inzibat teminine mâtuף hukuk ve salahiyyetleri mahfuz kalmak üzere istihlâs ve istiklâl-i vatan ve Hilafet için mücadele eden Büyük Millet Meclisinin âmal ve maksadına münafî olarak düşman maksat ve menfaatini terviç yollu teşvikat ve tahrikât ve ifsadatta bulunanlar ve memleketin kuva-yi maddiye ve maneviyelerini her ne suretle olursa olsun kesrî tenkise sâyedenler ve düşman hesabına askerî ve siyasi casusluk edenlerle 29 Nisan 1336 tarihli Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nun muhtevi olduğu mevattan dolayı maznunualeyh bulunanların icra-yı muhakeme ve tenfizi hükmü salahiyyeti İstiklâl Mahkemeleri teşekkül eden muntikalarda mehakim-i mezkûreye verilmiştir..." (Düstur, Üçüncü Tertip, C.1, s. 56-57; KM, C.1, s. 30).

⁶⁸⁹ Kutlu, *Kanun ve Kararnâmeler*, s. 96-97.

dava konusu kalmadı.⁶⁹⁰ Daha net ifade edilirse bu kanunla İstiklâl Mahkemelerine; asker kaçakları olayları yanında, Hıyanet-i Vatanîye Kanunu kapsamında yer alan askerî ve siyasi casusluk suçlarına bakma yetkisi de verildi.⁶⁹¹ Aynı zamanda, bahsi geçen kanundaki düzenlemeyle komutanların endişesi giderilmiş oldu. Meclisteki çekingenlik de ortadan kaldırıldı.⁶⁹²

Yapılan üye seçimleri neticesinde İstiklâl Mahkemeleri bölgelerine göre şu şekilde dağıldılar:⁶⁹³

1. Ankara İstiklâl Mahkemesi:		Oy	Görevi
<i>Kılıç Ali Bey</i>	<i>Ayıntap</i>	58	<i>Aza</i>
<i>İhsan Bey</i>	<i>Cebelibereket</i>	45	<i>Reis</i>
<i>Hüseyin Bey</i>	<i>Elaziz</i>	41	<i>Aza</i>
<i>Cevdet Bey</i>	<i>Kütahya</i>	61	<i>Aza</i>
2. Eskişehir İstiklâl Mahkemesi:			
<i>Rasih Efendi</i>	<i>Antalya</i>	65	<i>Aza</i>
<i>Muhittin Baha Bey</i>	<i>Bursa</i>	73	<i>Aza</i>
<i>Haydar Bey</i>	<i>Kütahya</i>	54	<i>Aza</i>
<i>Yusuf Bey</i>	<i>Denizli</i>	41	<i>Reis</i>
3. Konya İstiklâl Mahkemesi:			
<i>Tevfik Efendi</i>	<i>Kengiri</i>	73	<i>Aza</i>
<i>Osman Nuri Bey</i>	<i>Bursa</i>	57	<i>Reis</i>
<i>Hacı Tahir Efendi</i>	<i>Isparta</i>	31	<i>Aza</i>
4. Isparta İstiklâl Mahkemesi:			
<i>Hamit Bey</i>	<i>Biga</i>	76	<i>Reis</i>
<i>Hamdi Bey</i>	<i>Biga</i>	41	<i>Aza</i>
<i>Hüsrev Sami Bey</i>	<i>Eskişehir</i>	73	<i>Aza</i>
<i>Tahsin Bey</i>	<i>Maraş</i>	49	<i>Aza</i>
5. Sivas İstiklâl Mahkemesi:			
<i>Mustafa Necati Bey</i>	<i>Saruhan</i>	89	<i>Aza</i>
<i>Emin Bey</i>	<i>Canik</i>	55	<i>Reis</i>
<i>Necati Bey</i>	<i>Bursa</i>	56	<i>Aza</i>
<i>Mustafa Zeki</i>	<i>Dersim</i>	44	<i>Aza</i>

⁶⁹⁰ Aybars, *İstiklâl Mahkemeleri*, s. 52, 54.

⁶⁹¹ *İstiklâl Mahkemeleri, C.1*, TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları, s. 3.

⁶⁹² Aybars, *İstiklâl Mahkemeleri*, s. 54.

⁶⁹³ Aybars, *İstiklâl Mahkemeleri*, s. 54-55.

6. Kastamonu İstiklâl Mahkemesi:

Refik Şevket Bey	Saruhan	89	Aza
Dr. Fikret Bey	Kozan	37	Aza
Yusuf Ziya Bey	Bitlis	51	Aza
Necib Bey	Mardin	30	Reis

7. Pozantı İstiklâl Mahkemesi:

Atıf Bey	Bayezit	37	Aza
Abdülkadir Kemali Bey	Kastamonu	60	Reis
Şevki Bey	İçel	48	Aza
Sırrı Bey	Ergani	31	Aza

8. Diyarbekir İstiklâl Mahkemesi:

Sıtkı Bey	Malatya	39	
Şeyh Servet Efendi	Bursa	-	
Sıddık Bey	Çorum		

Seçilip de gitmeyenler:

Nafiz Bey	Canik
-----------	-------

Vehbi Bey

28 Kasım 1920’de çıkarılan bir kanunla da İstiklâl Mahkemelerinin üye sayısı 3’ten 4’e çıkarılmış oldu.⁶⁹⁴ Bu şekilde, üyelerden birinin hastalık ya da başka bir mazeretle görev yapamayacağı hâllerde mahkemelerin faaliyetlerinin durdurulması engellenmiş oldu.⁶⁹⁵

İstiklâl Mahkemelerinin faaliyete geçmesinden sonra sıkıyönetimler kaldırılmaya başlanmış⁶⁹⁶ ve divan-ı harplerin yetkilerinin büyük bir kısmı da bu mahkemelere devredilmiştir. Bunun sonucunda İstiklâl Mahkemelerinin çalışma

⁶⁹⁴ Bkz. 28 Teşrin-i sâni (Kasım) 1336 (1920) Tarih ve 65 Numaralı “Firariler Hakkındaki 11 Eylül 1336 (1920) Tarihli Kanunun İkinci Maddesini Muaddil Kanun”, Düstur, Üçüncü Tertip, C.1, s. 110-111; KM, C.1, s. 69.

⁶⁹⁵ Kutlu, *Kanun ve Kararnâmeler*, s. 97.

⁶⁹⁶ Bununla ilgili bir kararnâme örneği için bkz. 12 Kânun-ı evvel (Aralık) 1336 (1920) Tarih ve 427 Numaralı “Sivas’ta İlan Edilmiş Olan İdare-i Örfiyyenin Ref’i Hakkında Kararnâme”, Düstur, Üçüncü Tertip, C.1, s. 119-120.

imkânları daha da artmıştı. Adı geçen mahkemelerin sahip olduğu geniş yetkiler, onların başarılarına büyük katkı sağlamıştı.⁶⁹⁷

İstiklâl Mahkemeleri; çeşitli suçlara, önem derecesine göre şu cezaları vermektedir:

*“1. Asılarak ve kurşuna dizilerek idam; 2. Kalebent, kürek ve ağır hapis; 3. Sürgün; 4. Dayak (değnek vurarak); 5. Tazmin (zararı ödetme); 6. Görevden uzaklaştırma; 7. Halk ve asker önünde teşhir; 8. Millî Mücadele’nin sonuna kadar gözaltına alma; 9. Mal ve mülke el koymak, yıkmak ve yakmak (Hukuk dışı bulundu ve çok sert tepkilere yol açtı.); 10. Asker kaçağının yerine en yakınına askere almak, köy ve mahallesinden ağır para cezası (200 lira) almak. Bu ceza da hukuk dışı bulunmuş ve sert tepkilere yol açmıştır.”*⁶⁹⁸

İstiklâl Mahkemeleri; yukarıda da değinildiği gibi önceleri 3, sonraları 4 üye şeklinde teşkil edilmişti. Daha sonra 31 Temmuz 1922’de çıkarılan İstiklâl Mehâkimi Kanunu’yla 2 üye, 1 reis, 1 savcı ve ayrıca gerekli hâllerde görev yapmak üzere 1 üye daha seçilebileceği kararlaştırılmıştır. Yani 4 üye; 1 savcı⁶⁹⁹ yapısına dönüştürülmüştür.⁷⁰⁰ Söz konusu mahkemelerin kararları, kesin olup⁷⁰¹ itiraz ve temyizi bulunmamaktaydı. İstiklâl Mahkemeleri, Meclise bağlıydı ve yargı yetkisini Meclis adına kullanmaktaydı. Yargı yöntemi; basit, açık ve seriydi. Verdikleri kararlardan, sorumlu değillerdi. Vicdani kanaatlerine göre karar vermektedirler. Böylesine geniş yetkilere karşın haklarında delil bulunmayan birçok kimse, suçluluğuna vicdani kanaat getirilmediğinden beraat etmişti ya da gözaltına alınmıştı. Mahkemeler; görevlerine başladıktan sonra, Meclise bilgi veriyor ve Meclis de kendilerine başarı temennilerinde bulunuyordu. Her mahkeme seyyar olup, üyeleri sorumlu bulundukları bölgelere giderek vazife yapmışlardı. Bununla ilgili bilgiyi; Meclise, Dâhiliye Vekâletine ve Mustafa Kemal Paşa’nın Başkomutanlık görevi döneminde ona rapor sunarak

⁶⁹⁷ Kutlu, *Kanun ve Kararnâmeler*, s. 98.

⁶⁹⁸ Aybars, *İstiklâl Mahkemeleri*, s. 128.

⁶⁹⁹ O günkü dilde, “müddeiumümü” olarak geçmektedir.

⁷⁰⁰ *İstiklâl Mahkemeleri, C.1*, TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları, s. 38-39; Aybars, *İstiklâl Mahkemeleri*, s. 128; Kutlu, *Kanun ve Kararnâmeler*, s. 72.

⁷⁰¹ Bu durum, 249 Sayılı “İstiklâl Mehâkimi Kanunu”nun 5. maddesinde idam dışındaki hükümler kesin sayılmak kaydıyla değiştirilmişti (31 Temmuz 1922). Yani idam hükümlerinin Meclis tarafından onaylandıktan sonra infaz olunacağı vurgulanmıştı (*İstiklâl Mahkemeleri, C.1*, TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları, s. 36, 38-39).

iletmekteydiler. Bilhassa idam kararları hususunda bilgi vermek amacıyla Meclis Başkanlığına ve Başkomutanlık'a listeler gönderilmekteydi.⁷⁰²

3.6.3.2. İstiklâl Mahkemelerinin Asker Firarilerine Yönelik Uygulamaları

Ordunun cephelerde sağlam bir şekilde tutulması maksadıyla kurulan İstiklâl Mahkemeleri, hemen bu misyonun gerçekleştirilmesi için işe koyuldu. Firari askerlerin cepheye iadesi, izin müddetlerini aşanların geri döndürülmesi ve bakayaların cepheye sevk; bu misyonun tanımıydı. İşte İstiklâl Mahkemeleri, bu bilinç ve sorumlulukla göreve başladı.

Eskişehir İstiklâl Mahkemesi ile Isparta İstiklâl Mahkemesi beyannâmelerinin bir kısmına ait aşağıda sunulan pasaj, bu görevin anlamına projektör tutmaktadır:

“Üç yüz milyon Müslüman’ın ümit bağladığı vatanımızla Hilafet makamı aleyhine zalim Hükûmetler tarafından tertip edilen suikast; İzmir, Adana ve İstanbul işgaliyle pek açık surette tahakkuk etti. Bunun üzerine milletimiz bir defa daha harekete geldi ve istiklâliyle varlığını muhafaza için her fedakârlığı göze alarak taliini, kendisinin intihap ettiği vekillerden mürekkep Büyük Millet Meclisine teslim etti.

Fi’l-hakika vatanın fedakâr evladı, yer yer, cephe cephe hürriyet ve istiklâlimizin haricî ve dâhilî düşmanlarıyla aslanlar gibi çarpıştılar ve çarpışıyorlar. Büyük Millet Meclisi de öldürülmek istenen şu mazlum, fakat büyük milletimizi kurtarmaya çalışıyor ve bu maksatla bir taraftan memlekette halk idaresini kuracak en emin esaslara müstenid kanunlar vaz ve tesisine uğraşıyorken bir taraftan da düşmanlarla el ele vermek münafiklığını irtikâp eden alçakları ve düşman karşısında firar eden hainleri kahr ve tedip etmek üzere fevkalade salahiyeti haiz İstiklâl Mahkemeleri teşkil etmiş ve muntikalarına göndermiştir... Kardeş! İşte bizler bu kanunu tatbik için bu muntıkaya geldik. Şimdi de bu cihetleri biraz daha izah edelim. İstiklâl Mahkemeleri zîrde münderiç mevaddı takip ve muhakeme edecektir:

1. Milletle Hilafet makamını, düşmanlar elinde esir bırakan muahedenâmeyi kabul ve terviç edenlerle bu gibilere uyanlar,

⁷⁰² *İstiklâl Mahkemeleri, C.1, TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları, s. 37-39; Aybars, İstiklâl Mahkemeleri, s. 128-129.*

2. *Gerek gönüllü ve gerek muvazza'f olsun askerliğe dâhil olan bi'l-cümle efrat ve zabitanın firar edenler,*
3. *Ahali ve efrat ve zabitanın firara sebebiyet verenler, yani askerin kaçmasını kolaylaştıracak bir surette söz söyleyen, yazı yazan, iltimas eden veya rüşvet alan vesair her türlü harekâta bulunanlar,*
4. *Firarileri derdest ve sevkte tekâsül ve iltimas gösteren bi'l-umum mülki ve askerî jandarma, memurin ve efrat ve zabitan,*
5. *Firari efrat ve zabitanı saklayanlar, besleyenler, elbise verip giydirenler,*
6. *Büyük Millet Meclisinin ve Meclis dolayısıyla millet hâkimiyetinin düşmanlarını takdir veya 'onları ister' yollu teşvikât ve ifsadatta bulunanlar,*
7. *Memlekette yekdiğeri aleyhine nifak çıkararak devlet ve milletin işini bozanlar, kuvvetini azaltanlar,*
8. *Milletin zihnini yalan yanlış havadisle çelenler,*
9. *Büyük Millet Meclisinin haberi olmaksızın millet namına düşmanlarla görüşenler,*
10. *Düşmanlarımıza milletimizin ahvâli hakkında her ne suretle olursa olsun malumat verenler.*

...Hülasa İstiklâl Mahkemeleri vatani bugünkü ağılatıcı vaziyetten kurtarıp evvelki şerefli mevkiine çıkarmak için elini vicdanının üzerine koyarak Allah'ın inayetine sığınır, vatan hainleri hakkında ceza verir ve vatan ve millet istiklâli kaygısından başka bir şeyi düşünmez, yalnız Allah'tan korkar, içtiğinde fevkalade müstakil bir heyettir. Vatandaşlar! Size son bir defa ilan ediyoruz. İşbu beyannâmenin tebliğinden....gün zarfında hemen askerliğinize koşunuz, mücahede kuvvetimizi zaafa uğratacak yolsuzluklardan, tecavüzlerden içtinap ediniz, boşboğazların sözlerine inanmayınız, sizi fesada sevk edenlere uymayınız, vatani vazifelerinizi takdir ediniz ve daima biliniz ki başınızda vatani ve sizi düşünen Büyük Millet Meclisi ve o Meclisin maksadını temine çalışan İstiklâl Mahkemeleri vardır. ”⁷⁰³

⁷⁰³ *Eskişehir İstiklâl Mahkemesi, C.4, TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları, s. 8-10; Isparta İstiklâl Mahkemesi, C.5, TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları, s. 7-8.*

Beyannâmelerden de anlaşılacağı üzere vatani kurtarmak parolasıyla yola çıkan mahkemeler, cepheyi askersiz bırakmamak için uğraş vermişti. Cepheyi askersiz bırakmamanın yolu da firar sorununu çözmekten geçiyordu. Yani İstiklâl Mahkemelerinin gündemini en çok uğraştıran konu, firar sorunu idi.⁷⁰⁴ Çünkü o gün cephe; en fazla ihtiyaç duyulan unsur, insandı. Bunun bilincinde hareket eden İstiklâl Mahkemeleri, askerlikle mükellef olup da mükellefiyetini yerine getirmeyen herkesi belli yaptırımlarla cepheye gönderiyordu.⁷⁰⁵ Bunu yaparken de milletin en fazla özlemini çektiği adalet kavramının ön planda tutulması, felsefesiyle yola çıkılıyordu.⁷⁰⁶

İstiklâl Mahkemeleri denildiği zaman hiç şüphesiz zihinlerde ilk yaptığı çağrışım, idam olmuştur. Oysaki Millî Mücadele Dönemi'nde İstiklâl Mahkemeleri, en son seçenek olarak idama müracaat etmişti. Bunun açıklaması, yukarıda bahsi geçen “cephenin olmazsa olmaz faktörü” insan gerçeğinde yatmaktaydı. Neredeyse son on yılını savaşlarda geçirmiş bir nesil vardı. Bu nesli, ağırlıklı olarak bünyesinden çıkaran yer, Anadolu coğrafyası olmuştur ve artık Millî Mücadele'ye gelindiğinde bahsi geçen coğrafyanın insan adına sunacağı çok az imkân kalmıştı. Bu gerçekten hareket eden İstiklâl Mahkemeleri, elinde çok sınırlı bir malzeme olduğunu biliyordu. Bundan dolayı firarileri cezalandırırken tüm iletişim kanallarını açık ve esnek tutuyordu. İdam, firariyi cepheye kazandırmada bütün esnekliklerin ve alternatiflerin sonuçsuz kaldığı anlarda ancak tek caydırıcı ceza olarak görülüyordu.

İstiklâl Mahkemeleri, bu hassasiyeti gözden kaçırmayarak mümkün mertebe firari askerlerden istifade ederek onları vatan hizmetine kazanma mantığını taşıyordu.⁷⁰⁷ Mükerrer, yani birden fazla firar olaylarında bulunmuş olsalar bile birçok zaman suçu görmezden gelir gibi bir tavır takınılmış ya da daha hafif cezalarla firariyi ordu safına kazandırma mantığı güdülmüştü.⁷⁰⁸ Bu sebeple İstiklâl Mahkemelerinde; firari askerlere verilen çoğu idam cezaları; firarilerin bu eylemi bir daha yaptıklarında uygulanmak üzere,⁷⁰⁹ onların künyelerine işleniyor ve firariler birliklerine gönderiliyordu. Firar

⁷⁰⁴ Açık Söz, 18 Teşrin-i evvel 1336.

⁷⁰⁵ Açık Söz, 24 Kânun-ı sâni 1337.

⁷⁰⁶ Açık Söz, 18 Teşrin-i evvel 1336

⁷⁰⁷ BCA, 30.10.0.0.55.370.14-2.

⁷⁰⁸ TİTE, 332/17.

⁷⁰⁹ İstiklâl Mahkemeleri, yukarıda da değinildiği gibi mümkün mertebe cepheye fazla asker kazandırma telaşındaydı. Bunun için idamı, son kerteye gelmeden uygun görmüyordu. Bunu söz konusu mahkemelerin vermiş oldukları kararlarda görmek pek mümkündür. Böyle örnekler için Eskişehir İstiklâl Mahkemesi'nin karar defterindeki bazı davalara bkz. (*Eskişehir İstiklâl Mahkemesi, C.4,*

olaylarının çokluğu, şubelerdeki asker sayısının birikmesi ve cephenin acil bir şekilde askere ihtiyaç duyması, toplu şekilde telgrafla yargılayıp karar verme yöntemini mecburi kılıyordu. Firar etmekten başka suçu olmayanlara “vukuatsız kaçak” deyimini kullanılıyordu. Az sayıda firar etmiş olanlara (4-5 kez firari); mahkemeye çıkmadan, mahkemelerin firarilerin haklarında verdikleri cezalar, telgrafla onların şubelerine iletiliyordu. Uygulama yerine getirildikten sonra, firariler; cepheye sevk ediliyordu.⁷¹⁰

İstiklâl Mahkemeleri, dönemin gerçeklerine göre hareket ederek cepheyi askersiz bırakmamak için çalışıyordu. Bunun önemli bir yolu da firarilerin kazanılmasından geçiyordu. Eskişehir İstiklâl Mahkemesinin I. İnönü Savaşı’ndan firar eden bazı askerlere yönelik verdiği kararlar, bu bakımdan önemliydi. Mahkeme, normalde idamı gerektiren⁷¹¹ bu durumda; idama hükmetmemiş, firarileri eski birliklerine göndermeyi uygun bulmuş ve bir daha firar ederlerse muhakemesiz idamlarına karar vermişti.⁷¹²

İstiklâl Mahkemeleri, firari askerlere suçlarına göre bir dayak yöntemi olan değnek vurma cezasını⁷¹³ da yaygın şekilde kullanmıştı.⁷¹⁴ Ek:6. Firari askerler bu ceza uygulandıktan sonra, yine birliklerine sevk ediliyordu. Bu şekilde savaş bölgelerinin asker ihtiyacı karşılanıp cepheleer takviye edilmiş oluyordu.⁷¹⁵

Başka bir ceza şekli de Kastamonu İstiklâl Mahkemesi tarafından uygulanmıştı. Bu, firarilerin evlerinin yakılması,⁷¹⁶ ailesinden birinin firarinin yerine askere alınması ve eğer hiçbir akrabası da yoksa firari askerin mensup olduğu köy ya da mahallesinden

TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları, s. 65, 71, 77, 91, 107, 131-133, 149). Hatta firarı alışkanlık hâline getirerek mükerreren firara girişmiş olanlar hakkında dahi birçok kez idam kararı verilmemişti. Böyle davalar için bkz. (*Isparta İstiklâl Mahkemesi*, C.5, TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları, s.75, 81, 103, 113).

⁷¹⁰ Aybars, *İstiklâl Mahkemeleri*, s. 122.

⁷¹¹ Bunun rakamsal ifadesi, İstiklâl Mahkemeleri tarafından idamı gereken 2.827 askerin tekrar firar etmeleri hâlinde uygulanmak üzere şartlı olarak affedilmesiydi (Aybars, *İstiklâl Mahkemeleri*, s. 138-139).

⁷¹² *Eskişehir İstiklâl Mahkemesi*, C.4, TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları, s. 147-153, 159-161.

⁷¹³ İstiklâl Mahkemelerinin verdikleri bu tür cezalar için bkz. (*Eskişehir İstiklâl Mahkemesi*, C.4, TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları, s. 29-33, 37, 53, 119-123; *Isparta İstiklâl Mahkemesi*, C.5, TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları, s. 39, 47, 53, 65, 73-75, 79-81, 123).

⁷¹⁴ TİTE, 332/17; Hâkimiyet-i Milliye, 28 Kânun-ı evvel 1336; Aybars, *İstiklâl Mahkemeleri*, s. 128.

⁷¹⁵ TİTE, 332/17.

⁷¹⁶ Aybars, *İstiklâl Mahkemeleri*, s. 119, 123.

200 lira para alınmasıydı.⁷¹⁷ Şunu da belirtmek gerekir ki bu en son seçenek, yani nakdi ceza; mahkemeye pek cazip gelen bir uygulama değildi. Çünkü mahkemenin ilk önceliği para değil; insandı ve bu cümleden olarak cepheye asker kazanmaktı.⁷¹⁸ Bu cezalar, firarilerin köy ve evlerinde saklanmasını zorlaştırdı. Firarinin akrabaları ve köylüsü, bu yaptırımlar karşısında firarileri ihbar ettiler. Köy ya da mahallesinde bulunan firarileri haber vermeyen muhtar ya da imamlar, mesul tutularak hapis ve genellikle 100 lira nakdi cezaya çarptırılıyorlardı. Eğer firariyi himaye etmişlerse hapis cezaları (1 ya da 2 yıl) arttırılıyordu. Firarinin himayesine yardım eden diğer kimseler de suçlarının derecesine göre hapis ve nakdi cezaya çarptırılıyorlardı. Bahsedilen yardımı, rüşvet karşılığında gerçekleştiren görevlilerin cezası; görevlerini kötüye kullandıklarından daha da artıyordu. Bunlar, görevlerinden atılıyor ve ağır hapis cezası (15 ya da 25 yıl) alıyorlardı.⁷¹⁹

Firari askerler, birçok zaman silahlarını da beraberlerinde götürüyorlardı.⁷²⁰ Bu durumla ilgili aşağıdaki tabloda sunulan veriler, fikir vermesi bakımından önemlidir.⁷²¹

Şimdiye Kadar Yakalanan Firari Asker Sayısı ve Ele Geçirilen Silah Miktarı			
		Asker	Silah
31-7-1337'de	Konya Jandarma Alayı'nda	109	42
15-7-1337'den 28-7-1337'ye kadar	Garbi Anadolu Menzil Mıntıkasında	313	214
1-8-1337'de	Kastamonu ve Havalisinde	18	1
15-7-1337'den 31-7-1337'ye	Ankara Komutanlığı Mıntıkasında	261	105
Toplam:		701	362

İstiklâl Mahkemelerinin firarinin götürdüğü bu silah ve teçhizat zayıyatının giderilmesine yönelik aldığı önlemler de söz konusu olmuştu. Bu zayıyatın, firarinin kendisine veya babalarına ödettirilmesine dair kararlar alınmıştı.⁷²² Olay, sadece silah boyutuyla da sınırlı kalmıyordu. Firar eden asker elbisesini de beraberinde götürüyordu.

⁷¹⁷ Açık Söz, 24 Kânun-ı sâni 1337.

⁷¹⁸ Açık Söz, 24 Kânun-ı sâni 1337.

⁷¹⁹ Aybars, *İstiklâl Mahkemeleri*, s. 120, 123.

⁷²⁰ ATASE, İSH, Kutu:24, Gömlek:8, Belge No:8-2; ATASE, İSH, Kutu:38, Gömlek:62, Belge No:62-1; ATASE, İSH, Kutu:286, Gömlek:3, Belge No:3-1; ATASE, İSH, Kutu:1331, Gömlek:42, Belge No:42-7; ATASE, İSH, Kutu:1324, Gömlek:37, Belge No:37-1; ATASE, İSH, Kutu:1382, Gömlek:10, Belge No:10-2; ATASE, İSH, Kutu:1382, Gömlek:10, Belge No:10-3; ATASE, İSH, Kutu:1139, Gömlek:21, Belge No:21a.

⁷²¹ ATASE, İSH, Kutu:1139, Gömlek:21, Belge No:21a.

⁷²² *Eskişehir İstiklâl Mahkemesi, C.4*, TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları, s. 161-163; Hâkimiyet-i Milliye, 28 Kânun-ı evvel 1336.

Bu durum, ordu adına kaygı vericiydi.⁷²³ Nitekim Meclis, bu olumsuzlukları bertaraf etmek için 7 Temmuz 1921 tarihinde “Kıtaat-ı Askeriyeden Elbise ve Teçhizat-ı Askeriyeleriyle Firar Eden Efradın Zaman ile Mükellefiyeti Hakkında Kanun”unu çıkardı.⁷²⁴

İstiklâl Mahkemelerinin firari askerlere yönelik verdiği kararlarda kürek cezası⁷²⁵ uygulaması da dikkat çekmekteydi.⁷²⁶ Ek:7. Bununla beraber işgal kuvvetlerine bilgi sızdırıp onların çıkarlarına hizmet edenler hakkında verilen kürek cezası örnekleri bulmak da mümkündür.⁷²⁷

İstiklâl Mahkemeleri firari askerlerle alakalı olan firarı teşvik ve şekavete yol açma gibi suçlarda kalebent cezasını⁷²⁸ da uygulamıştı.⁷²⁹ Ek:8.

İstiklâl Mahkemeleri firari askerlere yönelik bazı durumlarda da prangabent⁷³⁰ cezasını uygun görmüştü.⁷³¹ Ek:9.

Yukarıda da değinildiği gibi tüm bu uygulamalar bir gerçeği açık şekilde ortaya koymuştur: O da İstiklâl Mahkemelerinin orduyu askersiz bırakmamak kaygısıyla idamı, en son seçenek olarak masada bulundurmasıydı. Mahkemeler, firari askerlere bu tür cezalar verip esasında onların yaşamasını istiyor ve yaşam hakkını da genellikle firarının ait olduğu birliğine geri dönmesine koşulluyordu. Ancak İstiklâl Mahkemelerinin tüm bu iyi niyet adımlarına rağmen; firarının sonuna kadar ayak diremesi ve süreci istismar etmesi durumunda da sonuç hiç de istenmeyen noktalara varıyor, yani ölümle neticelenebiliyordu. Bu, idam demekti ve İstiklâl Mahkemeleri tarafından firari askerlere uygulanan en ağır ceza şekliydi. İdam, firar konusunda

⁷²³ TBMM GCZ, 1. Devre, 1. İçtima, C.1, s. 192.

⁷²⁴ Bkz.7 Temmuz 1337 (1921) Tarih ve 132 Numaralı “Kıtaat-ı Askeriyeden Elbise ve Teçhizat-ı Askeriyeleriyle Firar Eden Efradın Zaman ile Mükellefiyeti Hakkında Kanun”, Düstur, Üçüncü Tertip, C.2, s. 91.

⁷²⁵ Gemilerde kürek çekme yoluyla uygulanan ceza yöntemine denir.

⁷²⁶ *Isparta İstiklâl Mahkemesi*, C.5, TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları, s. 55-57; *Eskişehir İstiklâl Mahkemesi*, C.4, TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları, s. 173.

⁷²⁷ Hâkimiyet-i Milliye, 25 Kânun-ı evvel 1336.

⁷²⁸ Kale dışına çıkmamaya hüküm giyen suçlulara denir.

⁷²⁹ *Eskişehir İstiklâl Mahkemesi*, C.4, TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları, s. 129; *Isparta İstiklâl Mahkemesi*, C.5, TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları, s. 105.

⁷³⁰ Pranga, ağır cezalıların ayaklarına takılan kalın zincir demektir.

⁷³¹ *Eskişehir İstiklâl Mahkemesi*, C.4, TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları, s. 29-33; *Isparta İstiklâl Mahkemesi*, C.5, TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları, s. 81-83, 101.

caydırıcı bir etki yapıyor ve bu sayede firara aday potansiyel grupların firarlarını da büyük oranda engelliyordu. Verilen idam kararlarının en dikkat çeken tarafı ise bu cezayı alan şahsın, idam haricinde kesinlikle ıslahının mümkün olamayacağıydı. Aksini savunarak bu cezanın esnetilmesi üzerinde durmak ise firarları caydırmak konusunda, emsallerine teşkil edeceği örnek bakımından mevzi kaybetmek olurdu.

İstiklâl Mahkemelerinin verdiği bazı kararlar, bu tanının ne kadar isabetli konulduğunu göstermesi açısından önemliydi. Örneğin dokuz kez birliğinden firar eden ve bunu âdeta alışkanlık hâline getiren bir firari asker hakkında idam kararı⁷³² verilmişti.⁷³³ Birliğinden defaten firar ettikten başka arkadaşını da firara teşvikte bulunmak suçları da idamla sonuçlanabiliyordu.⁷³⁴ Yine birçok defa birliğinden firar edip şekavet ve asayişsizliğe sebep olanlar⁷³⁵ hakkında verilmiş idam cezaları da söz konusuydu.⁷³⁶ Ek:10. Bunun yanında görevini kötüye kullanma, askerlerin birliklerine sevinde kanunsuzluk yapma, para karşılığında askerleri serbest bırakma ve halka kötü davranarak halkın can, mal, namusuna kastetme gibi suçların cezası da idam olmuştu.⁷³⁷ Ayrıca işgal kuvvetleri hesabına casusluk yapanlar hakkında verilmiş idam kararları da mevcuttu.⁷³⁸

İstiklâl Mahkemeleri; idam cezasını, halk önünde ya salben, yani asarak⁷³⁹ ya da askerin gözü önünde kurşuna dizerek gerçekleştirmişti.⁷⁴⁰ Ek:11.

⁷³² İstiklâl Mahkemelerince mükerreren firar eden askerlere yönelik verilen başka idam kararı örnekleri için bkz. (Hâkimiyet-i Milliye, 18 Kânun-ı evvel 1336; Hâkimiyet-i Milliye, 28 Kânun-ı evvel 1336).

⁷³³ *Isparta İstiklâl Mahkemesi*, C.5, TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları, s. 55-57.

⁷³⁴ *Eskişehir İstiklâl Mahkemesi*, C.4, TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları, s. 29.

⁷³⁵ Böyle bir idam kararı için bkz. (*Eskişehir İstiklâl Mahkemesi*, C. 4, TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları, s. 127). Şekavet ve eşkıyalıktan dolayı idama çarptırılan başka firari asker örnekleri göstermek de mümkündür (Açık Söz, 20 Kânun-ı sâni 1337; Açık Söz, 31 Kânun-ı sâni 1337).

⁷³⁶ *Eskişehir İstiklâl Mahkemesi*, C.4, TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları, s. 35.

⁷³⁷ *Isparta İstiklâl Mahkemesi*, C.5, TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları, s. 45-47.

⁷³⁸ Hâkimiyet-i Milliye, 15 Kânun-ı evvel 1336; Hâkimiyet-i Milliye, 23 Teşrin-i evvel 1336.

⁷³⁹ *Eskişehir İstiklâl Mahkemesi*, C.4, TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları, s. 35; Açık Söz, 31 Kânun-ı sâni 1337; Aybars, *İstiklâl Mahkemeleri*, s. 123.

⁷⁴⁰ Hâkimiyet-i Milliye, 28 Kânun-ı evvel 1336; Aybars, *İstiklâl Mahkemeleri*, s. 123.

3.6.4. I. Dönem İstiklâl Mahkemelerinin Kaldırılması

İstiklâl Mahkemelerinin uyguladığı tüm bu caydırıcı unsurlar sayesinde firar sorunu, büyük oranda kontrol altına alınmıştı. Bunda, bahsedilen cezaların yanı sıra İstiklâl Mahkemelerinin yayımladığı beyannâmelerin etkisi de çok büyüktü. Çünkü bu beyannâmelerin yayımlandığı sahalarda, firari askerlerin çoğunun teslim olduğu göze çarpmaktaydı.⁷⁴¹ Ek:12. Zaten İstiklâl Mahkemelerinin kuruluş gayesi, firar sorununa çözüm yolu bulmaktır. İstiklâl Mahkemelerinin faydalı çalışmaları ve I. İnönü Savaşı'ndaki başarı, şu olumlu kazanımları ortaya koymuştu:

- a.) Büyük Millet Meclisi Hükûmeti içte ve dışta kendisini tanıttı.
- b.) İsyanlar bastırıldı ve kanun hâkimiyeti sağlandı.
- c.) Devlet otoritesi işleyerek vergi toplanması ve askere alma işleri düzene konuldu.
- d.) Halkın orduya güveni arttı ve düzenli ordunun kurulması mümkün olabildi.
- e.) Büyük Millet Meclisi Hükûmeti, Osmanlı Hükûmeti'ne karşı kesin bir üstünlük sağladı.

Bu şekilde İstiklâl Mahkemelerinin kurulmasını gerektiren sebepler ortadan kalkmış gibi değerlendiriliyordu. Tekrar büyük tehlikeler doğabileceğine ihtimal vermeyen muhalifler için bu ortam, çok uygundu. Muhalifleri harekete geçiren en önemli faktör, Kastamonu İstiklâl Mahkemesinin firari askerlere yönelik bazı uygulamalarıydı.⁷⁴² Bunlar: Firarilerin yerine yakınlarını askere götürmek, eğer yakını yoksa köy ya da mahallesinden 200 lira para cezası alınması,⁷⁴³ firarinin mal ve mülkünün yakılıp yıkılması veya müsadere edilmesi gibi sert hükümlerin uygulanmasıydı.⁷⁴⁴ Bu uygulamalar, Büyük Millet Meclisinde de tartışmalara yol açmıştı.⁷⁴⁵

⁷⁴¹ Açık Söz, 18 Teşrin-i sâni 1336.

⁷⁴² Aybars, *İstiklâl Mahkemeleri*, s. 84-85.

⁷⁴³ Açık Söz, 24 Kânun-ı sâni 1337; Aybars, *İstiklâl Mahkemeleri*, s. 85.

⁷⁴⁴ Aybars, *İstiklâl Mahkemeleri*, s. 85.

⁷⁴⁵ Aybars, *İstiklâl Mahkemeleri*, s. 85.

Nihayet Büyük Millet Meclisi 17 Şubat 1921 tarihinde verdiği 97 Numaralı⁷⁴⁶ kararla Ankara İstiklâl Mahkemesi hariç, I. Dönem İstiklâl Mahkemelerinin görevlerine son verdi. Bu ilk mahkemeler, dört aylık bir görev süresinden sonra kaldırılmış oluyordu.⁷⁴⁷

3.6.5. II. Dönem İstiklâl Mahkemelerinin Kurulması

İstiklâl Mahkemeleri kaldırıldığı hâlde; bu mahkemelerin kuruluşlarını var eden nedenler hâlâ yaşıyordu. Esasında adı geçen mahkemelerin çalışmalarına ihtiyaç varken; bir süre bundan bahsedilmedi.⁷⁴⁸

I. Dönem İstiklâl Mahkemelerinin kaldırılmasından sonra firar, casusluk ve soygunculuk gibi davalara tekrar divan-ı harpler ile bidayet mahkemeleri bakmaya başladılar. Önceki sisteme dönüldüğünden bu usullerin zorluğu, çalışmaları bozuyor ve istenilen sonuç alınamıyordu.⁷⁴⁹

Firar sorunu; gün geçtikçe artıyor, güvenlik bozucu olaylar tehlikeli boyutlara ulaşıyordu. Divan-ı harplerin verdiği gıyabi hükümlerin tasdikine mahal olmadığı yönündeki Meclis kararı dahi çalışmaları hızlandıramıyordu. İstiklâl Mahkemelerinin çalışmaları esnasında verdikleri “*tekrar firar ettiği takdirde idam*” kararları, mahkemelerin çalışmalarına son verildiğinden mahkemeler ve divan-ı harpler için problem olmaktaydı. Bu mahkemeler, İstiklâl Mahkemelerine tanınan yetkilere sahip değillerdi. Böyle hâllerde Büyük Millet Meclisine müracaat ediyorlardı. İstiklâl Mahkemeleri ile ilgili kanundaki “*bu mahkemelerin kararlarının ancak bu mahkemelerce yürütüleceği*” ifadesi, tekrar firar etmiş ve haklarında idam kararı bulunan firarilerin cezalarının uygulanmasında teknik açıdan hukuki bir engel çıkarmıştı. Bu, İstiklâl Mahkemeleri kaldırıldığı için cezaların uygulanmasında Meclisin tasdikinin zorunluluğuydu. Büyük Millet Meclisi, kanunun çözümlenmesi amacıyla 9 Nisan 1921’de bu gibi suçluların ikinci defa yargılanmalarının İstiklâl Mahkemeleri

⁷⁴⁶ “I Numaralı İstiklâl Mahkemesi’nden maada bilumum İstiklâl Mahkemelerinin şimdilik faaliyetine nihayet verilmesine ve Meclise davetlerine ve mahkemelerde mevcut evrakın ait oldukları mahkeme-i nizamiye ve divan-ı harplere devrine karar verildi”(Bkz.17 Şubat 1337 (1921) Tarih ve 97 Numaralı “İstiklâl Mahkemelerinin Faaliyetine Nihayet Verilmesi Hakkında Heyet-i Umumîye Kararı”, Düstur, Üçüncü Tertip, C.1, s. 151).

⁷⁴⁷ *İstiklâl Mahkemeleri, C.1, TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları, s. 3.*

⁷⁴⁸ Aybars, *İstiklâl Mahkemeleri*, s. 87.

⁷⁴⁹ *İstiklâl Mahkemeleri, C.1, TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları, s. 3; Aybars, İstiklâl Mahkemeleri, s. 87.*

çalışmıyorsa ait oldukları mahkemeler tarafından yapılmasına karar verdi. Tüm bu çabalara rağmen İstiklâl Mahkemelerinin yeri doldurulamıyordu.⁷⁵⁰

Öte yandan İstiklâl Mahkemelerinin kaldırılmasının hemen ardından asayiş yeniden bozulmaya başlamış ve firari asker sayısı artmıştı.⁷⁵¹ Özellikle Kütahya, Eskişehir Savaşları sırasında ortaya çıkan olumsuz atmosfer, asker kaçakları sayısında çok ciddi bir tırmanış meydana getirmişti. Savaşın başlamasından sonra, gerek Yunan propagandası ve gerekse cephe alanındaki birtakım bozguncular tarafından yürütülen moral bozucu ve firari teşvik edici söylemler sonucunda firar sayısı, çok kritik noktalara ulaşmıştı. Öyle ki firar sayısı, 1921'in Temmuz ayı sonlarına doğru 30.122'si silahlı ve 687'si silahsız olmak üzere, toplam 30.809 bandına çıkmıştı.⁷⁵² Bu durum, firar konusu adına çok ciddi bir kırılma demekti. Nitekim yukarıda II. Bölüm'de firar sayısı üzerinde durulurken bu noktaya değinilmiştir.

Kütahya, Eskişehir Savaşları yenilgisi ile Yunanlıların ilerlemesi karşısında bazı toprakların kaybedilmesi ve bu sırada tehlikenin Ankara'ya yaklaşması, hatta Ankara'nın bile terk edilmesi korkusu büyük bir travma meydana getirdi. Bu ortam, Büyük Millet Meclisinde İstiklâl Mahkemelerine karşı eğilimi değiştirip mahkemelerin yeniden kurulması fikrine zemin hazırladı.⁷⁵³ Bu hassas dönemde; İcra Vekilleri Heyeti Reisi Fevzi Paşa, Mecliste bu tehlikeli hâl karşısında askerî durumla ilgili bilgi verdi. Fevzi Paşa; mahkemelerin yeniden kurulmasına, şu şekilde dikkat çekiyordu: *"...efendim; malumu âliniz, düşman böyle ilerledikçe bazı müfsitlerin ortaya çıkması imkânı vardır. Bunun için biz düşmanın en ziyade faaliyet yapmak istediği mıntikalara bir iki İstiklâl Mahkemesi göndermeyi münasip görüyoruz... bir İstiklâl Mahkemesi bulunup da bir iki müfsit derakap tecziye edilirse yapılacak ifsadatın önü kesilir."*⁷⁵⁴ Bu tespitlerle Fevzi Paşa, 17 Temmuz 1921'den beri çalışmaları durdurulmuş olan İstiklâl Mahkemelerinin tekrar kurulmasını istedi.⁷⁵⁵ Bunun üzerine Meclis; 22 Temmuz 1921 tarihinde Kastamonu, Konya ve Samsun'da İstiklâl Mahkemeleri kurulmasını kararlaştırdı.⁷⁵⁶ Çok geçmeden, yani iki hafta sonra 5 Ağustos 1921'de Meclis,

⁷⁵⁰ Aybars, *İstiklâl Mahkemeleri*, s. 87.

⁷⁵¹ Turgut(der.), *Kılıç Ali'nin Anıları*, s. 376.

⁷⁵² Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmî Yayınları, *Türk İstiklâl Harbi, II'nci C., Batı Cephesi, 4'ncü Kısım*, s. 582-583.

⁷⁵³ Aybars, *İstiklâl Mahkemeleri*, s. 89; Kutlu, *Kanun ve Kararnâmeler*, s. 101.

⁷⁵⁴ TBMM GCZ, 1. Devre, 2. İçtima, C.2, s. 102.

⁷⁵⁵ Kutlu, *Kanun ve Kararnâmeler*, s. 101.

⁷⁵⁶ Bkz. 22 Temmuz 1337(1921) Tarih ve 140 Numaralı "İstiklâl Mahkemesi Hakkında Heyet-i Umumiye Kararı", *Düstur, Üçüncü Tertip*, C.2, s. 129; Kutlu, *Kanun ve Kararnâmeler*, s. 101.

Başkomutanlık Kanunu'yla yetkilerini Mustafa Kemal Paşa'ya devretti. Böylece, İstiklâl Mahkemeleri artık doğrudan Mustafa Kemal Paşa'ya bağlanmıştı.⁷⁵⁷ Ayrıca Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın emriyle görülen lüzum üzerine 8 Eylül 1921'de Yozgat İstiklâl Mahkemesi kuruldu. Yozgat İstiklâl Mahkemesi'nin kurulmasının ardından, zaten görevini sürdüren Ankara İstiklâl Mahkemesiyle birlikte; bu ikinci dönemde 5 adet İstiklâl Mahkemesi görev yapmıştır.⁷⁵⁸

Buna göre, mahkemeler üyeleriyle birlikte şu şekildeydi:⁷⁵⁹

1. Ankara İstiklâl Mahkemesi: Mahkeme kaldırılmadığı için yeni üye seçimi yapılmadı. Aynı kadro ile çalıştı.

2. Konya İstiklâl Mahkemesi:

Hacım Muhittin Bey (Karesi)	13.8.1921
Muhittin Baha Bey (Bursa)	13.8.1921
Saib Bey (Urfa)	13.8.1921 9.1.1921 istifa
Yusuf Bey (Denizli)	13.8.1921
Ali Efendi (İçel)	31.1.1922 Başkumandan'ın emriyle.

3. Kastamonu İstiklâl Mahkemesi:

Mustafa Necati Bey (Saruhan)	13.8.1921
Neşet Bey (Kengiri)	13.8.1921
Hamdi Bey (Canik)	13.8.1921
Mahmut Esat Bey (İzmir)	13.8.1921 15.8.1921
Hamdi Bey (Trabzon)	8.9.1921

4. Samsun İstiklâl Mahkemesi:

Emin Bey (Canik)	13.8.1921
Necati Bey (Bursa)	13.8.1921
Veli Bey (Burdur)	13.8.1921
Şevket Bey (Sinop)	13.8.1921
Bahri Bey (Yozgat)	9.9.1921 Başkumandan'ın emriyle.

⁷⁵⁷ İstiklâl Mahkemeleri, C.1, TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları, s. 3.

⁷⁵⁸ İstiklâl Mahkemeleri, C.1, TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları, s. 3; Aybars, İstiklâl Mahkemeleri, s. 91.

⁷⁵⁹ Aybars, İstiklâl Mahkemeleri, s. 91-92.

5. *Yozgat İstiklâl Mahkemesi:*

<i>Refik Bey (Konya)</i>	<i>8.9.1921 Başkumandan'ın emriyle.</i>
<i>Ethem Fehmi Bey (Menteşe)</i>	<i>İstifa etmiş, yerine Mazhar Bey.</i>
<i>Mazhar Bey (Üsküdar)</i>	<i>Vazifesine gitmedi.</i>
<i>Ziya Hurşit Bey (Lâzistan)</i>	<i>Vazifesine gitmedi.</i>
<i>Mazhar Müfit Bey (Hakkari)</i>	
<i>Necip Bey - 9.11.1921 Başkumandan'ın emriyle.</i>	

Bu mahkemeler de yine öncelikli olarak firar ve iç güvenlik ile ilgili davalara bakmıştı. Bununla beraber İstiklâl Mahkemeleri, Tekalif-i Milliye Emirlerinin uygulanmasında da etkin rol oynamıştı. Ayrıca Samsun İstiklâl Mahkemesi, Pontuşçulukla alakalı davaları da karara bağlamıştı.⁷⁶⁰

Sakarya Savaşı sonucunda ordu ve milletin morali artmıştı. Bu tarihe kadar, verilen mücadelenin maksat ve hedefini kavrayamayan ya da söz konusu mücadeleye inanmayanlar bulunuyordu. Ancak Sakarya Savaşı kazanılınca tüm millet yakında yurdun düşmandan temizleneceğine kanaat getirmişti. Sakarya Savaşı'nın kazanılması ile İstanbul'dan yönetilen bozguncu propagandaları, etkisini kaybetmişti. Artık Yunan uçaklarının attığı beyannâmelere de kimse kıymet vermez olmuştu. Ordudaki firar olayları da gitgide azalmaktaydı.⁷⁶¹

Firar olaylarının hissedilir derecede azaldığı, Millî Müdafaa Vekâletine ulaşan aylık kayıp raporlarından da anlaşılmaktadır. Yukarıda II. Bölüm'de firari sayısı bahsinde de değinildiği üzere Millî Müdafaa Vekili Kâzım Paşa'nın 1922 yılı ilkbahar aylarına ait sunmuş olduğu aylık kayıp raporları, firarların azaldığını net bir şekilde göstermektedir. Buna göre kayıplar, cephe gerisindeki sevkiyat efradından Mart ayında %16, Nisan'da %13 ve Mayıs'ta ise %9 olarak takdim ediliyordu. Kayıpların cepheye yansıma oranları ise Mart'ta %2, Nisan'da %2 ve Mayıs'ta %1 şeklinde açıklanıyordu. Haziran ayındaki cephe kaybı biraz yükselip %2.5'luk bir rakama ulaşsa da bu, tedirgin edici olarak algılanmıyordu.⁷⁶²

⁷⁶⁰ *İstiklâl Mahkemeleri, C.1*, TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları, s. 3.

⁷⁶¹ Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Resmî Yayınları, *Türk İstiklâl Harbi, II'nci Cilt, Batı Cephesi, 6'ncı Kısım, 2'nci Kitap, Büyük Taarruz (1-31 Ağustos 1922)*, Ankara, 1968, s. 8.

⁷⁶² TBMM GCZ, 1. Devre, 3. İctima, C.3, s. 618.

Sakarya Savaşı'ndan sonra cephelerde uzun bir süre savaş olmaması, firar, isyan ve diğer suçların önemli oranda azalması; bilhassa düzenli ordunun artık tümüyle kurulmuş bulunması İstiklâl Mahkemelerine gerek kalmadığı düşüncesini ortaya çıkardı. Bu sebeple sözü edilen mahkemelerin kaldırılması veya yeni bir esasa bağlanması hususunu gündeme getirdi.⁷⁶³ Bunun üzerine 20 Temmuz 1922'de Meclis kararıyla Başkomutanlık Kanunu'na mutabık kalarak İstiklâl Mahkemeleri azalarının görevlerine son verildi. Ardından 31 Temmuz 1922 tarihinde İstiklâl Mehâkimi Kanunu çıkarıldı. Bu kanunla birlikte, firariler hakkındaki 11 Eylül 1336 tarihli kanun, tadilleri ve 26 Eylül 1336 tarihli İstiklâl Mahkemeleri Kanunu yürürlükten kaldırıldı. Bununla birlikte İstiklâl Mehâkimi kanunu yeniden düzenlenip İstiklâl Mahkemelerinin görev ve yetkileri tespit edildi. Kanunda yapılan bu değişiklikten sonra, 1 Ağustos 1922'de Meclis kararıyla çıkarılan bu kanuna uygun şekilde ikinci kez kurulmuş olan İstiklâl Mahkemelerinin faaliyetlerine son verildi.⁷⁶⁴

İstiklâl Mahkemeleri, Millî Mücadele'de önemli bir işlev görmüştü. Nitekim Mustafa Kemal Paşa tarafından da bu noktaya dikkat çekilerek İstiklâl Mahkemelerinin kurulmasıyla sürdürülen mücadelenin tabii gereklerinin yerine getirildiği vurgulanmıştır.⁷⁶⁵ İstiklâl Mahkemelerinin Millî Mücadele'deki faaliyetlerinin olumlu rolü, Büyük Millet Meclisinde bazı milletvekillerinin ifadelerine de yansımıştır. Örneğin Trabzon Milletvekili Ali Şükrü Bey bununla ilgili şu değerlendirmeyi yapmıştır: “...cephe gerisi cephe kadar mühimdir... Lakin halk memnundur. Misalini gördük. İstiklâl Mahkemeleri halkın teveccühünü kazanmıştır... Bugün asmak, kesmek olduğu hâlde halk bunu istiyor. Halk, adaleti tevzi ettiği için istiyor. Halk, vazifesini görmeyen memurinin tecziyesini gördüğü zaman Hükûmet'e dört el ile sarılacaktır.”⁷⁶⁶

Büyük Millet Meclisinde buna benzer bir konuşma, Bitlis Milletvekili Ziya Bey tarafından şu şekilde yapılmıştır: “İstiklâl Mahkemelerinin lüzum ve vücubunu zevahirine göre tetkik ve muhakeme etmek ve yine zevahirine göre teemmül eylemek icap eder. Bu mesele karşısında derin derin düşünmek zannederim lazımdır. Bendeniz kendi iman ve kanaatimi söylüyorum. Ne kadar aksi iddia edilirse edilsin, İstiklâl Mahkemeleri teşkili hakkındaki kanunun bir kıymet ve ehemmiyet-i tarihiyesi vardır.

⁷⁶³ Aybars, *İstiklâl Mahkemeleri*, s. 107.

⁷⁶⁴ *İstiklâl Mahkemeleri, C.1*, TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları, s. 3.

⁷⁶⁵ Atatürk, *Nutuk*, s. 302.

⁷⁶⁶ TBMM GCZ, 1. Devre, 2. İçtima, C.2, s. 109.

İstiklâl Mahkemelerinin varlığı bir boşluk içinde mühim bir varlıktır. İstiklâl Mahkemeleri hâdimi istiklâl, hâdimi tahakküm, manii tecebbür ve zulümdür. İstiklâl Mahkemelerini teşkil eden üç hâkimin girdiği yerden zulüm ve tecebbür kaçır, adalet gelir. Bendenizin kanaati budur. (Doğrudur sedaları.) İstiklâl Mahkemelerinin o hâkimleri imanlarıyla halkı (her türlü tecavüzattan himaye edici tedbirleri alacak ve ulvi vazifelerini) istikmal eder. Onları o vazifeye sevk eder. Kim ne derse desin, ne kadar aksi iddia edilirse edilsin, İstiklâl Mahkemelerine; halk perestiş eder, İstiklâl Mahkemelerini çekemeyenler, İstiklâl Mahkemelerine fenalık edenler, İstiklâl Mahkemelerini çekemeyenlerdir.”⁷⁶⁷

Millî Mücadele’nin önemli simalarından biri olan Kâzım Karabekir Paşa da 4 Mart 1925 tarihinde Takrir-i Sukûn Kanunu görüşmeleri yapılırken Mecliste yaptığı konuşmada, aynı kanaatleri belirtmiştir. Karabekir, Cumhuriyet Dönemi’ndeki İstiklâl Mahkemelerinin kurulmasına karşıyken; Millî Mücadele’deki İstiklâl Mahkemelerini yerinde bulmuştur. Kendi sözleriyle şu değerlendirmeyi yapmıştır: “*İstiklâl Mahkemeleri, isminin medlulü veçhile, İstiklâl Harplerimiz esnasında yapılmış ve yapılması lazım gelen bir mahkeme idi.*”⁷⁶⁸

İstiklâl Mahkemelerinin Millî Mücadele’nin kazanılmasındaki önemli rollerini, bazı istatistiki veriler ile bu verilerin cephelerdeki başarılarla yansımalarından yola çıkarak göstermek de mümkündür. Örneğin I. Dönem Kastamonu İstiklâl Mahkemesinin beş aylık bir çalışma süresi zarfında yaklaşık olarak 13.500 firari ve bakayayı cepheye göndermiş olması, I. İnönü Savaşı’nın kazanılmasında önemli katkı sağlamıştı. Benzer şekilde, Samsun İstiklâl Mahkemesinin 20 Ağustos-20 Eylül 1921 tarihleri arasında 12.733 firari ve bakayayı çeşitli cezalarla cepheye gönderdiği dikkate alınırsa bu mahkemenin Sakarya Savaşı’nın kazanılmasına olan katkısı daha iyi anlaşılacaktır.⁷⁶⁹

İstiklâl Mahkemelerinin tüm çalışma süreleri boyunca cepheye ne kadar asker gönderdiğinin tespiti oldukça zor bir konudur. Bu güçlüğüün sebebi, aynı askerin

⁷⁶⁷ TBMM GCZ, 1. Devre, 2. İçtima, C.2, s. 613.

⁷⁶⁸ TBMM ZC, 2. Devre, 2. İçtima Senesi, C.15, TBMM Matbaası, 1976, s. 134-135.

⁷⁶⁹ Aybars, *İstiklâl Mahkemeleri*, s. 120-121.

mahkemece birden fazla birliğine gönderilmesi, yani mükerrer firarlardan⁷⁷⁰ kaynaklanmaktaydı ki bu gibilerin sayısı hiç de az değildi. Bu sebeple kesin, hatta yaklaşık bir sayı verebilmek güçleşmektedir. Firar sorununun yoğun olduğu bölgeler: Kastamonu, Amasya, Konya, Eskişehir ve Ankara'ydı. Zikredilen bu bölgeler için üç yıl içerisinde yaklaşık olarak 100.000 askerin cepheye gönderildiği tezi üzerinde durulmaktadır.⁷⁷¹

Millî Mücadele'nin hedefe ulaştırılması için orduyu eritip cephelerin güvenliğini sarsan ve cephe gerisini de asayişsizliğe maruz bırakan firar sorununun çözüme kavuşturulması şarttı. Bu sebeple askerî yöntemlere özgü bir dizi önlemler alınmıştı. Firari askerin evinin yakılması, malına el konulması ya da daha sert bir şekilde firarının askerlerin gözü önünde kurşuna dizilmesi veya idam edilmesi gibi yöntemler uygulanmıştı. Hatta bu yöntemlerden bazılarının I. Dünya Savaşı'nda da kullanıldığı görülmüştü.

23 Nisan 1920'de Büyük Millet Meclisi açıldıktan sonra, Anadolu Hareketi; iç güvenlik sorunuyla daha yakinen ilgilenmeye başladı. Cevap bulmaya çalışılan iç güvenlik sorununun önemli bir parçasını, firari askerler oluşturmaktaydı. Çünkü Anadolu'daki eşkıya ve şekavet olaylarının birçoğunda, firari askerlerin izlerine rastlanılmaktaydı. Meclis, iç güvenlik sorununu çözmek için 29 Nisan 1920'de Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nu çıkardı. Yine aynı amaç doğrultusunda Meclisin yaptığı diğer bir icraat; 7 Haziran 1920'de Piyade, Süvari Sınıfından Mürekkap Olmak Üzere Seyyar Jandarma Müfrezeleri Teşkili Hakkında Kanun'du. Ancak bunların firar sorununu çözmeye yönelik etkisi çok sınırlı kalmıştı.

Ordudaki firar olaylarının ve bu cümleden olarak iç güvenlik sorununun çözümünün böyle kanunlarla bertaraf edilmesi mümkün gözüküyordu. Bunun için daha etkili kanun ve kurumlara ihtiyaç vardı. Çünkü firarların önüne geçmek, firari askerin psikolojisine iyi nüfuz etmekle başarılabilirdi. Bunun yolu da daha teknik ve etkili bir kanundan geçmekteydi. Büyük Millet Meclisi, bu bilinçle hareket ederek 11 Eylül 1920 tarihinde Firariler Kanunu'nu çıkardı ve adı geçen Kanun'u uygulamak için İstiklâl Mahkemelerini kurdu.

⁷⁷⁰ Aynı askerin birden fazla firar etmesi faktörü, ordunun bütününi temsil edecek toplam bir firari sayısı verme konusunda da güçlük çıkaran noktalardandır. Nitekim yukarıda II. Bölüm'de firar sayısı üzerinde durulurken bu noktalara da değinilmiştir.

⁷⁷¹ Aybars, *İstiklâl Mahkemeleri*, s. 122.

18 Eylül 1920'den 17 Şubat 1921'e birinci kez, 22 Temmuz 1921'den 31 Temmuz 1922'ye kadar da ikinci kez olmak üzere, iki devrede⁷⁷² karşımıza çıkan Millî Mücadele'nin İstiklâl Mahkemeleri; önemli bir işlevi yerine getirmişti. Bu mahkemelerin üyeleri, milletvekillerinden oluşmaktaydı. Ek:13. Söz konusu mahkemelerin kararları kesin olup temyizi yoktu. İlk önce asker kaçaklarını cezalandırmak için kurulan bu mahkemeler, daha sonra ülkenin güvenliğini tehdit eden ve Hıyanet-i Vatan Kanunu kapsamındaki diğer suçları da (vatan hainliği, casusluk, bozgunculuk,...) yargılayabilecek şekilde donatılmışlardı. Bu mahkemelerin kurulmasıyla firar olayları, en aza indirilerek işgal güçleri karşısında cephelerin ayakta tutulması sağlanmıştı.

İstiklâl Mahkemeleri, bunun yanında iç güvenlik sorununu da büyük oranda çözmüştü. Güvenlik bozucu suçlar, neredeyse kalmamıştı. Soyguncu, çıkarıcı, casus ve hatta adi suçlar dahi önemli ölçekte azalmıştı.⁷⁷³ Bu şekilde; söz konusu mahkemeler, Millî Mücadele'nin hedefe ulaştırılmasında etkin bir oynamıştı.

İstiklâl Mahkemeleri; Millî Mücadele'den sonraki süreçte, yani Cumhuriyet Dönemi'nde de kurularak faaliyet göstermişti. Ancak Millî Mücadele'nin İstiklâl Mahkemeleri ile Cumhuriyet Dönemi İstiklâl Mahkemeleri arasında bir misyon farkı vardı. Millî Mücadele'deki mahkemeler, asker kaçaklarını cezalandırmak ve iç güvenliği sağlamak yoluyla vatani kurtarmak için çalışırken; Cumhuriyet Dönemi'nin mahkemeleri, rejime karşı gerçekleşen başkaldırıları engelleyip devleti ve inkılâpları yaşatmak gayesini gütmüştü. Şunu da belirtmek gerekir ki bahsi geçen mahkemeler, yakın dönem Türk Tarihi'nde, üzerinde en fazla tartışılan konulardan birisi olmuştur. Özellikle bu mahkemelerin kaç kişiyi idam ettiği konusunda çok çeşitli, spesifik ve bilimsellikten epeyce uzak yorumlar yapılmıştır. Öyle ki İstiklâl Mahkemelerinin 1.000'lerce ve hatta 100.000'lerce insanı idam ettiği tezleri üzerinde durulmuştur. Oysa bu görüşlerin bilimsel ve analitik bir arka planı yoktur.

Cumhuriyet Dönemi İstiklâl Mahkemeleri, ayrı bir dönem ve başlık olup bu çalışmanın sınırları içerisinde yer almamaktadır. Ancak İstiklâl Mahkemelerinin Millî Mücadele'yi ilgilendiren kesitinden hareketle yukarıda zikredilen rakamların tutarsızlığını göstermek adına, bazı değerlendirmeler yapmak mümkün gözükmektedir.

⁷⁷² *İstiklâl Mahkemeleri, C.1*, TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları, s. 6-7.

⁷⁷³ Kutlu, *Kanun ve Kararnâmeler*, s. 100.

Millî Mücadele Dönemi'nde; adı geçen mahkemeler, idam seçeneğine çok mecbur kalmadıkça müracaat etmek istememekteydi. Bunun bir delili de İstiklâl Mahkemelerinin ceza terminolojisinde değnek vurma, kürek çekme, kalabent ve prangabent gibi kavramların sıkça kullanılmasıydı.

Cepheleri askersiz bırakmamak için çalışan İstiklâl Mahkemelerinin mükerrer diye anılan, yani firar eylemini birkaç kez yinelemiş olan birçok askeri affettiği bilinmekteydi. Yukarıda III. Bölüm'de de değinildiği üzere; 2.827 kişinin idam hükmünün askerden tekrar firar etmeleri hâlinde uygulanacak şekilde ertelenmesi, bunun açık bir göstergesiydi. Nitekim İstiklâl Mahkemeleri üzerine, en derli toplu çalışmalardan biri sayılan Ergün Aybars'ın eserinde Millî Mücadele Dönemi'ndeki İstiklâl Mahkemelerinin çalışma süreleri içinde, 1.054 kişiyi idam ettiği belirtilmekle beraber biraz daha temkinli davranılarak bunun azami, 1.450 veya 1.500 olabileceği üzerinde durulmuştur.⁷⁷⁴

⁷⁷⁴ Aybars, *İstiklâl Mahkemeleri*, s. 138-139.

SONUÇ

Asker firarileri sorunu, yakın dönem Türk Tarihi'nin en karmaşık konularından biridir. Bu karmaşıklık, adı geçen sorunun yapısından kaynaklanmaktaydı. Problemi var eden ve yaşatan dinamiklerin kimi zaman birbirinden bağımsız, kimi zaman da birbirine bağlılığı; bu karmaşıklığa neden olan unsurlardı. İşte bu çalışmada, Millî Mücadele Dönemi'nde asker kaçakları sorununun her yönüyle aydınlatılması gayesi güdüldü.

Askerî terminolojide “asker kaçakları” ya da “firar” kelimesiyle tanımlanan ve bu çalışmada da “Millî Mücadele Dönemi'nde Asker Firarileri Sorunu” diye isimlendirilen bu olgunun açılımı yapılırken peşinen birtakım önyargılar ile karşı karşıya kalındı. Bu önyargılar ve peşin kabuller, firar sorunun karmaşıklığının çözümüne katkı sağlamamaktaydı. Bu cümleden olarak sorunun etüdüne başlanırken aşılması beklenen büyük önyargılar karşımıza çıkmaktaydı. Bunlardan ilki: “Türk askeri firar eder mi?”, “Türk askeri cepheden kaçmaz?” düşüncesi çerçevesine oturtulan görüştü. İkincisi ise “Hani Türkler kahraman bir millettir, herkes firar etmiş.” düşüncesine dayalı bir bakış açıydı. Bu iki önyargı da büyük oranda savunucularının dünya görüşlerinden ve değerlerinden beslenmekteydi.

Sosyal bilimlerde olayların açıklaması yapılırken olayları bir sebebe indirgeyerek izaha kalkışmak sığ sonuçlar doğurabilir ve sağlıklı tahliller yapılmasını engelleyebilir. Bu araştırmaya konu olan malzeme, sosyal bilimlerin önemli bir unsuru sayılan insandı. İnsan; psikolojik, sosyolojik ve biyolojik bir varlıktır. Açlık, korku, üzüntü, bıkkınlık, yorgunluk, özlem gibi daha sayamadığımız birçok beşerî etkiye maruzdur. Firar olaylarının etüdü yapılırken de bu etkilerin hiçbirisi göz ardı edilemezdi. Yani firar denkleminin çözümü yapılırken bu faktörlerden bağımsız düşünülemezdi. Yukarıda zikredilen iki bakış açısı da adı geçen soruna, bunlardan bağımsız bakmaktaydı. Bu da bir cepheden bakıldığı için problemin çözümüne hizmet etmemekteydi.

Firar hususunda söz konusu araştırmaya konu olan dönemin insan kuşağı incelendiğinde, bu hastalığın tanısı büyük oranda konulabilmekteydi. Bahsi geçen kuşak, 1912 Balkan Savaşlarından başlayarak 1922 Büyük Taarruz'a kadar neredeyse on yıl kesintisiz olarak savaşın içinde kalmıştı. O kadar ki bu on yılın büyük bir kısmını cephelerde kan ve barut kokusu içinde geçirmiş olanların sayısı hiç de az değildi. Aynı

aileden, aynı mücadelede birkaç ferdini kaybeden haneler olmuştı. Hatta esir düşüp esaretten döndükten sonra kendisini savaşın içerisinde bulan çok insan vardı. Esaretten dönen bu insanlar, birçok kez ölümün mutlak soğukluğuyla yüzleşmişti. Bu psikolojideki insanlar için “Yeniden askere gel.” demek, yeni bir ölüm tehlikesi demektir. Söz konusu çalışmada, bu faktörlerin firarlara etkisi ortaya kondu. Bununla beraber Balkan Savaşları ve ardından I. Dünya Savaşı’nda birçok toprak kaybedilmişti. Moral ve motivasyon unsuru, tahribata uğramıştı. Bu ruh hâliyle insanlar, artık asker ve askerlik üzerine kurulan cümlelere dahi tahammül edemez olmuştı. Yokluk ve açlık, Anadolu coğrafyasının gerçeği olmuştı. Aynı sıkıntı, ordu saflarını da perişan etmişti. Gıda, tıbbi malzeme, silah ve teçhizat gibi bütün lojistik unsurlar çökmüştü. Bahsi geçen çalışmada, bu unsurların firarlara etkisinin ne olduğuna cevap arandı ve söz konusu unsurlar ile firarlar arasındaki bağ gösterildi.

Mondros Mütarekesi imzalanmış ve ülke topraklarında yer yer işgaller başlamıştı. İşgale uğrayan yerlerde can, mal ve namus güvenliği de ortadan kalkmıştı. Tüm bu olumsuzlukların ardından yeni bir savaş, yani Millî Mücadele başlatılmıştı. Millî Mücadele’nin başlatılması üzerine İstanbul’dan işgal kuvvetleri ile Damat Ferit Paşa tarafından yönetilen yoğun bir karalama kampanyası sahneye konmuştu. İşgal kuvvetleri tarafından hazırlatılan ve yine onların uçakları vasıtasıyla Anadolu’ya atılan fetvaların etkisi sonucunda halk, askerlikten soğutuluyordu. Savaştan bıkip usanan bir halk üzerinde, bu propagandalar çok etkili oluyordu. Tüm bunlarla ilgili daha birçok olumsuzluk firarları tetikliyordu. Çalışmada, bu faktörlere temas edilerek altı çizilen faktörlerin firarlarla olan yakın ilişkisine projektör tutulmak istendi.

Mütareke Dönemi’ndeki Anadolu iklimi, bütün unsurlarıyla firar hastalığını canlı ve etkili tutuyor, onu âdeta yaşıtıyordu. İşte Mütareke Dönemi’ndeki firar olgusu bu psikolojik, ekonomik ve sosyal sebepler üzerine temel kurmuştu. Üzerinde durulan çalışmada, bu sebepler derinlemesine bir etüde tabi tutularak ve sorgulanarak söz konusu sebeplerin firarlara etkisi tartışıldı. Bu sebepler, bilimsel veriler ışığında irdelenerek o dönem Türk ordusu saflarında meydana gelen firarların normal bir tepki olduğu tezi üzerinde duruldu. Yani bu sebeplere verilen reaksiyonun isminin firar olduğundan söz edildi. Aynı şartlar, başka ülkelerin ordularında hâkim olsaydı; belki de Türk ordusunda yaşanan bu durumun kat kat üzerinde firar dalgalanmaları yaşanırdı düşüncesi, analitik bir bakış açısıyla değerlendirildi.

Millî Mücadele Dönemi'nde bu sebeplerle ortaya çıkan ve varlığını sürdüren firar gerçeğinin başka diğer bir problemi de beraberinde getirdiği belirtildi. Bu, firari askerlerin sadece orduyu kuvvet kaybına uğratmakla kalmaması, Anadolu topraklarında ciddi bir iç güvenlik sorunu meydana getirmesiydi. Eşkîyalık ve şekavet diye tanımlanan bu olaylar, zaten işgal altında ezilen Anadolu coğrafyasına yeni sancılar yaşıtıyordu. Mütareke Dönemi'nde Anadolu'nun sosyolojik bir gerçeği kabul edilen eşkıyalık ve şekavetin beslendiği insan kaynağının en önemlisi, şüphesiz asker kaçaklarıydı. Eşkîyalık zırhı, firarının yaşamını idame ettiren ve ona kamuflaj ortamı sağlayan önemli bir unsurdu. Bu zırha bürünen ve birçoğu silahlı olan firari askerler, Anadolu'yu büyük bir asayişsizlikle karşı karşıya bırakıyorlardı. Yollar kesiliyor, evler basılıyor, haneler tecavüze uğruyor, can, mal ve namus ihlalleri yaşıanıyordu. Yaşanan terör ve güvensizlik yüzünden kimse bir yerden başka bir yere gidemiyor, canından emin olamıyordu. Bu olayların failleri arasında asker kaçaklarının sayısı, önemli bir yer tutuyordu. Zikredilen çalışmada, firari askerlerin Anadolu'daki iç güvenlik sorunuyla olan ayrılmaz bağı irdelendi.

Millî Mücadele'nin başarılı bir şekilde hedefe ulaştırılması için acil çözüm bekleyen konular vardı. Bunlardan ilki, ordudaki firarların önüne geçilmesiydi. Diğerleri ise yine firari askerler ile başka zorba gruplarının sebep olduğu asayişsizliğin giderilerek iç güvenliğin sağlanmasıydı. Bunun çözümü de o gün itibariyle yaptırım gücü yüksek bir ceza organından geçmekteydi. İşte bir diğer önyargı ve peşin kabul hususuyla da tam burada karşılaşılmaktaydı. Bu, çalışmanın doğrudan muhatap olduğu bir konudur ki o da firari askerlere uygulanan cezalarla ismini duyuran Millî Mücadele'nin İstiklâl Mahkemeleriydi. İstiklâl Mahkemeleri; kuruluşundan yapısına, yapısından işleyişine, işleyişinden verdiği kararlara kadar birçok tartışmayı ve göreceli yorumu beraberinde getirmiştir. Adı geçen mahkemelerin statüsünü meşru gerekçelere dayandıranlar kadar; bunun aksini iddia edip gayrimeşru olduğunu savunanlar da az değildir. Hatta muhalif görüşte olanlar, daha ileri giderek İstiklâl Mahkemelerini birer ölüm makinesi gibi göstermişlerdir. Firar meselesine bakış açısındaki ihtilaf, bu konuda da kendisini göstermiştir. Oysaki bu konu da yukarıda değinildiği gibi firarı doğuran sebeplerden bağımsız düşünülmemeliydi Çünkü problemin çözümü, aynı teşhisler üzerinden mümkün olabilmekteydi. Bu mahkemeler, kurulduğu sırada ülke işgal altındaydı. Ülke topraklarının kurtarılması gerekiyordu. Millî Mücadele Hareketi, bunu

gerçekleştirmek için düzenli orduyu kurma çalışmalarını başlatmıştı. Ancak bunun için kullanılan insan kaynağı çok sınırlıydı. İşgal kuvvetleri tarafından Halifelik makamı kullanılarak yayımlatılan fetvalarla askerliğin kaldırıldığı bildiriliyor ve bu sebeple genel bir seferberliğe gidilemiyor; sadece bakayalar askere çağrılabilirdi. Ayrıca askere almakla da iş bitmiyor; askere alınan birliğinde tutmak da başlı başına bir sorun oluyordu. Çünkü firarlar, orduda bir salgın hâlini almıştı. Sabah askere alınan, akşam olmadan birliğinden firar ediyordu. Firari askerlere uygulanan cezalar da etkisiz kalıyor, caydırıcı olamıyor ve hatta yer yer firarı teşvik edebiliyordu. İşte bunlar Millî Mücadele'nin İstiklâl Mahkemelerinin kuruluşunu hazırlayan sebeplerdi. Bu çalışma, adı geçen konuya da eğilerek Millî Mücadele'nin İstiklâl Mahkemelerinin verilmekte olan savaşın başarıya ulaşmasındaki katkısını açıklamaya çalıştı.

İstiklâl Mahkemeleri, verilmekte olan Millî Mücadele'yi hedefe ulaştırma misyonuyla kurulmuştu. Bu da bahsi geçen mücadeleyi veren ordunun en az kayıpla cephede tutulabilmesiyle mümkün olacaktı. Millî Mücadele'nin İstiklâl Mahkemelerinin verdiği kararlara bakıldığında görülür ki söz konusu mahkemelerin cepheye daha fazla asker göndermek için idamı, çok mecbur kalmadıkça uygun görmedikleri idi. Nitekim birliğinden birçok defa, yani mükerreren firar edenler hakkında bile çoğu kez idam kararı verilmemişti. Çünkü o dönem Anadolu'da insan kaynağı çok önemliydi ve cepheler, askersiz bırakılamazdı. Bu gerçeği çok iyi bilen İstiklâl Mahkemeleri kararlarını verirken oldukça titiz davranmıştı. Ceza verirken hem firarları durdurup ordunun zafiyete düşmesini önlemek istemiş hem de mümkün mertebe potansiyel firari adaylara gözdağı vermişti. Millî Mücadele'nin kazanılmasında firar sorununun büyük oranda çözülmesinin katkısı büyüktür. Zikredilen sorunun çözüme kavuşturulmasının yolu ise İstiklâl Mahkemelerinden geçmiştir. Bunun en açık ispatı, Millî Mücadele Dönemi'nde Batı Cephesi'nde seyreden firar grafiğidir. 18 Eylül 1920 tarihinde kurulan I. Devre İstiklâl mahkemeleri, yaptığı çalışmalarla firar sorununu büyük oranda çözmüştür. Bu katkı sonucunda da I. İnönü Savaşı kazanılmıştır. Bu sebeple İstiklâl Mahkemelerinin misyonunu tamamladığı düşünülerek 17 Şubat 1921'de kaldırılmıştır. Ancak çok geçmeden mahkemelerin kaldırılmasının doğru olmadığı tezi güçlenmiştir. Çünkü asayişsizlik, eşkıyalık, zorbalık gibi olayların yanı sıra bilhassa firar konusunda yürütülen mücadelenin çok gerisine düşülmüş; hatta sanki en başa dönülmüştür. Öyle ki Kütahya, Eskişehir Savaşlarında, Batı Cephesi'nde firar olayları şimdiye kadar ki en

yüksek bandına ulaşmıştır. Bu gelişmeler, söz konusu mahkemelerin gerekliliğini ortaya koymuş ve 22 Temmuz 1921 tarihinde İstiklâl Mahkemeleri yeniden kurulmuştur. Böylece kurulan II. Devre İstiklâl Mahkemelerinin yaptığı çalışmalarla firar olayları tekrar en aza indirilmiştir.

İstiklâl Mahkemelerinin bir başka faydası da eşkıyalık ve şekavetin büyük oranda önüne geçmesi olmuştur. Bu mahkemeler, yaptığı çalışmalarla asi, zorba, eşkıya ve isyancıları büyük ölçüde bertaraf ederek Anadolu'da iç güvenliğin sağlanmasında önemli bir rol oynamıştı. Yani İstiklâl Mahkemeleri, Millî Mücadele'nin başarıya ulaştırılarak vatan topraklarının işgalden kurtarılmasında önemli unsurlardan biri olmuştur.

Çalışmada; tüm bu durumlara, bilimsel veriler ışığında cevap bulmaya çalışılarak, Millî Mücadele'nin daha iyi anlaşılmasını sağlayıp onun ne zorluklarla yürütüldüğünü göstermek amaçlanmıştır. Ortaya konulan bilgi, belge ve bakış açıları sayesinde de bu konuyla ilgili bazı boşlukların doldurulması adına, önemli katkılar sağlandığı düşünülmüştür.

KAYNAKÇA

A. Arşivler

Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Dairesi Başkanlığı Arşivi

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi

Türk Kızılay Arşivi

B. Resmî Yayınlar ve Tutanaklar

Düstur, Üçüncü Tertip, C.1, Ankara, 1953.

Düstur, Üçüncü Tertip, C.2, İstanbul, 1929.

TBMM Kavanin Mecmuası, C.1, Ankara, 1943.

TBMM ZC, 1. Devre, 1. İçtima Senesi, C.1, Ankara, 1959.

TBMM ZC, 1. Devre, 1. İçtima Senesi, C.2, Ankara, 1981.

TBMM ZC, 1. Devre, 1. İçtima Senesi, C.3, Ankara, 1981.

TBMM ZC, 1. Devre, 1. İçtima Senesi, C.4, Ankara, 1981.

TBMM ZC, 2. Devre, 2. İçtima Senesi, C.15, TBMM Matbaası, 1976.

TBMM GCZ, 1. Devre, 1. İçtima, C.1, Ankara, 1985.

TBMM GCZ, 1. Devre, 2. İçtima, C.2, Ankara, 1985.

TBMM GCZ, 1. Devre, 3. İçtima, C.3, Ankara, 1985.

İstiklâl Mahkemeleri, C.1, TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2015.

Eskişehir İstiklâl Mahkemesi, C.4, TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2015.

Isparta İstiklâl Mahkemesi, C.5, TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2015.

C. Süreli Yayınlar

1) Gazeteler

Açık Söz

Hâkimiyet-i Milliye

İleri

2) Dergiler

Askerî Mecmua

Askerî Tarih Belgeleri Dergisi

Askerî Tarih Bülteni

Belgelerle Türk Tarihi Dergisi

Belleten

Harp Tarihi Vesikaları Dergisi

Yakın Tarihimiz

D. Kitaplar (Araştırma Eserleri ve Hatıratlar)

ADIVAR, Halide Edip, *Türkün Ateşle İmtihanı, I, (İstiklâl Savaşı Hatıraları)*, Basım Yeri Yok, 1998.

Ahmet İzzet Paşa, *Feryadım, C.II*, (Haz: Süheyl İzzet Furgaç-Yüksel Kanar), İstanbul, 1993.

AKER, M. Şefik, *57'nci Tümen ve Aydın Millî Mücadelesi (1918-1920)*, (Yay. Haz: Ahmet Tetik, Ayşe Seven, Mahmut Yüksel Canbaz), Ankara, 2006.

AKIN, Rıdvan, *TBMM Devleti (1920-1923) Birinci Meclis Döneminde Devlet Erkleri ve İdare*, İstanbul, 2008.

AKŞİN, Sina, *İstanbul Hükûmetleri ve Milli Mücadele, C.I, Mutlakiyete Dönüş (1918-1919)*, İstanbul, 2010.

- AKŞİN, Sina, *İstanbul Hükûmetleri ve Milli Mücadele, C.III, İç Savaş ve Sevr'de Ölüm*, İstanbul, 2010.
- ALTAY, Fahrettin, *10 Yıl Savaş ve Sonrası 1912-1922*, Ankara, 2008.
- APAK, Rahmi, *İstiklâl Savaşı'nda Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, Ankara, 1990.
- ARTUÇ, İbrahim, *Büyük Dönemeç Sakarya Meydan Muharebesi*, İstanbul, 1985.
- ATAMAN, Halil, *Harp ve Esaret Doğu Cephesi'nden Sibiry'a*, İstanbul, 2011.
- ATATÜRK, Mustafa Kemal, *Nutuk (1919-1927)*, (Haz: Zeynep Korkmaz), Ankara, 2009.
- ATAY, Falih Rıfkı, *Çankaya*, İstanbul, 2012.
- ATAY, Falih Rıfkı, *Zeytindağı*, İstanbul, 2011.
- AVCIOĞLU, Doğan, *Millî Kurtuluş Tarihi 1838'den 1995'e*, 3. Kitap, Ankara, 1991.
- AYBARS, Ergün, *İstiklâl Mahkemeleri 1920-1923/1923-1927*, İzmir, 2006.
- AYBARS, Ergün, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, I, (Kuruluş)*, İzmir, 2007.
- AYDEMİR, Şevket Süreyya, *Tek Adam Mustafa Kemal 1919-1922*, C.2, İstanbul, 1990.
- BABUŞ, Fikret, *Savaş Yıllarından Anılar, Balkan Savaşları-Birinci Dünya Savaşı-Kurtuluş Savaşı*, İstanbul, 2013.
- BALCIOĞLU, Mustafa, *Belgelerle Millî Mücadele Sırasında Anadolu'da Ayaklanmalar ve Merkez Ordusu*, Ankara, 1991.
- Başkâtipzâde Ragıp Bey, *Tarih-i Hayatım Tahsil-Harp-Esaret-Kurtuluş Anıları*, Ankara, 1996.
- BAYAR, Celâl, *Ben de Yazdım Millî Mücadeleye Giriş*, 6, İstanbul, 1997.
- BAYUR, Yusuf Hikmet, *Türk İnkılâbı Tarihi, II, Kısım:4*, Ankara, 1991.
- BAYUR, Yusuf Hikmet, *Türk İnkılâbı Tarihi, III, Kısım:3*, Ankara, 1991.
- BAYUR, Yusuf Hikmet, *Türk İnkılâbı Tarihi, III, Kısım:4*, Ankara, 1991.
- BELEN, Fahri, *Türk Kurtuluş Savaşı*, Ankara, 1973.
- BEŞİKÇİ, Mehmet, *Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Seferberliği*, İstanbul, 2015.

- BIYIKLIOĞLU, Tevfik, *Atatürk Anadolu'da (1919-1921)*, Ankara, 1959.
- BIYIKLIOĞLU, Tevfik, *Trakya'da Millî Mücadele, C.I*, Ankara, 1987.
- BOZDEMİR, Mevlüt, *Türk Ordusunun Tarihsel Kaynakları*, Ankara, 1982.
- BUĞRA, Tarık, *Küçük Ağa*, İstanbul, 1984.
- CEBESÖY, Ali Fuat, *Büyük Harpte Osmanlı İmparatorluğunun 1916-1917 Yılındaki Vaziyeti Birüssebi-Gazze Meydan Muharebesi ve Yirminci Kolordu*, İstanbul, 1938.
- CEBESÖY, Ali Fuat, *Millî Mücadele Hatıraları*, İstanbul, 2010.
- ÇAKMAK, Fevzi, *Batı Rumeli'yi Nasıl Kaybettik? Garbi Rumeli'nin Sûret-i Ziyai ve Balkan Harbi'nde Garp Cephesi*, (Yay.Haz: Ahmet Tetik), İstanbul, 2011.
- ÇALIKA, Hurşit (Yay.), *Kurtuluş Savaşı'nda Adalet Bakanı Ahmet Rifat Çalıka'nın Anıları*, İstanbul, 1992.
- ÇALIŞLAR, İzzeddin, *Org. İzzettin Çalışlar'ın Anılarıyla Gün Gün, Saat Saat İstiklâl Harbi'nde Batı Cephesi*, İstanbul, 2009.
- ÇAVDAR, Tevfik, *Millî Mücadele Başlarken Sayılarla "...Vaziyet ve Manzara-i Umumiye"*, Basım Yeri Yok, 1971.
- ÇINAR, Özgür Heval, Üsterci, Çoşkun (Yay. Haz:), *Çarklardaki Kum: Vicdani Red Düşünsel Kaynaklar ve Deneyimler*, İstanbul, 2008.
- DURSUNOĞLU, Cevat, *Millî Mücadele'de Erzurum*, İstanbul, 1998.
- ELİÇİN, Bekir, *Onlar Savaşırken*, İstanbul, 1978.
- ERGİL, Doğu, *Millî Mücadelenin Sosyal Tarihi*, Ankara, 1981.
- ERİKAN, Celal, *Komutan Atatürk, C.I-II*, İstanbul, 2006.
- ERİM, Nihat, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri, C.I, (Osmanlı İmparatorluğu Andlaşmaları)*, Ankara, 1953.
- ESENGİN, Kenan, *Millî Mücadelede İç Ayaklanmalar*, İstanbul, 1975.
- ETİ, Ali Rıza, *Bir Onbaşının Doğu Cephesi Günlüğü 1914-1915*, (Haz. Gönül Eti), İstanbul, 2016.

- Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Askeri Tarih Yayınları, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Balkan Harbi (1912-1913), III. Cilt, 2'nci Kısım, Garp Ordusu Yunan Cephesi Harekâtı*, Ankara, 1981.
- Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Askeri Tarih Yayınları, *Balkan Harbi (1912-1913), III. Cilt, Garp Ordusu, I'nci Kısım, Vardar Ordusu İle Ustruma Kolordusunun Harekât ve Muharebeleri*, Ankara, 1979.
- Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklâl Harbi, I, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*, Ankara, 1999.
- Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklâl Harbi, II'nci Cilt, Batı Cephesi, 2'nci Kısım, Sivas Kongresi ve Heyet-i Temsiliye Devri, İstanbul'un İtilaf Devletleri Tarafından Resmen İşgali, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti'nin Kurulması, Batı Anadolu ve Trakya Cephelelerinde Yunan İleri Harekâtı (4 Eylül 1919-9 Kasım 1920)*, Ankara, 1999.
- Genelkurmay Başkanlığı, *Birinci Dünya Savaşı'na Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri, C.III*, Ankara, 2009.
- Genelkurmay Başkanlığı, *Asker ve Devlet Adamı Atatürk (Doğumunun 128'inci Yıl Dönümü Anısına)*, Ankara, 2009.
- Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti Dönemi (23 Nisan 1920-29 Ekim 1923), IV'ncü Cilt, I'nci Kısım*, Ankara, 2001.
- Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklâl Harbi, II'nci Cilt, Batı Cephesi, 1'nci Kısım, Yunanlıların Batı Anadolu'da İstilâ Hareketine Başlamaları, İzmir'in İşgali-Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a Çıkması- Millî Mukavemetin Kurulması (15 Mayıs-4 Eylül 1919)*, Ankara, 1999.
- Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklâl Harbi, IV'üncü Cilt, Güney Cephesi, İngiliz ve Fransızların Güney-Doğu Anadolu'yu İşgal Etmeleri, Millî Mücadele Hareketleri, Bu Bölgede Yapılan Muharebeler ve Revandiz Harekâtı*, Ankara, 2009.

Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklâl Harbi, II'nci Cilt, Batı Cephesi, 6'ncı Kısım, 1'nci Kitap, Büyük Taarruza Hazırlık ve Büyük Taarruz (10 Ekim 1921-31 Temmuz 1922)*, Ankara, 1994.

Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Resmî Yayınları, *Türk İstiklâl Harbi, II'nci Cilt, Batı Cephesi, 5'nci Kısım, 2'nci Kitap, Sakarya Meydan Muharebesi (23 Ağustos-13 Eylül 1921) ve Sonraki Harekât (14 Eylül-10 Ekim 1921)*, Ankara, 1973.

Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Resmî Yayınları, *Türk İstiklâl Harbi, II'nci Cilt, Batı Cephesi, 6'nci Kısım, 2'nci Kitap, Büyük Taarruz (1-31 Ağustos 1922)*, Ankara, 1968.

Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmî Yayınları, *Türk İstiklâl Harbi, VI'ncı Cilt, İstiklâl Harbinde Ayaklanmalar (1919-1921)*, Ankara, 1974.

Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmî Yayınları, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, III'ncü Cilt, 6'nci Kısım, (1908-1920)*, Ankara, 1971.

Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmî Yayınları, *Türk İstiklâl Harbi, II'nci Cilt, Batı Cephesi, 5'nci Kısım, 1'nci Kitap, Sakarya Meydan Muharebesinden Önceki Olaylar ve Mevzi İlerisindeki Harekât (25 Temmuz-22 Ağustos 1921)*, Ankara, 1972.

Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmî Yayınları, *Türk İstiklâl Harbi, II'nci Cilt, Batı Cephesi, 4'ncü Kısım, Kütahya, Eskişehir Muharebeleri (15 Mayıs 1921-25 Temmuz 1921)*, Ankara, 1974.

GÖKBİLGİN, M. Tayyib, *Millî Mücadele Başlarken Mondros Mütarekesi'nden Büyük Millet Meclisi'nin Açılmasına*, İstanbul, 2011.

GÖRGÜLÜ, İsmet, *On Yıllık Harbin Kadrosu 1912-1922 Balkan-I. Dünya ve İstiklâl Harbi*, Ankara, 2014.

GUZE, *Birinci Dünya Savaşı'nda Kafkas Cephesi'ndeki Muharebeler*, (Çev. Yarbay Hakkı Akoğuz), (Yay.Haz: Tar. Uzm. Alev Keskin), Ankara, 2007.

GÜRALP, Şerif, *Kurtuluş Savaşı'nın İcyüzü*, İstanbul, 2007.

HİKMET, Nâzım, *Bütün Şiirleri*, İstanbul, 2015.

ILGAZ, Rıfat, *Halime Kaptan*, İstanbul, 1998.

İLTER, Aziz Samih, *Birinci Dünya Savaşı'nda Kafkas Cephesi Hatıraları*, (Yay.Haz: Dr.Öğ.Yb. Zekeriya Türkmen, Tar. Uzm. Elmas Çelik), Ankara, 2007.

İNÖNÜ, İsmet, *Hatıralar*, (Haz. Sebahattin Selek), Ankara, 2014.

JAESCHKE, Gotthard, *Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri*, (Çev. Cemal Köprülü), Ankara, 2011.

JAESCHKE, Gotthard, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi Mondros'tan Mudanya'ya Kadar (30 Ekim 1918-11 Ekim 1922)*, Ankara, 1989.

KANDEMİR, Feridun, *İstiklâl Savaşı'nda Bozguncular ve Casuslar*, İstanbul, 1964.

KARABEKİR, Kâzım, *İstiklâl Harbimiz*, C.2, İstanbul, 2014.

KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, C.IX, Ankara, 1999.

KARAY, Refik Halid, *Bir Ömür Boyunca*, (Yay.Haz: Yusuf Turan Günaydın), Ankara, 2011.

KAYGUSUZ, Bezmi Nusret, *Bir Roman Gibi*, İzmir, 1955.

KİNROSS, Lord, *Atatürk Bir Milletten Yeniden Doğuşu*, İstanbul, 2011.

KOCATÜRK, Utkan, *Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü*, Ankara, 2007.

KORKMAZ, Cemil Hakan, *Kurtuluş Savaşı'nın İkinci Cephesi İç İsyanlar*, İstanbul, 2008.

KUNTMAN, Mehmet Derviş, *Bir Doktorun Harp ve Memleket Anıları*, (Der. Metin Özata), Ankara, 2010.

KURAN, Ahmed Bedevî, *Osmanlı İmparatorluğunda İnkılâp Hareketleri ve Millî Mücadele*, İstanbul, 2012.

KUTLU, Cemil, *Birinci Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin İç Güvenlikle İlgili Çıkardığı Kanun ve Kararnâmeler (23 Nisan 1920-16 Nisan 1923)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum, 1992.

Mehmet Arif Bey, *93 Moskof Harbi ve Başımıza Gelenler*, (Sadeleştiren: Nihad Yazar), İstanbul, 1973.

- MÜDERRİSOĞLU, Alptekin, *Kurtuluş Savaşının Malî Kaynakları*, Ankara, 1990.
- NADİ, Yunus, *Kurtuluş Savaşı Anıları*, İstanbul, 1978.
- OKUR, Mehmet, Küçükuğurlu, Murat, *İngiliz Yüksek Komiserlerinin Gözüyle Milli Mücadele 1918-1920*, Trabzon, 2006.
- ORBAY, Rauf, *Cehennem Değirmeni Siyasî Hatıralarım, C.1*, İstanbul, 1993.
- ÖZDEMİR, Yavuz, *Bir Savaşın Bilinmeyen Öyküsü (Sarıkamış Harekâtı)*, Erzurum, 2003.
- SÂBİS, Ali İhsan, *Harp Hâtıralarım, C.5*, Ankara, 1951.
- SANDERS, Liman von, *Türkiye’de Beş Yıl*, (Çev. Eşref Bengi Özbilen), İstanbul, 2011.
- SARIHAN, Zeki, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü, C.III, (Açıklamalı Kronoloji), TBMM’den Sakarya Savaşı’na (23 Nisan 1920-22 Ağustos 1921)*, Ankara, 1995.
- SELEK, Sabahattin, *Anadolu İhtilali Mondros Mütarekesi’nden Türkiye Cumhuriyeti’nin Doğuşuna Kadar Ulusal Savaşımızın Belgeseli, C.1*, İstanbul, 2010.
- SHAW, Stanford J., *From Empire To Republic The Turkish War of National Liberation 1918-1923 A Documentary Study, Volume:III, Part:1*, Ankara, 2000.
- SORGUN, Taylan, *İmparatorluktan Cumhuriyete (Fahrettin Altay Paşa Anlatıyor), İmparatorluk, İttihad ve Terakki, Cumhuriyet “1902-1938 Üç Devrin Galerisi”*, İstanbul, 1998.
- SUNATA, İ. Hakkı, *Gelibolu’dan Kafkaslara I. Dünya Savaşı Anıları*, (Yay.Haz: Kansu Şarman), İstanbul, 2008.
- TANSEL, Selahattin, *Mondros’tan Mudanya’ya Kadar, C.I*, İstanbul, 1991.
- TANSEL, Selahattin, *Mondros’tan Mudanya’ya Kadar, C.II*, İstanbul, 1991.
- TANSEL, Selahattin, *Mondros’tan Mudanya’ya Kadar, C.III*, İstanbul, 1991.
- TURGUT, Hulusi (Der.), *Atatürk’ün Sırdaşı Kılıç Ali’nin Anıları*, İstanbul, 2015.
- TÜRKMEN, Zekeriya, *Mütareke Döneminde Ordunun Durumu ve Yeniden Yapılanması (1918-1920)*, Ankara, 2001.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi, C.I*, Ankara, 1998.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi, C.III, Kısım:1*, Ankara, 1995.

ÜNAL, Muhittin, *Miralay Bekir Sami Günsav'ın Kurtuluş Savaşı Anıları*, İstanbul, 1994.

VELİDEDEOĞLU, Hıfzı Veldet, *Bir Lise Öğrencisinin Millî Mücadele Anıları*, İstanbul, 1971.

E. MAKALE VE BİLDİRİLER

BIYIKLIOĞLU, Tevfik, “Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin Hukukî Statüsü ve İhtilâlcî Karakteri”, *Belleten*, C.XXIV, Sayı:93-96, Ankara, 1960, s.637-663.

BUYTULLUOĞLU, Hamdi, “Millî Mücadele Başlıyor”, *BTDD*, 12-13, s.6-12, 10-13, 1968.

GÜNEŞ, İhsan, “1920’de Seyyar Jandarma Müfrezelerinin Kurulması ve Bunların İç Güvenliğin Sağlanmasındaki Rolü”, *Birinci Askeri Tarih Semineri, Bildiriler II*, Ankara, 1983, s.203-215.

İLGÜREL, Mücteba, “Celâlî İsyanları”, *TDVİA*, C.7, İstanbul, 1993, s.252-257.

KILIÇ, Selami, “Birinci Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Nitelikleri (1920-1923)”, *Çayeli’nden Erzurum’a Yrd. Doç.Dr. Cemil Kutlu Armağan Kitap*, (Edit. Selami Kılıç-Ahmet Safa Yıldırım), Erzurum, 2016, s.73-128.

ÖZALP, Kâzım, “Kâzım Özalp Anlatıyor”, *Yakın Tarihimiz, II*, Sayı:21/24, s.231-232, 325-327, İstanbul, 1962.

ÖGEL, Bahattin, “Türk Tarihinde Millet ve Ordu Bütünleşmesinin Nedenleri”, *Birinci Askeri Tarih Semineri, Bildiriler II*, Ankara, 1983, s.225-231.

PAKSOY, İrfan, “Millî Mücadele’de Düzenli Orduya Geçiş Süreci”, *Askeri Tarih Bülteni*, Yıl:21, Sayı:41, Ankara, (Ağustos 1996), s.105-116.

WOUTHY, Leon, “Fikrî ve Tabiyevî Dersler Vakti Seferde Askerin Haleti Ruhiyesi”, (Çev. Yüzbaşı İsfendiyar), *Askerî Mecmua*, C.2, Sayı:83, İstanbul, (1 Kânun-ı evvel 1931), s.933-949.

Ek 3. Farklı Merkezlere Ait Yakalanan Firari Asker Sayısını ve Ele Geçirilen Silah Miktarını Takdim Eden Bir Gösterge (Genelkurmay ATASE Arşivi'nden).

15H-16
Ke 1139
Be 21-1

۶- سجده فقه باقالاته فقهی ازاد و ۱۳۳۳ :

تقریر	مقدار	تاریخ
۱۰۹	۴۰	۲۷/۷/۲۱ ده
۲۱۲	۴۱۴	۲۷/۷/۲۸ : ۲۷/۷/۱۵ ده
۱۸	۱	۲۷/۸/۱ ده
۲۹۱	۱۰۰	۲۷/۷/۲۱ : ۲۷/۷/۱۵ ده
۷۰۱	۴۶۰	

قرینه ۱۰۱-۱۰۲
مردان و زنان و بچه ها
ضلعی و هوالینده
آفره و خنایه و منقش

۸- خسته فغانه کرده اعاده عاقبتله و لری ایلمه مجروح ازاد :

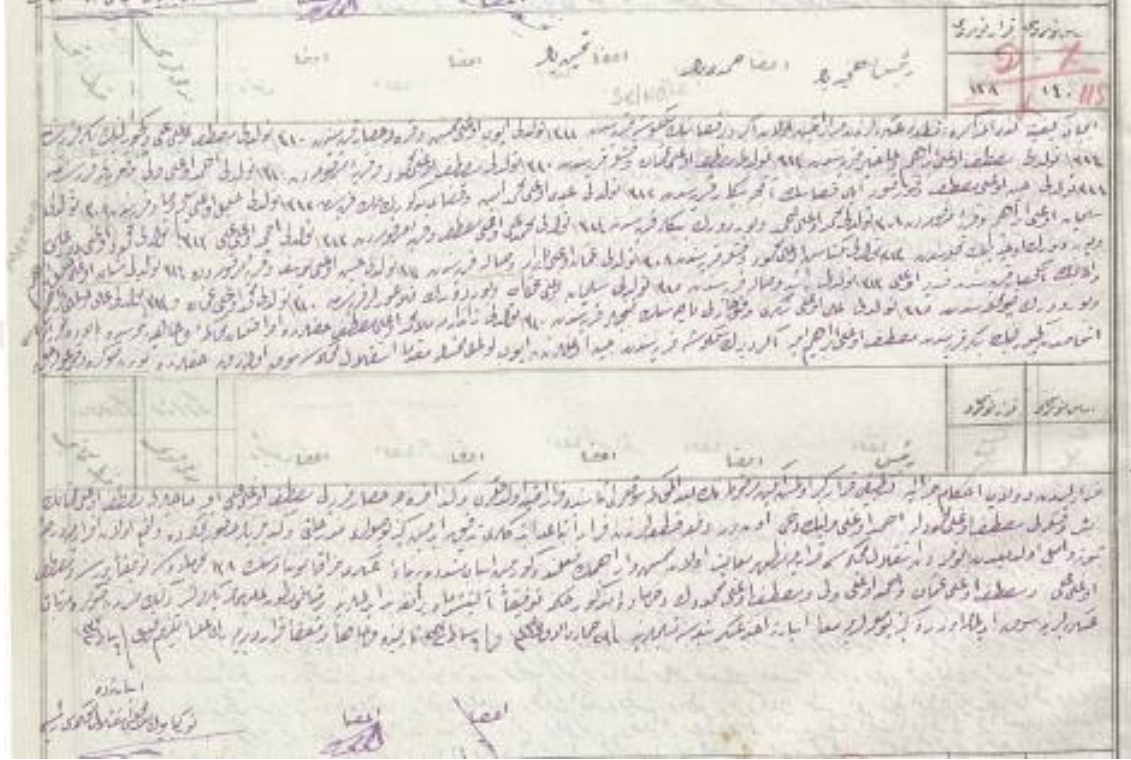
چند دانه کی : نه فغانه ازاد نه فغانه لری نه فغانه لری نه فغانه لری
و ارمینی تابه ۲۷/۸/۲ ده صلیب دیرم بید بکند

Ek 4. Isparta İstiklâl Mahkemesinde, Soygun Suçuna Karışmış Firari Bir Askerin Yargılandığına Dair Mahkeme Kaydı (Isparta İstiklâl Mahkemesi, C.5, TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları).

Karar Numarası :65		
Esas Numarası :72		
Reis Hamid Bey	Aza Hüseyin Sami Bey	Aza Hamdi Bey
İcab-ı keyfiyet lede'l-müzakere: Maznunun aleyhima-yı merkmân Pavli nahiyesinin Kuzca karyesinden Hacı Bekir oğlu Yusuf'a asker firarisi Ayvalı karyesinden Haytaoğulları'ndan Halil oğlu Mustafa müsellahan esaretten vürud eden Yakaafşar karyesinden Mehmed ve rüfekasının öalerine geçerek kendilerini silahla tehdit ederek merkmûnu kat'-ı tarik suretiyle soydıkları ve bu uğurda nukud ve eşyalarını ahz ve gash ettikleri, Yusuf'un inkarına rağmen refiki Mustafa'nın tayyan ikrarı nukud ve eşya-yı mağsubenin yedlerinde zuhur ederek bi'l-istirdad ashabına iade olunması ve bunlardan Mustafa'nın kıtasından firar etmiş efrad-ı askeriyyeden olduğu bi'l-muhabere anlaşılmasıyla sabit olmuş bulunduğundan hareketlerine temas eden Kanun-ı Ceza'nın altmış ikinci maddesinin ilavesine tevfiğin ibtida-yı tarih-i tevsipleri olan 20 Kanunievvel 1336 tarihinden itibaren üçer sene müddetle küreğe konulmalarına ve ancak bunlardan Yusuf'un üç yüz on sekiz tevelliüd ile mukayyed olup henüz on sekiz yaşını ikmal etmediği nüfus kaydından nümayan olmakla kanun-ı mezkurun kırkıncı maddesinin fıkra-i mahsusasına tevfiğin işbu cezanın nısıfı bi't-tenzil mütebakı bir buçuk sene müddetle hapsine, 27 Rebiülahir 1339 ve 6 Kanunısani 1337 tarihinde müttetifikan ve vicahen karar verilerek alenen tevhim kılındı. 6 Kanunısani 1337		
Aza Hamdi	Aza Hüseyin Sami	Isparta'da Türkiye Büyük Millet Meclisi İstiklal Mahkemesi Reisi Hamid

Ek 5. Isparta İstiklâl Mahkemesinde; Birliklerinden Mükerreren, Öyle ki On Birer Defa Dahı Firar Etmiş Askerler Hakkında Görülen Bir Mahkeme Kaydı (Isparta İstiklâl Mahkemesi, C.5, TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları).

Karar Numarası : 118
Esas Numarası : 140

Reis
Hamid Bey

Aza
Hamid Bey

Aza
Tahsin Bey

İcab-ı keyfiyet lede'l-mütazkere: Kıta-i askeriyelerinden firar etmiş olan Eğirdir kazasının Selkösé karyesinden 311 tevellüdlü Eyüb oğlu Memiş ve Karacahisar karyesinden 310 tevellüdlü Mustafa oğlu Ali ve Keçiborlu'nun Senir karyesinden 314 tevellüdlü Mustafa oğlu İbrahim ve Hacılar karyesinden 313 tevellüdlü Mustafa oğlu Osman ve Kışla karyesinden 310 tevellüdlü Mustafa oğlu Mahmud ve karye-i merkumeden 310 tevellüdlü Ahmed oğlu Veli ve Kozluca karyesinden 314 tevellüdlü Hüseyin oğlu Mustafa ve Korkudeli kazasının Alcaçınar karyesinden 312 tevellüdlü Abdi oğlu Mehmed Emin ve kaza-yı mezkurun Belen karyesinden 312 tevellüdlü Halil oğlu Selim ve Sav karyesinden 308 tevellüdlü Süleyman oğlu İbrahim ve karye-i merkumeden 308 tevellüdlü Mehmed oğlu Ahmed ve Burdur'un Bökberler karyesinden 314 tevellüdlü Mehmed Ali oğlu Mustafa ve karye-i merkumeden 313 tevellüdlü Ahmed oğlu Ali, 313 tevellüdlü Mahmud oğlu Durali ve Burdur'un Üçdibek mahallesinden 313 tevellüdlü Bektaş oğlu Mahmud ve Kışla karyesinden 308 tevellüdlü Osman oğlu Bayram ve Sala karyesinden 311 tevellüdlü Hüseyin oğlu Yusuf ve karye-i merkumeden 314 tevellüdlü Mestan oğlu Halil İbrahim ve Elmalı'nın Eskişehir karyesinden Kadir oğlu 313 tevellüdlü Raşid ve Sala karyesinden 315 tevellüdlü Süleyman oğlu Osman ve Burdur'un Kılavuzlar karyesinden 310 tevellüdlü Mehmed oğlu Osman ve 313 tevellüdlü Ali oğlu İbrahim ve Burdur'un Kuyu mahallesinden 315 tevellüdlü Ali oğlu Şükrî ve Koçarlı nahiyesinin Timinciler karyesinden 310 tevellüdlü Jandarma Molla Mehmed oğlu Mustafa haklarında icra kâhnan muhakeme-i vicahiye neticesinde: Bâlide muharrerü'l-esami eşhasın Keçiborlu'nun Senir karyesinden Mustafa oğlu İbrahim ile Eğirdir'in Selkösé karyesinden Cinoğulları'ndan Eyüb oğlu Memiş'in mukaddeme İstiklâl Mahkemesine serd olunarak haklarında bundan sonra vuku' bulacak firarlarından dolayı ahkâm-ı cezaiye tatbiki karargir olmuş iken merkumânın bâde'l-muhakeme sevkleri esnasında firar etmiş oldukları ve keza Karacahisar karyeli Mustafa oğlu Ali ile Hacılarlı Mustafa oğlu Osman'ın beşer ve Kışlalı Mustafa oğlu Mahmudla Ahmed oğlu Veli'nin dahi on birer defa kütâlarından firaren tebaüd ettikleri tedkik edilen künye pusulaları mündericâtı ve kendilerinin huzur-ı mahkemede vaki' olan ıkrarıyla derece-i sübuta vâsil olduğundan bunlardan İstiklâl Mahkemesi kararıyla mazhar-ı muafiyet olan Memiş ve İbrahim'in fiilinde görülen esbab-ı müeddideye binaen Askeri Ceza Kanunnamesi'nin 138'inci maddesine tevfiқан birer sene ve Mustafa oğlu Ali ve Mustafa oğlu Osman ve Ahmed oğlu Veli ve Mustafa oğlu Mahmud'un dahi madde-i mezkure hükmüne tevfiқан altışar mah pranga-bend edilmelerine ve mütebaki maznunun aleyhemin yirmi beşer değnek darbdan sonra mürettebât-ı askeriyelerine sevk edilmek üzere künye pusulalarıyla maan Isparta Ahz-ı Asker Şubesine teslimlerine, 29 Cemazıylevvel 339 ve 6 Şubat 337 tarihinde vicahen ve müttefikan karar verilecek alenen tefhim kâhındı. 6 Şubat 337

Aza
Tahsin

Aza
Hamid

Isparta'da
Türkiye Büyük Millet Meclisi
İstiklâl Mahkemesi Reisi Hamid

Ek 6. Isparta İstiklal Mahkemesinde, Firari Bir Askere Verilen Değnek Cezası Hakkındaki Mahkeme Kaydı (Isparta İstiklâl Mahkemesi, C.5, TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları).

Karar Numarası : 68

Esas Numarası : 81

Reis
Hamid Bey

Aza
Hamdi Bey

Aza
Tahsin Bey

İcab-ı keyfiyet lede'l-müzakere: Maznunun aleyh Keçiözümlü nahiyesinin Aydoğmuş karyesinden Ceyfaogulları'ndan üç yüz on üç tevellüklü Ahmed oğlu Nuri'nin kesb-i nisbet ettiği Yüz Yetmiş Altıncı Alay Makineli Tüfenk Bölüğünden 10 Şubat 1336 tarihinde firar ettiği kendisinin itirafı kinnye pusulası mündericâtından münfehim olmuştur. Kayden firari görünen nefer-i merkum mezunen geldiği ve zaman-ı celbine kadar karyesinde hasta bulunduğuna dair karye Heyet-i İhtiyariyesinin bir kıta şahadetnamesi merkum tarafından ibraz olunmasına ve kinyesi meşruhatından merkumun mükerrer firari efraddan olduğu anlaşılamamasına ve Heyet-i İhtiyariye şahadetnamesi mündericâtının aksi de sabit olamayarak esbab-ı muhafife teşkil eder mahiyette görülmesine binaen Mülkiye Ceza Kanunnamesi'nin kırk yedinci maddesi delaletiyle Askeri Ceza Kanunnamesi'nin yüz otuz sekizinci maddesine tevfikan otuz değnek darbiyle ait olduğu kutaya gönderilmek üzere şubeye teslimine, 1 Cemaziyelevvel 1339 ve 9 Kanunısani 1337 tarihinde vicahen ve müttefikan karar verilerek alenen tefhim kılındı. 9 Kanunısani 1337

Aza
Tahsin

Aza
Hamdi

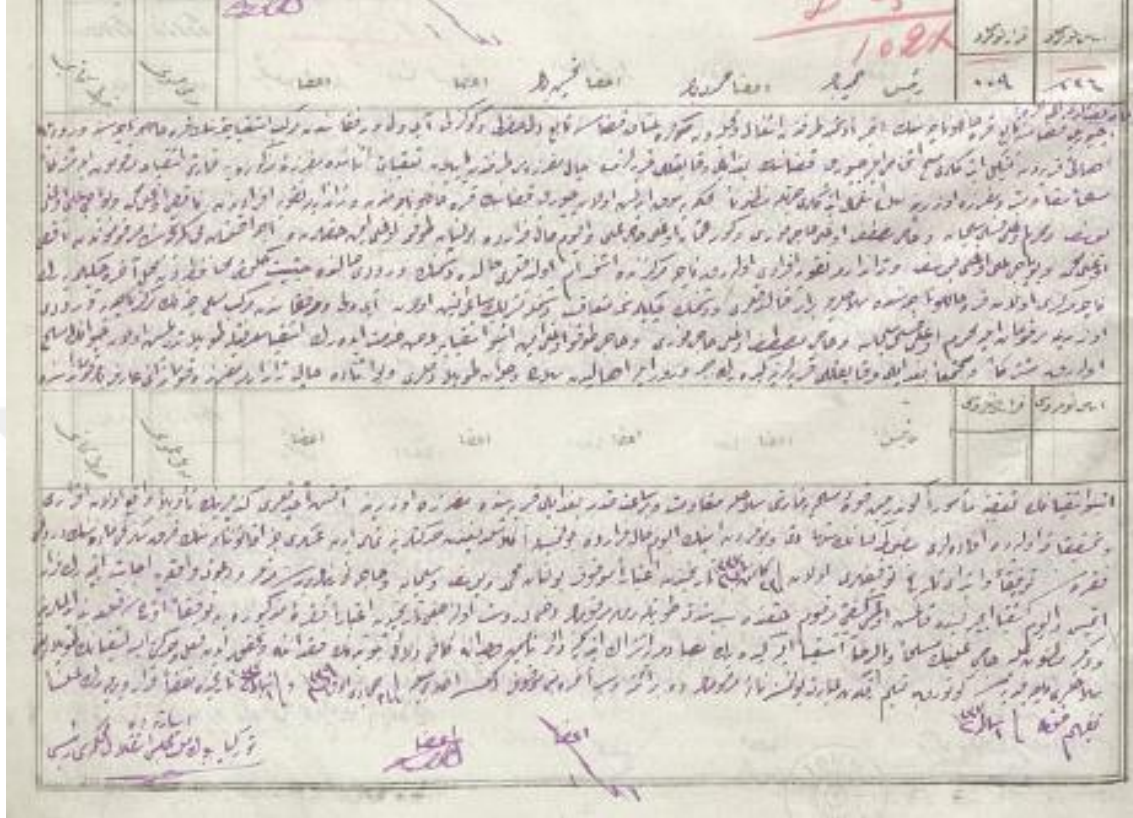
Isparta'da
Türkiye Büyük Millet Meclisi
İstiklal Mahkemesi Reisi Hamid

Ek 7. Eskişehir İstiklal Mahkemesinde, Firari Bir Askere Verilen Kürek Cezası Hakkındaki Mahkeme Kaydı (Eskişehir İstiklâl Mahkemesi, C.4, TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları).

Karar Numarası	: 151
Esas Numarası	: 111
Sene	: 337
Heyet-i Sabika	
Mükerreren firar eylemek ve takibine giden müfrezeyle silah istimal eylemek ve asker Kadir'in gelinini dağa kaldırmaktan maznunun aleyh Taraklı'nın Balyas karyesinden ve Kalaycıoğulları'ndan 313 tevellüdlü Haşim bin Osman hakkında vicahen cereyan eden muhakeme-i aleniye neticesinde merhumun ceraim-i mezkureye mücasereti kendisinin tayian ve kısmen de müevvelen ikrarı ve evrakı mündericâtıyla sabit olduğundan mücrimiyetine ve İstiklal Mahkemeleri Kanunu'nun heyet-i hakimiyeye salahiyyet bahş eden birinci maddesine tevfiakan idamına ve fukât görülen esbâh-ı muhafefe-i takdiriyyeye binaen işbu idam hükmünün ba'de't-teşhir on beş sene müddetle küreğe konulmasına lazimü'l- infaz olmak üzere vicahen ve muttefikan karar verilerek alenen teffim kılındı. 10 Cemaziyelahir 339 17 Şubat 337	
Aza Yusuf	Aza Haydar
	Reis Rasih

Ek 8. Isparta İstiklâl Mahkemesinde, Verilen Bir Kalebent Cezası Kaydı (Isparta İstiklâl Mahkemesi, C.5, TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları).

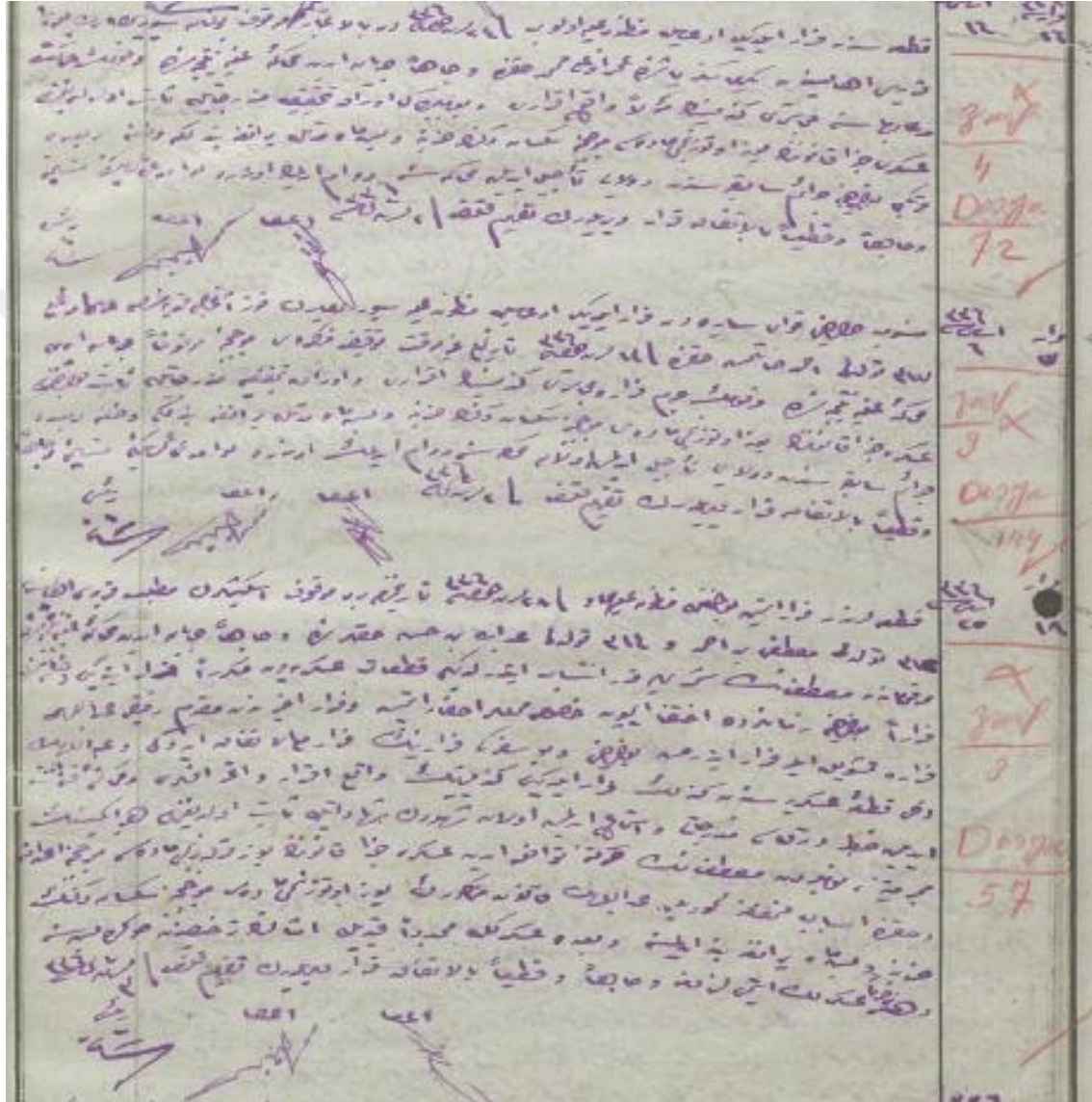
İcab-ı keyfiyet lede'l-müzakere: Çivril kazasına tabi' Karahallı nahiyesinin ahiren düşman tarafından işgal ve tahliyeden sonra Uşak kazasına tabi' Delihıdırlı ve Kökezi Ayı Veli ve rüfekasından mürekkeb eşkiya çetesi nin Karahallı nahiyesine vürudıyla ahali-i karyeden teşkil ettikleri müsellaah eşhas ile Çivril kazasının Buğdaylı ve Kaykallı karyelerinde Çal müfrezesi tarafından yapılan takibat esnasında müfrezeye-i mezkureye karşı eşkiya-yı merkumün ile müştereken müsellaahan mukavemet ve müfrezeye üzerine silah istimal ettikleri cihetle maznunun mahkemeye sevk edilmiş olan Çivril kazasının Karahallı nahiyesinden ve jandarma takviye efradından Nakıs oğlu Mehmed ve Boyacı Ali oğlu Yusuf ve Muharrem oğlu Fesli Süleyman ve Hacı Mustafa oğlu Hacı Nuri ve Kör Osman oğlu Hacı Ali ve el-yevm hal-i firarda bulunan Toko oğlu Emin haklarında icra kılınan muhakeme neticesinde: Merkumünden Nakıs oğlu Mehmed ve Boyacı Ali oğlu Yusuf ve jandarma takviye efradı olarak nahiye merkezinde istihdam olundukları halde düşmanın vürudu halinde haysiyet-i hükümeti muhafazadan mahall-i ahire çekilmeyerek nahiye merkezi olan Karahallı nahiyesinde silahlarıyla beraber kaldıkları ve düşmanın çekilmesini müteakib düşmanla teşrik-i mesai etmiş olan Ayı Veli ve rüfekasından mürekkeb müsellaah çetenin, merkez nahiyyeye vürudu üzerine merkumân ile Muharrem oğlu Fesli Süleyman ve Hacı Mustafa oğlu Hacı Nuri ve Hacı Toko oğlu Emin işbu eşkiyaya arz-ı hizmet ederek eşkiya marifetiyle toplattırılmış olan hayvanlarla müsellaah olarak müştereken ve müctemizan Buğdaylı ve Kaykallı karyelerine giderek cibr ve zor ile ahali den silah ve hayvan topladıkları ve bu esnada Çal Jandarma Müfrezesi Kumandanı Arif Bey kumandasında işbu eşkiyanın takibine memuren gönderilen kuvve-i müsellaahaya karşı silahla mukavemet ve bir saat kadar Buğdaylı karyesinde müfrezeye üzerine ateş açtıkları kendilerinin tevilen vaki' olan ikrarı ve tahkikat-ı evveliyede ifadeleri mazbut kesanın şehadeti ve bunlardan Emin'in el-yevm hal-i firarda bulunmasıyla anlaşıldığından hareketlerine temas eden Askeri Ceza Kanunnamesi'nin kırk sekizinci maddesinin dördüncü fıkrasına tevliken ve ibtida-yı tarih-i tevkifleri olan 23 Kanunısanı 1337 tarihinden itibaren mevkuf bulunan Mehmed ve Yusuf ve Süleyman ve Hacı Nuri'nin birer sene müddetle ve davet-i vakıya icabet etmeyerek firar etmesi ve el-yevm eşkiya içerisinde kalmış olması keyfiyeti merkum hakkında sebep-i şiddet tutularak merkumun dahi derdest olunacağı tarihten itibaren fıkraya mezkureye tevliken üç sene kale-bent edilmelerine ve diğer maznunun aleyh Hacı Ali'nin müsellaahan ve bir-rıza eşkiya ile giderek müsademeye iştirak ettiğine dair temin-i vicdana kafi delil-i sübutiyenin fıkdanına ve tahakkuk eden fiil ve hareketi ise eşkiyanın topladığı silahları Nahiye Belediyesine götürüp teslim etmekten ibaret bulunmasına binaen merkumun da berasetine ve sebep-i ahire mebni mevkuf değilse ihlâ-yı sebiline 24 Cemazıyelevvel 1339 ve 1 Şubat 1337 tarihinde müttetifikan karar verilerek alenen tefhim kılındı. 1 Şubat 1337

Aza
Tahsin

Aza
Hamdi

Isparta'da
Türkiye Büyük Millet Meclisi
İstiklal Mahkemesi Reisi Hamid

Ek 9. Eskişehir İstiklâl Mahkemesinde, Verilen Bir Prangabent Cezası Kaydı
(Eskişehir İstiklâl Mahkemesi, C.4, TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları).

Karar Numarası : 16
Esas Numarası : 16
Sene : 336

Kıtasından firar eylediği iddiası ile maznunun aleyh olup 24 Teşrinievvel 336'dan bi'l-ittibar mevkuf bulunan Sivrihisar'ın Yorma karyesi ahalisinden yirmi sekiz yaşında Ömer oğlu Mehmed hakkında vicahen cereyan eden muhakeme-i aleniye neticesinde merhumun hareket-i müddea bihasına mücasereti kendisinin müevvelen vaki' ikrarı ve bu miyandaki evrak-ı tahkikiye mündericâtiyla sabit olduğundan Asker-i Ceza Kanunu'nun yüz otuzuncu maddesi mucibince seksen değnek darbına ve beş mah müddetle pranga-bendliğe vaz'ına ve ba'dehu mürtekibi bulunduğu ceraim-i sabikasından dolayı tecil edilen muhakemesine devam edilmek üzere Liva Müddei-i Umumiğine teslimine vicahen ve katiyen bi'l-ittifak karar verilip tefhim kılındı. 2 Teşrinisani 336

Aza
Zekai

Aza
Muhyiddin

Reis
Rasih

Karar Numarası : 17
Esas Numarası : 6
Sene : 336

Mensub olduğu Kuva-yı Seyyareden firar eylediği iddiasıyla maznunun aleyh Sivrihisar'ın Kozagacı karyesinden Ali oğlu 317 tevellüdlü Ahmed Satılmış hakkında 13 Teşrinievvel 336 tarihli gayr-ı muvakkat tevkif müzekkeresi mucibince mevkufen cereyan eden muhakeme-i aleniye neticesinde merhumun cürm-i firara mücasereti kendisinin ikrarı ve evrak-ı tahkikiye mündericâtiyla sabit olduğundan Askeri Ceza Kanunu'nun yüz otuzuncu maddesi mucibince seksen değnek darbına ve beş mah müddetle pranga-bendliğe vaz'ını ve ba'dehu ceraim-i sabikasından dolayı tecil edilmiş olan mahkemesine devam edilmek üzere Liva Müddei-i Umumiğine teslimine vicahen ve katiyen bi'l-ittifak karar verilerek tefhim kılındı. 2 Teşrinisani 336

Aza
Zekai

Aza
Muhyiddin

Reis
Rasih

Karar Numarası : 18
Esas Numarası : 25
Sene : 336

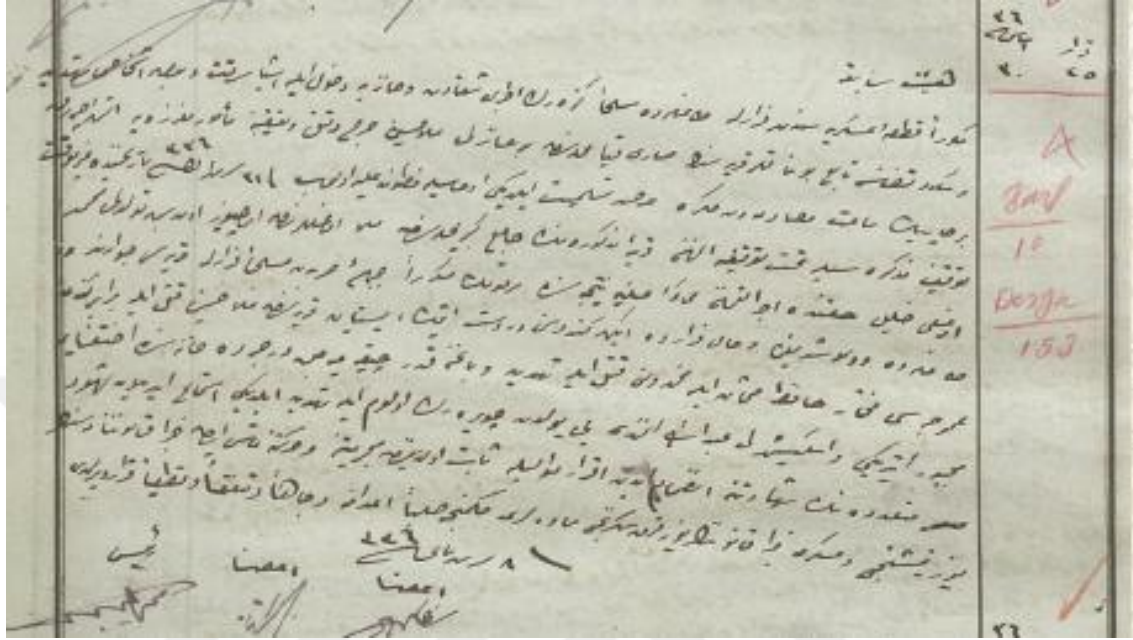
Kıtalarından firar etmiş bulunmakla maznunun aleyhine ve 28 Teşrinievvel 336 tarihinden beri mevkuf Eskişehir'in Mutallib karyesi ahalisinden 312 tevellüdlü Mustafa bin Ahmed ve 314 tevellüdlü Abdullah bin Hasan haklarında vicahen cereyan eden muhakeme-i aleniye neticesinde merhumandan Mustafa'nın şimdiye kadar intisab ettirildiği kıtaat-ı askeriyeden mükerreren firar ettiği ve hanesinde firaren bulunduğu zamanlarda ihtifa için hususi mahaller ihzar etmiş ve firar-ı ahirinden mukaddem refiki Abdullah'ı firara teşvik ile firar ettirmiş bulundu ve bu seferki firarının firar-ı maa'l-ittifak iddiası ve Abdullah'ın dahi kıta-i askeriyesinden kezalik firar eylediği kendilerinin vaki' ikrar ve itirafları ve muhakemeten kıraat edilen zabıt varakası mündericâti ve istima' edilmiş olan şuhûdun şehadâtıyla sabit olduğundan her ikisinin mücrimiyetine, bunlardan Mustafa'nın hareketine tevafuk eden Askeri Ceza Kanunu'nun yüz kırk birinci maddesi mucibince idamına ve hâkunda esbâb-ı muhaffefe görülen Abdullah'ın kanun-ı mezkurun yüz otuzuncu maddesi mucibince seksen değnek darbına ve beş mah pranga-bend edilmesine ve ba'dehu askerliğe müceddeden kaydıyla emsalinin terhisinden sonra beş sene daha zecriyen askerlik etmesi lüzumuna vicahen ve katiyen bi'l-ittifak karar verilerek tefhim kılındı. 3 Teşrinisani 336

Aza
Zekai

Aza
Muhyiddin

Reis
Rasih

Ek 10. Eskişehir İstiklâl Mahkemesinde, Verilen Bir İdam Cezası Kaydı (Eskişehir İstiklâl Mahkemesi, C.4, TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları).

Karar Numarası : 25
Esas Numarası : 30
Sene : 36

Heyet-i Sabıka

Mükerreren kıta-i askeriyesinden firarla dağlarda müsellehan gezerek icrayı şekavet ve haneye duhul ile eşya sirket ve bazı eşhası tehdit ve Sögüd kazasına tabi' Bunaklar karyesinden Sarıkaya mahallesinden Boğazlı Molla Hüseyin'i cerh ve katl ve takibine memur müfrezeye ateş açarak bir çar-yek saat müsademen sonra arz-ı teslimiyet eylediği iddiasıyla maznunun aleyh olup 31 Teşrinievvel 336 tarihinde gayr-ı muvakkat tevkif müzekkeresiyle tahr-ı tevkife alınan karye-i mezkurenin Camiikebir mahallesinden Mollaoğulları'ndan 315 tevellüdlü Mehmed oğlu Halil hakkında icra kılınan muhakeme-i aleniye neticesinde merhumun mükerreren cebhe-i harbdan müsellehan firarla karyesi civarında dağlarda dolaştığı ve hal-i firarda iken kendisini derdest etmek isteyen karyesinden Molla Hüseyin'i katl ile beraber kendi amcası Muhtar Hafız Osman ile mahdumunu katl ile tehdit ve bağına kadar çıkamayacak derecede hanesinde ihtifaya mecbur ettiği ve Eskişehirli Abdullah Efendi'yi yoldan çevirerek ölüm ile tehdit eylediği istima' edilen şahüd-ı müteaddidenin şahadetine inzimam eden ikrar-ı müevveliyile sabit olduğundan mücrinliğine ve hareketine temas eden Ceza Kanunnamesi'nin yüz yetmişinci ve Askeri Ceza Kanunu'nun yüz kırk sekizinci maddeleri hükmünce salben idamına vicahen ve müttefikan ve katiyen karar verildi. 8 Teşrinisani 336

Aza
Zekai

Aza
Rasih

Reis
Muhyiddin

Ek 11. Hâkimiyet-i Milliye, 28 Kanun-ı evvel 1336.

بولغارلر - يونانلىلر

ترا کیا مسئلہ سی حل اولنشمعیدر ؟

آدرنه دن (پرو نیا) غزته دینه یازلد یغنه
: *

ابراونوسيان مغازه سی

مارك فروغی یونون ذراعت میندر
تحصین بک ولسی آئنده عاصبه مرکز
کاشی اسبابل اندی ومعه ازابیل خاتون
نمشکل فرموسون تخیل اسبابدر
موسوسون فرموسون زورت ودهقات
سارایله انشغال ایپیدور .اونش کوه
قدر مزاییده پاشاهه خنددر .
داخلی سانسور بوق
پان کورلوده به سانسور ادحت
اولوغندی .سوزکین تلغراف اولورنه
داخلی سانسور نولاییش بلکثر عارض
سانسور ابا اولغندر .
کنجیل قیلنده قوزغراس
پولای کجیسی .کنجیل قیلنده
انقلاب کجیسی اعصانه توق رشدی
بلک ادحت فرطندن صالح معاهدهسی
حقدنه روفوغراسی ویریشدر .صاح
معاهدت حیات من از منی غایبه اولور
آجابه مستطاف اولور اباددری جانی
بردمتله سامینک کوزری نوکونه جانی
ایلیش پوزرله حاضرین فرطندن صالح
چادوماسی قیلایورلوقندنه قوزغراسی
آجابه مستطاف اولور اباددری جانی

خالد حاضر بن خالد و ضمیمه كوزه
عمر متعلق به كتابه مثل ایچون شورا
كهونگون كه كتابه اقاخان بشقه چاره
خلاص و فایده .

۱۲ - اپتوبلیست
عصر ایلرینده سیمتلكاری و ضمیمه
ملاری از میسی كیتچی و ملاری آردسده
اپتوبلیست ملاتره قارشی برسی اغیار
اوتوبوردهنی کی اپتوبلیست متسرك
رولیانلاری قارشیده عدم امنیت
بشقه اوتوبوردهنی . سیمتلیست اكیچی
یاسی فمده اراتك ۱۹۹۴ - ۱۹۹۹
سنلرده كندسی پروژو و ایلریشك
مقامه خلقل اوردو و حوقوق
ساجدك قسیمی مقصداری یازیلدی
كیاده وطن ساجدكده ییبه
حوقوقی یاسی فمده آردسده امنیت

[illegible]

اور تاق له نین

Ek 13. Millî Mücadele'nin İstiklâl Mahkemelerinin Üyelerinden Bazılarına Ait Resim ve Kısa Biyografik Bilgiler (*İstiklâl Mahkemeleri, C.1, TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları*).

Abdülkadir Kemali Bey (ÖĞÜTCÜ)

Doğum yeri ve tarihi: Osmaniye - 1889

Baba ve annesinin adı: Bekir Sıtkı - Emine Dilber

Tahsili ve bildiği yabancı diller: İstanbul Hukuk Mektebi - Az düzey Fransızca, Almanca, Arapça

Mesleği ve yaptığı görevler: Hukukçu - Adliye Nezareti Memurün Sicil Müdürlüğü Kalemî Kâtibi, Erganun, Şebtab ve Mehtab Gazetelerinin sahibi, Siird Bidayet Mahkemesi Savcı Yardımcısı, Basra İli Merkez Bidayet Mahkemesi Savcısı, Çanakkale Savaşında Topçu Subayı, Adana Hukuk İşleri Müdürü, Kirmasti (Mustafakemalpaşa) Kaymakamı, Kastamonu Bidayet Mahkemesi Müddei-i Umumiyesi (Savcı) - İttihad ve Terakki Cemiyeti Üyesi - I. Dönem Kastamonu Milletvekili - Adliye Vekâleti Müsteşarı, Pozantı İstiklal Mahkemesi Üyesi ve Başkanı

Medeni hâli ve ölüm tarihi: Evli, 3 Çocuk. 26.07.1949

Ali KILIÇ

Doğum yeri ve tarihi: İstanbul - 1890

Baba ve annesinin adı: Tevfik - Demsaz

Tahsili ve bildiği yabancı diller: İstanbul Gedikli Küçük Zabit Mektebi

Mesleği ve yaptığı görevler: Askerlik - I. Dünya Savaşında 1. Ordu 1. Alayı Subayı, Çanakkale Muharebeleri Gazisi, Kafkas İslam Ordusu Komutanı Yaveri, Maraş ve Antep Havalisi Kuva-yı Milliye Komutanı - I. Dönem Ayıntab, II. Dönem Gaziantep, III., IV. ve V. Dönem Gaziantep Milletvekili - I. Dönem Fırka Kumandanı Yetkisiyle Yozgad Livası Sıkıyönetim Amiri, Ankara İstiklal Mahkemesi Üyesi, Milis Miralay - II. Dönem Ankara İstiklal Mahkemesi Üyesi - Türkiye İş Bankası Kurucu ve Yönetim Kurulu Üyesi, Banka Murahhas Azası - Kırmızı-Yeşil Şeritli İstiklal Madalyası sahibi

Medeni hâli ve ölüm tarihi: Evli, 4 Çocuk. 14.07.1971

Ali Rıza Efendi (ATAIŞIK)

Doğum yeri ve tarihi: İbradı - 1865

Baba ve annesinin adı: Velitdin - Ayşe

Tahsili ve bildiği yabancı diller: Konya Mut Rüşdiyesi ve Konya Medresesi

Mesleği ve yaptığı görevler: Mut Kadı Naibi, Mahkeme Başkâtibi, Hassa Kadısı ve Mut Belediye Başkanı, Adana İl Genel Meclisi ve Daimî Encümen Üyesi - Osmanlı Meclis-i Mebusan IV. Dönem Silifke Mebusu - TBMM I. Dönem İçel Milletvekili - Konya İstiklal Mahkemesi Üyesi

Medeni hâli ve ölüm tarihi: Evli, 4 Çocuk. 29.08.1942

Ali Saip URSAVAŞ

Doğum yeri ve tarihi: Selahiye - 1887

Baba ve annesinin adı: Emin - Leyla

Tahsili ve bildiği yabancı diller: İstanbul Harbiye Mektebi

Mesleği ve yaptığı görevler: Askerlik - Şam 8. Kolordu Subayı, 24. Süvari Alayı ve 10. Kolordu Karargâh Subayı, Beyrut Jandarma Alayı Subayı, Halep Jandarma Alayı Bölük Komutanı, Deyrızor Jandarma Alayı Seyyar Müfreze Kumandanı, Kars (Bahçe) Jandarma Komutanı, Kozan Jandarma Kumandanı, Kozan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Kurucusu, Urfa Jandarma Kumandanı, Urfa ve Yöresi Kuva-yı Milliye Kumandanı - I. Dönem Urfa Milletvekili (Meclis tarafından Musul çevresinde özel görev için izinli sayıldı.), II. Dönem Kozan, III., IV., V. ve VI. Dönem Urfa Milletvekili - Konya İstiklal Mahkemesi Üyesi, İsyan Bölgesi İstiklal Mahkemesi Başkanı - Kırmızı-Yeşil Şeritli İstiklal Madalyası sahibi

Medeni hâli ve ölüm tarihi: Evli, 4 Çocuk. 26.09.1939

Hacim ÇARIKLI (Hüseyin Hacim ÇARIKLI)

Doğum yeri ve tarihi: Uşak - 1881

Baba ve annesinin adı: Ahmet Muhyiddin - Hatice Nâfia

Tahsili ve bildiği yabancı diller: Mülkiye Mektebi

Mesleği ve yaptığı görevler: Mülki İdare Amiri - Burhaniye, Gönen, Bergama, Palas ve Çeşme Kaymakamı, İzmir Polis Müdürü, Akhisar Kaymakamı, Havran, Karesi Mutasarrıfı, Karesi Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı, Balıkesir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı, Şark İstiklal Mahkemesi Başkanı - Osmanlı Meclis-i Mebusan IV. Dönem Karesi Mebusu - TBMM I. Dönem Karesi Milletvekili (Dönem içinde Olağanüstü Yetkili Bursa Valiliğine atandı), II. Dönem (Şark, Konya ve Elcezire İstiklal Mahkemeleri Başkanı) ve III. Dönem Giresun, IV., V., VI., VII. ve VIII. Dönem Balıkesir Milletvekili - II. Dönem Memurîn Muhâkemât Encümeni Başkanı, VIII. Dönem Dilekçe Komisyonu Başkanı - Kırmızı-Yeşil Şeritli İstiklal Madalyası sahibi

Medeni hâli ve ölüm tarihi: Evli, 5 Çocuk. 05.12.1965

Hafız Hamdi Bey (Ahmet Hamdi DUMRUL)

Doğum yeri ve tarihi: Ayvacık - 1879

Baba ve annesinin adı: Hüseyin - Hanife

Tahsili ve bildiği yabancı diller: Fatih-Tophane Medresesi

Mesleği ve yaptığı görevler: Ticaret, Ayvacık, Ezine ve Bayramiç Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Şube Kurucusu - I. Dönem Biga Milletvekili - Isparta İstiklal Mahkemesi Üyesi

Medeni hâli ve ölüm tarihi: Evli, 1 Çocuk. 03.11.1947

Mahmut Esat BOZKURT

Doğum yeri ve tarihi: Kuşadası - 1892

Baba ve annesinin adı: Hasan - Hatice Mekkiye

Tahsili ve bildiği yabancı diller: İstanbul Hukuk Mektebi, İsviçre Fribourg Üniversitesi Hukuk Fakültesi, aynı Fakültede Hukuk Doktorası - Fransızca

Mesleği ve yaptığı görevler: Profesör Doktor, Yazar - Çiftçi, Ege Bölgesi Kuva-yı Milliye Teşkilatı Üyesi, Ankara Hukuk Mektebi Devletler Umumi Hukuku Hocası, İstanbul Üniversitesi ve Harp Akademisi İnkılap Dersi, Siyasal Bilgiler Okulu Anayasa Hukuku, Hâkimiyet-i Milliye, Ahenk, Sada-yı Hak, Yeni Sabah Gazeteleri Yazarı - I., II., III., IV., V., VI. ve VII. Dönem İzmir Milletvekili - III. Dönem Teşkilat-ı Esasiye Encümeni Reisi - 4. ve 5. İcra Vekilleri Heyeti İktisat, 3., 4. ve 5. Hükümet Adliye Vekili - Kırmızı-Yeşil Şeritli İstiklal Madalyası sahibi

Medeni hâli ve ölüm tarihi: Evli, 3 Çocuk. 21.12.1943

Mazhar Müfit KANSU (Ahmet Mazhar KANSU)

Doğum yeri ve tarihi: Denizli - 1872

Baba ve annesinin adı: (Süleyman) Müfit - Ayşe

Tahsili ve bildiği yabancı diller: Mülkiye Mektebi - Fransızca

Mesleği ve yaptığı görevler:Mülki İdare Amiri ve Maliyeci - Gelibolu İdadisi Öğretmeni, Edirne İdadisi Tarih Öğretmeni ve Müdür Yardımcısı, Edirne İl Maiyet Memuru, Havsa, Çorlu, Uzunköprü ve İskeçe Kaymakamı, Gümülüne Sancağı, Lazistan (Rize), Mersin, İzmit, Balıkesir Mutasarrıfı, Bitlis ve Mamûretülaziz (Elaziz) Valisi, Erzurum Kongresi Bitlis Delegatesi, Sivas Kongresi Hakkâri Temsilcisi, Heyet-i Temsiliye Üyesi, Ziraat Bankası Yönetim Kurulu Üyesi - Osmanlı Meclis-i Mebusan IV. Dönem Hakkâri Mebusu - TBMM I. Dönem Hakkâri, II., III., IV. ve V. Dönem Denizli, VI. ve VII. Dönem Çoruh Milletvekili - I. Dönem Dâhiliye, Nafia, Tedkik-i Hesabat ve Divan-ı Muhasebât Encümeni Reisi, Yozgad İstiklal Mahkemesi Üyesi - II. Dönem I. Şube Başkanı, Şark İstiklal Mahkemesi Başkanı, Tedkik-i Hesabat Komisyonu, Divan-ı Muhasebât Komisyonu Başkanı, VI. Dönem Meclis Hesaplarını Tedkik Komisyonu Başkanı - IV. Dönem Parlamentolar Türk Grubu Kurucu Üyesi ve Saymanı

Medeni hâli ve ölüm tarihi: Evli, 2 Çocuk. 12.11.1948

Muhittin Baha PARS (Muhyiddin PARS)

Doğum yeri ve tarihi: Bursa - 1884

Baba ve annesinin adı: Baha - Nakiye

Tahsili ve bildiği yabancı diller: İstanbul Hukuk Mektebi - Fransızca

Mesleği ve yaptığı görevler: Hukukçu, Edebiyatçı ve Gazeteci - Bursa Bidayet Mahkemesi Üyesi, Bursa Sultanisi Edebiyat Öğretmeni, Mantık ve Felsefe Öğretmeni, Serbest Avukat, Millet Yolu Gazetesi ve Haftalık Bursa Dergisi Sahibi - I., VI., VII. ve VIII. Dönem Bursa, V. Dönem Ordu Milletvekili - I. Dönem Divan-ı Riyaset Kâtibi, Maarif Encümeni Reisi, Eskişehir, Konya İstiklal Mahkemeleri Üyesi

Medeni hâli ve ölüm tarihi: Evli. 29.08.1954

Mustafa Necati Bey (UĞURAL)

Doğum yeri ve tarihi: İzmir - 1892

Baba ve annesinin adı: Mehmet Halit

Tahsili ve bildiği yabancı diller: İstanbul Hukuk Mektebi - Fransızca

Mesleği ve yaptığı görevler: Muharrir ve Dava Vekili - Özel Okul Kurucusu ve Müdürü, Kız Öğretmen Okulu Tarih-Coğrafya Öğretmeni, Dava Vekili, İzmir - Aydın Demiryolu Şirketi Hukuk Müşaviri, İzmir'e Doğru Gazetesi sahibi - I. Dönem Saruhan Milletvekili - Sivas İstiklal Mahkemesi Üyesi, Kastamonu İstiklal Mahkemesi Başkanı, II. ve III. Dönem İzmir Milletvekili - 5. İcra Vekilleri Heyeti Mübadele İmar ve İskân Vekili, 1. Hükümet Mübadele İmar ve İskân, 2. Hükümet Adliye, 4. ve 5. Hükümet Maarif Vekili - Ankara İstiklal Mahkemesi Savcısı - Kırmızı-Yeşil Şeritli İstiklal Madalyası sahibi

Medeni hâli ve ölüm tarihi: Bekâr. 01.01.1929

Refik KORALTAN (Bekir Refik KORALTAN)

Doğum yeri ve tarihi: Divriği - 1889

Baba ve annesinin adı: Ali - Hatice

Tahsili ve bildiği yabancı diller: Dârü'l-Fünûn Hukuk Şubesi - Fransızca, Almanca

Mesleği ve yaptığı görevler: Mülki İdare Amiri - Gelibolu Bidayet Mahkemesi, Bursa, Karaman İstinaf Mahkemesi Müddei-i Umumisi, Konya Divan-ı Harbi Örfi Müddei-i Umumisi ve Fırka Hukuk Müşaviri, Mersin Emniyeti Umumi Müfettişi, Trabzon Polis Müdürü, Müdafaa-i Hukuk-ı Vatan Cemiyeti, Konya Müdafaa-i Hukuk Teşkilatı ve Kuva-yı Milliye Teşkilatı Kurucusu, Serbest Avukat, Çorum, Trabzon, Bursa Valisi - Demokrat Parti Kurucu Üyesi - I., II., III. ve IV. Dönem Konya, VI., VII. ve VIII. Dönem İçel Milletvekili - I. Dönem Yozgad İstiklal Mahkemesi Başkanı, II. Dönem İstanbul İstiklal Mahkemesi Üyesi - II. Dönem 1. ve 2. Şube Başkanı - I. ve IV. Dönem Divan-ı Riyaset Kâtibi - IV. Dönem Divan-ı Muhasebat Encümeni Reisi

Medeni hâli ve ölüm tarihi: Evli, 4 Çocuk. 17.06.1974

Refik Şevket İNCE (Mehmet Refik İNCE)

Doğum yeri ve tarihi: Balıozade/Midilli - 1884

Baba ve annesinin adı: Mustafa Şevket - Ümmü Gülsüm

Tahsili ve bildiği yabancı diller: Selanik Hukuk Mektebi - Fransızca

Mesleği ve yaptığı görevler: Hukukçu - 1. Dünya Savaşında 135. Alay İlahe Subayı ve 21. Kolordu Adli Müşaviri, Serbest Avukat, İl Genel Meclisi Ödemiş Üyesi - I. Dönem Saruhan, IV., V., VI. ve IX. Dönem Manisa Milletvekili - Büyük Millet Meclisi 5. Şube Reisi, Kastamonu İstiklal Mahkemesi Başkanı - IX. Dönem Anayasa Komisyonu Başkanı - 3. İcra Vekilleri Heyetinde Adliye Vekili, 19. Hükümet Millî Savunma Bakanı, 20. Hükümet Devlet Bakanı

Medeni hâli ve ölüm tarihi: Evli, 3 Çocuk. 24.04.1955

Şeyh Servet Efendi (Servet AKDAĞ)

Doğum yeri ve tarihi: Tosya - 1880

Baba ve annesinin adı: Ahmet - Fatma

Tahsili ve bildiği yabancı diller: Kastamonu İdadisi, Aksaray Medresesi - Arapça, Farsça, Dağıstan'ın Avar Dilleri

Mesleği ve yaptığı görevler: Dinî İlimler ve İctimaiyat - Vaiz, Müderris - Bursa İli Mektupçuluk Kalemî Mümeyyizi, Bursa Vaizi, Nakşibendi Dergahı Şeyhi - I. Dönem Bursa Milletvekili - Diyarbakir İstiklal Mahkemesi Üyesi, Yeşil Ordu Cemiyeti Kurucusu

Medeni hâli ve ölüm tarihi: Bekâr. 10.06.1962

Tevfik Efendi (Mehmet Tevfik DURLANIK)

Doğum yeri ve tarihi: Çankırı - 1871

Baba ve annesinin adı: Mustafa (Hazım) - Fatma

Tahsili ve bildiği yabancı diller: Rüşdiye, İstanbul Fatih Medresesi - Arapça, Farsça

Mesleği ve yaptığı görevler: Müderris - Sinob Müftüsü, Alaiye Medresesi Müderrisi ve Alaiye Camii Kürsü Şeyhliği, Hazamiye Medresesi Müderrisi, Bidayet Mahkemesi Üyesi, Vaiz, İl Genel Meclis Azası, Çankırı Müftüsü - Osmanlı Meclis-i Mebusan I., II. ve IV. Dönem Kangırı - Osmanlı Meclis-i Mebusan Evkâf ve Defter-i Hâkanî Encümeni Reisi - TBMM I. Dönem Kangırı Milletvekili, İktisat Encümeni Reisi, Şer'îye ve Evkâf Encümeni Reisi, Konya İstiklal Mahkemesi Üyesi

Medeni hâli ve ölüm tarihi: Evli, 7 Çocuk. 29.02.1944

Ek 14. Fotoğraflar

Türkiye Büyük Millet Meclisi Ankara İstiklal Mahkemesi

Türkiye Büyük Millet Meclisi İstiklal Mahkemesi
mücahededesinde Yalnız Allaktan korkar

Aybars, İstiklâl Mahkemeleri.

Kastamonu Mebusu ve tanınmış hukukçu Abdülkadir Kemali Bey-
İstiklal Mahkemesi Başkanı olarak pozantıda

Aybars, İstiklâl Mahkemeleri.

Kastamonu İstiklal Mahkemesi Görev gezisinde(1920-1921 Kısı)

Aybars, İstiklâl Mahkemeleri.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Ulvi Ufuk TOSUN
Doğum Yeri ve Tarihi	AŞKALE – 17.04.1981
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi
Y. Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce
İş Deneyimi	
Çalıştığı Kurumlar	Erzurum Uğur Dersanesi, Osen Eğitim Kurumları, Erzurum Kültür Kurumları, Dilkur Eğitim Kurumları
İletişim	
E-Posta Adresi	ulviufuktosun@hotmail.com
Tarih	